STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFT

FÖR

POLITIK — STATISTIK — EKONOMI

UTGIFVEN AF

PONTUS E. FAHLBECK

ELFTE ÅRGÅNGEN.

1908.

LUND
STATSVETENSKAPLIG TIDSKRIFTS EXPEDITION

LUND 1908
HÅKAN OHLSSONS BOKTRYCKERI

Innehåll.

Uppsatser.

Litteratur.

Strödda meddelanden.

Administrativ praxis.

OSKAR II.

Fem och trettio år varade Oskar II:s regering. Med undantag af Gustaf Vasa har ingen svensk konung under vår historiska tid så länge i egen person och ensam utöfvat regeringsmakten. Kanske ännu mera sägande är en annan jämförelse: Konung Oskars regeringstid understeg med blott tre år den Karolinska envåldsperioden (1680—1718) och med två det Gustavianska tidehvarfvet, räknadt från 1772 års revolution till 1809 års statshvälfning. I analogi härmed och med fäst afseende blott på årens antal skulle den sålunda kunna kallas ett tidehvarf. Gäller då därom hvad som yttrats om den Gustavianska tiden: att »Gustafs tidehvarf bär Gustafs drag jämväl»? Kanske icke, ifall omdömet motiveras så, som detta yttrande motiverades: »ty stora andar ge sin form åt tiden». Men ett tidehvarf kan också sägas bära en personlighets drag, om denna personlighet varit hvad man kallar en representativ personlighet, d. v. s. i mer än vanlig grad återspeglat sin sids skaplynne, oafsedt i hvad mån han därvid varit gifvande eller mottagande, och i sådan mening torde det kunna sägas: »att Oskars tidehvarf bar Oskars drag jämväl». På detta tidsskede kunna skaldens ord tillämpas, att då

»vår gamla dröm om bragder och om ära
förflyttades till någon fredlig trakt,
där ek och lager sina kronor bära»,

och tacksamt har vårt folk känt, ej blott att det vid denna sin sträfvan att genom fredlig idrott häfda sin ställning bland nationerna fullt hade sin konung med sig utan ock att han med sin entusiasm, sin rika begåfning och sin impulsiva personlighet därvid var det en verklig märkesman. Utmärkande drag i vårt folks statslif under denna tid har varit hänsynsfullhet mot andras rätt och aktning för den lagliga ordningens former, och i hög grad kommo dessa drag till synes i Oskar II:s konungagärning. Å andra sidan fanns månne ej också en växelverkan med afseende på den optimistiska godtrogenhet, hvartill Sveriges folk i självfransakningens stund har erkänt *sig* skyldigt? Allmänt framhölls vid den gamle kungens död hans hjärtevinnande godhet och älskvärdhet, egenskaper dem alla måste erkänna, som fått röna tjuskraften i hans personlighet, och de voro många till följd af den nära beröring, hvari han trädde till sina undersåtar inom landets olika delar. Utan tvifvel hafva dessa rent individuella egenskaper en väsentlig del i den verkliga folksorgen vid hans bortgång, men det torde dock ej vara oberättigadt att i den djupa rörelse, som därvid grep sinnena, äfven se ett, om ock omedvetet, utslag af den starka samhörighetskänslan' mellan konung Oskar och hans svenska samtid. Åtminstone många af oss äldre torde säkerligen hafva haft liksom en förnimmelse af att med honom en personifikation af vår egen ungdoms- och mannaålders tid steg ned i grafven.

Att skildra ens hufvuddragen af konung Oskar II:s regeringshistoria är här ej platsen, och deras värdesättning tillhör framtiden. I ett minnesord för *denna* tidskrift torde det dock kunna vara på sin plats, att några synpunkter framställas med afseende på hvad som redan nu tyckes kunna skönjas af hans regerings inverkan på vårt *statsskick*.

Grundprincipen i vår 1809 upprättade författning är, såsom ofta framhållits, en dualism mellan tvänne, hvar inom sin sfär självständiga, makter eller omedelbara statsorgan: konungamakt och folkmakt, den senare framträdande i folkrepresentationen; eller för att använda de ord, genom hvilka 1809 års konstitutionsutskott med något öfverdrifven anslutning till den Montesquieuska schablonen motiverade sitt verk: »*en styrande makt*, verksam inom

bestämda former med enhet i beslut och full kraft i medlen att dem utföra; en *lagstiftande makt*, visligt trög till verkning men fast och stark till motstånd», riktade »till inbördes bevakning» utan sammanblanding och utan att »den återhållande» erhåller »något af den återhållnas verkningsförmåga». Denna styrande makt är så tillvida konungen, som han enligt vår regeringsform »äger att allena styra riket», d. v. s. ensam fatta regeringsbeslut, men han har därvid till sin hjälp statsrådet, och dettas medlemmar äro ej såsom ministrarne i den nordamerikanska unionens, liksom vårt, dualistiska statsskick blott ämbetsmän, som på uppfordran stå statschefen till tjänst, utan de hafva en själfskrifven, själfständig och ansvarig andel i regeringsmakten, nämligen i det moment af denna, som utgöres af rådslåendet. Kunglig Majestät i Sverige är därför konungen *i statsrådet*. Kunglig Majestät i denna mening är *vår* själfständiga styrande makt. Emellertid tyckes en förskjutning hafva ägt rum. Kungl. Maj:t är ej längre en så själfständigt styrande makt, som 1809 års män tänkt sig. Den »återhållande» makten, riksdagen, synes hafva erhållit något af den »återhållnas» verkningsförmåga. Det klagas öfver en viss hållningslöshet från regeringens sida gent emot riksdagen. Våra ministärer under en god del af 1800-talet utgjordes mer af expedierande ämbetsmän än af verkliga statsmän, som genom sina rådslag gåfvo riktlinier åt statsarbetet. Denna företeelse kan dock ej förklaras enbart ur svenska förhållanden, utan sammanhänger med den starka utveckling, som folkmakten inom hela den civiliserade världen på senare tiden vunnit. Däraf behöfver icke nödvändigt följa ett försvagande af regeringsmakten. Förenta staternas statsskick är byggdt på grundsatsen, att folket [1]) *ensamt* är omedelbart, primärt organ för statsviljan, men då unionens president *likaväl* som kongressen betraktas såsom representant åt det i denna mening suveräna folket, har han gentemot kongressen kunnat intaga en själfständig ställning, om också den till ytterlighet genomförda dualismen mellan de båda »representanterna» stundom verkat förlamande,

[1]) Termen »folket», som inom den politiska litteraturen användes i olika betydelser, betecknar här sammanfattningen af ett lands vid hvarje tidpunkt lefvande medborgare, ej folket såsom en genom tiderna fortlefvande enhet. Jmfr. min uppsats: »Rösträttsproblemet» i publikationen: »I vår tids lifsfrågor» N:r XXXVI, 1904.

ett förhållande, som framkallat *Woodrow Wilsons* beaktansvärda — ehuru genom »imperialismens» framträdande åtminstone delvis vederlagda — kritik af det amerikanska regeringssystemet. Det är i de konstitutionella monarkierna, som denna folkmaktens uppmarsch i synnerhet medfört ett sådant resultat. Visserligen strider den konstitutionella monarkiens idé mot läran, att folket är statens *enda* omedelbara primära organ, men denna folksuveränitetslära har likväl mer eller mindre reflekteradt, mer eller mindre starkt men dock alltid något influerat på det allmänna föreställningssättet inom vår tids konstitutionella monarkier, och då dessas konungamakt måste undvara den styrka, som opinionen sålunda är böjd att inlägga i ett *representerande af folket*, har härigenom den konstitutionella konungamakten ofta råkat i en ofördelaktig ställning till *folkrepresentationen*. Men detta kan medföra, endera att brist på kraftiga initiativ uppstår, och därmed statsstyrelsen kommer att sakna ledning, eller ock att ledningen öfvergår till riksdagen och blir en lekboll för det oansvariga spelet mellan en mångfald stridiga intressen inom en »regerande riksdag».

Huru komma ifrån sådana olägenheter? Från ett håll svaras: genom att vi ombilda vårt statsskick efter mönstret af den engelska parlamentarismen, sådan denna framställts i *Bagehots* klassiska arbete. Enligt denna parlamentarism får konungen väl fortfarande hetas regera, men detta betyder ej, att han styr. Beslutanderätten har i verkligheten öfvergått till ministären, och om konungen har något inflytande, så är det rådgifvarens. Således en fullständig upp- och nedvändning af den ordning, som 1809 års regeringsform åsyftade. Och detta styrande kabinett det tillsättes blott formellt af konungen; i verkligheten framgår det så att säga automatiskt ur den andra kammarens härskande parti. Men just därför, att regeringen har stödet af det parti, som anses representera folkviljan, blir den *stark*, och ehuru det allsmäktiga parlamentet eller rättare sagdt underhuset skulle kunna själft utöfva styrelsemakten, undvikes en regerande riksdag, då det rådande riksdagspartiet till följd af sitt förtroende till den ur sig framgångna ministären låter denna styra. I själfva verket har i England konsekvenser häraf framträdt, som Bagehot ej förutsåg och våra parlamentarister knappast torde vara böjda att acceptera: det är ej längre det i

parlamentet härskande partiet, som ger kabinettet dess styrka och influerar därpå, utan grunden för kabinettets tillvaro är den genom själfva parlamentsvalen manifesterade folkviljan; stödt på denna, regerar kabinettet enväldigt och parlamentet (underhuset) är på väg att få dela *privy councils* öde — att blifva endast ett inregistreringsverk för kabinettets beslut. I ena som andra fallet vore emellertid det beståndande i Montesquieus teori, nämligen att verklig frihet fordrar maktens begränsning, uppoffrad genom en sådan parlamentarism, så vida det icke funnes ett så starkt oppositionsparti, att det härskande partiet måste befara att genom maktmissbruk spela detta segern i händerna. Men ej blott för att hindra maktmissbruk af partiregeringen kräfver denna parlamentarism, särskildt i den form Bagehot och med honom våra parlamentarister tänkt sig den, tillvaron af *två* kraftiga partier. Om parlamentet är deladt i en *mångfald* fraktioner, får regeringen ej tillräcklig styrka genom stödet af det starkaste partiet; de andra kunna genom att förena sig mot detta för tillfället blifva majoritet. I sådant fall medför ej parlamentarismen det önskade målet: en stark och stabil regering; den franska parlamentarismens historia visar nogsamt detta. Hos oss finnas icke förutsättningarna för en parlamentarism af det engelska slaget — och fråga är, om de länge skola finnas i själfva England, där det klassiska tvåpartisystemet synes på väg att upplösa sig och konung och öfverhus ej tyckas vara reducerade till det intet, som den Bagehotska läran fordrar. Oafsedt vårt i själfva författningen grundade starka tvåkammarsystem, så hafva vi ej två klara partier, och så länge detta ej är fallet, torde ett rent parlamentaristiskt försök hos oss ej skapa en stark regering utan i stället utmynna i ett allmänt osäkerhetstillstånd.

Ehuru en stark ministerregering sålunda i Sverige ej synes kunna framgå ur vårt partiväsende, så skulle det emellertid kanske vara tänkbart, att ministären utan ett sådant stöd ändock blefve den verkliga regeringen, och att sålunda den i vårt statsskick inneboende dualismen flyttades från konung och riksdag till ministär och riksdag. En sådan själfständig rådsregering bildade under vissa tider vårt gamla »riksens råd». Men detta blef möjligt därigenom, att det bakom sig hade en mäktig aristokrati,

ur hvilken det nästan automatiskt framgick och i hvilken det hade ett starkt stöd. Ett sådant underlag finnes ej nu, och därför vill det förefalla, som om ett regerande råd, som hvarken från konung eller riksdag hämtade sin styrka, skulle komma att sväfva i luften.

Nej, skall under våra nuvarande förhållanden en stark och initiativkraftig regering kunna blifva möjlig, synes det endast kunna ske på sådant sätt, att ministärens tillvaro grundas *både* på konungens och riksdagens förtroende. En sådan ministär blefve ej en ren andra-kammar-partiministär, utan den måste söka stöd inom hela riksdagen och hos alla dess afsevärda partier. Då den sålunda ej kan automatiskt framgå ur ett visst parti, blir konungens uppgift vid dess tillsättande och afskedande ej blott formell utan en verklig statsmannauppgift. Stödet af konungens förtroende blefve ej heller betydelselöst. Onekligen har äfven hos oss genom folkmaktens tillväxt konungadömet förlorat något af sin ursprungliga position, men det svenska folket har dock ej, i stort sedt, förlorat känslan af, att konungen tillkommer en i själfva författningen grundad och därför självskrifven rätt att äfven han inverka på statsviljans bildande. Och den prestige, som konungadömet behöfver för att kunna häfda denna rätt, den har konung Oskar II genom personliga egenskaper och plikttroget handhafvande af konungakallet onekligen befrämjat.

Det var ett regeringssystem af nu skildrade beskaffenhet, som konung Oskar II allt mer och mer konsekvent genomförde under sin långa styrelsetid, och hvad som förmådde honom därtill var säkerligen icke svag eftergifvenhet utan en mognande öfvertygelse, att å ena sidan förutsättningarna för en ren partiregering ej hos oss äro till finnandes, och att å andra sidan rena ämbetsmannaministärer utan känning med riksdagen ej längre voro lämpliga. Och hade han kommit till en sådan uppfattning, då var det en gifven följd af hans starka pliktkänsla såsom konung, att han gaf tilllämpning däråt i sin regering. Det är sant, att detta skulle kunna anses såsom en afvikelse från hvad 1809 års män åsyftat, hvilka, såsom vi sett, förklarade, att riksdagen borde vara en blott återhållande makt, och den Boströmska statsläran har bidragit till att en sådan blott negativ uppgift för riksdagen hos oss på åtskilliga

håll ansetts såsom den enda tillåtliga. Men det citerade uttrycket var hos 1809 års män väsentligen blott en Montesquieusk skolterm. Hvad de verkligt tillägnat sig af den Montesquieuska teorien var det väsentliga däri, eller att makt behöfver begränsas af makt, ej sättet för denna begränsning. Den författning, de skapade, med självständig andel i lagstiftningen för riksdagen, visar, att de i sak stodo på den urgamla svenska ståndpunkten, som innebar ett *positivt* samarbete mellan konungamakt och folkmakt, och ett sådant är det af Oskar II inaugurerade regeringssystemet — man kan ju, om man så vill, kalla det ett slags parlamentarism — ägnadt att främja. För öfrigt hvad än en författnings fäder ursprungligen afsett, så kan detta ej hindra, att författningslifvet utvecklar sig efter tidernas omskiftelse. Det regeringssystem, till hvars genombrott Oskar II så kraftigt bidrog, liknar väsentligen det, hvilket Wilhelm III i England började tillämpa, då han utan att uppgifva sin styrande makt valde sina ministrar med hänsyn till partiställningen i parlamentet. Men detta system ledde ju till den rena parlamentarismen! Måste ej då dess tillämpning i Sverige också leda till samma resultat? Ja det är möjligt, att så sker, men detta är framtidens sak, och hvar tid måste söka skaffa sig de former för statslifvet, som öfverensstämma med dess behof och de då gifna förutsättningarna. Det är också lika möjligt, att resultatet ej blir sådant, ty statslifvets utveckling behöfver ej gå enligt rätliniga analogier. Att Wilhelm III:s system öfvergick till ren parlamentarism, berodde väsentligen på att England i Georg I fick en konung, som ej talade landets språk. Det samma var förhållandet med Sverige under Karl Johan, men följden blef ej den samma.

Men, säges kanske, tillämpningen af detta system har ej medfört den initiativkraftiga regering, som vårt folk åstundar. Hvarför behöfde det då längta efter en sådan? Jag svarar: De regeringar, vi haft, sedan detta system började på allvar tillämpas, hafva dock varit vida kraftigare än de äldre rent byråkratiska. För öfrigt är en konung vid sitt val af ministrar beroende af det människomaterial, som står honom till buds. Den Oskariska ærans frodefrid synes ej hafva varit ägnad att skapa statsmän af den hänsynslösa krafttyp, som en initiativmäktig styrelse kräfver. Det är möjligt, att de hårdare tider, som synas förestå vårt folk, skola

framkalla sådana. Då skall det kanske visa sig, att konung Oskar II:s system skapat förutsättningarna för deras verk, och sker det så, då torde framtiden komma att erkänna hans regeringstid såsom en betydelsefull länk i det svenska statslifvets utveckling på dess historiska grund.

S. J. Boëthius.

Krisen och vårt bankväsen.

Af

Professor **Pontus Fahlbeck.**

Krisen är kommen. Den kom från Amerika till oss som till öfriga länder. Men Sverige har dessutom sin egen plåga. Vi skulle äfven utan påkänningarna utifrån haft höga räntor och stor penningeknapphet, som sannolikt föranledt en kris inom oss själfva. Nu har den kommit i sällskap med världskrisen, och det är ju mera hedersamt. Men vi må vakta oss för att skrifva den på den senares konto och så slå oss till ro med, att den går med denna, såsom den kommit med den. Krisen har hos oss sina egna orsaker och kräfver sina egna botemedel, och bådadera ligga djupt.

En viss tröst skänker krisens egen karaktär, så långt den hittills förlupit. Ty ännu har, när detta skrifves, icke ett enda större industriellt företag stupat, om ock ett par stått fallet nära. Det är enskilda personer och firmor eller spekulationsföretag, som gått öfver ända, ofta som följd af farliga förbindelser med utlandet eller börsspel. Desses fall är ur allmän synpunkt icke att beklaga. Börsen har hos oss blifvit ett slags spelbank, hvilken som alla sådana framkallar hvarjehanda obehagliga företeelser, ehuru mindre för det allmänna än hvad folk vanligen föreställer sig. För landets ekonomi farligare äro de börsspelet närstående spekulationer, som afse att genom snabb realisation af förutvarande värden bereda sina tillskyndare en lättköpt förmögenhet. En afräkning med dem är således icke heller ohälsosam. Ledsammast kanske är, att vissa banker genom för-

sträckningar till dessa spekulationer råkat i svårigheter, därmed på ett obehagligt sätt uppenbarande hvad den med saken förtrogne dock förut visste, att flera af våra banker icke skötas med den insikt och den ansvarskänsla, som önskligt vore.

Af denna korta karaktäristik af krisen till dato framgår, att dess orsak icke är att söka hvarken i öfverproduktion inom redan befintliga företag eller öfverspekulation genom anläggning af nya sådana — med de enda undantag, som ofvan antyddes, och som, om de ej välvilligt hjälpts, strax i krisens början skulle gått omkull liksom sina upphofsmän. Det egentliga affärslifvet är således alltigenom sundt. Ty det förut omtalade börsspelet och tills vidare äfven spekulationen i skogar, tomter, aktiemajoriteter m. m. lämna detta jämförelsevis oberördt. Det är alltså icke uti affärslifvet självt, som vi ha att söka krisens orsak.

Den ligger helt och hållet uti den utländska betalningsbalansen.

För jämt ett år sedan uttalades i denna tidskrift, att den utländska betalningsbalansen var den mörka punkten på den eljest ljusa ekonomiska himlen i Sverige. Den mörka punkten har under det gångna året tätnat till ett hotande oväder, som nu också brustit lös. Den synliga betalningsbalansen — som bekant finnas skulder till utlandet, som icke gå genom bankerna och icke synas i deras officiella rapporter — utgjorde den 31 december 1907 jämförd med samma dag året förut och några år tidigare:

Riksbankens, de Solidariska bankbolagens och Bankaktiebolagens utländska betalningsbalans

31 dec. 1903—1907.

	Fordringar hos utl. banker	Utrikes växlar	Skulder till utl. banker	Nettotillgång af utl. valutor
1903	47,949,982	34,714,430	45,411,728	37,252,684
1904	58,046,938	34,943,395	77,142,079	15,848,254
1905	59,852,164	30,694,311	97,046,808	— 6,500,333
1906	63,023,306	29,590,910	109,552,277	— 16,938,061
1907	65,926,469	25,042,989	112,141,064	— 21,171,606

Det negativa saldot har under året stigit och detta oaktadt Riksbanken samtidigt af Riksgäldskontoret fått låna 41,783,697 kr.

för att förstärka sina utländska tillgodohafvanden Det är en ytterst svag ställning, hvarom dessa siffror vittna. Sämre än väl någonsin förut. Kurserna på utlandet ha också nått en höjd, som de ej i mannaminne ägt. Hvad är orsaken till denna bedröfliga betalningsbalans, och huru skall den afhjälpas?

Den senare frågan är lätt att besvara, om man blott söker bot för ögonblickets förlägenhet, såsom man nu måste göra. Ty det är farligt att låta denna penningknapphet fortfara. Handel och näringar kunna icke länge bära räntesatser på 8 % och därutöfver, utan att taga allvarlig skada. Vi måste lätta den inhemska penningmarknaden för att ej hvad som nu är friskt, och som skall hålla oss uppe, vår produktion, må nedgå och därmed ännu svårare förhållanden inträda. Detta kan endast ske genom ett större utländskt lån, som riksdagen bör besluta. Ett särskildt problem blir sedan, huru de penningar, som icke behöfvas för stärkande af riksbankens utländska tillgodohafvanden, skola föras in på den svenska marknaden. Många möjligheter föreligga: såsom inköp af till skog tjänliga kalmarker eller af järnvägar — förutsatt att rimliga priser kunna uppnås — eller återköp af statens egna obligationer, om sådana kunna fås, eller försträckningar till bankerna t. ex. genom öfvertagande af kommunernas lån, som nu högst betänkligt tynga på penningmarknaden, eller ökad rediskontering eller annorledes.

Härmed blifva vi för tillfället hulpna. Men om den boten blir långvarig och ej inom kort samma förlägenhet uppstår, är en annan fråga. För egen del är jag öfvertygad om, att så kommer att ske. Och anledningen därtill har jag i nämnda artikel från en sida belyst. Vi förbruka för mycket rörligt kapital på relativt improduktiva företag såsom dyrbara hus m. m. Helt allmänt kan saken uttryckas så: vi konsumera för mycket och spara för litet.

Huru denna svaghet i det svenska folkets ekonomi skall varaktigt afhjälpas är icke lätt att säga. Ty den är djupt rotad i folkkaraktären och bottnar i vår håg för högt lefnadssätt så väl i kojan som i slottet. Endast en länge drifven folkuppfostran med självförsörjning som mål kan bringa hjälp häremot. Minst af allt hjälper det enda medel, som plägar tillgripas, när kapitalbristen efter någon period af öfverflöd, såsom vi tack vare gynnsamma

konjunkturer hade för några år sedan, åter ger sig till känna — räntestegring. Ty denna åtgärd, så nödvändig den är för att hindra öfverspekulation, gör det onda i detta fall blott värre. Räntestegringen träffar nämligen omedelbart blott produktionen, som däraf hämmas, ej konsumtionen, som borde stäfjas. Först i ett långt framskridet stadium, när kris inträdt och arbetet inställes och folk slå vantarne i bordet, får konsumtionen känning af räntestegringen och börjar minskas. Det är det ledsamma med denna åtgärd. Därför borde bankerna på alla upptänkliga sätt och främst genom att vägra kredit för börsspekulationer och liknande söka bevara kapitalet för produktionen och därmed i det längsta undvika en oskälig räntestegring.

Men bankerna borde äfven kunna kraftigt motverka, att betalningsbalansen blir så ogynnsam. Det är närmast de, som förmedla den och stå för densamma genom de lån, hvarmed de fylla bristen på inhemskt kapital. Därför borde de ock kunna hålla en hand öfver, att lånebehofvet icke blefve så stort, att man måste vända sig till utlandet i sådan utsträckning. Men — det bör genast sägas — för att bankerna skola kunna utöfva en sådan kontrollerande och reglerande verksamhet, måste hela vårt enskilda bankväsen antaga en ny gestalt. En grundlig reform af detta är äfven ur andra synpunkter ytterst nödvändig. Händelserna för dagen visa det med all önskvärd tydlighet.

Det nära sambandet mellan nu antydda förhållanden och den kris, hvaraf vi hemsökas, föranleda mig att här yttra några ord om vårt bankväsen, dess brister och sättet att afhjälpa dem. Det är emellertid blott de enskilda bankerna af alla slag, som här afses, ej riksbanken, hvilken föga kommer i direkt beröring med allmänheten. Ty det är i förhållandet mellan bankerna och allmänheten, som de stora bristerna både på ena och andra sidan förefinnas.

De bedröfliga förhållanden, hvari Hernösandsbanken och de båda med den införlifvade, Norrbottens- och Örebrobankerna, råkat liksom för några år sedan Kristianstadsbanken — för att endast nämna de största ledsamheterna af detta slag — ådagalägga, att trots en sträng banklag och bankinspektion många svenska banker icke skötas så, som vare sig för dem själfva eller för landets

ekonomi vore önskligt. Detta förhållande har ytterst sin grund uti vissa allmänna brister, som för närvarande vidlåda vårt bankväsen, och som torde kunna sammanfattas uti följande.

Bankerna ha icke den kontroll öfver affärslifvet, som de borde ha. Med denna kontroll afser jag icke en positiv ledning af detsamma genom företags startande o. d. Detta är en särskild affär, om hvilken senare skall talas. Nej, den kontroll jag här åsyftar, är af mera negativ art, utgörande en kritik af osunda tendenser i affärslifvet och en återhållande kraft gent emot våghalsiga spekulationer af olika slag och börsspelet. En sådan kontroll saknas nu eller är alltför svag.

För det andra ha bankerna i allmänhet icke den känsla af ansvar, som de borde ha. Det enda ansvar, som nu besjälar mången bankstyrelse, är uteslutande vändt mot aktionärerna. Men detta förslår ej. Det tvärtom kan vara till förfång för det ansvar af högre slag, som bör åligga förvaltarne af landets rörliga kapital. Bankerna utöfva i denna egenskap en social funktion af högsta betydelse. Hvarje stort företag har denna dubbla karaktär att på en gång vara en privat affär med uppgift att bringa sin ägare största möjliga vinst och en samhällelig verksamhet, som fyller ett nationellt behof. Men inga företag bära i så hög grad ett sådant Janusansikte som bankerna. Ty de ha hand om drifkraften i den nutida folkhushållningens maskineri, det rörliga kapitalet. Därför böra de mer än andra privata företag känna, att de stå i det allmännas tjänst samt handla därefter. Men härutinnan brister det mycket för närvarande. Aktionärernas intresse är vanligen enda ledstjärnan för bankernas politik. Ett utslag häraf är bland annat den kamp, som råder om insättarne — jag tänker särskildt på sparkasse- och hushållsräkningarna — samt om kunderna, hvilken kamp är allt annat än gagnelig för landet och ett sundt affärslif.

Till sist kan ock mot vårt nuvarande bankväsen anmärkas, att det — med många lysande undantag visserligen — saknar tekniskt tillfredsställande ledning. Oklok ledning måste sålunda anses vara den förnämsta orsaken till de olyckor, som träffat åtskilliga banker i senaste tid. Och på den återfalla till väsentlig del äfven de brister, som förut anmärkts.

Spörjer man efter orsakerna till nu påpekade fel uti vårt bankväsen, så måste de enligt min mening sökas — utom naturligen uti den allmänna meningens omogenhet i afseende på företagens sociala uppgift — uti för ringa koncentration. Vi ha för många banker och därför ock för små banker. Af detta härflyta alla de nämnda bristerna, såvidt som de äro att söka uti bankerna själfva. Men detta har sin naturliga förklaring uti vårt bankväsens historia och däraf beroende utvecklingsskede.

Den stora ekonomiska uppryckning, som vidtog mot slutet af 1880-talet måste naturnödvändigt föra till grundande af en mängd nya banker. Såväl industriens starka uppsving som det gammalmodiga och för handel och näringar tryckande sätt, hvarpå flertalet äldre banker sköttes, fordrade detta. Äfven vårt lands stora utsträckning och behofvet af bankkontor i köpingar och stationssamhällen bidrog kraftigt härtill — så mycket mer som hvarje sådan plats måste önska att få två konkurrerande kontor, enär eljest vederbörande bank enligt tidigare erfarenhet plägade missbruka sin ställning genom oskäliga räntor och provisioner.

På detta sätt ha vi nu fått flera banker än vi behöfva med den följd beträffande konkurrensen om insättare och kunder, som förut påpekats. Särskildt har på detta sätt ett intrång skett på sparbankernas område, som icke är lyckligt. Ty sparbankerna ha i Sverige utom sin första uppgift att uppsamla småfolkets besparingar äfven den att bereda jordbruk och handtverk och hvem eljest, som det behöfver, lån på lång tid. Riksbankens afdelning för afbetalningslån, som har inom vissa gränser samma uppgift, förslår naturligen icke på långt när härtill. Genom sparkasseräkningar m. m. söka sålunda de egentliga affärsbankerna att draga till sig sparbankernas penningar, men kunna icke öfvertaga den andra funktion, dessa utföra. Det förbjuder banklagen och det med rätta. Men härmed göra de landet en ren otjänst. Och på samma sätt i andra stycken.

Det första stora skedet i vårt bankväsens senaste utveckling bör nu få ett slut och vi öfvergå till det andra, till hvilket det varit en förberedelse. Detta andra skede heter koncentration till några få stora banker, som visserligen icke sig emellan dela

landets hela affärslif — ty en del småbanker lära nog alltid komma att finnas — men som leda detsamma, och framför allt som bestämma tonen inom bankväsendet.

De många små företagens sammanslutning till stora, ofta ett helt land omfattande är tidens lösen inom industrien. Det vore underligt, om ej samma rörelse gjorde sig gällande beträffande bankerna, industriens och all rörelses förläggare. I verkligheten har så redan skett i Frankrike, där fem banker behärska landets hela affärsrörelse [1]. Likaså snart i Tyskland, där fyra stora banker i Berlin, de s. k. D-bankerna [2], äro i färd med att i sig upptaga eller med sig förena den stora massan af andra banker. Det samma borde ske hos oss, naturligen med anpassning efter svenska förhållanden med afseende på filialer m. m.

En sådan sammanslutning till ett fåtal, landets hela affärslif behärskande banker, bör kunna råda bot på alla de ofvan uppräknade brister, som nu vidlåda det privata bankväsendet i Sverige.

Först af allt skulle genom en dylik sammanslutning den osunda konkurrensen mellan den stora mängden banker försvinna. Konkurrens blefve det nog alltjämt, men under hyggligare former än nu ofta är fallet och utan intrång på sparbankernas område. Härmed skulle ock den kontroll, hvarom ofvan talades, blifva en verklighet. Och med den skulle följa en uppfostran af hela folket till sunda ekonomiska vanor, som så väl behöfves. Sålunda borde därigenom den engelska principen, att hvar kund har blott en bank, kunna införas och öfver hufvud bankerna få en full inblick i sina kunders hela affärsställning, den de nu ofta sakna.

Vidare skulle härigenom den ansvarskänsla gent emot det allmänna, som man mer och mer kommer att fordra främst af bankerna men efter hand äfven af alla stora företag, kraftigt uppammas. Man kan icke begära, att små företag med ringa horizont för sin verksamhet skola besjälas af denna känsla. De be-

[1]) Dessa äro: *Crédit Lyonnais, Société Générale, Comptoir National d'Escompte, Crédit Industriel et Commercial* och *la Banque de Paris et des Pays-Bas.*

[2]) De äro: *Deutsche Bank, Diskontogesellschaft, Dresdner Bank & Schaffhausenscher Bankverein* samt *Darmstädter Bank.*

traktas helt naturligt blott som sina ägares alldeles enskilda affärer med uteslutande uppgift att bereda desse vinst. Först när företagen vuxit ut till stora dimensioner, vaknar insikten om, att de utom sin enskilda äfven ha en samhällelig uppgift. Ännu har denna insikt ingalunda allmänt trängt igenom. Men den kommer att så göra, i den mån företagen växa i omfattning och den allmänna meningen hinner uppfostras härtill. Ty detta nya uppfattningssätt behöfver mogna. Det har ej funnits förut men betecknar en högre social ståndpunkt, till hvilken vi hoppas komma.

Man må ej häremot invända, att trustväsendet i det land, där det hunnit längst, Förenta Staterna, icke visat tecken till en dylik uppfattning af sin ställning, Men detta beror helt naturligt på den allmänna andan i detta traditionslösa land, där individualismen regerar så som ingen annanstädes. I Europa, och ej minst i vårt land har denna ekonomiska individualism aldrig fått så utveckla sig. Gamla traditioner om medborgarnes förpliktelse mot staten och det allmänna ha lagt tygel på densamma och göra, att känslan af den enskildes underordning under det hela är vida starkare här än i Amerika. Men denna känsla af beroende och samhörighet kan uppfostras till en verklig ansvarskänsla mot det allmänna. Detta sker lättast, om företagen få sådana dimensioner, att deras betydelse för det allmänna utan vidare blir klar för hvar man och därmed ock deras görande och låtande kan lätt följas. Den allmänna meningen börjar då sysselsätta sig med dem och tvingar deras ledare, om de ej själfve känna sitt ansvar, att så småningom få ögonen upp för detsamma. Äfven i Amerika kommer det nog att gå så, ehuru det där tar längre tid. Hos oss är denna opinion färdig, i samma stund vi få verkliga storföretag, ehuru den ledsamt nog mindre har sin grund uti en rätt insikt om de sociala förpliktelser, som åligga de stora företagen, än uti — afunden. Den kungliga svenska afunden lär nog bli det värsta hindret mot en tidsenlig utveckling af stora företag i vårt land. Den allmänna stormen mot det nya sockerbolaget synes mig lämna det bästa beviset härför.

Likväl äro trustbildningen och däremot svarande storföretag på de områden, där sådana kunna ifrågakomma, icke endast ur ekonomisk-teknisk synpunkt en högre utvecklingsform. De be-

teckna äfven ur social och moralisk synpunkt ett högre utvecklingsskede, förutsatt att man förstår detta och vill begagna sig utaf det.

Däremot är företagens koncentration alldeles icke något förstadium till en socialistisk världsordning, såsom en del hoppas och andra frukta. Icke företagens storlek utan driftsättet är härvid det afgörande; och innan ett folk hunne till ett socialistiskt driftsätt, utan enskild kapital-egendom, utan penningar och utan marknad, hade det längesedan upphört att existera. De industriella och finansiella företagens koncentration — liksom omvändt småbruken inom jordbruket, ty det är här den rätta driftsformen — skall icke föra oss mot socialismen utan tvärtom ifrån den. Ty med denna koncentration skall småningom följa den ansvarskänsla, hvarom vi talat, och hvilken skall förtaga eller mildra de olägenheter, som följa med den kapitalistiska ordningen. Särskildt kunna vi hoppas, att detta blir fallet i Sverige med dess vakna allmänna mening. Därför är en sammanslagning af de många små bankerna till ett fåtal stora ett steg i rätt riktning lika mycket ur dessa allmänna synpunkter som särskildt med hänsyn till vårt ekonomiska lif och en god förvaltning af landets rörliga kapital.

Men denna utveckling mot ett mindre antal banker bjudes till sist äfven af ett rent tekniskt skäl — omöjligheten att få skicliga bankdirektörer. De dugliga, som finnas, räcka ej till för den stora mängden banker. Flertalet af dessa ledas sålunda af personer, som alldeles icke äro vuxna en sådan uppgift. De olyckor, som träffat åtskilliga banker, kunna till alldeles öfvervägande del skrifvas på bristande insikt hos deras ledare. Detta är en af de största olägenheter, som följa af de många bankerna. Bristande insikt och förstånd i banksaker föranleda ofta till okloka affärer, som endast vålla förlust för de enskilde och onödig kapitalförbrukning för det allmänna. Men nästan ännu viktigare är, att endast under en fullt kompetent ledning bankerna kunna iakttaga den stundom fina skillnaden mellan legitima och icke legitima affärer och så hålla den allmänna affärsmoralen uppe. En insiktsfull ledning är det första villkoret, för att vårt bankväsen skall rätt fylla sin stora uppgift i vårt ekonomiska lif. Men så-

dan kunna vi hoppas få, endast om antalet banker ej är så stort som nu.

Reformerade vårt bankväsen sig själf på nu antydt sätt, så borde äfven de lagliga bestämmelserna om detsamma i åtskilliga fall ändras. Främst borde rätten att handla med aktier tilläggas de få stora bankerna, hvilka därigenom komme att intaga en ledande ställning äfven i fråga om nya företag och vårt affärslifs utveckling. Å andra sidan borde bankrapporterna göras fullständigare, och allmänhetens kontroll öfver bankerna underlättas. Genomfördes allt detta, skulle den utländska skuldsättningen genom bankerna kunna bättre, än nu är fallet, regleras och hållas inom måttliga gränser. Därmed skulle ock kriser af det slag, hvaraf vi nu lida, kunna förekommas. Ty medan ett dåligt bankväsen bereder mark för kriser, när det icke rent af framkallar dem, såsom nu är fallet i Förenta Staterna, så förmår ett godt sådant att afstyra eller mildra dem.

Individen och samhällets rätt.

Af

Professor C. A. Reuterskiöld.

»Samhällets rätt» har så godt som blifvit en lösen för de moderna amatörerna i sociala reformer, ej minst på jordförhållandenas vida fält. Hvad uttrycket innebär, torde näppeligen för dem själfva vara alldeles klart, helst det ingalunda kan anses säkert, att de bättre eller grundligare analyserat denna frasen än de så gjort med de förhållanden, om hvilka de tala, eller dessas historiska utveckling. Gemenligen torde de dock behärskas af den alltjämt fortlefvande populära uppfattningen af begreppet samhälle, ehuru denna mer och mer förändras, sedan den förlorat allt stöd inom den nyare vetenskapen och därför efter hand begynt att öfvergifvas äfven af de mera tänkande bland lekmännen. Samhället enligt denna äldre uppfattning var intet annat än summan af de individer, hvilka lefde inom eller tillhörde samhället. Och liksom samhällets vilja därför blef lika med majoritetens af samhällsindividerna vilja, så blef ock samhällets bästa eller samhällets väl och samhällets rätt i princip lika med allas eller flertalets bästa eller väl och rätt. Och den meningen är nog än i dag den vanligaste, huru föga grundad den än i sig själf är.

Samhället är dock i verkligheten ingalunda en fri skapelse af individerna eller grundad i deras samstämmiga beslut om en gemenskaps upprättande, utan det är en lika nödvändighet som individen själf. Hvarhelst ett flertal individer faktiskt lefva tillsammans, där finnes redan i och med detta faktum ett samhälle:

samhället betecknar med andra ord intet annat än den sociala sidan i människonaturen. Människan såsom möjlig kulturvarelse är icke blott individ, utan social individ, d. v. s. förutsätter en afsiktlig samverkan med andra för att kunna öfver hufvud utvecklas såsom människa. Och denna samverkan ger sig med nödvändighet, närhelst och hvarhelst människor mera varaktigt sammanträffa. Formen åter för deras samverkan beror af omständigheterna och af den mänskliga viljan, stödd af makt. Om härvid en endas, fleres eller möjligen allas vilja blir afgörande, det är i själfva verket med hänsyn till samhället såsom sådant fullkomligt likgiltigt: så snart någon eller några individer finnas, som besitta tillräcklig faktisk makt att göra sin vilja gällande gent emot andra, blir denna vilja en samhällsvilja. I det ordnade samhället fordras dock för att en sådan vilja skall kunna anses som verklig organvilja tillika, att makten är varaktig, d. v. s. i allmänhet och regelmässigt respekteras utan att makthafvaren behöfver oafbrutet gripa till yttre våld för att föra sin vilja igenom. Detta respekterande eller erkännande från öfriga individers sida är sålunda icke i och för sig afgörande; det verkar allenast såsom ett symptom för maktens faktiska varaktighet och behöfver därför ej heller vara för handen från allas sida, ehuru gifvetvis varaktigheten och styrkan i makten blir större, ju mera allmänt det symptomatiska erkännandet är.

Makt öfver andra är ytterst samhällets ej blott grund, utan eget väsen. Utan en sådan makt kan helt enkelt ingen varaktig eller ordnad samverkan äga rum, och ju nödvändigare en sådan blir med stigande kultur, desto nödvändigare visar det sig ock, att makten allt fastare koncentreras och regleras på bestämdt sätt. Därför har också städse, vid en viss kulturgrad, bildats ett särskildt samhälle, hvars uppgift just varit maktreglering och maktkoncentration, och detta samhälle, i huru växlande former det än framträdt, betecknas öfverallt såsom *staten*: staten är maktsamhället par préférence. Skulle denna stat sätta sig en annan uppgift före eller genom sin verksamhet rent af söka afskaffa makten, så upphörde den efter hand att vara stat, och i dess ställe skulle då, såvida eljes folket förblefve ett kulturfolk, med nödvändighet träda ett annat samhälle såsom stat. Staten kan med andra ord

aldrig afskaffas, utan dyker städse upp i nya former, så snart den i en form tillintetgjorts: anarkismen kan väl, om den segrar, förstöra den då bestående statsorganisationen, men aldrig statens egen idé, och framkallar rent af genom sin egen seger med ovillkorlig nödvändighet en ny statlig maktbildning eller ock kulturlifvets undergång — i hvarje fall genom den våldsamma kamp mellan individerna, som därigenom blir oundviklig.

Statsviljan beror af de individers vilja, hvilka utgöra statens faktiskt suveräna organ eller, annorlunda uttryckt, hvilka innehafva en öfver alla andras höjd och i sista hand afgörande makt inom staten; ja statsviljan kan rent af sägas sammanfalla med dessas vilja, så vidt densamma är riktad på statlig verksamhet. Äro de flere, blir statsviljan resultanten af deras samverkande viljor på sätt de själfva erkänna och förordna, vare sig detta skett i den form, som normalt brukas och enligt författningen skall brukas, eller det skett i abnorm form, förutsatt att viljan i hvarje fall uppbäres af nödig makt. För andra individer åter blir statsviljan i yttre måtto förpliktande eller bindande just genom makten, hvilken på människorna verkar i vanliga fall såsom utslaggifvande motiv för deras handlande i världen. I inre måtto åter kan statsviljan verka förpliktande, blott om och i den mån individen erkänner den uttalade och fixerade statsviljans innehåll såsom riktigt. Grundvalen för bedömandet häraf bildar individens eget rättsmedvetande och de rättsideal, som detta med sig införlifvat. Men i regel visar sig här, att det subjektiva rättsmedvetandet har en benägenhet att böja sig för den gällande rätten såsom riktig och att forma sig efter andras, enkannerligen de suveräna maktorganens, rättsmedvetande. Förklaringen härtill är icke svår att finna: rättsmedvetandet är nämligen just uttrycket för den sociala sidan af individens väsen och därför alltid i mer eller mindre grad gemensamt för alla individer inom ett visst samhälle.

Därmed är ock en viss predisposition gifven att gilla den ordning för det yttre sociala lifvet, som faktiskt skapas, den må vara formellt tillkommen genom den ene eller den andre individens vilja, helst denna ordning i stort sedt väsentligen beror af det faktiska lifvets tilldragelser och de mångas i det tysta samverkande viljor, ehuru statsorganen allena bestämma öfver lagen och dess

formulering. Och predispositionen växer i styrka, så snart statsviljans innehåll icke stöter individens invanda föreställningar eller hans sedliga och religiösa medvetande: är detta senare händelsen, så uppstår visserligen en konflikt, ehuru den yttre förpliktelsen kvarstår, men eljes blir den regelmässiga följden, att individen, äfven om hans sympatier och önskningar egentligen icke gå i samma riktning som statsviljans anordningar, dock känner sig af denna vilja äfven i inre måtto bunden, i det att han, om än omedvetet och oreflekteradt, erkänner densamma såsom uttryck också för *sitt* sociala väsen och *sina* sociala behof, hvilka i likhet med alla andras framför allt kräfva, *att* en yttre maktreglering sker, och först i andra hand, att denna sker på något visst sätt. Individen såsom socialvarelse tillhör samhället och ingår i detta, och samhällsviljan, d. v. s. den af makt stödda högsta viljan i samhället verkar redan därför förpliktande, oafsedt genom hvem den uttalas, och oafsedt hvad den, naturligen inom vissa gränser, uttalar: för makten böjer sig den enskilde ej blott i yttre måtto, utan ock af det skäl, att för hans sociala lif makten är en nödvändig betingelse.

*

Kulturlifvet förutsätter möjlighet att förfoga öfver andras krafter eller resultaten af andras verksamhet, emedan detsamma innebär en allt längre drifven specialisering och differentiering i fråga om individernas uppgifter och arbeten, och för den skull omöjliggör för dem att hvar för sig omedelbart sörja för alla de egna behofvens tillfredsställande. I urtidens rent kollektivistiska samhälle, där individen betydde mindre än intet och samhället allt, fans visserligen ock en arbetsfördelning, men denna berodde däraf, att de enskilde då hvar för sig stodo alldeles värnlösa och vanmäktiga gentemot naturens öfvermäktiga och för dem hemlighetsfulla krafter eller makter, hvilka allenast genom samhället kunde besegras eller bindas. Kollektivismen försvann emellertid i samma mån som individerna, i följd af människornas fortgående segrar öfver naturen, frigjordes och erhöllo möjlighet att själfva sörja för sina intressen. Men äfven då kräfdes ett samhälle med makt att hålla individerna samman och möjliggöra för dem en af hvarandra ostörd verksamhet. Och med stigande kultur växte

detta behof, just emedan människorna därigenom nödgades åter lita till hvarandra och nya olika maktförhållanden människor emellan därigenom uppstodo.

Det primitiva samhället var med nödvändighet kollektivistiskt, då det måste sörja för sina medlemmars behof i alla afseenden så godt sig göra lät och därför oinskränkt förfogade öfver dessas krafter. Kultursamhället åter uppstod först, när individualiteterna fingo göra eller i allt fall gjorde sig gällande och bröto igenom det gamla samhällets ordning och regler, kullstörtande dess vilja och dess makt. Och kultursamhället har aldrig gått framåt till högre kulturutveckling annat än på samma väg — genom nya individuella insatser och nya individuella ansträngningar. Öfverallt och allestädes har kulturlifvet berott af individerna och kultursamhället varit mer eller mindre individualistiskt. Detta förhållande synes både förklarligt och naturligt, om man betänker att kulturen just betecknar människornas utveckling såsom personligheter till allt rikare personligt lif, andligt och materiellt, d. v. s. såsom allt mera individuellt bestämda och verksamma väsen.

Om sålunda samhällets sörjande för dess medlemmars kläder och föda och timliga behof nödvändigtvis gör samhället kollektivistiskt, så torde såsom en självklar följd få anses, att i kultursamhället, som icke kan vara kollektivistiskt utan att upphäfva sig självt, dessa behof principiellt måste tillgodoses af individerna själfva genom egen verksamhet. Först därigenom skapas den yttre miljö och den individuella frihet, som är nödvändig för ett spännande af de individuella krafterna till vinnande af nya odlingsresultat. Väl är sant, att härigenom också skapas olikhet i ställning, emedan individerna äro såsom personer olika sins emellan och hafva en så ytterst skiljaktig begåfning och energi. Och väl är det sant, att härigenom uppstå afhängighetsförhållanden mellan dem, som äro kraftigare och som förstå att begagna tillfällena till maktutöfning, och dem, som äro svagare eller mindre insiktsfulla eller hänsynslösa. Men häri ligger i själfva verket i och för sig intet oriktigt eller för utvecklingen farligt, allenast samhället tillser, att ingen helt undertryckes eller beröfvas hvarje möjlighet till egen utveckling. Statens uppgift inom kultursamhället blir framför allt maktreglerande, men icke maktundertryckande.

Samhället själft såsom kultursamhälle måste såsom sin uppgift sätta kulturens främjande och fortgång. Häri ligger emellertid, att samhället måste, om det skall fylla sin uppgift, möjliggöra dels en allt intensivare individuell utveckling, d. v. s. skydda den individualistiska verksamhetens maktutöfning, dels en allt extensivare individuell utveckling, d. v. s. skydda de svagare individerna mot en för dem fördärflig maktutöfning genom andra och bereda så många ske kan tillfälle till egen maktutöfning och utveckling. Det duger icke att, såsom ofta sker från utgångspunkten samhället = summan af individerna, sätta som samhällets uppgift att sörja för allas väl eller allas bästa: detta vore att uteslutande fästa afseende vid den ena af samhällets båda uppgifter och därtill vid den, som, konsekvent utförd, ovillkorligen leder till kollektivism, d. v. s. kultursamhällets upplösning. Och för öfrigt, »allas väl» främjes icke, annat än möjligen för stunden, därigenom att alla beredas lika underhåll och lika tillgång på nyttigheter, eller därigenom att alla blifva med alla likställda, så att ingen kan bero af annan eller stå i afhängighetsförhållande till annan. Tvärtom blefve resultatet af en dylik nivellering, enär alla icke kunna nå den högsta graden af personlig utveckling, att detta mål försvårades äfven för dem, som eljes vore därtill skickade, d. v. s. mindretalets intressen finge stå tillbaka för flertalets, oaktadt just mindretalet är den egentliga kulturbäraren och den som ensam äger förmåga att göra nya insatser till — »allas» bästa.

Står det fast, att en kulturutveckling ej är möjlig utan exploatering af andras arbete, må vara inom vissa gränser, och står det lika fast, att samhället själft icke kan göra denna exploatering utan att återgå till kollektivism, så lärer icke kunna med fog bestridas, att exploatering genom enskilde blir ett rent af samhälleligt behof, hvars tillgodoseende samhället själft har ett tydligt intresse att främja. Ett dylikt främjande kan ske på mångahanda sätt, men det är icke samhället utan de enskilde, som det tillkommer att afgöra, när och hur en exploatering erfordras. Samhället eller rättare staten har blott att reglera exploateringen, så att den samma icke skadar andra lika berättigade intressen, eller med andra ord att ordna och reglera de maktförhållanden och den maktspänning, som genom de enskildes verksamhet uppstår. Härvid kan onek-

ligen inträffa, att en maktspänning uppstår af sådan intensitet mellan skilda intressen, att staten icke kan komma till rätta med densamma utan att taga själfva verksamheten i egna händer och sålunda socialisera densamma: dock måste i så fall noga beaktas, att detta icke sker på kollektivismens grund, utan under fasthållande af verksamhetens karakter af privatverksamhet.

Betydelsen häraf framstår klarast genom en jämförelse med statens s. k. makthöghetsverksamhet. Makthögheten är statens förmåga att oberoende af hvarje annan vilja genom sina suveräna organ förplikta samhället och dess medlemmar. Statens »rätt» härtill är helt och hållet grundad i dess faktiska makt och alldeles icke i lagen eller rättsordningen, hvilken själf är uttryck för en makthöghetsvilja och förty förutsätter makthögheten. Sin makthöghet begagnar staten, så snart fråga är om åtgärder till maktens bevarande eller maktens reglerande allenast på grundval af maktorganens egen vilja, när därigenom andras frihet till privatdisposition utan deras medgifvande begränsas. De förhållanden, som härigenom uppstå, äro af offentligrättslig natur. Men därjämte kan staten vara verksam i samma former och på samma sätt som de enskilde, d. v. s. ställa sig själf under de regler, som den gifvit för privatverksamheten, hvarvid den sålunda saknar möjlighet att binda de enskilde annorledes än med dessas eget begifvande och enligt privaträttens regler.

Om nu staten, för att blifva herre öfver en viss stark maktspänning inom samhället, nödgas med begagnande af sin makthöghet draga den verksamhet, som orsakat maktspänningen, inom sin egen verksamhetssfer, så bör dock alltså därefter verksamhetens vidare utöfning icke regleras genom den offentliga rätten utan genom privaträtten: i annat fall riskeras så att säga en förskjutning i statsverksamheten på det sätt, att denna koncentreras på de privata företag, som formellt förvandlats till offentliga eller allmänna, och därmed upphör att fullfölja det mål, som dock är statens raison d'être — maktregleringen. En maktreglering förutsätter nämligen, så snart kulturen nått en viss högre grad af utveckling och stabilitet, full opartiskhet hos de härskande organen: och äfven om detta icke är möjligt att fullständigt realisera, fordras dock så stor frihet från privatintressens inblandande i makt-

regleringen, som öfver hufvud kan ernås. Under sådana förhållanden torde vara tydligt, att staten, om den skulle efter makthöghetssynpunkter ordna sin egen privatverksamhet, icke skulle kunna vara opartisk gentemot andra privatintressen, hvaremot detta blefve fullt möjligt, därest ingen särskild reglering företages mellan dessa och statens egna af denna verksamhet beroende intressen [1]).

Men äfven i andra fall än vid en eljes oöfvervinnelig maktspänning kan socialisering af viss verksamhet blifva nödig, nämligen när denna förutsätter begagnande af maktmedel, hvilka staten ur makthöghetssynpunkt anser sig böra åt sig själf och sina organ reservera. Kan verksamheten ej utöfvas, utan att vissa sådana maktmedel brukas, eller innebär själfva verksamheten, att dylika maktmedel uppstå, så kan alltså kräfvas, att staten indrager dessa under sitt eget förfogande, hvarvid emellertid, om verksamheten af andra skäl är fortfarande behöflig, staten sålunda nödgas att själf utöfva densamma. I så fall gäller i hufvudsak det samma som ofvan yttrats med afseende å socialisering af annan privatverksamhet.

*

All privatverksamhet åsyftar att indraga så många nyttigheter som möjligt inom den enskildes maktsfer och under hans fria förfogande. Dessa nyttigheter äro visserligen i främsta rummet, dock, icke uteslutande men af ekonomisk art, omfatta äfven andra mera ideella värden. I det primitiva samhället hos naturfolken riktar sig verksamheten hufvudsakligast på anskaffande af de för omedelbar konsumtion nödiga artiklarna, så vidt ske kan direkt ur naturen utan annat arbete än själfva insamlandets. Men med stigande odling stiga behofven och mångfaldigas möjligheterna, särskildt därigenom att en mänsklig produktionsverksamhet begynner, hvilken går ut på skapande af nya nyttigheter och andra

[1]) Naturligen utesluter detta ingalunda, att verksamheten, så vidt den äfven såsom enskild kan af företagaren själf godtyckligt regleras, af staten såsom företagare regleras annorlunda än eljes af enskilda företagare plägar ske. Här kan rent af föreligga ett statligt intresse att med hänsyn till allmänheten göra regleringen sådan, att verksamheten t. ex., i olikhet med de rent privata företagen, icke anlägges hufvudsakligast på ekonomisk vinst, utan på sörjande för »allmänna» behof.

nyttigheter än dem naturen gifvit. Detta produktionsarbete kräfver dock medverkan af andra människor: ensam kommer individen här icke långt, utan först när han kan disponera äfven öfver andras krafter och sålunda tillgodogöra sig deras arbete — med eller utan ersättning — blir det honom möjligt att vinna ett resultat. Men också på annat sätt behöfver han ofta andras medverkan, nämligen för att kunna erhålla nödigt rörelsekapital till anskaffande af material och betalande af omkostnaderna för verksamheten. Därigenom kommer företagaren lätteligen och man kan säga regelmässigt i skuld till andra individer, hvilka redan samlat eller eljes kommit att disponera öfver rörligt kapital. Och med fortgående samhällsutveckling invecklas och mångfaldigas dessa inbördes afhängighetsförhållanden och maktförhållanden mellan människorna i allt högre grad.

Resultatet af denna årtusenden omfattande utveckling har i våra dagars västerländska samhälle blifvit, å ena sidan en ytterst fin och komplicerad väfnad af sociala maktförband, å den andra en skarp motsättning mellan det mindretal, som disponerar öfver jord och kapital, och det stora flertal, som icke har andra nyttigheter till sitt förfogande än den egna arbetskraften, hvilken omsättes i pengar genom att underordnas andra och ställas i andras tjänst. Samtidigt har, kanske just i följd häraf, själfva arbetet börjat att mer och mer betraktas såsom den enda rättfärdiga grunden för erhållandet af andra nyttigheter och därigenom arbetets betydelse såsom produktionsfaktor att alltmera uppskattas, för att icke säga öfverskattas: åtnjutandet af nyttigheter, som icke utgöra lön för eget arbete, betraktas såsom en oförtjänt vinst eller fördel, hvilken egentligen saknar berättigande, och förfogandet öfver medmänniskors arbete för egen enskild vinst såsom en obehörig, ehuru af de nuvarande produktionsformerna möjliggjord och med deras bevarande oundviklig, exploatering af mänsklig kraft.

Från denna utgångspunkt är det ock, som de moderna sträfvandena för jordens och kapitalets socialisering och undandragande från enskild disposition framkommit. Man vill å ena sidan låta samhället i stället för den enskilde komma i åtnjutande af den vinst, som ej grundas på arbetet och som för den enskilde be-

traktas såsom oförtjänt, och å den andra upphäfva individernas beroende af de enskilde såsom arbetsgifvare af olika slag för att i deras ställe sätta samhället såsom en representant för alla: kollektivismens idé har åter höjt hufvudet, om den än icke har alldeles samma skepnad som i urtiden. Härvid är det, som »samhällets rätt» gentemot individen plägar som skarpast häfdas och predikas. Månne med fog?

När genom förbättrade kommunikationer, allmänna arbeten eller i allmänhet förändrade förhållanden, såsom utflyttning till viss ort, anläggningar af olika slag o. s. v., viss jord stiger i värde utan något ägarens åtgörande, så anses denna stegring af många såsom en oförtjänt vinst, hvilken närmast borde tillkomma samhället, åtminstone i de fall, då det varit samhällets verksamhet, som framkallat värdestegringen. Och man har i olika länder på olika sätt sökt indraga denna vinst till samhället, vare sig staten eller kommunen. För att kunna rätt bedöma frågan om »samhällets rätt» i detta hänseende måste emellertid skarpt skiljas mellan dylik indragning af »värdestegringen» på grund af samhällsbehof och på grund blott af det principiella skäl, att vinsten skall vara samhällets. Om en indragning eller ett tillgodogörande ur den förra synpunkten gäller nämligen alldeles det samma som om hvarje samhällsåtgärd till anskaffande af för samhället nödiga medel: den är en makthöghetsåtgärd, grundad uteslutande i statens behof och hvilande på dess suveräna maktvilja, men icke på några rättfärdighetsgrunder. En indragning åter af principiella skäl kan försvaras endast på grunder, som styrka en samhällets verkliga »rätt» till vinsten. En sådan grund har man ock trott sig finna i den samhälleliga verksamhet, som varit närmaste anledning till värdestegringen.

Emellertid hvilar denna tankegång på felaktiga förutsättningar och bristfällig analys. Dels får nämligen den närmaste anledningen ingalunda identifieras med den egentliga orsaken till värdestegringen, dels skulle, om tankegången vore riktig beträffande jorden, den följdriktigt gälla äfven beträffande alla andra nyttigheter, d. v. s. leda till konsekvenser, som ytterst innebure ett upphäfvande af all privat vinst oberoende af arbete, och därmed en återgång till kollektivism. Om exempelvis en viss tomt stiger

i värde genom en broanläggning af staden, hvarigenom trafiken drages till densamma, så kan ju alldeles det samma sägas beträffande omsättning och vinst å affärsföretag (butiker o. s. v.), som finnas i hus å sagda tomt[1], ehuru näppeligen någon åtminstone ännu på fullt allvar satt ifråga indragning till samhället af denna värdestegring. Exemplet visar härigenom ock, att värdestegringen beror af en hel mängd samverkande faktorer, ej blott af den, som så att säga blef slutlänken i kausalkedjan. Samhället har icke gjort anläggningen för att stegra jordens värde, utan för tillgodoseende af vissa härmed intet samband ägande behof, och hade måst göra densamma, äfven om ingen värdestegring inträdt, d. v. s. det är ytterst dessa behof, som framkallat värdestegringen, hvilken därför för samhället vore en fullkomligt lika oförtjänt vinst som för jordens ägare: enda skilnaden är den, att samhället icke är ägare till den nyttighet, som fått ett stegradt värde, men detta brukar enligt härskande rättsåskådning icke vara någon giltig grund för anspråk på detta värde! Eller om ett bolag bygger en järnväg och jorden »för den skull» — månne ej snarare på grund af de behof, som framkallat järnvägsbygget? — stiger i värde, bör ej då bolaget, icke samhället, med samma skäl kunna fordra att få värdestegringen sig tillerkänd?

Öfverhufvud torde det förhålla sig så med all vinst, att den samma är »oförtjänt» i den betydelse detta uttryck här tagits. Endast hvad som precis motsvarar den genom en verksamhet förbrukade kraften, om detta eljes kan mätas, bör anses som förtjänt »vinst», emedan endast detta icke har karaktären af — vinst. Allt annat är oförtjänt. Men däraf följer ingalunda, att en vinst ock vore orättfärdig eller ogrundad. Tvärtom ligger det i sakens natur att, så snart en nyttighet är till sin substans föremål för enskild disposition, den enskilde också får tillgodogöra sig denna nyttighet med det större eller mindre värde densamma vid olika tidpunkter och under olika förhållanden kan hafva, staten naturligen obetaget att *med stöd af sin makthöghet* göra de begräns-

---

[1]) Att äfven bostadsvåningar i dylikt hus stiga i pris, beror säkerligen mindre på anläggningen i och för sig än därpå, att eljes samma våningar sedermera skulle kunnat med större fördel ordnas till affärslägenheter.

ningar och inskränkningar häri, som finnas för statsändamålen nödiga. Därmed är frågan ställd i ett annat plan: är en indragning af värdestegningen å vissa nyttigheter för staten nödvändig eller med andra ord skall en sådan åtgärd anses grundad i ett statens behof, som icke är af finansiell natur, så må den äga rum, men icke emedan staten till densamma har någon som helst apriorisk »rätt».

*

Vore staten och samhället blott summan af dess individer, de nu lefvande och de framtida kommande, så kunde visserligen med något sken af sanning påstås, att staten hade ett behof att utjämna och reglera nyttighetsfördelningen bland individerna, och för den skull äfven att till allas förmån indraga åtminstone sådana vinster, hvilka genom sin storlek mer än andra framstode såsom synnerligen oförtjänta. Är åter *samhället kulturmänniskans yttre lifsform*, ställer sig saken helt annorlunda.

Anhopning af nyttigheter till en individs disposition, under det att andra sakna det nödvändigaste, är visserligen, när förhållandet ses från individuell synpunkt, något, som ovillkorligen måste framstå såsom innebärande en orättfärdighet. Men om denna anhopning antingen själf principiellt är ett nödvändigt medel för kultursamhällets fortsatta utveckling eller i allt fall en oundviklig följd af något härför nödvändigt, så lärer icke kunna nekas, att från samhällssynpunkt anhopningen likväl blir berättigad. Nu förhåller det sig utan tvifvel så, att för individens utveckling såsom kulturmänniska efter all mänsklig erfarenhet ett privatdisponerande öfver nyttigheter och deras substans varit det medel, utan hvilket en sådan utveckling aldrig kommit till stånd eller åtminstone aldrig kunnat fortsättas utöfver en viss punkt. Genom anhopningen skapas dels det nödvändiga kapitalet för den produktion i större skala, som just betecknar ett kulturframsteg, dels och framför allt de behof, utan hvilka en dylik produktion blefve ändamålslös. Väl må det vara sant, att de personer, som lättjefullt njuta afkastningen af ett hopadt kapital utan något eget arbete, måste framstå såsom drönare i samhället; men detta kapital kommer dock produktionen till godo och äfven afkastningens användande främjar omsättningen af de producerade nyttigheterna

på ett sätt, som knappast vore möjligt, om icke drönarelifvet framkallat behof, som eljes aldrig uppstått. Dylika behof må i och för sig synas huru illegitima som helst, ett berättigande hafva de dock, nämligen därigenom att de utgöra ett incitament dels till ny produktiv verksamhet och ny spänning af de mänskliga krafterna, dels till uppkomsten af nya behof hos massan af människor, hvilka ej minst genom åskådandet af de njutningar, ett hopadt kapital möjliggör, drifvas till att själfva känna behof af ett bättre och därmed att taga ytterligare ett steg framåt i odling. Det förhåller sig med de mänskliga drönarne såsom med bien: deras uppgift är att, om än på olika sätt, verka befruktande, må vara utan all egen förskyllan eller värdighet. De kunna dock, emedan denna uppgift aldrig blir slutförd, icke såsom drönarne i ett bisamhälle efter fullbordadt värf helt enkelt aflifvas, utan måste allt fort i denna relativitetens värld tålas.

Men äfven bortsedt härifrån, finnes det ett ytterligare skäl, som gör anhopningen fullt försvarlig, i trots af de möjligheter till drönarelif, som därmed öppnas, nämligen att det hopade kapitalet och dess afkastning dock i regel torde göras fruktbärande i kulturens tjänst och icke uteslutande förslösas på behof, som i och för sig äro rena lyxbehof. Om härvid undantagsvis eller t. o. m. oftare motsatsen skulle inträffa, är detta helt enkelt något, som måste tagas med på köpet, ett ondt, som i likhet med så mycket annat ondt är ofrånskiljeligt från kulturen. Först den oberoende ställning, som anhopningen medför, gör ett förfinadt lif och en högre andlig kultur i stort sedt möjlig, och någon begränsning af anhopningen kan här svårligen ske utan rent godtycke. Kunna nu ej alla ernå en sådan ställning, så är detta likväl uppenbarligen intet som helst hållbart skäl för att ingen skulle få göra det.

En anhopning i stället i statens eller annat samhälles hand af nyttighetskapital skulle visserligen undanrödja detta onda, men med lika stor eller större sannolikhet också upphäfva privatanhopningens goda verkningar. Dels komme härigenom ingen i tillfälle — utan ett missbrukande af sin organställning, hvilket dock säkerligen ganska snart blefve vanligt, och hvarmed å andra sidan ett återvändande till privatdispositionen redan hade be-

gynt — att utbilda några nya behof eller gifva uppslag till nya företag och nya kulturvinster, dels måste produktionen väsentligen rikta sig på nödvändighetsartiklarne för det dagliga lifvet, såvida alla skulle, såsom *då* med fullt skäl kunde yrkas, af staten tillförsäkras nödtorftigt uppehälle. Men det är en af historien ojäfvad regel, att huru kraftigt och starkt ett folk än varit, så länge det samma utmärkts af enkelhet och stränghet i behof, något kulturbärande folk har det samma då icke varit: och alldeles det samma torde med visshet inträffa, därest produktionen uteslutande skulle inriktas på lifvets nödtorft. Det må från individens synpunkt synas som ett hårdt och orättfärdigt tal; från kulturens synpunkt är det hvarken hårdare eller orättfärdigare än den naturens regel, som låter det svaga och sjukliga gå under och blott det starkare lefva kvar.

Alldeles oinskränkt kan emellertid icke denna naturens regel tillämpas på det mänskliga lifvet. Och det egendomliga är här, att just med den växande odlingen växer ock behofvet att taga vård om de svagare och förtryckta bland människors barn. Den uppgiften blir samhällets, emedan äfven dessa svaga och förtryckta äro kulturmänniskor och såsom sådana hafva befogade anspråk på delaktighet i kultursamhällets förmåner. Här äro många vägar möjliga, men säkrast leda de till målet, som innebära en fostrande vård om de späda och unga för att sätta dem i tillfälle att, när de komma till lämplig ålder, själfva slå sig fram i lifvet. Samhället sörjer icke för dem lifvet igenom, och fritager dem icke från tvånget att själfva på eget ansvar söka göra sin insats i lifvet, men samhället bör se till, att de icke i förtid duka under, utan tvärtom göras stridsdugliga och behörigen rustade både för kampen om det dagliga brödet och för nya landvinningar ifråga om andlig utveckling. En sådan omsorg från samhällets sida bör dock gifvetvis komma ifråga blott subsidiärt, d. v. s. när ingen annan finnes, som på motsvarande sätt tager vård om dem det här gäller. Eljes blefve dels samhällets börda alltför tung, dels faran för ett uniformitetstvång allt för stor.

Motsättningen mellan egendomslösa och egendomsägande, mellan fattiga och rika kan samhället aldrig upphäfva — utan att tillika rifva upp kulturens egna grundvalar. Men staten kan

dock reglera motsättningen och minska spänningen. Och här kan med fog talas både om en samhällets rätt och en samhällets eller dess organs plikt. Icke så, som borde staten gripa in mot rikedomens enstaka lyxutsväfningar eller missbruk af de hopade nyttigheterna, men väl så, att staten brukar sin maktvilja till förmån för dem, som eljes regelmässigt komma till korta i kampen för brödet och själfva eljes ligga under för andras öfvermakt. Icke på de privata afhängighetsförhållandenas upphäfvande, men väl på deras begränsning på sådant sätt, att ingen blir helt och hållet beroende af annan, är det, som statens ingripande bör vara riktadt. Icke i nyttigheternas och särskildt produktionsmedlens indragning till staten, utan på sin höjd i deras bevarande mot ensidigt och systematiskt utnyttjande på bekostnad af samtida och framtida släktens intressen, är det, som staten bör söka målet för sin reglerande verksamhet.

*

Jorden har en dubbel karaktär: den är en nyttighet som andra nyttigheter och kan såsom de brukas och begagnas för skilda syften, har såsom de ett olika värde alltefter dessa syftens art och beskaffenhet; men den är tillika statens territorium, dess fysiska kropp, öfver hvilken staten icke kan afhända sig all makt, därför att den är det geografiska underlaget och verksamhetsplatsen för denna stats folk.

Gentemot utlandet och utländingar visar sig sistnämda förhållande vara af betydelse, då staten förhindrar främmande makts undersåtar att förvärfva eller besitta fastighet inom riket utan riksens suveräna organs samtycke eller tillstånd; ett förbud som med fullt skäl kunde utsträckas att gälla förvärf och besittning öfver hufvud af mark inom riket, oafsedt om denna mark juridiskt betraktas såsom fastighet eller icke.

Gentemot egna undersåtar däremot kan staten häfda sina territorialintressen genom att åt sig förbehålla vissa regalrättigheter af den innebörd staten själf finner godt, eller genom att på privaträttslig väg själf förvärfva och sätta sig i besittning af jord. Båda utvägarna hafva staterna också anlitat. Den jord, som sålunda finnes eller kan komma i statens privata ego, kan visserligen åter föryttras och afhändas; och det var en tid, då så skedde i stor

utsträckning här i Sverige. Men den kan ock af staten själf brukas eller aflåtas till enskilde blott för nyttjande, då äganderätten alltså kvarstannar hos staten; och denna form för tillgodogörande af densamma såsom nyttighet torde i många fall vara den lämpligaste af bl. a. det skäl, att därigenom staten bibehåller möjlighet att i en senare tid på annat sätt taga densamma i bruk utan att då nödgas återköpa den. Dock lärer här ingen för alla tider giltig regel kunna uppställas, då ej sällan sistnämnda intresse kan uppvägas af andra hänsyn.

Hvad åter regalrättigheterna angår, innebära dessa, att vissa nyttigheter reserveras för statens räkning i och för viss verksamhets drifvande, hvarmed denna verksamhet blir en statens höghetsrätt, emedan deras reserverande grundas uteslutande på statens maktvilja. För så vidt emellertid dylika nyttigheter redan finnas i privat ego, kan staten icke, utan att alldeles bryta med de rättsprinciper, hvarpå den själf byggt samhällslifvet, till sig indraga dessa utan att därför lämna skälig ersättning, men den kan förhindra nyttighetens privata tillgodogörande genom den verksamhet, som förklarats vara en statlig höghetsrätt. I hvad mån en dylik reglering kan vara berättigad beträffande t. ex. vattenfall, grufvor och dyl. skall här icke närmare undersökas. Blott så mycket bör i detta sammanhang betonas, att en sådan ingalunda kräfves med hänsyn blott till värnandet om »samhällets rätt», i det att denna »rätt» eller rättare det intresse, som skulle utgöra grunden för densamma, icke i och för sig existerar, utan helt och hållet beror af förhållandena och omständigheterna i olika fall. Har staten redan i sin privata ego, d. v. s. oberoende af hvarje regalrätt, vattenfall, grufvor, skogar eller annat, så är det en sak för sig, att staten utnyttjar dessa och icke afhänder sig äganderätten till dem, men därmed får alls icke förblandas frågan om en höghetsrätt beträffande utnyttjandet af alla dylika nyttigheter.

Samhällsintresset måste otvifvelaktigt anses riktadt på ett tillgodogörande af alla de nyttigheter, som finnas och stå till buds, eftersom detta blir liktydigt med stigande odling. Men däraf följer icke, att samhällets intresse också måste gå ut på ett tillgodogörande genom samhällets och särskildt statens egna organ af dessa nyttigheter; tvärtom är intresset snarare alldeles motsatt, ehuru staten genom att i sin

hand behålla äganderätten till en del af särskildt sådana nyttigheter, hvilka blott finnas i begränsad mängd eller genom brukandet också kunde förbrukas utan att af andra ersättas, tillika bevarar möjligheten att på ett kraftigare sätt ordna det privata tillgodogörandet och samtidigt själf erhålla en direkt inkomst. Och om staten i något fall anordnar en egen verksamhet för direkt utnyttjande af vissa tillgångar i dess privata ego, så bör därför detta ytterst bero af ett afvägande mot hvarandra af de fördelar och nackdelar, som i detta konkreta fall kunna anses förenade med den ena eller andra lösningen, men alldeles icke bero af några principiella hänsyn till »samhällets rätt» gentemot en privat exploatering inom behöriga gränser.

För att i allmänhet en viss verksamhet skall drifvas såsom statsföretag och vissa nyttigheter för den skull reserveras åt staten, vare sig med bevarande eller med uteslutande på grund af något statligt höghetsintresse af enskild konkurrens, förutsättes tillvaron af ett härpå riktadt särskildt behof. I och för sig kan staten såsom maktsamhälle icke anses hafva något sådant, men under vissa omständigheter uppstår ej sällan ett dylikt behof hos *statsfolket såsom självt ett privat verksamt samhälle*, och i dessa fall är statsföretaget fullt berättigadt, i det att statsfolkets och statens egna organ i den moderna staten väsentligen sammanfalla. Detta inträffar gemenligen, när ett visst företag visar sig vara antingen en häfstång eller rent af en nödvändig betingelse för annan verksamhet, d. v. s. egentligen icke är eller kan drifvas såsom självständig produktionsverksamhet, utan har till ändamål att möjliggöra en sådan eller att underlätta omsättningen [1]. I dylika fall kan företaget rent af betyda skapande och underhåll af nya kulturmedel och af tillfälle för flertalet individer eller åtminstone för ett större antal individer, än eljes vore möjligt, att erhålla ökade förvärfs- och utvecklingsmöjligheter. Att göra detta beroende af enskild verk-

[1] Exempel erbjuda post- och telegraf; järnvägar, spårvägar och i allmänhet trafikmedel afsedda för antingen intensiv trafik eller för regelbunden fjärrtrafik; elektriska kraftanläggningar; billighetsanstalter för hygieniska eller bildningssyften o. s. v.

samhet, är visserligen icke omöjligt, men om denna verksamhet icke skulle så drifvas, som vore med hänsyn till ändamålet ur samhällets synpunkt lämpligast och bäst, så låge häri ett maktmissbruk, mot hvilket endast staten vore i stånd att reagera och mot hvilket det då ock vore dess rätt och dess plikt att reagera. Vill staten hellre förekomma en dylik situation och för den skull från början göra företaget till sitt, så kan svårligen något vara att däremot invända. Men naturligen måste städse noggrant pröfvas, af hvad art företaget i verkligheten är och ej blott måhända för stunden synes vara.

Endast på detta sätt och under dessa förutsättningar kan staten sörja för »allas väl». Men därmed är ock fullt förenlig den frihet för indviden att förfoga öfver nyttigheter och drifva privat förvärfsverksamhet, utan hvilken en kulturutveckling aldrig varit i längden möjlig och som för samhället förblir lika viktig som någonsin omsorgen om massans eller allas bästa. »Samhällets rätt» och individens intressen äro i själfva verket icke motsatta och leda icke till vare sig kollektivism eller genomgående socialisering af kapital eller jord eller andra produktionsmedel, för så vidt man icke missbrukar och misstyder »samhällets rätt» genom att underförstå »massans rätt». Detta vore i grunden ingenting mindre än ett likhetstecken mellan den visserligen talrikaste, men för kulturlifvets fortsatta utveckling oviktigaste samhällsklassen och samhället själft. Det fel, som tidigare begåtts, nämligen att sätta likhetstecken mellan samhället och dess fåtaligare, men i kulturafseende betydelsefullare samhällsklasser, var med hänsyn till sina följder ej oväsentligt ringare. Och att öfver hufvud söka afskaffa »klassamhället» kan icke lyckas på annan väg än genom att fösa in alla i den nuvarande talrikaste, egendomslösa klassen, men detta blefve, om någon slutsats kan dragas ur historien, helt enkelt det samma som kultursamhällets sättande på indragningsstat eller afskrifning.

Om åter klassamhället måste fortbestå, torde alla dess klasser, och ej minst den fåtaligaste, men högst stående, hafva berättigade anspråk ej blott på samhällets erkännande, utan ock på samhällets skydd för sina intressen i förhållande till dessa intressens betydelse och vikt icke för individen såsom individ, utan

för samhället, det vill säga för människorna såsom kulturmänniskor. Det är af ej ringa vikt att icke alldeles glömma bort detta enkla sakförhållande i en tid, som eljes äflas att ställa allting och bedöma allting i massans tecken under den skyddande förklädnaden af »samhällets rätt».

Några anteckningar om rättegångsväsendet vid de tyska underdomstolarne.

Af

Stadsnotarien **Nils Andersson**.

Protokollet.

Öfver den muntliga handlingen skall föras protokoll (Sitzungsprotokoll), angifvande ort och dag för förhandlingen, domarenas och domstolssekreterarens namn, beteckning af tvisten, tillstädeskomne parter, ombud eller rättegångsbiträden, hvarjämte protokollet skall angifva, huruvida förhandlingen varit offentlig eller icke.

Tvistens betecknande sker med en uppgift å parternas namn (»I målet X emot Y»). Begagnar ombud sig af ställföreträdare, angifver protokollet icke blott dennes, utan också det representerade ombudets namn. För så vidt ombud (Prozessbevollmächtigter) begagnas eller skall begagnas, är det endast med denne, icke hans hufvudman, eller med ombudets ställföreträdare i en eller annan förhandling, som domstolen har att göra, äfven då det är fråga om processuella handlingar på det förberedande stadiet eller under

---

Anm. Under våren 1906 företog förf. en stipendieresa till Tyskland för att vid underdomstolarne där (»Amtsgerichte» och »Landgerichte») studera rättegångsväsendet, särskildt med hänsyn till protokollföring och utslags affattande, samt expedition m. m. Öfver iakttagelserna vid dessa studier afgafs i november månad 1906 till Kungl. Just. Departementet föreskrifven berättelse, af hvilken dessa anteckningar äro utdrag.

tiden mellan de muntliga förhandlingarne i ett anhängigt mål. Med Prozessbevollmächtigter sker sålunda delgifningarna, till honom expedieras alla målet rörande särskilda beslut, underhandsskrifvelser och dylikt; och till undvikande af missförstånd och förväxlingar anses det därför lämpligt att protokollet angifver, hvem som är den egentlige fullmäktigen.

Detta om protokollets mera formella del, hvilken inleder protokollet och tager sig ut sålunda:

	Charlottenburg den 20 Maj 1906.
Kungl. Amtsdomstolens Afd. 5. offentliga session.	I målet: Firman X. & Comp. emot Köpman X.
Närvarande:	
Amtsdomare N. N. såsom domare.	infunno sig vid upprop
M. M. såsom domstolssekreterare.	1. För käranden Referendar Z. ställföreträdare för Advokaten A. såsom processfullmäktig. 2. Svaranden.

Har förhandlingen icke varit offentlig, markeras detta genom ett »icke» framför ordet offentliga. Återstående vänstra halfdelen af första sidan är reserverad för domarens förordnanden (Verfügungen), för domstolssekreterarens anteckningar, t. ex. rörande beställning af protokollsutdrag (Ausfertigungen), samt för räkning å umgälder (Gebühre), som part har att erlägga till domstolskassan (Gerichtskasse), t. ex. i form af utslagslösen (Entscheidigungsgebühr), utskriftskostnad (Schreibgebühr), o. s. v. Nederst i protokollets vänstra hörn antecknas aktmärke (Aktenzeichen) och expeditionsnummer (Geschäftsnummer).

Rörande protokollets öfriga innehåll, hvilket vidtager å första sidans högra halfdel, ett stycke under anteckningen om de tillstädeskomne parterna och ombuden, är föreskrifvet, att det blott i allmänhet skall angifva förhandlingens gång.

Om vissa tilldragelser i den muntliga förhandlingen är dock uttryckligen stadgadt, att de skola fastställas genom anteckningar till protokollet, nämligen:

1:o) Erkännanden, frånträdanden och förlikningar, på grund af hvilka målet helt eller delvis afgöres;

2:o) Yrkanden och förklaringar, för såvidt dessas fastställande är särskildt föreskrifvet;

3:o) Vittnens och sakkunniges utsagor;

4:o) Hvad som förekommit vid en af domstol hållen syn eller besiktning;

5:o) Domar, beslut, och anordningar af domstolen, i den mån dessa icke skriftligen biläggas protokollet; samt

6:o) Uppgift om dessas afkunnande.

Ett protokoll får kompletteras med bilagor, hvilka äro fullkomligt likställda med protokollet, så framt de äro såsom sådana betecknade i protokollet.

Hvad angår det under mom. 1:o) — 4:o) omförmälta innehåll, skall protokollet uppläsas eller för granskning framläggas för den, som afgifvit den ifrågavarande förklaringen eller såsom part i målet är däri intresserad; hvarjämte i protokollet skall anmärkas, huruvida det i förevarande del godkänts eller icke, samt i senare fallet, hvilka invändningar, som framställts.

För så vidt det icke är uttryckligen bestämdt, hvad som i protokollet skall fastställas, är det sålunda icke protokollets uppgift att lämna en skildring af sakläget och tvistepunkterna i målet, utan hör detta till domen eller utslaget, hvarom mera framdeles. I detta afseende träda de karaktäristiska egenheterna för det muntliga, omedelbara förhandlingssättet närmare i dagen. Parternas andraganden i målet, utvecklingen af deras talan, de skäl, som anföras, blifva muntligen, in freier Rede, för domaren framställda, gå icke igenom protokollet, utan direkt, sådana de i den muntliga förhandlingen tett sig, in i domsgrunderna.

Protokollet har, med de undantag, som kunna ligga i bestämmelserna om fastställelse, hufvudsakligen till uppgift att beskrifva processens så att säga yttre förlopp: i detta afseende äger protokollet så kraftigt vitsord, att dess innehåll icke annorledes kan vederläggas än genom bevis om förfalskning. I fall af bristande öfverensstämmelse mellan protokoll och domsgrunder, har protokollet vitsord.

Till den allmänna gången af förhandlingarna, hvilken proto-

kollet har att återgifva, anses höra, bland annat, framläggande af bevis om kallelser och delgifning, begäran om tredskodom och om uppskof, anteckning, huruvida vittnen aflagt ed, eller om den efterskänkts o. s. v. Praktiskt nog benämnas de olika partsidorna, äfven om de äro företrädda af ombud, alltid käranden resp. svaranden samt parterna, icke såsom hos oss kärandeombudet, svarandeombudet eller part och ombud.

Uppläsning och vidkännande af protokollet förekomma icke utom i de fall sådant icke är uttryckligen föreskrifvet.

Rörande de punkter, i hvilka fastställelse till protokollet skall äga rum, må anmärkas följande: De i mom. 1:o) omförmälta »erkännanden, »fråntrådanden» och »förlikningar» antecknas i ytterst kortfattad och koncentrerad form, utan motiveringar eller omsvep.

I fråga om »yrkanden» och »förklaringar», som skola i protokollet fastställas, är för Amtsgerichtsprotokollets del stadgadt, att däri skola fastställas yrkanden, äfvensom de om antagande eller förkastande af edsanbud afgifna förklaringar, dock att, om dessa yrkanden eller förklaringar föreligga i en på det förberedande stadiet aflämnad inlaga, det är tillfyllest med ett åberopande af innehållet i denna inlaga; äfvensom att öfriga i en muntlig förhandling afgifna förklaringar skola i protokollet fastställas, allenast för såvidt domstolen vid förhandlingens afslutande anser sådant lämpligt. Att frågan om fastställelse i detta fall icke behöfver afgöras förr än vid slutet af förhandlingen, har sin förklaringsgrund däri, att domstolen dåmera genom ett öfvervägande af hvad under förhandlingen i dess helhet framgått, har lättare för att afgöra, om och i hvad mån sådan fastställelse är ändamålsenlig och lämplig. Principiellt — och i regel följes också denna princip — göres nämligen protokollet definitivt färdigt efterhand som förhandlingen fortskrider. Till undvikande af missförstånd må anmärkas att här afses den förhandling (Termin), i hvilken förklaringen afgifves, och icke ett eventuellt senare rättegångstillfälle.

Beträffande yrkanden och förklaringar i processen vid Landgericht gäller däremot att yrkanden skola antingen upptagas i den förberedande skriftväxlingen, eller ock, i den mån så icke

skett, eller om de innehålla afvikelser från förut ur skriftväxlingen i målet upplästa yrkanden, upptagas i en särskild skrift, hvilken skall uppläsas och såsom bilaga åtfölja protokollet; samt att väsentliga förklaringar i öfrigt, såsom vitsordande (Geständnisse), eller svar på edsanbud, skola fastställas endast för såvidt det af någondera parten yrkas, och under förutsättning att dessa förklaringar skriftligen ingifvas till domstolen. Fastställandet sker äfven här på det sätt att skriften göres till protokollsbilaga.

Föreskriften om dessa bilagor till protokollet i Landgerichtsprocessen är anmärkningsvärd. Genom deras uppläsande bevaras visserligen muntlighetsförfarandets princip, men i själfva verket utgöras de ju af parternas skriftliga inlägg i rättegången; och sådana de föreligga skola de utgöra integrerande delar af Rättens protokoll. Förfaringssättet, som i väsentlig mån är möjliggjordt därigenom, att målen i Landgericht skola utföras genom rättskunniga ombud, synes emellertid vara praktiskt och ändamålsenligt, särskildt från den synpunkten att det främjar förhandlingens raskare gång. Att i protokollet upptaga samt under förhandlingen formulera och justera dylika förklaringar, skulle nämligen lätteligen vålla stridigheter och stor tidsutdräkt. Sådant undvikes genom bestämmelsen, att de skola föreligga skriftligen.

Från stadgandet, att vittnens och sakkunniges utsagor skola i protokollet fastställas, är undantag medgifvet för det fall, att deras hörande sker inför processdomstolen, alltså den domstol, där målet är anhängigt och icke annan domstol, samt att processdomstolens slutliga utslag icke är underkastadt appellation. Å de domstolar, med hvilka vi här sysselsätta oss, nämligen de civila underdomstolarna, hvilkas utslag äro underkastade appellation (Berufung), äger nämnda undantag icke tillämpning. Men i Strafkammer- och Schwurgerichte, emot hvilkas utslag icke får ske appellation (Berufung), utan endast revision (på formella grunder), tillämpas alltid nämnda undantagsbestämmelse, oaktadt den endast är fakultativ. Där upptager sålunda protokollet endast, *att* vittnet eller den sakkunnige hördes, icke *hvad* de berättade.

Återgifvandet af sakkunniges och vittnens utsagor i de civila underdomstolarne sker i oratio recta och, såvidt möjligt är, alldeles ordagrant; det vittne, eller den sakkunnige, som höres, näm-

nes sålunda i sin berättelse alltid med ordet »jag». Denna metod erbjuder ovedersägligen stora fördelar, framför allt då, såsom här är fallet, utsagorna definitivt formuleras under pågående förhör samt omedelbart efter nedskrifvandet uppläsas till justering. Ty det måste obetingadt vara lättare såväl för protokollföraren att under nämnda förhållanden återgifva berättelsen i direkt form som ock för vittnet att vid uppläsandet af en så affattad berättelse följa med och afgöra, om den är riktigt återgifven, Den direkta formen har dessutom förtjänsten af enkelhet, omedelbarhet och rättframhet; den befriar protokollföraren från allt bryderi med att finna passande vändningar och uttryck, samt därigenom också mången gång från faran att för dessa vändningars skull, låt vara ofrivilligt, färglägga skildringen på ett eller annat ställe. På stilen i det tyska vittnesförhörprotokollet ställas icke andra anspråk än att den skall vara enkel och lättfattlig. I verkligheten ter den sig också ungefärligen som en berättelse i vanlig vårdad samtalsform, eller i t. ex. ett ordentligt affattadt bref, dock alltid kortfattad. Ämbets- eller juriststilen, med dess invecklade syntax, dess ofta från gängse språkbruk afvikande fraser och ordförråd, är nämligen för länge sedan bannlyst från de tyska domstolarne. Där anses de protokoll och utslag vara bäst skrifna, som utan svårighet kunna läsas och begripas af hvem som helst med vanlig folkskolebildning.

Det kunde måhända vara på tiden, att också vi grepe oss an med att reformera eller rättare afskaffa vårt s. k. juristspråk, som nu af den icke juridiskt bildade allmänheten börjar mer och mer att betraktas, icke med respekt, utan med undran och till och med åtlöje. Reformen kunde säkerligen ske genom en ganska enkel operation. Låtom oss blott taga bort dessa ödsliga, tunga serier af att-konstruktioner i återgifvandet af parters anföranden och vittnens berättelser samt i stället anväda den direkta formen. Och låtom oss från domar och utslag utplåna dessa gamla »milstolpar», af »Enär alltså: ty och som — samt», »fördenskull och emedan», i hvilka schabloner motiveringen skall inpressas, samt i stället begagna fristående, korta och självständiga satser. Först när detta är gjordt, kunna vi säga att domen är grundad på klara och tydliga skäl.

Protokollet skall vidare innehålla utslag, beslut och anordningar (Urtheile, Beschlüsse, Verfügungen), såvidt dessa icke äro skriftligen bilagda protokollet, äfvensom uppgift om deras afkunnande.

Då nu afkunnandet af ett utslag i regel skall ske genom uppläsning af dess s. k. »kläm», (die Urteilsformel), d. v. s. den egentliga domen, följer häraf att utslagets kläm måste vid domens afkunnande föreligga definitivt formulerad, antingen inryckt i protokollet eller ock i den därmed likställda bilagan. Detta såsom regel. Undantag finnas, och dessa hvila å rent praktiska grunder. Tredskodomar, utslag på grund af erkännande eller frånträdande af käromålet, samt utslag, i hvilka endast fastslås en i ett föregående utslag i målet villkorligen angifven konsekvens (t. ex. efter föregående edgångsutslag), få afkunnas, innan ännu die Urteilsformel blifvit skriftligen affattad. I alla dessa mål är nämligen utslagets formel tämligen ensartad och gifven; afvaktan å dess nedskrifvande skulle endast vålla onödig tidsutdräkt. I dessa undantagsfall afkunnas alltså formeln »på fri hand», och protokollet innehåller därom endast, att det afkunnades utslag (»Versäumnissurteil», »Anerkentnissurteil» o. s. v.) af det i bilagan, d. v. s. själfva utslaget, angifna innehåll.

Med nu nämnda undantag skall, som sagdt, utslagsformeln uppläsas. Det är dessutom föreskrifvet, att om domstolen anser afkunnandet af motiven (die Entscheidigingsgründe) lämpligt, dessa skola uppläsas, eller deras väsentliga innehåll meddelas. Härom plägar protokollet emellertid icke innehålla annat än på sin höjd en kortfattad uppgift, t. ex. att det redogjordes för motivens hufvudsakliga innehåll, eller dylikt. Till själfva protokollet höra nämligen icke domsgrunderna.

Ett par exempel på innehållet i de tyska underdomstolsprotokollen kunde måhända vara af intresse:

— — — — — — — — — — — — — — — — — — — —

»Käranden framställde stämningsyrkandet, svaranden påyrkade käromålets ogillande.

Härefter förhandlade parterna i saken.

Käranden åberopade de i akterna förekommande delgifningsbevisen af den — — — — och den — — — —.

Följande utslag afkunnades:

Svaranden dömes att till käranden betala 200 Mark 50 Pf. (I bokstäfver: Tvåhundra Mark 50 Pfennige), jämte 5 % ränta från den 12 December 1906. Rättegångskostnaderna drabba svaranden.

Detta utslag är tillsvidare exigibelt.

Eller:

Käromålet ogillas. Käranden betalar rättegångskostnaderna.

N. N. (domarens namn) M. M. (domsekreterarens namn)

Exempel på protokoll med beslut om vittnesförhör (Beweisbeschluss):

»Parterna förhandla i saken enligt blad 1 och 5 i akterna.

Svaranden framställde yrkande enligt blad 16.

Beslutadt och afkunnadt:

I. att upptaga bevisning öfver påståendet:

a) af *svaranden*, att käranden öfverenskommit med Fröken K. att han för N. N:s inackordering hos K. skulle betala 4 Mark 50 Pf. om dagen, etc.

genom vittnesförhör med Fröken K.

b) af *käranden*, att N. N. bott hos Fröken K. endast åtta dagar och att det öfverenskomna priset var blott 2 till 3 Mark dagligen.

genom N. N:s hörande såsom vittne;

II. att göra detta vittnesförhör beroende däraf att parterna inom en vecka till domstolskassan betala hvardera tre Mark såsom förskott;

III. att för sådant ändamål uppskjuta målet till den 28 Februari 1906 kl. 9 1/4 f. m.

A. B.»

Äro vittnena, som åberopas, många och de påståenden, om hvilka de skola höras, olikartade och vidlyftiga, upptages Beweisbeschluss i en bilaga till protokollet. I synnerhet tillämpas detta förfaringssätt, då begäran om vittnesförhör, jämte det den såsom alltid framställes muntligen, föreligger i en af part framlämnad inlaga.

Då heter det i protokollet ungefär sålunda:

»Beslutadt och afkunnadt:

I. att upptaga bevisning i enlighet med bilagda till innehållet förkunnande bevisningsbeslut.

II. För den sakkunniges, Byggmästaren N. N:s hörande stadgas såsom villkor, att svaranden inom två veckor till domstolskassan inbetalar 100 Mark såsom förskott. Vittnet H. M:s hörande skall bero på att käranden inom en vecka förskotterar 10 Mark etc. — — — — — —.»

Protokollsbilagorna ha en öfverskrift af ungefär detta innehåll:

»Bilaga till protokoll — — Amtsgericht Ch. Abt. 5 den — — 1906. Aktenzeichen 5 C. 281. 1906.»

De underskrifvas som vanligt af domaren (eller ordföranden) samt domstolssekreteraren.

Här nedan följer nu ett exempel på protokoll öfver vittnesförhör med efterföljande förklaring.

Kungl. Amtsdomstolens
i Ch. Afd. 5.
offentliga session.

Närvarande etc.

Charlottenburg den — — — —

I målet
X.
emot
Y.

infunno sig vid upprop

I. å parternas sida
1. Käranden.
2. Svaranden.

II. Efternämnde vittnen och sakkunnige: Fröken K., Fru N. N. etc. — (Å nästa sida:)

»Sedan vittnena påmints om edens vikt, blefvo de som följer hörde:

1. Vittnet K., efter edens afläggande:

Jag heter Antonia, är 27 år gammal, af katolsk religion, och med parterna icke i skyldskap eller svågerskap.

Fru N. N. har bott hos mig i åtta dagar och haft hel kost. Käranden hade inackorderat henne hos mig. Någon viss inackorderingssumma hade käranden och jag icke talat om, men jag har beräknat 4 Mark 50 Pf. per dag. Då käranden icke betalte mig summan, vände jag mig till svaranden, och han betalte 40 Mark 50 Pf. för fru N. N:s inackordering hos mig.

Uppläst och vidkändt.

2. Vittnet S:

Jag heter Martha, är 21 år gammal af evangelisk religion, etc. — — — utan intresse för utgången af tvisten.

Jag har till den 13 December 1904 bott hos Fröken K. och där haft kosten, i det hela ungefär nio dagar, nogare kan jag icke angifva tiden. Käranden inackorderade mig där och sade också till mig, att han skulle betala hyran för mig genom att kvitta af på sin fordran hos svaranden. Jag har icke betalt någon hyra. Jag har heller icke betalt något till Fröken K. etc. —

Uppläst och vidkändt.

Därefter slöto parterna följande förlikning:

Käranden nedsätter sitt anspråk till 8 Mark, som svaranden lofvar betala. Domstolskostnaderna (die Gerichtskosten) öfvertager käranden. Rättegångskostnaderna (die aussergerichtlichen) för öfrigt kvitteras.

Uppläst.	Vidkändt.
N. N.	M. M.

Utslaget.

Utslaget (das Urteil) skall bestå af följande fem hufvudbeståndsdelar, nämligen:

1:o) Beteckning af parterna, eller deras målsmän, samt fullmäktige, till namn, stånd eller yrke, hemvist och partställning i målet;

2:o) Uppgift å domstolen samt namn å de domare, som fällt utslaget;

3:o) En koncentrerad framställning af sakläget, grundad å parternas muntliga framställning, och med framhäfvande af de gjorda yrkandena (Thatbestand);

4:o) Motiveringen eller domsgrunderna (die Entscheidigungsgründe);

5:o) Själfva domen (die Urteilsformel), hvilken skall vara fristående och skild («äusserlich gesondert») från Thatbestand och Entscheidigungsgründe.

Vid framställning af Thatbestand är det tillåtet att åberopa innehåll i de förberedande skriftliga inlagorna samt de fastställelser, som föreligga i protokollet.

Det i mom. 1:o) angifna innehåll plägar benämnas Rubrum; mom. 1:o) och 2:o) benämnas med gemensamt namn Inledning. Uppgiften å parternas namn kan icke ersättas med uppgift å deras målsmän eller ombud. Finnas målsmän och ombud, måste således både dessa och parterna angifvas. Uppgift angående tvistens art är icke föreskrifven, men plägar dock för lättare identifierings skull förekomma; så heter det t. ex. »angående fordran», »försträckning» o. s. v.

Föreskriften att de domare, som fällt utslaget, skola namngifvas, innebär att om t. ex. en domare dömt, alltså efter att hafva öfvervarit sista förhandlingen, beslutat utslaget, men *en annan* domare afkunnat det, så är det den första domarens namn, som skall angifvas. Någon föreskrift om utslagets dagtecknande i dess text gifves det, egendomligt nog, icke, men i utslagets ingress plägar man alltid, i enlighet med anvisningar i formulären, uppgifva dag för den muntliga förhandling, å hvilken domen följt. Dessutom antecknar domstolssekreteraren såväl å originalutslaget, som ock å de expeditioner af utslaget, hvilka till parterna utfärdas, både dagen för domens afkunnande och dagen för meddelandet af expeditionen (Ausfertigung), äfvensom datum för utslagets införande å auslagslistan för afkunnade och underskrifna domar.

Inledningen till de preussiska domstolarnes utslag börjar med orden »I Konungens namn», skrifvet eller tryckt med fetstil och afslutadt med ett utropstecken. Öfvergången mellan inledningen och utslagets därpå följande del förmedlas med uttrycket: har domstolen »pröfvat rättvist» eller »beslutat följande dom», eller något dylikt.

Inledningen till ett utslag ter sig följaktligen sålunda:

»I Konungens namn!

I målet mellan Handlande A. A. härstädes, —gatan N:o —, kärande, — Fullmäktig B. B. —gatan N:o —, samt Handlanden C. C. härstädes, —gatan N:o —, angående fordran, har Kungl. Amtsdomstolen Afdelning 5 i Charlottenburg efter muntliga förhandlingen den 26 Mars 1906 genom Amtsdomaren D. pröfvat rättvist»:

Detta om utslagets inledning. Efter den ordning, som lagen följer och som jämväl synes vara den logiska, skulle nu komma Thatbestand och Entscheidigungsgründe, samt till sist die Urtheilsformel. Men de tyska domstolarna förfara allmänt så att de omedelbart efter inledningen inrycka formeln samt efter denna placera Thatbestand och Entscheidigungsgründe.

Denna omkastning anses tillåten på grund af lagens stadgande att die Urtheilsformel skall i yttre måtto skiljas från Thatbestand och Entscheidigungsgründe.

Emellan motivering (Thatbestand och Entscheidigungsgründe) samt kläm (Urteilsformel) i det tyska utslaget finnes alltså icke, såsom i våra utslag, något språkligt sammanhang; och af uteslutande praktiska skäl har man i Tyskland allmänt infört metoden att placera formeln främst. Detta förfaringssätt blir så mycket lättare förklarligt vid det förhållande att formeln skall — med undantag för vissa, här förut angifna fall — före utslagets afkunnande föreligga färdigskrifven och ordagrant intagen i det häröfver förda Sitzungsprotokoll eller en till protokollet hörande bilaga, medan däremot domen i dess helhet (= Inledning, formel, Thatbestand och Entscheidigungsgründe) icke förrän en vecka efter afkunnandet behöfver vara uppsatt och i fullständigt skick till domstolssekretaren aflämnad. Det vedertagna sättet för utslagsformelns placerande har dessutom från parternas synpunkt sedt det företräde att man då i utslaget lättare kan genast finna, hur domen fallit. Formeln är ju alltid hvad som först efterfrågas, och man vet således en gång för alla hvar den börjar.

Formeln eller klämmen är till sitt innehåll ytterst kort och koncis. Icke ett spår af motivering får här förekomma.

Ett par exempel.

»Svaranden dömes att till käranden betala 250 Mark (i bokstäfver Tvåhundrafemtio Mark) jämte 6 % ränta från den 26 Mars 1906 och 6 Mark 55 Pf. (i bostäfver Femtiofem Mark 55 Pfennige) i växelkostnader, äfvensom rättegångskostnaderna.

———

»Svaranden dömes att till käranden afträda det i staden X. fastighetsbok Band I. Blad N:o 12 i afdelning I under N:o 4 betecknade tomtområde, mot erhållande af 350 Mark (i bokstäfver Trehundrafemtio Mark).
Kostnaderna i målet skall svaranden betala.»

———

»Käranden afvisas med sitt käromål och dömes att betala rättegångskostnaderna.»

Hvad härefter angår motiveringen, så är att märka att något yttre åtskiljande mellan Thatbestand och Entscheidigungsgründe icke föreskrifves, men allmänt iakttages, såvida det icke gäller de mera enkla utslagen, såsom tredskodomar (Versümnissurtheile) och domar på grund af erkännande (Auerkenntnissurtheile). I allmänhet kommer sålunda efter formeln en afdelning med öfverskrift »Thatbestand» och sist en afdelning, som har till öfverskrift »Entscheidigungsgründe».

Enligt här förut anmärkta bestämmelser skall Thatbestand utgöra en koncentrerad framställning af sakläget, grundad å parternas muntliga anföranden och med särskildt framhållande af de gjorda yrkandena.

Framställningen omfattar ej blott hvad som i den romerska rättsterminologien benämnes »status causæ et controversiæ, d. v. s. det ostridiga och det stridiga, utan kan jämväl komma att inbegripa rent processuella tilldragelser i målet samt delar af vittnens eller sakkunniges utsagor jämte annan bevisning.

Bestämmelsen att den i Thatbestand gifna framställningen skall vara koncentrerad tillämpas visserligen därhän att man i allmänhet sträfvar att göra den så kortfattad som möjligt, men man gör den likväl fullständigt uttömmande, framhåller hvad som förekommit både för och mot, och nöjer sig sålunda i regel icke med att anföra hvad man anser vara de viktigaste omständigheterna i målet, än mindre med att framdraga endast det material, som man anser nätt och jämt behöfligt med hänsyn till *det* slutresultat, formeln utvisar, men däremot lämna allt annat å sido. Thatbestand blir därigenom ett allsidigt referat af målet, ett utsofrande af det processmaterial, som för pröfningen kan komma i betraktande. Och för så vidt Thatbestand återgifver parternas muntliga andragande i processen, är det tillika ett bevismedel, som endast af protokollet kan jäfvas.

Beträffande vittnens och sakkunniges utsagor, hvilka i konsekvens med det muntliga förhandlingssättet icke i civilprocessen komma i betraktande i utslaget i annan mån än de af parterna i förhandlingen åberopats, nöjer man sig vanligen med att i That-

bestand hänvisa till de protokoll, där de särskilda utsagorna äro att återfinna, och uppgifver därvid vittnets namn, protokollets (alltså förhörets) datum samt det eller de bladnummer, som protokollet bildar i domstolsakterna; hvarjämte anmärkes, huruvida hörandet skett på ed eller icke, samt tilläggas några ord af innebörd att till ifrågavarande utsagor härmed tages hänsyn.

Här torde böra anmärkas, att i de mål, där vittnens och sakkunniges berättelser icke alls protokollföras (t. ex. i Strafkammer- och Schwurgerichtsmål), måste de berättelser, till hvilka domaren tager hänsyn, i väsentliga delar inryckas i utslagets motivering. Annorstädes i självfva målet förekomma nämligen sålunda afgifna berättelser icke; och domaren har för denna del af motiveringen således att till stöd för minnet göra anteckningar om hvad som berättas af de under förhandlingen hörda vittnen eller sakkunnige, såvida han icke anser sig kunna helt och hållet lita på sitt minne.

I fråga om innehållet i de förberedande inlagorna samt parternas i sessionsprotokollet vederbörligen fastställda yrkanden eller förklaringar är i lag medgifvet (»nicht ausgeschlossen») ett liknande förfaringssätt som det här ofvan angående protokollförda och åberopade vittnes- och sakkunnigsberättelser omnämnda, men det förekommer dock endast undantagsvis, t. ex. då det rör sig om vissa enskilda, bestämdt angifna punkter, samt alltid under förutsättning att sådant icke föranleder någon ofullständighet eller ensidighet i framhäfvandet af det som parterna andragit.

I Entscheidigungsgründe kommer innehållet af Thatbestand till användning: där dragas konklusionerna, kritiseras och värdesättes bevismaterialet, skärskådas parternas andragande, där utrönes, om och i hvad mån käromålet är grundadt, om det är medgifvet eller i motsatt fall om det är styrkt eller icke, där pröfvas invändningar och motyrkanden.

Grunderna skola på det möjligast lättfattliga sätt förklara, huruledes och hvarför, domaren kommit till det resultat, formeln utvisat.

Om formelns enkla, klara uppställning har redan talats. För Thatbestands och Entscheidigungsgründe gäller detsamma. Stilen är det allmänt gängse språkets. Föråldrade uttryck och

vändningar undvikas. Satsfogningen sträfvar man att göra så litet invecklad, satserna så korta som möjligt. Om något »juristspråk», eller kanslistil, och hvad det nu må kallas, är här icke tal. I jämförelse med den häfdvunna typen för de svenska domstolarnas utslag torde det tyska domstolsutslaget äga företräde till såväl innehåll som form. Till innehåll, ty medan de svenska domstolarne ha en viss tendens att framleta en enda s. k. »knäckpunkt» samt genom knapphändig, orakelmässig formulering göra utslaget så oantastligt som möjligt, sträfvar den tyske domaren att för parterna (eller kanske i synnerhet, den tappande parten) framlägga alla de skäl, som varit för honom bestämmande vid målets pröfning, att sålunda öppet och tydligt angifva de vägar, på hvilka domslutet nåtts. Parterna få besked, hur alla och ett hvart af deras inlägg i processen bedömts, hvad värde, som tillmätts de af dem anlitade bevismedel o. s. v.; och det tyska utslaget blir sålunda också rent instruktivt för parterna. Den i svenska domstolsutslag kända frasen »Enär käranden icke ådagalagt något förhållande, på grund hvaraf» etc., den frasen syntes icke till i de tyska utslagen, ty de »förhållanden», som i målet åvägabragts, blefvo där framdragna i ljuset till skärskådande, sålunda att parten fick rent och klart besked, ej blott att, utan också hvarför de ej kunnat medföra det önskade resultatet.

Om formen för de tyska domstolsutslagens motivering har förut lämnats antydningar. Utslagen äro i detta afseende fria från all schablon, utmärka sig vanligen för ett ledigt, enkelt framställningssätt och blifva därigenom lättförstådda, jämväl för lekmän.

Utrymmet här medgifver icke att genom talrika exempel, hemtade från mera vidlyftiga mål, lämna en så fullständig bild af de tyska utslagen som önskligt kunde varit. Den i gängse formulär fastställda typen för enklare utslag såsom tredskodomar o. d. torde dock kunna i någon mån ytterligare belysa detta ämne.

Med förbigående af inledning och formel, hvilka redan förut äro tillräckligt exemplifierade, åtgifves här en vanlig tredskodom:

»Sakläge och domsgrunder.

Vid inställelsen i muntliga förhandlingen den 20 April 1906 har käranden i enlighet med stämningsansökningen påstått, att svaranden

vore honom skyldig 101 Mark för läkarevård, därifrån skulle afgå 40 Mark, utgörande svarandens motfordran, och att svaranden således hade att till käranden utgifva 61 Mark jämte 4 % ränta från stämningsdagen.

Svaranden har uteblifvit.

Käranden har med bevis af den 9 April 1906 styrkt, att svaranden den dagen fick del af stämningsansökningen med kallelse till förutnämnda inställelsetermin, och har yrkat tredskodom.

Stämningen har skett i vederbörlig ordning. Då kärandens andragande i saken är att antaga såsom medgifvet af svaranden, samt det bestyrker stämningspåståendena, så måste dessa bifallas. (§ 331 af Civilprocessordningen). Pröfningen angående rättegångskostnader skedde i enlighet med § 91, förordnandet om verkställbarhet tillsvidare enligt § 709 N:o 4 af Civilprocessordningen.»

N. N.»

Under processens gång kan domstolen efterhand genom särskilda utslag från målet skilja processmaterialet i den mån det är för slutligt afgörande färdigt. (Zur Entscheidigung reif.) Det är i sådant hänseende föreskrifvet, att så snart ett självständigt angrepps- eller försvarsmedel, eller en processuell tvistefråga i förhandlingsväg, blifvit för afgörande mogna, så kan däröfver omedelbart dömas (Zwischenurteile). Föremål för Zwischenurteil kunna således vara olika, hvar för sig själfständiga grunder för käromålet eller ock påstående om dess afvisande t. ex. invändning om res judicata, error, preskription m. m.

Likaledes kan domstolen, då ett käromål innehåller flera särskilda yrkanden, af hvilka något blifvit helt eller delvis på ett tidigare stadium af processen färdigt till afgörande, eller då vid genstämning endera hufvudstämningen eller genstämningen blifvit mogna för dom, genom särskildt utslag (Theilurteil) slutbehandla ifrågavarande delar af processmaterialet, om den så finner lämpligt. Och om endera parten i den muntliga förhandlingen erkänner ett särskildt, af motparten gjordt påstående, skall, på yrkande af motparten, Theilurteil fällas i enlighet med erkännandet.

Angående parternas skyldighet att gälda rättegångskostnaden har domstolen att yttra sig, äfven om icke yrkande därom är gjordt. I utslaget bestämmes emellertid icke det belopp, som i rättegångskostnader skall betalas, utan endast hvilkendera parten, som skall gälda kostnaden, eller, därest båda parterna skola deltaga i gäldandet af rättegångskostnaden, efter hvilken

proportion det skall ske (t. ex. käranden 3/4:delar, svaranden 1/4: del o. s. v.). Fastställande af beloppet sker i ett särskildt förfarande, för hvilket ej erfordras, och i regel ej heller förekommer muntlig förhandling. I mål vid Amtsgericht kan dock beloppet af rättegångskostnaden, därest upplysning härom genast vid förhandlingens afslutande föreligger, fastställas redan i själfva utslaget.

I Zwischenurteile och Theilurteile kan domstolen antingen yttra sig angående dittills uppkomna rättegångskostnader, eller del af dem, eller ock förbehålla sig att pröfva kostnadsfrågan i det slutliga utslaget.

Litteratur.

Föreläsningar i nationalekonomi af Knut Wicksell. Häft. I (1901). Häft. II (1906).

Prof. Knut Wicksell har med de föreliggande båda häftena föreläsningar riktat vår inhemska nationalekonomiska litteratur med en utförlig lärobok i teoretisk nationalekonomi. Arbetet gör — såsom dess förf. anmärker i företalet till andra häftet — »ingalunda anspråk på att vara en fullständig lärobok». Man söker i detta arbete förgäfves rikhaltigare litteraturförteckningar och finner blott ställvis orienterande exkurser rörande åt skilda håll divergerande åskådningar af de nationalekonomiska grundbegreppen och grundlagarna. Hvad den studerande i dessa afseenden går miste om i W:s föreläsningar, torde han lätt kunna inhämta ur handböcker, som lagt större vikt vid dessa läroboksuppgifter. Föreläsningarna ha däremot den för en teoretisk lärobok i ämnet helt säkert vida värdefullare förtjänsten att erbjuda vetenskapens adepter mönstret af en på fullt modern grund enhetligt genomförd åskådning, till såväl form som innehåll intimt förvant med den klassiska nationalekonomiens, skarpt markerad till hufvuddragen, logiskt och fyndigt resonnerande i specialfrågor, som utgöra mer eller mindre tvistiga aktuella spörsmål.

Det ekonomiska problemet, hvars vikt för den samhälleliga utvecklingen prof. W. förfäktar med en så sällsynt lidelse för det vetenskapliga facket, — en lidelse, som blottad i det praktiskt politiska lifvet sällan undgår att bli misskänd, — formulerar sig för W. på ett sätt, som torde kunna uttryckas i satsen: största möjliga välstånd för alla (med förutsättning af att alla utgöra ett gifvet antal[1]). I sina föreläsningar framställer han de teoretiska

---

[1]) »Största möjliga lycka för största möjliga antal» är för W. en orimlig sats, såsom man finner af hans anmärkning mot ologiskheten i uttrycket »med minsta möjliga medel uppnå största möjliga resultat», hvilket han korrigerar till: »med tillgängliga medel uppnå största möjliga

förutsättningarna för detta problems systematiska lösning, sådana som nationalekonomien på dess nuvarande ståndpunkt enligt hans öfvertygelse fastslagit dem.

Formuleradt efter W., måste det ekonomiska problemet erbjuda två hufvudfaktorer för lösningen och behandlingen fördela sig på två hufvudpartier, det ena behandlande medlen för välståndet, det andra antalet af de till delaktighet däri ifrågakommande. Man förstår lätt af den fundamentala betydelse för problemets lösning, som W. tillerkänner folktalet, och den relativt mera bekanta och oföränderliga kvantitet, han vill se i folksiffran, att det fallit honom naturligast att i framställningen ge företrädet åt det andra af dessa partier, och det tycks äfven ha varit ett lyckligt grepp att rycka fram i förgrunden befolkningsläran, men de afgörande skälen därför torde med mindre rätt betecknas som logiska än som opportunitetsskäl. Om man fasthåller, att befolkningsläran i W:s teoretiska nationalekonomi utgör den ena hufvudsaken, och läran om »medlen» den andra, förefaller behandlingen af den förra anmärkningsvärdt koncentrerad. Den innehålles i ett kapitel om fyrtio sidor, knappt tiondedelen af hela arbetet. Redan i kapitlets »Fördelningen i åldrar» betitlade första afdelning göres, i följdriktig öfverensstämmelse med föreläsningarnas hela plan, optimum i fråga om befolkningens sammansättning till intresset par préférence, och det framhäfves synnerligen åskådligt genom grafiska framställningar af dels stationär befolkning med dödlighet allenast i de högsta åldersklasserna resp. med successiv dödlighet, dels af den faktiska befolkningen i Sverge 1890. Optimum-synpunkten fasthålles sedan strängt uti de vanliga afdelningarna af befolkningsläran för att efter en klar framställning af den Malthus'ska befolkningsteorien, — teorien som W:s kollega i Uppsala betecknat som »ett af de vackraste och mest beståndande resultaten af den nationalekonomiska forskningen», — med referat och bemötanden af invändningar däremot, tillspetsas i en slutafdelning, som karakteriserar den ekonomiska öfverbefolkningen,» det tillstånd, då befolkningen är större än önskvärdt, så att en minskning däri skulle höja det allmänna välståndet och särskildt de sämst lottade klassernas ställning». För den vidare behandlingen af detta spörsmål hänvisas till föreläsningarnas framdeles utkommande parti om befolkningspolitik. Föregripande antydningar låta ana W:s paradoxalt pessimistiska praktiska slutsatser. Vid det i kortfattad form begärda omnäm-

---

resultat eller ett gifvet resultat med minsta möjliga medel». Pointerandet af logikens kraf i detta fall ger en måhända ej tillfällig antydan om en något öfverdrifven fruktan för konventionella talesätt. Det kritiserade uttryckssättet bär väl i själfva verket vittnesbörd om, att det vid ekonomiska företag vanligen just gäller, att med minsta möjliga medel — d. v. s. största möjliga besparing af tillgängliga medel — uppnå bästa möjliga resultat.

nandet af W:s arbete i denna tidskrift är det tillbörligt att påminna om de invändningar dess hufvudredaktör framställt i 5:te och 6:te årgg. Förebråelsen att den af W. företrädda åskådningen utgår från »privatekonomiens och den enskildes synpunkt» mera än från nationalekonomiens torde vara mindre berättigad. Inom de befolkningsklasser, för hvilka W. i första hand antyder önskvärdheten af minskad nativitet, betyder önskemålets realiserande i sannolikt stor utsträckning särskildt för det manliga könet ej så mycket en utveckling af småsinnad egennytta som en osjälfvisk återhållsamhet på grund af ökad ansvarskänsla. Det är ej den privatekonomiska synpunkten utan den kosmopolitiska som i W:s framställning förtar den nationella dess tillbörliga rätt. W:s föreläsningar ge läsaren en känsla af stor sannolikhet för att en folkminskning i Sverige vore speciellt önskvärd. Om detta intryck beräknats, ligger den invändningen nära till hands, att en nationell folkminsknings önskvärdhet af utrikespolitiska skäl — W:s nationalekonomi är lagd så »weltwirtschaftlich» att särintressena för land och land lätt negligeras — betingas af internationell reciprocitet med hänsyn till grannförhållanden. I detta fall äger den reservation, — som W. gjort längre fram i sitt arbete — på visst sätt sin tillämpning: »Låt vara nämligen, att en inskränkning i produktionen af endera varan skulle, om den samtidigt företogs af alla, lända alla producenter af denna vara till gagn — en inskränkning, som skett från den individuella producentens sida, måste ju under eljest lika omständigheter lända honom själf till skada». Grannfolk betraktade som folkproducenter, konkurrerande om näringsutrymmet inom ett flertal angränsande land gör jämförelsen lätt. Det nationella beståendet i den mellanfolkliga konkurrensen måste vara en hufvudsynpunkt vid befolkningspolitiken, och för att den skall komma till sin rätt på vederbörlig plats är det önskvärdt att den har anknytningspunkter i befolkningsläran. Ett mindre kategoriskt häfdande af aktualiteten af lagen för jordens från en viss höjdpunkt relativt aftagande produktivitet skulle lämnat rum för sådana och borde äfven ha kunnat falla W. objektivt tillrådligt. G. Sundbärgs och J. Lefflers utredningar ha speciellt för Sverge varit ägnade att göra grunderna för W:s farhågor för den närmaste framtiden mindre säkra, än de förefalla i föreläsningarna, särskildt med hänsyn till jordbrukets och järnindustriens utvecklingsmöjligheter.

»Läran om värdet», andra kapitlet i föreläsningarnas första del, innehåller en svensk omarbetning af W:s bekanta »Über Wert, Kapital und Rente», hvars inledning om den klassiska värdeteorien synes ha förlorat något på den nödvändiga omläggningen, medan däremot gränsnytteteorien och läran om prisbildningen erhållit en ledigare och för ej matematiskt facklärde vida tillgängligare form, i det att de matematiska utvecklingarna begränsats och ställts utom det fortlöpande sammanhanget. Den i stort sedt mönstergilla fram-

ställningen störes någon gång af en mindre noga öfvervägd vändning [1]) eller en misslyckad tirad [2]).

Det tredje kapitlet i första delen, hvilket innehåller »Läran om produktionen och fördelningen», ger, likaledes med omarbetning af framställningen i »Über Wert» etc., af Böhm-Bawerks agioteori en formulering, som innebär en utan tvifvel synnerligen förtjänstfull utveckling af dennes egen och äfven förefaller skäligen osårbar för de flesta och svåraste hugg, som under de sista åren riktats mot denna senare (t. ex. af L. von Bortkiewicz i J. f. G. V. V. XXX. 3: 61 (1906)). W. skiljer teorien om räntan från teorien om bildningen af det räntebärande kapitalet, som föredrages i det korta fjärde kapitlet »Om kapitalbildningen». Inom tredje kapitlet tilldrager sig afdelningen om »De tekniska uppfinningarnas inverkan på jordränta och arbetslön» med dess kritik af Ricardos åsikter »On machinery» samt afdelningen »Vetenskapliga tvistefrågor rörande kapitalet» särskildt intresse.

Till grund för betraktelserna om produktionen och fördelningen och teorien om räntan lägger W. stationära förhållanden. Den teoretiska behandlingen blir därigenom väsentligt enklare och klarare. Och därvid framträder äfven skarpare det logiska sammanhanget mellan kapitlen 2—5 inbördes, af hvilka det sista fyller föreläsningarnas andra del, och mellan dessa som en enhet i motsättning till befolkningsläran.

Lösningen af det ekonomiska problemet, såsom det ter sig för W., kräfver med logisk nödvändighet en rationell reglering af varupriser och penningvärde, genom hvilken problemets andra hufvudfaktor, medlen för välståndet, göres till en relativt lika bekant storhet, som den första hufvudfaktorn, antalet af de i välståndet medberättigade, är vid stationär befolkning. I teorien för en dylik reglering utmynnar andra delen af W:s föreläsningar. Den behandlar inledningsvis »penningens begrepp och funktioner», har en andra afdelning om myntväsendet, där den svenska mynt-

---

[1]) Jordbrukarnas påstående, att odlandet af råg före spannmålstullarnas införande icke lönade sig, affärdas med invändningen, »att denna kultur i sjelfva verket utgjorde ett nödvändigt led i ett åkerbrukssystem, hvilket såsom helhet tydligen lönade sig, eftersom man annars skulle ha upphört därmed». Tydligen är denna invändning, om än praktiskt taget af stor giltighet, alltför godtköps, eftersom kapitalets bundenhet inom jordbruket hindrar upphörandet med produktionen, äfven om den under relativt lång tid är förlustbringande.

[2]) Talet om permanent öfverproduktion och underkonsumtion bemötes: »Skall detta betyda, att produktionen oupphörligt öfverstiger konsumtionen — och hvad skall det väl annars betyda? — så innebär ju denna föreställning en uppenbar orimlighet; de okonsumerade varorna skulle då efterhand upptorna sig till riktiga berg, som sprängde varumagasinens väggar och till sist nådde upp till månen». Så absurda konsekvenser uteslutas af de positive checks mot en kontinuerligt progressiv varuanhopning, hvilka det nämnda talet tydligen räknar med, och hvilka alltför ofta illustreras både af naturprocessers och människors förstörelsearbete.

historiken utgör en påminnelse om saknaden af en modern genomgående framställning af det svenska penningväsendets historia, och öfvergår därifrån till behandlingen af kredit- och bankväsendet med utgångspunkt från begreppet penningens omloppshastighet. De teoretiska grunderna för och emot ett fullt ideellt bankväsen, den rena komptabilismen, göras i denna del till ett ledmotiv, som konsekvent för öfver i den teori för penningvärdets och varuprisernas reglering, som utgör den andra hufvudpunkten i W:s teoretiska system. Denna teori, som W. förut framställt i sitt arbete »Geldzins und Güterpreise» och i mera populär form utvecklat i ett föredrag om »Penningräntans inflytande på varuprisen» i Nationalekonomiska föreningen (1898), framställes i föreläsningarna med någon förändring. I allmänhet anser han att lägre låneränta än den normala låneränta, som »utgör ett omedelbart uttryck för den reala kapitalräntan», föranleder stegring af såväl arbetslöner (och jordränta) som varupris, medan ett omvändt förhållande mellan bankernas utlåningsränta och den normala räntan framkallar prisfall. Han drar ur denna teori de nära tillhands liggande slutsatserna, att upprätthållandet af en konstant nivå för varupriser och penningvärde bör kunna möjliggöras af en rationell bankräntepolitik, under förutsättning af viktiga reformer i penningväsendet, ytterst ett internationellt genomförande af ren kreditmyntfot. Dessa idéer har W. för något mer än ett år sedan utvecklat inför »The economic section of the british association» i ett föredrag, som nu läses i »The economic journal» (Juni 1907). De synas ha funnit ett gynnsamt mottagande. Prof. D. Davidson har i Ekonomisk tidskrift 1906, h. 12 ställt sig kritisk mot W:s teori och betviflat, att penningväsendets reglering kan »genomföras med en så enkel apparat, som Wicksell trott vara möjligt». Den seghet och energi, med hvilken W. fortsatt brottningen med svårigheterna, som mött på den väg, där han sökt lösningen på penninglärans fundamentalspörsmål, ställes i vackraste belysning af slutorden i föreläsningarnas andra del, som uttala hans förvissning: »kommer prisnivån i framtiden att förete en otvetydig och fortgående förskjutning uppåt med alla däraf härrörande sociala olägenheter, så skall behofvet af reformer i det nuvarande penningväsendet antagligen blifva så kännbart, att det icke kan afvisas, och de praktiska medlen härtill skola då framtvingas af sig själfva, om de än, i synnerhet i början, icke kunna erbjuda den yttersta grad af fullkomning».

Sannolikt komma W:s föreläsningar från många håll att betecknas som en ensidig framställning af den teoretiska nationalekonomien. En dylik förebråelse har ju emellertid ej heller undgåtts af andra läroboksförfattare i ämnet, t. ex. af Schmoller, som anlagt sitt arbete efter helt andra metoder, och hvars grundliga framställningssätt ändå förefaller ägnadt att ge fördelaktig relief åt den svenske kollegans läroboksförfattarskap. Med intresse måste man motse de följande delarna af W:s arbete, rörande den prak-

tiska ekonomien och den ekonomiska politiken, ty då man från det teoretiska lärosystemet vänder blickarna till det praktiskt ekonomiska och politiska lifvet, hvars mekanism detta system är afsedt att förklara och för hvars framtida ändamålsenligare ordning det är afsedt att läggas till grund, kan man ej undertrycka en känsla af, hur ofullkomliga teorierna ändå alltjämt på många punkter äro, och hur deras regulativa betydelse är ändå mycket aflägsnare från att göra sig gällande, — hur långt det är, »bis den Bau der Welt Philosophie zusammenhält».

Emil Sommarin.

Strödda meddelanden.

Gula arbetarföreningar. Den gula färgen har under de senaste åren börjat få en viss ryktbarhet äfven i vårt lands sociala strider. Det är ofta man i den socialdemokratiska pressen möter namnen »gula» arbetarföreningar eller mera föraktfullt »gulingar» såsom beteckning för arbetare och arbetarsammanslutningar, hvilka ej vilja gå in i det socialdemokratiska partiet.

Det ligger nära att tro att anledningen till benämningen är att söka i någon slags färgsymbolik. De rättrogna socialdemokraterna se i motståndarne förrädare af arbetarnes sak. Men ett 1906 i Paris utkommet arbete »Les jaunes de France et la question ouvrière» af Pierre Biétry visar, att namnet går tillbaka till en rent tillfällig händelse under en strejk, som de franska socialdemokratiska ledarne af politiska skäl hade proklamerat i Montceau-les-Mines år 1901.

Det var många arbetare, som ansågo strejken oberättigad och vägrade att lyda den gifna ordern. De strejkande ansågo å sin sida, att de andra sveko den gemensamma saken, och trakasserade dem på allahanda sätt. I sin förbittring sökte de till och med storma det hus, där de arbetsvilliga samlats till öfverläggningar. Angreppet var våldsamt. Stenar, käppar och andra tillhyggen haglade mot fönstren, och när polisen ändtligen lyckades häfva »belägringen», voro alla rutorna knäckta. De innevarande sökte då, så godt sig göra lät, stoppa till öppningarne, men de hade intet annat lämpligt material än några rullar gult papper. De lysande gula pappersfönstren förskaffade dem smädenamnet de gula, »les jaunes». När sedan ur krisen 1901 framgick ett anti-socialdemokratiskt arbetarförbund, tog detta upp namnet såsom partibeteckning.

Frankrike är sålunda de gula arbetarföreningarnes egentliga hemland, och äfven om sådana sedermera uppstått också i andra länder ha de ingenstädes nått den utveckling och uppträdt med så bestämdt formuleradt program, som i Frankrike. De »gulas»

mål är, kortast uttryckt, att göra arbetarne egendomsbesittande. I direkt motsats till socialdemokraterna förkasta de tanken på kollektivegendom. Arbetarne skola sträfva efter att bli delegare i de företag, där de äro sysselsatta, genom att däri placera sina besparingar. På så sätt skulle arbetsgifvare och arbetare få gemensamma intressen i långt högre grad nu och strejker skulle endast i sällsynta undantagsfall behöfva förekomma.

Det är naturligtvis ännu för tidigt att döma, om detta program skall kunna få någon praktisk betydelse. Mycket beror därvid på arbetsgifvarnes tillmötesgående. Det finns emellertid redan några större franska industriföretag, som slagit in i den antydda riktningen. Och skall någonstädes en dylik appell till arbetarnes sparsamhet ha verkan, så skall det vara i Frankrike.

Administrativ praxis.

---

1. *Ägoutbyte har ej ansetts utan K. M:ts tillstånd medföra ändring i den kyrkliga, administrativa och judiciella indelningen*[1].

Hos K. M:t gjorde stadsfullmäktige i Linköping framställning om förändrad indelning af viss jord, belägen inom stadens planlagda område invid Stångån.

Af handlingarna i ärendet framgick, att de i jordeboken för S:t Lars socken och Hanekinds härad af Östergötlands län under skattetitel införda lägenheterna Kvarngärdet n:r 1, en äng, och Kvarngärdet n:r 2, en åker, gemensamt kallad Valla utjord, ursprungligen utlagts nedanför Stånga kvarn mellan Stångån och vägen till Nykvarn. Sedan från denna utjord, som, enligt beskrifningen till en år 1853 fastställd laga skifteskarta öfver Linköpings stads jord, innehöllo en areal af 18 tunnl. 20,9 kappl., till staden och Kinda kanal exproprierat viss mark, tillbytte sig staden enligt bytesbref den 8 nov. 1871 af dåvarande ägaren till Valla gård i S:t Lars socken, dit utjorden hörde, återstoden af utjorden, innehållande 13 tunnl. 10,8 kappl., mot 31 tunnl. 5,9 kappl. sandjord, belägen väster om stadens gamla kyrkogård mellan stora landsvägen och den s. k. Tegelgatan samt Valla gårds rågång, och stadgades i nämnda bytesbref, bl. a., att omförmälda 31 tunnl. 5,9 kappl. skulle motsvara hela Valla utjord till dess ursprungliga areal och ikläda sig utjordens natur. Efter det, jämlikt erhållet förordnande, landtmätare med biträde af gode män för verkställande af det sålunda ingångna bytesaftalet den 10 maj 1873 påbörjat och den 13 aug. s. å. afslutat ägoutbyte mellan Linköpings stad, å ena, samt Valla utjord, å andra sidan, blef förrättningen d. 17 dec. 1873 af Hanekinds härads ägodelningsrätt till framtida efterrättelse fastställd.

På grund af hvad sålunda förekommit hemställde stadsfullmäktige, med tillkännagifvande att det till lägenheterna Kvarngärdet n:ris 1 och 2 förut hörande område intagits i den för Linköping fastställda stadsplanen samt ända till senaste tid betraktats som en del af staden, oaktadt åtgärder för områdets behöriga öfverförande till staden dittills icke vidtagits, hos K. M:t, att samma område måtte i kyrkligt, kommunalt, administrativt och judiciellt hänseende öfverflyttas från S:t Lars församling och socken Hanekinds länsmansdistrikt samt Åkerbo, Bankekinds och Hanekinds

---

[1]) Motsatt uppfattning tidigare, så Årg. 1905, s. 241, prej. n:r 6.

häraders fögderi och domsaga, till Linköpings domkyrkoförsamling och Linköpings stad.

Efter det vederbörande blifvit häröfver hörda, därvid S:t Lars socknemän hemställt, att i händelse af bifall till stadsfullmäktiges framställning den till stadens område hörande jord, som, enligt hvad ofvan angifvits, lämnats i utbyte mot ifrågavarande område, måtte, såsom ursprungligen afsetts, tilläggas S:t Lars socken, afgaf kammarkollegium den 30 april 1907 underdånigt tillstyrkande utlåtande i ärendet.

En ledamot i kammarkollegium var emellertid af skiljaktig mening och uttalade, att, enär ifrågavarande jordområden, hvilka vid ägoutbytet tillfallit det ena Linköpings stad och det andra Valla utjord, måste anses hafva genom ägoutbytet i alla afseenden öfverförts det första till Linköpings stad och det senare till S:t Lars socken, den underd. framställningen ej borde till K. M:ts vidare yttrande eller åtgärd föranleda.

Ärendet föredrogs inför K. M:t den 25 okt. 1907, hvarvid K. M:t fann godt förklara ej mindre att det jordområde, som enligt 1853 års laga skifteskarta utlagts till lägenheterna Kvarngärdet n:r 1 och Kvarngärdet n:r 2, skulle i judiciellt, administrativt, ecklesiastikt och kommunalt hänseende tillhöra Linköpings stad än äfven att det vid ofvan omförmälda ägoutbyte Valla gård för den s. k. Valla utjord tillagda området skulle i samma afseenden tillhöra S:t Lars socken, Hanekinds härads väghållningsdistrikt samt Åkerbo, Bankekinds och Hanekinds härads fögderi och domsaga.

G. T.

---

2. *Förordningen angående antagande af släktnamn skyddar endast svenska släktnamn.*

Uti en till Kbfde i Östergötlands län ingifven ansökan anhöll C. O. Johansson om rätt för hans omyndige son Erik Gunnar att antaga släktnamnet Roger.

Genom Kbfhdes försorg blef ansökningen i laga ordning kungjord, hvarefter inom förelagd tid en af delägarne i firman Paul Roger et compagnie i Epernay, franske undersåten M. Roger, bestred bifall till ansökningen.

Kbfde utlät sig genom resol. d. 21 nov. 1906, att som förordningen den 5 december 1901 angående antagande af släktnamn äfven finge anses tillämplig å utländsk undersåte, funne Kbfde jämlikt § 3 i samma förordning, med afseende å hvad mot ansökningen invändts, skäligt afslå den gjorda ansökningen.

Häröfver anförde Johansson besvär hos K. M:t.

Efter det vederbörande öfver besvären sig förklarat och Kbfde inkommit med utlåtande, utlät sig K. M:t enligt utslag d. 22 febr. 1907, att, enär, såvidt kändt vore, namnet Roger icke bures af annan svensk släkt, funne K. m:t skäligt att, med ändring af Kbfdes resol., bifalla ansökningen, till följd hvaraf Johansson ägde att ställa sig till efterrättelse hvad i § 6 af förordningen angående antagande af släktnamn den 5 december 1901 stadgades.

G. T.

Ett hufvudproblem i ekonomisk historia.

Af

Fil. Lic. **Emil Sommarin.**

Spörsmålet om förutsättningarna för och möjligheten af ett oföränderligt penningvärde tilldrager sig bland nationalekonomer och finansmän ett växande intresse. På samma gång riktas uppmärksamheten äfven starkare på *penningvärdets växlingar i äldre tid, i hvilkas nöjaktiga konstaterande den ekonomiska historien med nödvändighet måste se ett hufvudproblem.*

Detta problems nöjaktiga lösning torde utgöra den första förutsättningen för ekonomisk historieskrifning, för så vidt man afser icke endast framläggandet af faktiska ekonomiska uppgifter för en gången tid, utan önskar göra de ekonomiska data till led i en framställning af den ekonomiska utvecklingen under ett mer eller mindre omfattande historiskt skede och på samma gång göra deras betydelse begriplig för nutida uppfattning.

Problemets vikt har ej förbisetts af historici ex professo. För olika skeden äfven i den svenska historien ha af historiska författare, som mera ingående behandlat ett eller annat af dem, framlagts mer eller mindre åskådliga, stundom helt visst slående karakteristiker af dessa olika tiders ekonomiska tillstånd, och därvid ha äfven jämförande synpunkter ut ifrån nutida ståndpunkter någon gång anlagts. Vanligen ha dock historiker af facket vid sådana karakteriseringar och betraktelser låtit leda sig af sin historiska blick och af sin allmänna, ofta på detaljrik känne-

dom byggda uppfattning om de tidehvarf, deras specialforskningar gällt. Mindre ofta ha de systematiskt motiverat sin uppfattning. Skäl därtill ha väl oftast varit, att de ansett ett närmare ingående på de ekonomiska förhållandena ligga utom ämnet eller ock föra in uti onödigt invecklade utredningar.

Problemets svårlösthet är oomtvistlig.

Resonnemangsvis ha framställts suppositioner om dess definitiva olöslighet. »Den första förutsättningen för att man skall kunna tala om ett gemensamt pris i ett land eller landskap är att ett sådant finnes; men detta innebär, att området är en gemensam marknad, hvilket först ganska sent (och ännu ej fullständigt) blifvit förhållandet. Vidare förutsätter undersökningen en fullständig kännedom om icke blott halt och vikt hos det mynt, hvari priset i hvarje särskildt fall beräknats, utan dess utom om den prisförskjutning, som hvarje myntförsämring med förde; men det sista är omöjligt att veta, ty att prisförskjutningen ej stod i trogen proportion till försämringens omfattning torde vara tämligen säkert. Då prisstatistiska undersökningar uppgöras efter den historiska kritikens strängaste regler, .. blifva resultaten vanligen, som följd af dessa svårigheter, så obestämda och värdelösa, att man knappast kan inse nyttan af det oerhörda arbete de förutsätta»[1]. Detta skeptiska resonnemang skjuter uppenbarligen öfver målet. Till anläggningen är det i själfva verket nihilistiskt mot icke endast den historiska statistiken, utan öfverhufvud mot all forskning, som ej ligger inom de exakta vetenskapernas område. Den ekonomiska historien gör ej anspråk på matematisk visshet för de satser den söker bevisa, och till uppnående af s. k. historisk visshet torde den äga vida bättre premisser för de slutsatser, den drager, än man på många håll a priori antager. Den ekonomiska historien torde ej heller af de ofullkomligheter, som dock måste vidlåda dess material och hvilkas följder för beräkningarnas noggrannhet måste förutses, låta afskräcka sig från de mödosammaste försök att komma sanningen så nära som möjligt, i ett fall där en äfven endast tillnärmelsevis riktig kännedom om

[1]) ELI F. HECKSCHER i *Historisk tidskrift* 1904, s. 191. — Till H:s uppsats jfr HOLGER ROSMAN *Därs.* 1905, s. 26 ff.

de verkliga förhållandena är af så stort värde, som kunskapen om den allmänna prisnivån och penningvärdet i äldre tider måste vara för bedömandet af den ekonomiska utvecklingen med allt hvad därunder inbegripes och därur kan härledas.

Problemets behandling har, så vidt bekant, i den svenska litteraturen hittills varit tämligen famlande. Bland de författare, som ägnat det särskild uppmärksamhet eller ett mera ingående öfvervägande kunna emellertid räknas flera af den svenska historiska vetenskapens främste.

H. Hildebrand *Sveriges medeltid* 1: 975 (1894) ägnar efter ett 30-tal sidor uppräkningar af olika priser för allahanda varor m. m. — en värdefull framläggning af material[1]) — en sida åt frågan om penningens köpkraft. Med hänsyn till jämförelsen af medeltida priser med nutidens uppställer han tvänne principer: »Vid angifvande af penningemarkens värde i nu gällande mynt *(har)* jag rättat mig efter det värde, silfret hade före den senaste, ganska betydliga nedsättningen af silfverpriset», — och i fråga om de varor, på hvilkas pris jämförelsen bör grundas: »Vi måste hålla oss till nödvändighetsföremålen af inhemskt ursprung, ty andra föremål, i synnerhet de af främmande ursprung, måste i förhållande till silfret och till nödvändighetsföremålen hafva stått i helt andra förhållanden än nu, beroende på möjligheten af tillförsel och på efterfrågan». Mot den förstnämnda principen torde intet kunna invändas: silfvervärdet omedelbart före guldmyntfotens genomförande i landet, hvilken tidpunkt nära sammanfaller med denna myntfots internationella seger, torde vara det lämpligaste vid jämförelser mellan äldre tiders och nutidens penningvärde. Den andra principen är till sin första hälft lyckligt formulerad: »Vi måste hålla oss till nödvändighetsföremålen». Ett indragande af priser å varor, afsedda att tillfredsställa lyx- eller öfverflödsbehof, som ej existerat för den stora allmänheten, i de ekonomiska utredningarna vore oriktigt, emedan dessa varors pris bestämmas af särskilda faktorer, — såsom H. äfven får

---

[1]) Hildebrand meddelar äfven en tabell öfver förhållandet mellan mark silfver och mark penningar 1167—1519 med angifvande af penningmarkens motsvarighet (vid olika tider) i nutidens mynt (a. a. 933). Tabellen skulle ha vunnit på att ha kolumner med uppgifter om myntvärde i gram silfver.

anses antyda, — och endast ha en minimal betydelse för den allmänna prisnivån, hvaremot deras mer eller mindre tillfälliga särpriser kunna verka vilseledande för uppfattningen af denna nivå, för såvidt särpriserna nämnas för kuriositetsintressets skull utan att deras irrelevans för den allmänna prisnivån tillräckligt fasthålles och betonas. Det höga sockerpriset under Gustaf I:s eller Johan III:s tid är ett dåligt exempel till belysning af 1500-talspriser, om det ej meddelas i uttryckligt samband med upplysningar om den dåtida sockerkonsumtionens begränsning. Nödvändighetsvarorna, till hvilka hänsyn bör tagas vid bedömande af den allmänna prisnivån, få däremot ingalunda inskränkas till endast inhemska varor, ty varornas betydelse för den allmänna prisnivån beror tydligtvis helt och hållet af deras kvalitativa och kvantitativa nödvändighet och deras därpå beroende plats på behofvens rangskala, oafsedt — rätt förstådt — deras egenskap af inhemska. Möjligen har H. vid uteslutningen af vissa (utländska) nödvändighetsvaror tänkt på sådana, som eventuellt tidtals kunde helt saknas i marknaden. Beträffande nödvändighetsvaror torde dock denna eventualitet böra förutsättas tillfällig, och brist måste ju för en nödvändighetsvara framkalla komplementär efterfrågan, i hvilken den ifrågavarande nödvändighetsvarans inflytande på den allmänna prisnivån indirekt gör sig gällande[1]). Vill man begränsa jämförelsen till att endast omfatta nödvändighetsvaror, så måste man däremot finna någon norm, efter hvilken man må kunna afgöra, hvilka nödvändighetsvaror som företrädesvis böra komma i fråga, och till hvilken grad hänsyn bör tagas till hvarje nödvändighetsvara inom komplexen af sådana. En sådan norm saknas hos H., och han stannar därför vid ett val af en eller två af de allra viktigaste nödvändighetsvarorna. »Det torde vara bäst att, när man vill gifva ett begrepp om betydelsen af en viss under medeltiden begärd eller erlagd summa, uppgifva huru många nötkreatur eller huru många tunnor säd den motsvarade». Öfver

---

[1]) Vid brist på salt bör t. ex. efterfrågan efter saltadt kött och salt fisk stegras; saltbristårets arbetarbudgeter komma då att innehålla minskad eller ingen saltpost, men ökade och till pris relativt högre saltkött- och saltfiskposter; det är denna tendens till utjämning, som ger en på arbetarbudgeter grundad standard af varor dess höga värde (se nedan).

spannmålsprisen meddelar H. (a. a. 957) en tabell för åren 1291—1386 med anmärkningen: »Tabellen är mycket brokig». Värdet af nötkreaturen har han funnit vida mera konstant (a. a. 952), hvilket väl förklarar dess plats i första rummet framför spannmålen i ofvan anförda uttalande. Äfven i nötkreaturens priser synas dock tidtals — t. ex. vid midten af 1400-talet — förskjutningar ha ägt rum, som ej motsvarat samtida förändringar i andra nödvändighetsvarors priser. Med anledning af H:s eliminering af importerade nödvändighetsartiklar, torde för öfrigt kunna erinras, att oxkött för stora delar af landet var en viktig exportvara, hvars utförsel utan tillräcklig hänsyn till inhemskt behof gaf anledning till klagomål och åtgärder. En enda nödvändighetsartikel såsom måttstock för jämförelsen mellan äldre tider och nutiden med hänsyn till den allmänna prisnivån, blir alltid synnerligen opålitlig. En sådan måttstocks praktiska olämpor ha dock mindre bidragit att förringa dess kredit sedan LOCKES och ADAM SMITHS dagar, än dess teoretiska ohållbarhet. Insikten om själfva prisbegreppets mångsidiga korrelativitet har affört ur den nationalekonomiska debatten problemet att finna en särskild vara, som i pris vore mera konstant än alla andra. Teoretiskt sedt måste den hållbara mätaren af priser och penningvärde med nödvändighet vara en enhet, som i sig innesluter en mångfald (»a multiple standard»[2]).

C. G. STYFFE *Bidrag till Skandinaviens historia ur utländska arkiver* ägnar frågan om medeltida penningvärdes och varuprisers relation till nutidens ett noggrannt öfvervägande, bl. a. i *Inledning och öfversikt* till *Bidr.* IV (1875). Att döma af resonnemanget å sistnämnda ställe (se *Bidr.* IV: CXXVI) synes S., trots vissa reservationer[1], till en viss och sannolikt i ganska hög grad ha låtit sin uppfattning af penningens allmänna köpkraft bestämmas af jordpriserna. Bland nationalekonomer ha endast ett fåtal försökt och försvarat

[1]) Efter påpekandet af att fastighetspriserna under 1400-talets senare hälft endast utgjort 75 eller 50 eller 33 % af priserna hundra år förut anmärker S.: »Grunden till detta förhållande kan dock icke uteslutande vara att söka i de ädla metallernas dyrhet, utan har det troligen äfven haft andra orsaker», bland hvilka nämnas krigen och inre oroligheter och en möjlig folkminskning genom dessa och genom farsoter.

[2]) C. M. WALSH *The fundamental problem in monetary science* 40 (1903).

priset på jord såsom mått för växlingarna i penningens köpkraft under olika tidsepoker. En dylik måttstocks olämplighet för sådana ändamål springer allt för lätt i ögonen[2]): jordpriset påverkas af förändringar i folkmängd och folktäthet på ett alldeles särskildt sätt, samt af kulturframsteg, som göra det möjligt att afvinna jorden rikare produktsummor eller högre produktvärden, hvarförutom olika jordstyckens värde ofta betingas af förhållanden med hänsyn till godhet och läge, hvilka förhållanden undandraga sig all kännedom. Därtill kommer att jorden i äldre tid mycket mindre än i vår tid såldes och köptes, d. v. s. utgjorde marknadsvara. Endast genom att förutsätta, att S. låtit sin uppfattning af penningvärdet influeras af jordpriserna, hvilka han ägnar sådan uppmärksamhet, torde man kunna finna förklaringen till de höga siffror, med hvilka han betecknar förhållandet mellan penningens medeltida och nutida köpkraft. I andra upplagan af *Skandinavien under unionstiden* XIV (1880) angifver S., att silfret under medeltiden i förhållande till alla andra varor stod i mycket högre pris än nu, att det omkring år 1450 gälde åtminstone 12 gånger så mycket samt under de följande 100 åren steg ännu högre». Sannolikt har S. vid antagandet af så höga relationstal äfven låtit påverka sig af äldre upppfattningar rörande motsvarande förhållanden i utlandet. Moderna utländska forskare ha emellertid för Frankrike, England och äfven Tyskland reducerat relationstalen betydligt [1]).

Hallenberg *Mynt och varors värde i Sverige under Gustaf I* (1798) har gett sin framställning en mera statistisk form. Med hufvudvikten lagd vid konstaterandet af myntvärdet vid olika tid-

---

[1]) Jfr redogörelsen hos Schmoller *Grundriss* 622 (1904). — Styffe *Bidr.* IV: cxxiv (not 7) uppgifver, att Rogers »anser att silfret i medlet af 15:de seklet gällde 12 gånger så mycket som i våra dagar, de allra sista årens prissänkning oberäknad», med hänvisning till nämnde författares *History of agriculture and prices in England* I: 259 (1866). Rogers yttrar sig å det citerade stället om arbetslöner till byggnadsarbetare i Oxford c. 1450: »These wages may, if we estimate them in modern money, be still reckoned by the multiple of 12». Rogers yttrar sig här om lönenivån och grundar jämförelsen mellan lönernas höjd på 1400-talet och deras höjd på 1800-talet på en beräkning af kostnaden för en på 1400-talet uppförd och ännu bestående byggnad jämförd med kostnaden för ett liknande byggnadsverk på 1800-talet, hvarvid han kommer till slutsatsen, att arbetet på 1400-talet var mera effektivt och relativt högre betaldt än på 1800-talet.

punkter under G. I:s regering, förses det rikhaltiga materialet af varupriser med uppgifter om ekvivalens i 1798 års mynt.

FORSSELL *Anteckningar om mynt, vigt, mått och varupris i Sverige under de första femtio åren af Vasahusets regering* (1872) med dess klassiska framställning af den behandlade periodens myntväsen framlägger på samma sätt endast materialet för jämförelser mellan dåtidens och nutidens priser. I sina *Anteckningar om Sveriges jordbruksnäring i sextonde seklet* [1]) försöker författaren däremot med hänsyn till vissa arbetslöner en jämförelse med nutida motsvarigheter på grundvalen af beräknade råg- och köttvärden, sålunda med samma begränsning till en eller två af de nödvändigaste konsumtionsartiklarna, som HILDEBRAND rekommenderat. Med sina högt ställda kraf på vetenskaplig noggrannhet medger författaren rimliga modifikationer i krafven på exakthet vid jämförelsernas beräkning: »Det (*är*) icke . . af så särdeles märkbar betydelse, om några kappar skulle räknas för litet eller för mycket på den tunna, för hvilken spannmålsprisen upptagas» (först citerade arbete, sid. 127 [2]).

Prisstatistiska undersökningar, sådana de båda sistnämnda författarna utfört dem, kunna näppeligen betecknas som obestämda och värdelösa resultat af oerhördt arbete. För så vidt

---

ROGERS anser alltså, att penningens köpkraft gent emot kroppsarbetet egentligen kräfver lägre relationstal än det som angifver förhållandet mellan de allmänna prisnivåerna 1450 och 1860. Men för öfrigt betecknar det angifna talet 12 hos ROGERS *ej förhållandet mellan lönernas silfvervärde vid de båda olika tidpunkterna, utan förhållandet mellan lönebeloppen uttryckta i shilling;* m. a. o. ROGERS säger, med reservation för skillnaden i arbetsintensitet, att en arbetskostnad af 1 shilling år 1450 motsvarade en arbetskostnad af 12 shilling vid midten af 1860-talet. Men därvid underförstår ROGERS tydligen de förändringar i shillingens silfvervärde, som myntförsämringarna vid skilda tillfällen under mellanliggande tid förorsakat, och på grund af hvilka shillingens silfvervärde c. 1850 var mer än 2 ½ ggr mindre än c. 1400, såsom det framgår af sid. 180 samma arbetes samma del. SCHMOLLER *Därs.* resumerar äfven riktigare ROGERS åsikt i satsen: »Das Ergebniss der Studien von ROGERS und MANTELLIER geht dahin, dass die Preise von 1750—1850 gegen die von 1256—1400 auf etwa das dreifache gestiegen seien».

[1]) *VittAH* 29 (1884).

[2]) Om FORSSELLS m. fl. arbeten se för öfr. HOLGER ROSMAN i *Statsvetenskaplig tidskrift* 1902, s. 218 ff.

prisstatistiken afsett att konstatera den allmänna prisnivån på de tider, undersökningarna gällt, torde dock kunna ifrågasättas, om ej ett lika säkert eller säkrare resultat kan nås med mindre arbete.

En yngre dansk forskare har för ett par år sedan i samma stil som HALLENBERG och FORSSELL utfört en undersökning om ekonomiska förhållanden på Gottland i slutet af 1400-talet, K. FABRICIUS i *Antikvarisk tidskrift för Sverige* XVI. 5 (1905). Denne författare, som tillgodogjort sig den moderna europeiska litteraturen i ekonomisk historia, har insett den afgörande betydelse för den allmänna prisnivån och penningvärdet, som måste tillerkännas näringsmedlen, i detta ords mera omfattande mening och ej begränsadt till varorna spannmål och kött. »I middelalderen har . . udgiften til bolig været aldeles forsvindende, og hvad de enkle vadmelsklæder angår, vare de billige eller gaves ofte af herren som en tillægslön. Hvis vi derfor kende födemidlernes pris, må vi have det væsenlige materiale til att bedömme de tjenende og arbejdende klassers stilling» (a. a. 60).

De olika åsikterna inom den ekonomiska världslitteraturen om begreppet penningvärde och metoderna för bestämmande af penningvärdet refereras och diskuteras utförligt af C. M. WALSH *The fundamental problem in monetary science* (1903). Efter en inledande pointering af begreppet penningvärde såsom par préference penningens bytesvärde i förhållande till varor, i motsats bl. a. till penningvärdets mera komplicerade natur i förhållande till arbetet, och en utförlig historik öfver penningevärdets behandling hos äldre författare, utvecklar han utförligt skälen för ett komplex af varor såsom det pålitligaste måttet för penningens bytesvärde. En standard af varor bör tagas som mått för penningevärdet, därför »att totaliteten af alla, till kvantiteten gifna varors bytesvärden såsom ett matematiskt faktum är en konstant storhet, och hvarje varas, äfven penningens, generella bytesvärde kan bedömas endast i förhållande till totaliteten af andra varor. I praktiken är det ej möjligt att taga i beräkning absolut alla varor, utan blott vissa slag, som lämpa sig för bearbetningen, kunna utväljas och måste användas med afvägning efter deras olika betydelse under de perioder, som jämföras. Likaledes vore det från konsumentsynpunkt mest önskvärdt att följa

detaljpriser; och dock är det ej görligt att rå med annat än en-gros-priser. Att göra så godt man kan är det enda som strängt taget kan fordras i detta fall, som i hvarje annat. Endast den rena nyckfullheten kan uppgifva standarden af varor på grund af de ofullkomligheter, som vidlåda den, för att taga till någon annan vida mindre fulländad standard». Utfördt arbete, betraktadt som betald vara, utesluter W. från standarden af varor, hufvudsakligen på grund af att sådant i allmänhet undandrager sig statistisk behandling. Undantag göres för t. ex. transportkostnader. Arbetet, i betydelsen arbetskraften såsom produktionsfaktor, och dess aflöning hör till och konstituerar en standard af arbetslöner, för hvars begreppsmässiga och praktiska särhållande från standarden af varor W. anför vägande skäl. Till en viss grad ingå å andra sidan arbetslöner i varupriserna, hvarigenom en standard af varor som mått för penningvärdet erhåller en allmängiltighet, som ytterligare motiverar dess pålitlighet oberoende af arbetslönerna, hvilka såsom kategori för sig medgifva den sammanställning till en standard af arbetslöner, hvilken enligt W:s mening är mindre lämplig såsom mått för penningvärdet (penningens bytesvärde). För den utförligare motiveringen af W:s åsikter hänvisas till hans eget arbete. W:s fastslående af en standard af varor såsom pålitligaste mått för penningvärdet sker med särskildt sikte på modernare förhållanden, under hvilka en omfattande konsumtionsstatistik öfver varor och varupriser kan furnera materialet till sammanställningen af den standard af varor, hvars teoretiska giltighet som mått på penningvärdet W. leder i bevis. För lösningen af den ekonomiska historiens här ifrågavarande problem har hans arbete endast denna teoretiska betydelse: att ha fastslagit att penningevärdets allmängiltigaste och pålitligaste mått är att söka i en standard, som utgör ett komplex af varor. För lösningen af problemet med hänsyn till äldre tider, för hvilka en omfattande konsumtionsstatistik ej föreligger och ej låter sig konstrueras, kvarstår den praktiska uppgiften, att finna ett komplex af varor, som för dessa äldre tider kunna anses äga den allmängiltighet och pålitlighet, som W. teoretiskt tillerkänner en dylik standard för penningvärdet.

För de tider, för hvilka en omfattande konsumtionsstatistik saknas, måste det komplex af varor, som skall kunna utgöra den

allmängiltiga standarden för mått af penningvärdet, sökas på andra vägar än indextalens. I hvilken riktning värdemätaren bör sökas har angifvits af Soetbeer i hans bekanta förslag, att »ein einigermassen zutreffender Masstab» måhända bäst skulle finnas, »wenn man für die verschiedenen Klassen der Gesellschaft den durchschnittlichen jährlichen Verbrauch einer Familie an allen verschiedenen Gegenständen der Ernährung, Bekleidung, Wohnung, an Geräten u. s. w. nach ihren durchschnittlichen Preisen taxieren und in ihrem gesamten Geldeswerth auf ein bestimmtes Gewichtsquantum von feinem Silber oder Gold berechnen würde, wenn man alsdann die so ermittelten Beträge in den zu vergleichenden Ansätzen sich gegenüber stellen wollte, namentlich in Rücksicht derjenigen Klassen, welche die grosse Masse der Bevölkerung bilden» [1]). Den värdemätare, som Soetbeer därmed föreslagit, torde med skäl kunna förenklas, dels genom begränsning till de arbetande klasserna, som utgöra ett folks stora massa, dels genom begränsning af varornas antal till de viktigaste konsumtionsvarorna, hvilken senare begränsning i stort sedt för öfrigt följer af den förra. Dylika begränsningar har HANAUER *Études économiques sur l'Alsace ancienne et moderne* [2]) genomfört, i det han begränsat undersökningen till en normalklass, omfattande medelklassen och arbetareklassen. Afgränsningssättet har betecknats såsom otillfredsställande, — för äldre århundraden knappast med skäl, enär varukonsumtionen i äldre tid för menig man af arbetsklassen och ojämnförligt största delen af bonde- och borgareklassen synes ha varit i hög grad likartad och dessa klassers konsumtion på samma gång utgjort så öfvervägande del af den allmänna varukonsumtionen, att den väl kunnat betraktas som afgörande för den allmänna prisnivån.

Under förutsättning, att en standard för mått af penningvärdet, som utgöres af ett komplex af varor, är teoretiskt tillräckligt motiverad, måste en komplex af de viktigaste konsumtionsvaror, som utgöra hushållsbudgeten för menig man af arbetsklassen och därmed likställda klasser, vara en tillräckligt pålitlig mätare å penningens köpkraft.

---

[1]) Forschungen zur deutschen Geschichte 6: 59; jfr WIEBE *Zur Geschichte der Preisrevolution des XVI und XVII Jahrhunderts* 169 (1895).

[2]) Jfr WIEBE a. a. 170.

I så fall återstår endast en svårighet, som formulerats på följande sätt: »För äldre tider är det omöjligt att få kännedom om totalutgifterna för en familj» [1]. Att detta påstående utgör en sanning med modifikation, har förf. af dessa sidor haft rikt tillfälle att konstatera vid studier för en under tryckning varande undersökning om arbetarnas ställning vid svenska bergverk och bruk i äldre tid. Bland de räkenskaper förf. haft anledning att för nämnda undersökning genomgå i Kammararkivet och Riksarkivet finnas från olika tider utförliga redogörelser för samtliga lifsmedel och beklädnadsmedel (och penningar), som utgått till (tjänstemän och) arbetare af skilda slag vid olika bergverk och bruk, särskildt de af kronan drifna. Särskild fullständighet utmärker räkenskaperna för kronans grufdrift vid Stora Kopparberget 1608—1620. »Embeternes Rechningh wedh Kåpparbergz Gruffwe Åhr 1608» [2]) upptar för gruftjänstemän konton af följande form:

Gruffwedrengier J Boondestöthen
Mårthen Matzson haffwer

Om Måneden	6 daler
Löper för	12 Månader
Penningar	72 daler.

Der opå bekommidt

Peninger	7 dal. 22 öre
Spanne:ll	22 T:nor
Ertter	3 1/2 T:na
Smör	1 (lisp.) 5 m(arker)
Lax	1 1/2 »
Flesk	1 »
Köth	4 »

[1]) K. Hildebrand i *Historisk tidskrift* 1897, s. 187. — Jfr: »Studiet af fortidens priser regnes sikkert i almindelighed blandt de mere besværlige opgaver. Alene et sådant faktum, som at man ikke ved, om varerne den gang bleve benyttede i samme forhold som nu, om t. eks. kornet indtog den samme plads i en arbejders budget, er nok til at göre resultaterne mere problematiske i den historiske undersögelse end i moderne statistik. Vi savne ganske noget, som kunde svare til moderne »arbejderbudgetter». Fabricius a. a. 60.

[2]) *Kam.-ark., Bergsbruk, Stora Kopparberget och kronans koppar* 1609—1611.

Ströming	1 T:na
G(ill) Oxe	1.
Salth	2 (lisp.)
Pyck	5 1/2 al:r

Löper vthi

Peninger	73 dal:r 10 öre

Så blifner han schylldigh

Penninger	1 dal:r 10 öre

Lars Tomeson haffwer bekommit om Måneden	6 dal.
Löper för — 12 Måneder Peninger	72 dal.

Der opå bekommit

Peninger	11 1/2 dal.
Spanne:ll	25 T:nor
Ertter	1 1/2 T:na
Smör	15 m(arker)
Lax	1 (lisp.)
Flesk	0
Köth	0
Ströming	3 1/3 fj:r
Missnisch	5 al:r
Pyck	6 al:r
G(ill) Oxe	1/2.
Löper Vthi Peninger	70 dal. 3 m(ark)
Haffwer Kräfuia Penninger	1 1/4 dal:r [1].

Vid bergverket utgjordes år 1608 gruffolket af följande 76 personer med följande månads- och årslöner: [2])

Om månaden.		Om året.
	Grufföreståndaren	100 dal:r
7 dal:r	Gruffogden	84 »
7 »	Grufskrifvaren	84 »
6 »	En fogdekarl	72 »
30 »	En ingenjör	360 »
10 »	En namngifven person	120 »
9 »	Fyra namngifna (smed, mjölnare) hvar	108 »
6 »	Fjorton (vaktare, malmskiljare) hvar	72 »
6 »	Tjugofyra grufdrängar hvar	72 »
4 1/2 »	Nio styrare i vindarna hvar	54 »
4 »	Tre sv. timmermän hvar	48 »
4 »	Sexton körpojkar i vindarna hvar	48 »

[1]) Kam.-ark., Bergsbruk, St. Kopparberg o. kronans koppar 1595—1608.
[2]) *Därs.* Sala grufva. Åtskilliga handlingar 1543—1619, slutlägget.

I räkenskaperna för år 1610 har Lars Tomasson en större del af lönen till godo:

Larss Tommesson.................................. 72 dal:r

Dher opå Bekommit:

Penninger	4 dal:r 3 1/2 m(ark)
Spannemåll	19 T:or 2 fj:r
Erther..................................	2 T:or
Kiött	1 (lisp.)
Oxer....................................	1/4 st:r
Smör	1 (lisp.)
Strömingh	1 T:a
Saltwälsk.............................	5 al:r
Lybest grå	4 al:r
Giörlesk	5 al:r
Salt	2 (lisp.)
Löper	52 dal:r
Rester honom	20 dal:r.

Af grufdrängarna med 6 daler i månaden utfick år 1610 en 20 tunnor spannmål, två 19, två 18 1/2, två 18, en 17 1/2, två 17 1/4 och sex 16 1/2. Det torde därför vara berättigadt, att anse att en grufdräng med 6 dalers månadslön vid St. Kopparberget år 1610 erhöll till sin och sin familjs årsunderhåll normalt 16 à 20 tunnor spannmål. På liknande sätt låter sig normalingrediensen af hvarje annan af de uppräknade konsumtionsvarorna i födo- och beklädnadsmedel inom ifrågavarande arbetarebudget beräknas. På samma sätt budget för arbetare med 4 daler i månaden o. s. v.[1]) Det torde med detta material vara möjligt, att erhålla en tämligen exakt uppfattning af en arbetares resp. arbetarefamiljs årskonsumtion vid nämnda tidpunkt på angifna arbetsmarknad. De ifrågavarande räkenskaperna finnas i Kammararkivet bevarade i samma fullständiga form äfven för följande år. Det är sålunda möjligt att år för åren 1608—1620 följa delvis samme arbetares konsumtionskonton och iakttaga

---

[1]) Arbetare med 6 och 4 daler i månaden synas vid ifrågavarande tid ha utgjort tvenne hufvudgrupper med hänsyn till inkomst och lefnadsstandard. I den å sid. 76 upptagna förteckningen öfver gruffolk, förekomma 49 personer med 6 daler och 19 med 4 daler i månaden af inalles 76 personer. De mindre grupperna med högre (eller lägre) löner torde vid de grundläggande beräkningarna rörande de allmännare förhållandena böra lämnas åsido.

växlingarna däri, som visa, att t. ex. smöret ett år minskades i eller utgick ur konsumtionen, då till ersättning någon annan vara (kött, fläsk) utficks i rikligare mått. Det samtida värdet af de konsumtionsartiklar, arbetarna utfingo lämna räkenskaperna själfva medlet att bedöma uti en beledsagande värdering. I regel synas arbetarna vid bergverk och bruk i Sverige i början af 1600-talet ha utbekommit endast c. 10 % af lönen i reda penningar. Det heter därför t. ex. i »Ordningh: Efther huilchenn K. Mttz: min Nådigs:te Herres Embethz och arbetzfolck widh H. K. Mttz brwk Kopperberget skåle hafue åhrligenn till Löön, Klädhr och födhe giordt på thz Åhr 1608» [2]) efter uppräkning af gårdsfolk, grufvefolk och hyttefolk med deras i penningar bestämda löner: »Efther Grwfwe och Hyttefolckz Lhön ähr förslaget all vthi Penninger: och dhe behöfue eftherföliande Partzeler till Klädr och Födhe, Derföre måste göres ther på förordningh och skåle the vpbäre then efther denn wärderningh såm här in margine förmäles:

Spannemåll	T:a	=	6 mark
Humble	lpd:dt	=	10 mark
Saltt	T:n	=	14 mark
Smör	lpd:dt	=	5 mark
1 nötsfall	St:t	=	10 daler [2])
Lax	T:n	=	12 daler
Strömmingh	T:n	=	14 mark
Krampsill	T:n	=	4 mark
T. Fisk	Skep:dt	=	12 ½ daler
Packelakann	St:t	=	60 daler
Pyck	»	=	40 daler
Salltwelsk	»	=	16 daler
Görlesk	»	=	8 daler
Wadmel	al:n	=	4 ½ öre
Blaggarn	al:n	=	2 öre.»

Sådana värderingar i marginalen eller inom sammanhanget af räkenskaperna beledsaga ofta löneförteckningarna och ge fullt klara uppgifter om budgetspostenas värde efter samtida mynt-

---

[1]) Kam.-ark., Bergsbruk. Sala grufva. Åtskilliga handlingar 1543—1619, slutlägget.

[2]) Det anmärkes i marginalen, att oxpriserna gällde utvalda djur, emedan goda oxhudar behöfdes till bälgar vid verket, men oxkropparna lämnades till arbetarna efter värderingen 10 daler stycket.

räknesätt. De kurserande myntsorternas värde i förhållande till räknemyntet vållar för stora delar af 1500- och 1600-talet efter Forssells [1]) och Stiernstedts [2]) undersökningar af respektive perioders myntförhållanden ej så oöfvervinneliga svårigheter, som det å sid. 66 anförda skeptiska yttrandet antyder [3]). Det torde sålunda t. ex. vara möjligt att beräkna de från St. Kopparberget för åren 1608—1620 antecknade arbetarebudgeternas värde i gram silfver på basis af det kurserande myntet. En omvärdering af kvantiteterna födo- och beklädnadsmedel till nutida mått och vikter torde likaledes låta göra sig utan allt för stor risk för misstag, som väsentligt skulle påverka resultatet [4]). De så vunna nutida kvantiteternas nutidsvärde torde kunna beräknas efter t. ex. de medeltal för riket, som I. Flodström angifvit i markegångspriser, publicerade i *Ekonomisk tidskrift* 1908, sidd. 96—97. Förhållandet mellan de i början af 1600-talet vid Kopparberget tillämpade normalbudgeternas totalvärde i gram silfver c. 1608 och deras för nutiden, c. 1908, uträknade nutidsvärde i gram silfver torde angifva proportionen mellan de båda tidpunkternas olika penningvärde.

Jämförelser mellan normalbudgeten c. 1608 och en motsvarig normalbudget c. 1908 skulle vara ägnade att ge en tämligen god uppfattning om förändringarna i lefnadsstandard inom arbetsklassen.

Med afseende på de för äldre tid i bergverks- och bruksräkenskaper bevarade arbetarebudgeternas samtida allmängiltighet ger det för vissa årtionden synnerligen rika materialet de vederhäftigaste upplysningar. För åren 1608—1610 innehåller ett pergamenthäftadt lägg i kammararkivet lönestater och budgeter för bl. a.

---

[1]) A. a.

[2]) Stiernstedt *Om kopparmyntningen i Sverige* i *VittAH* 23 (1863).

[3]) I bergverksräkenskaperna finnas exempel äfven på bestämmelser om de myntkvaliteter, som skulle gälla.

[4]) Beklädnadsmedlens omsättning till nutida motsvarigheter stöter på större svårigheter än födoämnenas förvandling, emedan beklädnadsstoffernas kvalitet väsentligen förändrats. Vadmal, lärft och blaggarn — de vanligaste äldre stofferna — ha dock tillräckligt jämförliga motsvarigheter i bland nutida arbetsfolk mest använda sorter af doffel, linne och domestik. Skillnader i spannmålskvaliteter och kreaturkvaliteter har redan Forssell gifvit god vägledning att bedöma.

Salberget (grufvan, hyttebruket och bruksgården, jämte värdering), Vester Silfberget (gård och bruk), Löfåsen, Ludvika hammare, Österby och Ortala bruk. Senare på 1600-talet reglerades, som bekant, genom Bergskollegii förordningar äfven arbetslönerna för arbetare af olika fack inom bergverks- och bruksindustrien på ett för bergslagerna gemensamt gällande sätt. För 1600-talets senare hälft förekomma för diverse år fortlöpande lönestater och arbetarebudgeter från kronans silfververk i Lappmarken i Bergskollegii hufvudbok med verifikationer i Riksarkivet.

Redan under 1500-talet synas emellertid bergslagerna kunna betraktas som ett område, hvilket utgjort en gemensam marknad med någorlunda enhetliga priser å de viktigaste konsumtionsvarorna.

Ett bevis därför lämna räkenskaperna från Salberget på 1530-talet [1]). Ordinantian för Salberget af år 1530 ålägger fogden vid berget att »förslåå thet godz som fallt föris och aff huario mark wärde tagha en sexlingh» [2]), och räkenskaperna öfver uppbörden af denna accis upptaga ej endast förteckningar öfver vid Salberget torgförda varor och deras accisvärden 1533—1534, utan äfven de köpmän, som besökte torgdagarna vid berget. Det framgår af dessa räkenskaper, att de flesta köpmännen, och tillika de, som medförde de rikaste varuförråden, kommo från Stockholm. Men andra kommo från Västerås, Enköping, Arboga, Gäfle o. s. v. Den allmänna och och lifliga köpmanstrafiken från olika håll synes göra otvifvelaktigt, att Stockholm, Uppsala, Västerås, Falun o. s. v. utgjort en gemensam marknad [3]). De priser, som fogden noterat, äro uppenbarligen de faktiska säsongpriserna, hvilket framgår af det stora antalet förnyade värderingar under loppet af de båda åren, och af att priserna för olika varor växlade något för olika årstider,

---

[1]) *Kam.-ark.*, *Sala grufva* 1533—1537.

[2]) *G. I:s reg.* 7: 144.

[3]) De i *Kam.-ark.*, Sandbergska saml. M. 2: 1155 ff. bevarade taxorna från 1540-talet räkna med två marknadsområden, af hvilka Östergötland, Västergötland, Småland utgjorde det ena (»ther nidre») Södermanland, Närke, Uppland och »alla bergslagerna» det andra (»ther vppe»), — Ett marknadsomrade af lands eller landskaps storlek kan aldrig tänkas utan abstraktion. Men en sådan abstraktion är berättigad för äldre tider som för nutiden, då skillnaden i lifsmedelpriser för olika områden inom landet ej gör det orimligt att tala om medelpriser för vissa landsdelar eller till och med för landet.

så att t. ex. priset på salt var något lägre på sommaren (vid öppet vatten).

Öfverhufvudtaget synes man på tal om ekonomiska förhållanden i äldre tider ha en allt för stor benägenhet att förutsätta tranga lokala gränser för marknadsområdena och stora olikheter i pris för de olika lokaliteterna, liksom man förutsätter starka och oregelbundna prisväxlingar för de olika årstiderna och äfven för olika närliggande år. Iakttagelser på grund af mer eller mindre sporadiska uppgifter om spannmålspriser torde härvid ha verkat genom allt för fri generalisering.

Ett närmare studium af äldre tiders arbetarebudgeter torde kunna leda till riktigare uppfattning om latituderna i fråga om gemensamma marknadsområden, ekonomiska tidsperioder och nivåer för priser.

Produktionen af och handeln med de viktigaste konsumtionsvaror försiggick på 1500-talet i hufvudsak efter samma metoder som i början af 1600-talet. Det är därför ej ägnadt att förvåna, att arbetarebudgeten vid 1500-talets midt vid svenska bergverk och bruk visar till hela sin sammansättning en påfallande likhet med arbetarebudgeterna c. 1680.

En större olikhet till sammansättningen förete de äldsta bevarade arbetarebudgeterna från ett svenskt bergverk: de båda arbetarebudgeter som angifvas i privilegierna för Stora Kopparberget af år 1347 [1]). Enligt dessa privilegier utgjordes årskosten till

yrkesarbetare (grufdräng, smältare): 52 spann korn, 2 lisp. smör, 2 lisp. fläsk, 5 lisp. salt, 1 ko, 1 tunna sill [2]);

grofarbetare (handtlangare): 26 spann (korn)mjöl, 4 lisp. smör, 6 lisp. fläsk, 6 valar sill, 2 lisp. salt.

Användning af dessa arbetarebudgeter för beräkning af penningevärdet ställer sig tydligtvis mycket vanskligare än användningen af 1600-talets budgeter, och resultaten af beräkningarna måste med dem bli vida mera hypotetiska. Det torde dock ej vara alldeles omöjligt att göra något af dem uti de syften, som

---

1) *Diplomatarium svecanum* 5: 636 ff. — I nysvensk öfversättning hos Carlberg *Historik ö. sv. bergv.* 94 ff. (1879).

2) Beklädnadsmedlen specificeras ej, utan angifvas att utgå ur »klädeshuset» till visst sammanlagdt värde, för hvars beräkning taxa anföres

här berörts. De beräkningar, som försökts i här omnämnda under tryck befintliga undersökning, synas ge vid handen, att penningens köpkraft i Dalarna vid midten af 1300-talet endast varit (3 à) 4 ggr större än i Sverige i slutet af 1800-talet.

En praktisk användning af de metoder för beräkning af penningvärdet, som här antydts, har försökts i nämnda undersökning. Hufvudsyftet har där dock mera varit att finna en hållbar uppfattning om arbetslönernas relativa höjd, och försök till bestämmandet af penningens köpkraft ha därvid blott utgjort ett led i undersökningen.

Afsikten med dessa rader har ej varit att framställa praktiska resultat af beräkningar af penningens köpkraft i äldre tid på grundvalen af äldre tiders arbetarebudgeter. Afsikten har endast varit att i en viss riktning föra vidare tankar, som förut framställts i denna tidskrift[1]). Materialets vetenskapliga tillgodogörande förutsätter utan tvifvel mödosamt arbete, som torde räcka till för många händer. Det mödosamma arbetet torde dock ingalunda vara på förhand dömt att ge ringa eller värdelösa resultat. Skeptiska farhågor i dylik riktning böra ej hindra från beträdande af den knaggliga vägen, då allt talar för, att den är den som säkrast och ginast för till målet[2]).

---

[1]) Holger Rosman *Obeaktade källor för vår ekonomiska historia* i *Statsvetenskaplig tidskrift* 1902, s. 213 ff.

[2]) Mandellos storslagna program för internationella historiskt-statistiska undersökningar efter möjligast enhetliga plan torde få betraktas som en statistisk utopi, att döma af en recension i *J. f. G. V. V.* 1903, s. 1514 ff. »Denn niemand kann sich darüber täuschen, dass, wie dicke Bände uns auch vorliegen, wir doch erst am Anfange der Forschungen stehen, und dass nicht etwa nur Jahrzehnte, sondern ein — oder zweihundert Jahre erforderlich sind, bis auf Basis ähnlich gewissenhafter Untersuchungen jener Kanon der Wirtschaftsgeschichte fertig wird, dessen Lehrsätze nicht bloss zum Nutzen der Geschichtswissenschaft, sondern auch zum Frommen des modernen wirtschaftlichen Lebens verwendet werden können». En vetenskaplig metod, som gör behandlingen af stoffet till den grad inveecklad och vidlyftig, att man måste räkna med århundradens forskningsarbete, i stället för med årtiondens, för dess allmännare applicering och mognandet af dess frukter, är eo ipso förfelad. Inför det oändligt rikhaltiga historiskt-statistiska materialet gäller det att finna behandlingssätt, som med största möjliga enkelhet ge bästa möjliga utsikt till säkrast möjliga resultat. Ju mindre anspråk ett behandlingssätt ställer på olika forskares virtuositet, dess bättre, för såvidt det skall på-

räkna användning af ett flertal. För olika uppgifter tillkommer helt visst företrädet olika metoder. Det torde vara lönlöst att söka universalmedel. »Chaque méthode, qui aboutit à des résultats, peut être bonne et utilisable, pourvu que en présentant le résultat des investigations, on communique aussi le procédé dont on s'est servi». Bulletin de l'institut international de statistique XIII. 3: 200 (1903).

Den politiska kvinnorösträtten.

Med anledning af fil. kand. H. Haralds' uppsats i *Statsvetenskaplig Tidskrift* 1907, n:r 5.

Af

Fil. Lic. **Hilma Borelius.**

I Statsvetenskaplig Tidskrifts decemberhäfte för 1907 läses en emot kvinnans politiska rösträtt riktad artikel af fil. kand. Hjalmar Haralds. Han anser sig med denna artikel »på allvar» öppna »debatten om frågans principiella sida». Följande sidor afse att vara, icke en polemik om principer, som mellan fullständigt olika tänkande måste bli ofruktbar, men en utredning och belysning af nämnda artikels intellektuella innehåll. Liksom man i algebran hyfsar en ekvation, hyfsar jag härvid både logiskt och i andra afseenden artikelförf:s argumentering.

Det har framkastats, säger artikelförf. s. 276, att »rösträtten skulle icke vara 'allmän', så länge icke kvinnorna äro med. Denna sats är ju redan etymologiskt betänklig — allmän rösträtt betyder väl alla *mäns* rösträtt och intet annat — men om man nu skall ge denna argumentering en vederläggning ur saklig synpunkt, det den i sin ytliga formalism egentligen icke förtjänar, måste man säga, att det program om allmän rösträtt, som svensk statsmakt gjort till sitt genom de olika lagstiftningsfaktorerna, med 1907 års beslut till fullo förverkligats. 1902 års rösträttsskrifvelse var en konsekvens af den förra året beslutna värnpliktslagen enligt principen *rösträtt och värnplikt.* Den ville ge värnplikten en fastare grund i folkmedvetandet genom att aflägsna den oegentligheten, att breda lager af vårt folk voro genom ett penningstreck uteställda från politiskt inflytande, sam-

tidigt med att staten gjorde anspråk på deras personliga insats vid försvaret.»

De flesta läsare torde finna förf:s etymologiska anmärkning i »ytlig formalism» täfla med den af honom kritiserade satsen.

Man fortsätter läsningen. Artikelförf. kritiserar s. 278 läran om rösträtten som en allmän mänsklig rättighet, faststår, att den är en statsfunktion och beskyller s. 279 förkämparne för kvinnornas politiska rösträtt för oklarhet i argumenteringen och »talrika återfall» till den naturrättsliga ståndpunkten. S. 280—284 förklarar han kvinnans politiska rösträtt onödig och skadlig. S. 284 säger han: »Återstår ett argument för kvinnans rösträtt . . . Man påpekar de många kvinnor, som i affärslifvet, i verk o. s. v. utföra ett arbete likartadt med männens. Hvarför skulle en kvinna i dylik ställning icke ha rösträtt likaväl som hennes manliga kamrater?» Här erinrar sig artikelförf., honom väl till pass, att statens intresse, icke de enskildas, bör vara afgörande. »Om rättvisa kan man ej komma och tala i det här fallet.» Det är här »fråga om ett statens uppdrag, som denna ålägger ur synpunkten af *allmänt intresse*, ej af de *enskildes*».

Artikelförf. ger ett dåligt exempel i fråga om klarhet och konsekvens. Hela den ofvan anförda tiraden s. 276 är i strid mot den af honom s. 284 omfattade teorien om statsintresset såsom det bestämmande. Han talar om »principen *rösträtt och värnplikt*», om aflägsnande af »den oegentligheten, att breda lager af vårt folk voro genom ett penningstreck utestängda från politiskt inflytande, samtidigt med att staten gjorde anspråk på deras personliga insats vid försvaret». Hvilken rösträttsteori är det, som här för ordet? Tydligen den af professor Fahlbeck i Statsvetenskaplig Tidskrift 1902 kritiserade, modifierade form af den gamla naturrättsliga uppfattningen, som ser förhållandet mellan staten och de enskilda »under *bytets* synvinkel.» Men denna uppfattning »hör», enligt professor Fahlbeck, »icke hemma uti den moderna rättsstaten». Hvarken skattebetalning eller värnpliktens fullgörande får betraktas som erlagd betalning för rösträtten, ty här råder ingen bytesaffär mellan staten och de enskilda. Staten sätter sitt intresse ofvan alla enskilda

intressen och kan principiellt ej medgifva någon »köpslagan om rättigheter och skyldigheter mellan sig och sina undersåtar».

Så mycket om artikelförf:s egna rösträttsteorier. Hvad förkämparne för kvinnans rösträtt beträffar, så är det väl intet underligare i att *de* hysa *sinsemellan olika* uppfattningar af rösträttens natur, än i det faktum, att andra statsrättsteoretiker och politiker af sinsemellan vidt skilda åskådningar kunna i broderlig endräkt *bekämpa* kvinnans rösträtt. Om t. ex. borgmästare Lindhagen i ingressen till sin motion om kvinnans rösträtt 1904 anför satsen: »Antingen har ingen människa medborgerliga rättigheter, eller också hafva alla det», medan t. ex. Lydia Wahlström grundar krafvet på kvinnans rösträtt på det modernt statsvetenskapliga betraktelsesättet, så bevisar detta icke, att hvarderas tankegång är oredig. Artikelförf. rör sig själf växelvis på olika teoriers mark utan att redigt särskilja dem, men den kvinnliga rösträttens förkämpar förebrår han för bristande klarhet, emedan de ej äro ense om rösträttens teori, eller rättare sagdt: han slår dem samman till ett, förebrår den ena för hvad den andra säger och kallar detta för »återfall».

I och för sig är det af stort intresse att iakttaga, huru det i fråga om kvinnans rösträtt icke kommer an på rösträttsteorien i och för sig. Både med den ena och andra teorien kan man vara för den, både med den ena och den andra teorien kan man vara mot den. Klassiska filosofer eller moderna statsrättsteoretiker, Kant eller Esmein, det kommer ut på ett. Alltid kan man, om man vill, genom en logisk kullerbytta och cirkelbevisning komma med påståendet, att kvinnan ej bör ha rösträtt. Det generar icke Kant att samtidigt med att han indelar medborgarne i aktiva och passiva, af hvilka de förra skola vara röstberättigade, de senare icke, och stipulerar, att för rättvisans skull de *passiva* medborgarna skola ha öppen rätt att *bli aktiva*, räkna *alla kvinnor* till de passiva. Lika litet generar det Esmein att i ena ögonblicket säga, att de villkor, som statsintresset fordrar uppfyllda af väljarne, en viss ålder m. m., böra vara sådana, att *ingen* är *på förhand* utestängd, och i det andra, att kvinnan ej bör ha rösträtt.

Särdeles intressant är det också att lyssna till den nu för-

legade vältalighet, som på sin tid klingat vid våra riksdagar emot införandet af lika arfsrätt för syster och bror, giftomannaskapets upphäfvande etc. Man kan lätt samla ett helt florilegium ur våra gamla riksdagsprotokoll från de riksdagar, vid hvilka någon reform rörande kvinnans ställning varit under debatt. Temat är hos de uppskrämda försvararne af det goda gamla gentemot det revolutionära nya ideligen och oföränderligt detsamma, tvillingtemat: »mannens verksamhetsfält är hela den yttre världen, kvinnans är hemmet» och »hos kvinnan har känslan öfvervikt öfver förståndet». Hvad är naturligare, än att samma tema i våra dagar användes emot kvinnans rösträtt både af författare till statsvetenskapliga handböcker, en Meyer, en Villey, en Esmein, och nu nyligen af artikelförf. i Statsvetenskaplig tidskrift. »Satsen är icke ny», sade en nyktert och satiriskt anlagd, reformvänlig medlem af prästeståndet 1860, då giftomannaskapets upphäfvande var i fråga, »man har hört den upprepas både när fråga var om den *lika arfsrätten*, och då hennes (kvinnans) *myndighetsförklaring* ifrågasattes.»

De påstådda reformkraf, som skulle motivera kvinnans rösträtt äro, menar artikelförf., samtliga illusoriska.

För det första är det hvad författaren kallar »rent *feministiska*» fordringar i afseende på äktenskapslagstiftning o. d. »Som bevis för kvinnans rösträtt lämpa sig dessa ej, ty riktigheten af dessa fordringar är lika omstridd som det, som skulle bevisas».

Artikelförf. har alldeles missförstått de vädjanden till dylika önskemål, som framställas af den kvinnliga rösträttens manliga och kvinnliga förkämpar. Dessa vädjanden äro naturligtvis endast riktade till personer, som *själfva dela* ofvanberörda reformkraf. Som »bevis» emot de genom en nog våldsam eufemism så kallade känsloskäl mot kvinnans rösträtt, som hos många äro så fast rotade, vore de en ren absurditet. Därom äro den kvinnliga rösträttens förkämpar väl medvetna. Men de taga sig oftast friheten ignorera det afvisande af kvinnans rösträtt, som kommer från primitiva instinkter och reaktionära tendenser.

Trogen metoden att logiskt hyfsa artikelförf:s framställning, upptar jag i detta sammanhang hvad han säger om att kvinnornas »reformkraf» ofta vinna beaktande af männen och att »*männen*

visst *icke* äro på förhand *solidariska mot* kvinnorna». Att han anser sig behöfva draga i fält med dessa påståenden, visar, att han ej är mycket bekant med den kvinnliga rösträttsrörelsen i Sverige. Tack vare det lyckliga samförstånd mellan män och kvinnor, hvarunder den utvecklat sig, har den haft en särdeles fredlig karakter. Och äfven de manliga förkämparne för kvinnans rösträtt ha framför allt betonat de för man och kvinna själfskrifvet *gemensamma* intressena. När man icke desto mindre *också* talat om önskvärdheten af kvinnans rösträtt för ett snabbare genomförande af reformer i äktenskapslagstiftning o. d. närmast till kvinnans förmån, så har detta icke berott därpå, att man sett mäns och kvinnors *sanna bästa* såsom skiljaktigt eller stridigt. Man har endast tänkt, att emedan blott de bästa män äro så osjälfviska, att de gå i spetsen för reformer i kvinnans ställning, behöfver denna elit af män en förstärkning från kvinnligt håll.

»För det andra», säger artikelförf. om »reformkrafven», »rör det sig om rent *filantropiska* saker, barnavård, bostadsfrågor m. m. d. o. s. v., hvilka icke höra till politikens område och ännu mindre äro betjänta med att det 'går politik i' dem». Det som borde vara allmänmänskligt intresse blir på så sätt »lekboll mellan partierna». Hvad menar förf. med detta? Om dylika frågor bli föremål för politisk behandling, d. v. s. komma före vid riksdagen, och det göra de utan tvifvel mer och mer, ty den enskilda sociala verksamheten räcker ej till och har ej nog medel, så sker ju detta vare sig kvinnorna ha rösträtt eller icke. Det är visserligen mycket optimistiskt att, som den kvinnliga rösträttens förkämpar så gärna göra, tro, att kvinnorna genom sitt starka intresse för humanitära lagstiftningsfrågor skola förmå partierna att *hålla samman* om dem och *icke* göra dem till partifrågor. Det är kanske för optimistiskt, men det är åtminstone klart och redigt tänkt.

»För det tredje rör det sig om rent *utopiska* kraf såsom t. ex. krigens och prostitutionens afskaffande.» Detta argument är af samma slag som det första. Det appellerar till dem, som äro meningsfränder i fråga om »utopierna».

Artikelförf. är i sin fulla rätt att som resumé af sin undersökning säga: »Listan på de specifika reformkraf, som skulle

motivera kvinnans rösträtt, reducerar sig således som bevismaterial betraktadt till nätt upp ingenting», endast han erkänner, att å andra sidan facit af *hans* påståenden också blir *noll* för dem med honom olika tänkande. Räkningens resultat beror af de värden, man insätter.

Utom att kvinnans politiska rösträtt enligt artikelförf. är obehöflig, skulle den ha direkt skadliga verkningar. Utveckligen är visserligen redan inne på ett sluttande plan genom den redan skedda kvinnoemancipationen, men »kvinnorösträtten skulle innebära *en afgörande vändpunkt*». I synnerhet i tre afseenden är samhällets hälsa, som redan är svårt angripen, hotad till lifvet, i händelse kvinnorösträtten blir en verklighet: i afseende på *hemfriden, husligheten*, samt *äktenskapsfrekvensen och folkökningen*.

De, som ej dela artikelförf:s mening, att hemfrid endast kan grundas på kvinnans undermålighet, komma naturligtvis till andra slutsatser än han.

Husligheten anse rösträttskvinnorna icke vara något tabu, som behöfver omgärdas med en trollring för att ej ohelgas. Skolkökslärarinnor sitta i styrelserna för de kvinnliga rösträttsföreningarna. I Sverige ser det mörkt ut med utsikten att i husligheten finna en skyddsgud mot kvinnorösträtten, då nämligen flera af de mest nitiska rösträttskvinnorna taga kraftiga initiativ till höjande af kvinnans duglighet just på det praktiska, husliga området, där traditionerna dels äro afbrutna, dels föråldrade. Det är ju först nyligen, som en metodisk, fackmessig utbildning börjat komma till heders på detta område, parallellt med och påverkad af kvinnans fackmessiga utbildning på andra områden. Men rösträttskvinnornas intresse sträcker sig därjämte utöfver den blott privata husligheten till den kommunala. De önska, att kvinnorna, som just i egenskap af husmödrar ha mest anledning att känna det beroende af det allmännas anordningar i fråga om varutillförsel, köttbesiktning, mjölkkontroll etc., hvari den enskilde står, och den roll af passiv konsument, hvari den moderna utvecklingen ställt honom, måtte komma att på det kommunala lifvets olika områden återtaga en del husmoderliga uppgifter, som fråntagits dem.

Artikelförf. påstår: få kvinnorna rösträtt, vilja de ej bli mödrar. Han ger en anledning att för 100:e gången göra den

iakttagelsen, att de, som sätta kvinnans högsta uppgift i det fysiska moderskapet och ha mest att säga om hennes »natur» såsom i alla afseenden bunden vid och betingad af detta, äro desamma, som tro, att denna samma »natur» måste med alla slags försiktighetsmått och tvångsåtgärder kringskansas. John Stuart Mill sade på sin tid: »Jag ville gärna höra någon öppet uttala den läran (hon ligger redan på bottnen af mycket, som skrifves i ämnet): »det är nödvändigt för samhället, att kvinnorna gifta sig och föda barn. De skola icke göra det, om man icke tvingar dem därtill. Alltså är det nödvändigt att tvinga dem». Artikelförf. i Statsvetenskaplig tidskrift förordar intet direkt tvång, men han ser med grämelse alla de omständigheter, som ställa kvinnan fri att välja mellan äktenskap och icke äktenskap. Han fördömer alla tendenser att »ställa kvinnan som mannens jämlike på arbetsmarknaden» och förklarar, att »samhället måste för sin egen skull 'premiera' hemmets kvinna framför arbetsmarknadens».

Hur stor del af nutida sänkning i äktenskapsfrekvensen inom de högre klasserna, som är att tillskrifva andra orsaker, och hur stor del, som är att tillskrifva kvinnans emancipation, är det omöjligt att afgöra. I någon mån påverkas i hvarje fall totalsiffran af kvinnans förändrade ställning och de därmed i nära samband stående, hos ett växande antal kvinnor höjda krafven på äktenskapets halt. Förr var giftermål den enda försörjningsvägen. Omsorgen att bli gift var då kvinnans brödstudium. Samhället satte icke blott den ogifta kvinnan — om hon ej ägde ärfd förmögenhet — på vatten och bröd, d. v. s. på knappaste möjliga kost, utan dömde henne därjämte genom den sociala opinionen till skamstraff på lifstid. Detta allt är nu ganska grundligt förändradt. Och samtidigt med att den ogifta kvinnan fått tillfälle att förvärfva en självständig och socialt ansedd ställning, har krafvet framställts på mannens sedliga självtukt både före äktenskapet och i äktenskapet. Utan tvifvel ha många kvinnor, som i forna tider skulle ha gift sig, under inflytandet af dessa moderna strömningar förblifvit ogifta. Om man betänker, att det icke är mer än ett par tre decennier sedan äktenskaps- och sedlighetsfrågan kom under debatt i nordiska skönlitteraturen, och då man ser, med hvilken kraft och entusiasm sedlighetskrafvet

nu framställes af *unga män*, sådana som Olof Rosén och Ernst Liljedahl, så har man emellertid all anledning att tro, att äktenskapens antal, i den mån det af hithörande förhållanden påverkas, i en kommande generation åter kommer att stiga.

I stället för att göra anspråk på politisk rösträtt rekommenderar artikelförf. åt kvinnorna att ägna sig åt de värf, som kunna fyllas inom de nuvarande gränserna, »den 'samhällsmoderlighet', som icke utöfvas genom röstning och lagparagrafer». »Vården om fattige, sjuke, ålderstigne och föräldralöse ge uppgifter så stora, att de kvinnor, som vilja, här kunna få göra nog.»

För ett halft sekel tillbaka ansågs kvinnans sysslande med ofvannämnda uppgifter lika revolutionärt, som artikelförf. nu anser kvinnorösträtten. Nu ägna sig unga flickor »af fin familj» obehindradt åt sjuksköterskekallet, utan att det faller någon in att antasta deras moral. När Fredrika Bremers Hertha utkom, ansågs det i högsta grad anstötligt, att romanens hjältinna vårdar en man, som ej hör till hennes familjekrets, och Fredrika Bremer blef utsatt för en följd af ilskna angrepp. Man använde härvid det gröfsta tänkbara artilleri, så groft, att hennes biografer ej velat citera de värsta utfallen. På liknande sätt angreps hon för de filantropiska, »samhällsmoderliga» företag, dem hon satte i gång och deltog i. Genom koleran 1853 blefvo skaror af fattiga barn i Stockholm föräldralösa och öfvergifna. Då bildades under Fredrika Bremers ledning »Stockholms fruntimmersförening för barnavård» eller »skyddsmödraföreningen», för att taga hand om dessa barn. »Och nu, när hösten kommer med sitt mörker och sina stormar», skrifver Fredrika Bremer några månader senare i sitt hjärtas glädje till en vän, »nu äro snart alla de värnlösa barnen i varma, ljusa hem». Vintern 1854—1855 började Fredrika Bremer och två hennes vänner en annan form af filantropisk verksamhet: besök hos fångar. Därom skref Fredrika Bremer i mars 1855, sedan denna verksamhet fortgått någon tid, i sitt hjärtas enfald och fromhet: »Man känner sig där så rik på skatter att meddela, och i det man öppnar evangeliums hälsokällor för de bundna och andligen sjuka, uppgår deras rikedom och djup i allt starkare mått, och man ser allt bättre, huru de allt uppfylla och räcka till för allt och alla» . . .

Åtskilliga tidningsskribenter inom dåtidens press hade *alldeles samma* omdöme om denna form af kvinnlig verksamhet, som artikelförf. i Statsvetenskaplig tidskrift nu har om kvinnans deltagande i politiska frågor. Med anledning af besöken i fängelserna undrade en tidning, i en artikel benämnd »Tre hönsfjät på emancipationens bana», om damerna månne alltid skulle komma dit endast som *besökande*. En insändare i Svenska Tidningen morg. uppl. 22 febr. 1855 skrifver en artikel med öfverskrift: »Missbruk af kvinnans verksamhet», hvari det bl. a. heter: »Det är knappast beräkneligt, huru mycket ondt kan åstadkommas af denna lust att blanda sig i allt, denna excentriska, oroliga verksamhetsåtrå, som på de sista tiderna flugit uti »det sköna släktet» (såsom A. B. brukat uttrycka sig). Fattigvård, sjukvård, fångvård, uppfostran för både unga och gamla, för ärligt folk och brottslingar, mödrars och tjänares belönande, pensionsanstalter för utsläpade guvernanter — och hvarför icke äfven snart för ammor och barnmorskor? — missionsväsendet, både yttre och inre, *allt* är öfversvämmadt af de älskvärda lagstiftarinnornas välvilja. Man vet icke, hvar gränsen finnes. Miss Martineau har ju bråkat med nationalekonomien, och hvad hindrar *våra* lagstiftarinnor att taga itu med husbehofsbränningen, stängselfrågan, hållskjutsen? Äfven dessa frågor hafva en sida, som kan väcka filantropiska funderingar, och den sidan, som fordrar lugn besinning, erfarenhet, studium, är icke mera öfvervägande öfver känslosamhetsämnet i *de* frågorna, än i de ofvan uppräknade, som redan hemfallit under kvinnoverksamheten. *Känslan* är en ibland de sämsta lagstiftare och tillställare i sociala och ekonomiska ämnen, och det är illa, om *hon* begynner handlöst fara åstad med dem. Man kan visserligen förutse, att hjärtnupenhetens inblandning i ämnen, som sannerligen fordra de allvarsamnaste *mäns* hela tankeansträngning och besinning, för närvarande, likasom alltid, är en *modesak* och kommer att hålla sig föga längre uppe än vissa färger och former på spetsar och band, men vida kortare tid erfordras för att förvirra och hoptrassla, än för att reda» etc. etc.

Några anteckningar om rättegångsväsendet vid de tyska underdomstolarna.

Af

Stadsnotarien **Nils Andersson.**

Åklagaremakten och dess organisation.

Åklagareväsendet i Tyskland faller inom det administrativa området. Åklagaremakten där representeras nämligen af en, rikskanslern eller den ifrågavarande förbundsstatens justitieförvaltning underordnad, myndighet, som med ett gemensamt namn kallas die Staatsanwaltschaft, — ett begrepp, som alltså innefattar alla de olika organ, förmedelst hvilka denna makt utöfvas.

Vid hvarje domstol skall sålunda finnas en åklagaremakt, Staatsanwaltschaft; och organen för dess verksamhet äro: vid riksrätten (Reichsgericht) en öfverriksåklagare samt en eller flere riksåklagare, vid öfverlandsdomstolarne (Oberlandesgerichte), landsdomstolarne (Landgerichte) och de vid landsdomstolarne bildade jurydomstolarne (Schwurgerichte), statsåklagare, samt vid amtsdomstolarne (Amtsgerichte och Schöffengerichte) amtsåklagare.

Öfverriksåklagaren och riksåklagaren, hvilka utnämnas af kejsaren på förbundsrådets förslag, sortera under rikskanslern, hvars uppsikt och ledning de hafva att underkasta sig.

De till åklagaremakten hörande ämbets- och tjänstemän inom hvarje särskild förbundsstat åter sortera under den ifrågavarande statens justitieförvaltning; och beträffande dessa ämbets- och tjänstemäns ställning sinsemellan gäller, att i spetsen för hvarje Staats-

anwaltschaft vid Oberlandesgericht eller Landgerichte står en Oberstaatsanwalt, under hvilken sortera dels, vid nämnda domstolar, ett antal Erste Staatsanwälte och, under dem, Staatsanwälte, dels ock, vid Amtsgerichte, Amtsanwälte.

Detta subordinationsförhållande afser icke blott åklagaremaktens inre organisation, och inskränker sig ej heller endast därtill att en underordnad har att af öfverordnad mottaga allmänna instruktioner eller anvisningar rörande tjänsten, utan sträcker sig äfven till hvarje särskildt mål eller ärende, och detta så fullständigt, att en öfverordnad kan på hvarje stadium ingripa, skjutande den underordnade åt sidan; och själf uppträda eller sätta annan i hans ställe. Härvid är likväl att märka, att Amtsanwälte icke få annorstädes än vid Amtsgerichte och Schöffengerichte utöfva åklagaremakt, och att deras befogenhet icke omfattar det straffprocessuella förfarande vid Amtsgerichte, genom hvilket förberedes offentligt åtal i de brottmål, som skola anhängiggöras vid andra domstolar än Schöffengerichte, t. ex. Landgerichtes straffkamrar.

Men å andra sidan anses en åklagare af lägre grad, då han är stadd i tjänsteutöfning, handla i kraft af sitt ämbete, och ingalunda såsom den öfverordnades ställföreträdare.

Åklagaremaktens organisation är i så måtto anknuten till domstolsorganisationen, att det, på sätt ofvan anmärkts, vid hvarje domstol skall finnas ett Staatsanwaltschaft samt att de ämbets- och tjänstemän, som äro satta att utöfva ifrågavarande funktioner, principiellt äro därutinnan bundna af kompetensbestämmelserna för den domstol, vid hvilken de äro stationerade. Undantag från denna kompetensregel är dock stadgadt för det fall att fara ligger i dröjsmål. Då äger nämligen en åklagare att inom sitt distrikt företaga ämbetsåtgärder, till hvilka han eljes skulle anses obefogad. Ett andra undantag från nämnda regel, fast mera skenbart, skulle kunna sägas ligga i konsekvenserna af det härförut skildrade subordinationsförhållande, på det sätt nämligen att cheferna för åklagaremakten vid Oberlandesgerichte och Landgerichte äga att vid alla domstolar inom sitt ämbetsområde själfva öfvertaga åklagaremaktens funktioner eller åt annan än den närmast behörige anförtro dessa funktioner.

Kvalifikationerna för statsåklagarne, d. v. s. Ober-Reichsanwalt, Reichsanwälte och Staatsanwälte, äro de samma som för domare. Amtsanwälte behöfva däremot icke vara rättskunniga. I fråga om förhållandet mellan domaremakt och åklagaremakt gäller principen af likställighet, ömsesidigt oberoende samt strängt åtskild ställning. Sålunda är uttryckligen föreskrifvet, att statsåklagaremakten är i sina ämbetsåtgärder oberoende af domstolarne, att statsåklagare icke får utöfva domaregöromål och att åt statsåklagarne icke får lämnas i uppdrag att utöfva något slags tjänsteuppsikt öfver domarne eller öfverinseende öfver domstolarnes verksamhet.

Dessa likställighetsprinciper följas i tjänsteumgänget med en påfallande noggrannhet. Sålunda heter det, t. ex. då en straffkammare beslutat öppna hufvudförhandling, och inställelsetid (Termin) bestämts, icke att vederbörande åklagare skall kallas till förhandlingen, utan att beslutet härom skall framläggas för honom: »Vorzulegen den Herrn Ersten Staatsanwalt»; och om domaren i sammanhang härmed skall begära någon ämbetsåtgärd af åklagaren, t. ex. inkallandet af vittnen, inledes dylik begäran alltid med frasen: »Ergebenst mit dem Ersuchen» etc.

Principen om likställighet mellan domare- och åklagaremakt samt sträng åtskillnad i fråga om deras olika funktioner lider dock af ganska väsentliga sakliga inskränkningar. Förut är antydt, att domstolens ordförande i och för upprätthållandet af ordningen vid förhandlingarna äger befogenhet att inskrida äfven gent emot en åklagare. För sådant ändamål äger domaren vidtaga hindrande anordningar, nertysta en åklagare, som i tal och sätt stör ordningen, tillrättavisa honom o. s. v., liksom själfva domstolen äger att i detta afseende inskrida med straffåtgärder, jämväl emot en åklagare. Och om det gäller annan än åklagare, t. ex. vittnen eller åhörare, sker inskridandet på domstolens eget initiativ, oberoende af åklagaren, liksom ock dylikt straffs verkställande anordnas af ordföranden utan medverkan af åklagaremakten.

Men ännu viktigare inskränkningar äga rum. Om sålunda åklagaremakten afslagit angifvande målsägares begäran om offentligt åtal, äger denne anföra klagomål häröfver hos

vederbörlig domstol, nämligen Reichsgericht i de saker, för hvilka nämnda domstol är behörig, i alla andra fall Oberlandesgericht; och om klagomålen befinnas grundade kan domstolen besluta, att hufvudförhandling skall öppnas, till verkställande af hvilket beslut åklagaremakten, i hvad på den ankommer, har att medverka. Detta innebär sålunda att åklagaremakten, under vissa förutsättningar, faktiskt kan af domstol tvingas att anhängiggöra åtal.

Från principen af sträng åtskillnad mellan å ena sidan åklagaremaktens, å andra sidan domstolens befogenhet föreligger ytterligare en väsentlig afvikelse, därigenom att domstolen i pröfningen af ett åklagaremål och dess afdömande icke är på något sätt bunden af åklagarens yrkande och att sedan åtalet en gång anhängiggjorts samt hufvudförhandling öppnats, åklagaren icke äger nedlägga sin talan, samt att målets fortsättande eller återtagande då icke längre är beroende af åklagarens godtfinnande, utan ytterst beror på domstolen. Åklagaren kan sålunda, hvilket ofta inträffar, yrka på frikännande, men domstolen det oaktadt döma den tilltalade, liksom domstolen kan bestämma högre straffsats än åklagaren yrkat. Åklagaren vid de tyska domstolarne plägar nämligen, då han gör sitt slutpåstående och yrkar straff, föreslå jämväl straffsatsen.

Beträffande förhållandet mellan polismyndigheten och åklagaremyndigheten är stadgadt, att polistjänstemännen skola biträda åklagaremakten och sålunda ställa sig till efterrättelse de föreskrifter, som de vid Landgerichte anställda statsåklagarne och dessas förmän lämna. Polistjänstemännen äro alltså underordnade statsåklagarne men icke amtsåklagarne.

Straffprocessen.

Rörande straffprocessen måste berättelsen om de gjorda iakttagelserna denna gång inskränkas till några enstaka anteckningar.

Förfarandet i straffprocessen är i princip det accusatoriska, samt muntligt och offentligt. Det är vidare grundadt å fri, af inga som helst bevisregler bunden bevispröfning.

Hvad angår accusationsprincipen i den tyska brottmålsprocessen, är sålunda domstolens ingripande gjordt beroende däraf att åtal, offentligt eller privat, är väckt, vid målets behandling är domstolens verksamhet begränsad till undersökning rörande den brottsliga handling, åtalet angår; och domstolens utslag får naturligtvis endast afse den person, som åtalats. För principens upprätthållande är vidare sörjdt genom den motvikt till åklagaremakten, som bildas af organen för den tilltalades försvar.

I fråga om garantierna för behörigt utöfvande af åtalsrätten, jämväl den privata, har tyska straffprocessrätten åt domstolarna anvisat en egendomlig funktion, i det att å ena sidan — såsom här förut på tal om åklagareväsendets organisation framhållits — domstolen kan tvinga åklagaremakten att utföra ett åtal, samt å andra sidan den väckta anklagelsen skall underkastas en förberedande judiciell pröfning af domstolen, på hvilken pröfning det skall bero, om domstolsförfarande må komma till stånd eller ej. Sålunda skall domstolen afgöra, om hufvudförhandling skall öppnas, eller, då rättslig förundersökning ägt rum, om den anklagade, skall ställas utom kriminalrättsliga åtgärder (ausser Verfolgung) eller om förfarandet skall tillsvidare inställas. Enahanda bestämmelser gälla för det privata åtalet, dock med det undantag, att Schöffengerichte kunna utan föregående åtal och dylik förberedande domstolspröfning skrida till hufvudförhandling, därest den anklagade antingen frivilligt inställer sig inför domstolen eller ock, tillsvidare anhållen (vorläufig festgenommen), är förehämtad, eller anklagelsen blott gäller Übertretung; samt att en Amtsrichter kan utan vidare öppna hufvudförhandling rörande erkända Übertretungen.

I fråga om denna judiciella förpröfning intager den tyska kriminalprocessen en synnerligen avancerad ställning. I åklagaremål synes dylik förpröfning, hvilken uppenbarligen är afsedd att utgöra en garanti mot missbruk af åtalsrätten, vara tämligen onödig och öfverflödig, då man besinnar, hvilka kvalifikationer, som i Tyskland erfordras af åklagaremaktens utöfvare. Beträffande åter de privata åtalen kan sådan garanti däremot vara både nödig och nyttig.

Sedan åtalet en gång väckts, är målet domstolens egendom, äfven om hufvudförhandling öppnats. Inkvisitionsprincipen skulle redan till följd häraf kunna sägas icke vara helt och hållet åsidosatt i den tyska kriminalprocessen. I hufvudförhandlingen tillkommer det sålunda domstolen att allsidigt utreda målet samt därvid själfständigt och på eget initiativ söka få fram hvad som kan tala såväl mot som för den anklagade. Åklagaren får, som nämndt, dåmera icke nedlägga sin talan, och domstolen är vid pröfningen af målet icke bunden af åklagarens ansvarsyrkande, utan kan ålägga högre straff än åklagaren yrkat samt tillämpa andra eller flera lagrum än åklagaren åberopat.

Initiativet till offentligt kriminalrättsligt ingripande vid domstol är dock förbehållet åklagaremakten. Så snart die Staatsanwaltschaft genom angifvelser eller annorledes erhåller kännedom därom att en brottslig handling misstänkes föreligga, har den att göra de efterforskningar, som kunna vara erforderliga med hänsyn till afgörandet af frågan, huruvida åtal skall väckas eller ej. För sådant ändamål äger den, bland annat, anlita polismyndighetens medverkan, jämväl till anställandet af förhör, och kan själf genom polismyndigheten låta anhålla den misstänkte (vorläufige Festnahme). Åklagaremakten kan vidare, om den så finner erforderligt, anlita domare (Amtsrichter) för undersökning i förevarande hänseende.

Angifvelsen kan ske hos åklagaremakten samt hos polismyndigheten eller hos Amtsgericht. I sistnämnda två fall skall angifvelsen, jämte resultatet af den undersökning, till hvilken angifvelsen möjligen föranledt, framläggas för åklagaremakten.

Initiativet till efterforskning rörande straffbara handlingar tillkommer jämväl polismyndigheten, hvilken då har att oförtöfvadt remittera sina undersökningshandlingar till Staatsanwaltschaft.

Ligger fara i dröjsmål, har också Amtsrichter att, utan någon föregående ansökning från Staatsanwaltschaft, hålla förberedande undersökning, men sakens vidare behandling är nu förbehållen åt Staatsanwaltschaft, dit handlingarna alltså remitteras.

Redan af det förestående torde man kunna finna, på hvilket tillfyllestgörande sätt det i den tyska kriminalprocessen är sörjdt,

å ena sidan för att missbruk af åtalsrätten ej må förekomma, men å andra sidan också för att straffbara handlingar blifva vederbörligen beifrade. Den judiciella förpröfningen innebär, såsom förut nämnts, garanti för dylikt missbruk; men det allmännas intresse i att brott beifras är tillgodosedt genom tre olika officiella organ för självständiga initiativ till efterforskningar rörande brott och mottagande af angifvelser om brott, nämligen *dels* die Staatsanwaltschaft *dels* polismyndigheten (die Behörden und Beamten des Polizei- und Sicherheitsdienstes) *dels ock* i vissa fall domaren (Amtsrichter); Och om domstolens befogenhet att under vissa förutsättningar framtvinga åtal har förut erinrats.

Den tyska straffprocessen har emellertid än flera, än viktigare institutioner för åtalets förberedande.

Förut anmärkta efterforskningsåtgärder af Staatsanwaltschaft, polismyndighet och domare tillhöra alla det s. k. *förberedande förfarandet (Vorbereitungsverfahren)*, men för det mesta utgör detta endast en del af förberedelserna till åtalet. Vorbereitungsverfahren sker i dess helhet för åklagaremaktens räkning, och under detta behåller ännu die Staatsanwaltschaft ledningen och slutpröfningen i sin hand. Vid afslutandet af Vorbereitungsverfahren kan således die Staatsanwaltschaft antingen inställa vidare kriminalrättsliga åtgärder, däri inbegripet till och med häktning, eller ock kan Staatsanwaltschaft, därest resultatet af Vorbereitungsverfahren befinnes utgöra grundad anledning till åtal, väcka sådant åtal. Detta kan ske genom att hos vederbörlig domstol inlämna skriftlig anklagelse (Anklageschrift), hvilket i sig innebär ansökan om hufvudförfarande (Hauptverfahren), d. v. s. vanlig, eller egentlig domstolsförhandling. Men det kan också ske — och detta är i svåra brottmål det vanliga — genom begäran om *rättslig förundersökning (gerichtliche Voruntersuchung)*. Sådan förundersökning är obligatorisk i Reichsgerichts- och Schwurgerichtssaker och skall i Strafkammersaker äga rum, därest die Staatsanwaltschaft sådant yrkar, samt under vissa förutsättningar, jämväl om den anklagade begär det, såframt han påvisar viktiga skäl för att en rättslig förundersökning må anses vara erforderlig till förberedande af hans försvar. I de mål, som a priori falla under Schöffengerichtes behörighet, således icke de

mål, som från straffkammaren dit hänvisats, är rättslig förundersökning däremot utesluten.

Mellan afslutningen af det s. k. »förberedande förfarandet» (Vorbereitungsverfahren) samt handläggningen inför rätta (Hauptverfahren) ligger således i regel ett förfarande, som, jämväl detta, har till uppgift att förbereda den egenliga domstolsförhandlingen, men under hvilket icke längre åklagaremakten, utan domaren är verksam och har ledningen, nämligen den rättsliga förundersökningen (gerichtliche Voruntersuchung) eller »förundersökningen», såsom den vanligen benämnes.

På det förberedande stadiet har man således att fasthålla skillnaden mellan det *förberedande förfarandet (Vorbereitungsverfahren),* hvilket är åklagarens sak, och *förundersökningen (Voruntersuchung),* som är domarens sak. I motsättning till det egentliga *domstolsförfarandet (Hauptverfahren* betecknas de båda andra vanligen med gemensamt namn *för-förfarande (Vorverfahren).*

Att inkvisitionsprincipen är den rådande under Vorbereitungsverfahren ligger i sakens natur. Enahanda är förhållandet på förundersökningsstadiet, oaktadt åtalet ju är väckt i och med begäran om sådan undersökning, och målet numera är domstolens egendom. Här är förfarandet i princip hemligt. Det kan äfven afse andra brottsliga handlingar än den eller de, som föranledt undersökningen, och kan gifvetvis rikta sig mot andra än dem från början anklagade.

I regel förhåller det sig så, att i denna förundersökning ligger tyngdpunkten af för-förfarandet. Voruntersuchung bedrifves nämligen vid större Landgerichte af särskilda undersökningsdomare (Landgerichtsrath), som till sina domarekvalifikationer kunna lägga genom vana och öfning förvärfvad skicklighet för detta kall. Hvad betydelse detta har för utredningen af svårare, mera invecklade mål ligger i öppen dag.

Men jämväl på det af åklagaremakten eller för dennas räkning bedrifna »förberedande förfarandet» tages domarens verksamhet i anspråk på ett ytterst betydelsefullt sätt. Afgörandet i sådana för undersökning viktiga frågor som beslag, husrannsakan, visitation, anhållande och inmanande samt häktning ligger sålunda endels principiellt, endels uteslutande i domarens hand.

Endast vid fara i dröjsmål äger Staatsanwaltschaft själf eller genom polismyndigheten vidtaga sådana åtgärder som beslag, husrannsakan och visitation. Hvad angår den misstänktes anhållande (vorläufige Festnahme) får detta, såsom ofvan antydts, anordnas af såväl Staatsanwaltschaft som polismyndighet, nämligen om förutsättningar för häktning äro för handen, och fara är i dröjsmål. Och om den brottslige anträffats på bar gärning, samt misstänkes vilja afvika, och icke strax kan identifieras, äger hvem som helst, »äfven utan domarens befallning», anhålla den brottslige; men den sålunda anhållne skall, därest han icke försättes i frihet, ofördröjligen inställas till förhör inför Amtsrichter i det distrikt, där anhållandet skett (Vorführung); och om domaren, hvilken har att senast nästa dag förhöra honom, finner anhållandet hafva saknat fog, äger han förordna om frigifning. I motsatt fall utfärdar han häktningsorder (Haftbefehl).

Hvad angår häktning (Verhaftung) såsom förberedande åtgärd i straffprocessen, sker denna åtgärd alltid på grund af domares förordnande (Haftbefehl), äfven då offentligt åtal ännu icke väckts. Och om sådant Haftbefehl utfärdats, skall förhör angående det brott, för hvilket den häktade är beskylld, hållas af en domare.

Med det nu sagda torde vara antydt, hvilken utomordenligt viktig roll, som på det förberedande stadiet af processen är lagd i domarens hand.

I sin begäran om förundersökning, hvilken begäran, såsom ofvan sagts, innebär den ena, alternativa, formen för väckande af åtal, har Staatsanwaltschaft att uppgifva den för brott anklagade samt den straffbara handling, som lägges honom till last.

Öfver hvarje särskild åtgärd i förundersökningen, t. ex. förhör, besiktning, syn på stället, jämförelse af urkunder o. s. v., skall föras protokoll af domstolssekreteraren, hvilket skall underskrifvas af denne och undersökningsdomaren, samt, om det afser förhör, uppläsas för eller till granskning framläggas för den hörde; och har denne att underskrifva protokollet, om det vidkännes; i motsatt fall skall i protokollet antecknas, af hvad skäl vidkännande förvägras.

Då undersökningsdomaren anser sådant för sanningens utletande erforderligt, kan han taga ed af vittnen och sakkunnige.

Uttryckligen är stadgadt, att dessa förhör inför undersökningsdomaren skola jämväl afse de personer, hvilkas hörande anses erforderligt till förberedande af den anklagades försvar.

Efter afslutandet af förundersökningen, hvilken har till uppgift att utröna, huruvida hufvudförhandling skall öppnas, eller vidare kriminalrättsliga åtgärder emot den anklagade inställas, har undersökningsdomaren att öfversända akterna i målet till Staatsanwaltschaft, icke för att denna myndighet skall pröfva, om åtalet skall fullföljas eller icke, ty åtalet är redan väckt och kan sålunda ej återtagas, och frågan om öppnande af hufvudförhandling ligger numera uteslutande i domstolens hand, utan för att Staatsanwaltschaft skall blifva i tillfälle att framställa sina yrkanden emot den anklagade, och denne få del af dem, innan hufvudförhandlingen öppnas. Jämväl i detta fall ske yrkandena skriftligen; och i sammanhang härmed har Staatsanwaltschaft att för domstolen framlägga akterna i målet, hvarefter domstolens ordförande låter tillställa den anklagade ett exemplar af »Anklageschrift». Sedan förklaringsfristen tilländalupit, beslutar domstolen, om hufvudförhandling skall öppnas eller ej. Domstolen kan dock inledningsvis förordna om fullständigande af förundersökningen, liksom domstolen, då sådan undersökning icke från början varit af Staatsanwaltschaft begärd, kan själf förordna om förundersökning.

Skulle Staatsanwaltschafts yrkande gå ut på att hufvudförhandling icke skall öppnas, men sådan ändå beslutas af domstolen, har Staatsanwaltschaft att efteråt ingifva Anklageschrift.

Tiden för hufvudförhandlingen (Hauptverhandlungstermin) bestämmes af rättens ordförande. Erforderliga kallelser (Ladungen) utfärdas här af Staatsanwaltschaft.

Det normala förloppet af kriminalrättsligt för-förfarande i mål, där svaranden är häktad, är i sina hufvuddrag ungefär följande:

Polisförhör, med eller utan föregående angifvelse;

den misstänktes anhållande och inmanande i polishäkte, i sammanhang hvarmed den anhållne har att till sitt befäl afgifva rapport öfver åtgärden (Einlieferungs-Anzeige);

förordnande (Verfügung) af Polizei-Präsident angående vorläufige Festnahme och den »fasttagnes» öfverlämnande till Staatsanwaltschaft (Vorführung);

handlingarnas omedelbara öfversändande från Staatsanwaltschaft till Amtsgericht med begäran om häktning;

förhör inför Amtsrichter med den anhållne, senast nästa dag (äfven om det är en sön- eller helgdag), hvilket förhör i själfva sakfrågan är tämligen knapphändigt och — fortfarande under förutsättning att det gäller sådant mål, där svaranden är häktad — afslutas med en resolution, i hvilket domaren förklarar den anhållne häktad såsom misstänkt för det eller det brottet samt för honom tillkännager detta med upplysning tillika, att han mot beslutet äger anföra besvär.

I sammanhang härmed utfärdar domaren sitt Haftbefehl och erhåller af vederbörande fängelsedirektör ett intyg, angifvande timma och minut för den häktades mottagande i rannsakningshäktet.

För väckande af åtal har nu Staatsanwaltschaft, till hvilken myndighet akterna remitteras, en veckas frist, men kan Amtsrichter, på begäran af Staatsanwaltschaft, förlänga denna frist, först med en vecka och sedan, om det rör vissa svåra mål, ytterligare två veckor.

Den allmänna, yttre gången för hufvudförhandlingen i Landgerichts straffkamrar är följande: Upprop af den eller de anklagades namn, deras förehämtande, samt anteckning om åklagare och försvarsadvokater i målet; upprop af vittnen och sakkunnige samt antecknande af de tillstädeskomna, hvarefter de få aflägsna sig ur sessionssalen; förhör med den tilltalade om hans lefnadsomständigheter; uppläsning af rättens beslut om hufvudförhandlings öppnande (Eröffnungsbeschluss).

Anklageschrift uppläses, egendomligt nog, icke i hufvudförhandlingen. Af denna skrift, för så vidt den inlämnats i sammanhang med begäran om hufvudförhandling, har ju också den anklagade förut erhållit del.

Följer så förhöret med den anklagade i själfva saken. Under detta förhör, såväl som vid uppläsning af Eröffnungsbeschluss,

få vittnen och sakkunnige icke närvara. Därför ha de fått lämna sessionsrummet redan omedelbart efter konstaterandet af deras inställelse.

Efter det sakliga förhöret med den anklagade följer upptagandet af bevisning (Beweisaufnahme), således i regel förhör med vittnen och sakkunnige.

Härefter lämnas ordet åt åklagaren, försvarsadvokaterna och den tilltalade. De kunna få tala upprepade gånger, men åt den anklagade är förbehållet sista ordet.

Omedelbart härpå sker öfverläggning till utslag och sist utslagets afkunnande. Öfverläggningen sker vanligen i ett intill sessionssalen liggande rum (Berathungszimmer), dit domrarne dragit sig tillbaka.

Med ytterst få undantag utgör hufvudförhandlingen ett sammanhängande helt, där handläggning, enskild öfverläggning samt, till sist, dom följa slag i slag. Innan nästa mål på listan ropas, har således det föregående blifvit fullkomligt slutbehandladt.

Justitieombudsmannen och ämbetsmännen.

Ett à-propos för dagen

af

Fil. Lic., Jur. Kand. **C. Gustaf Melander.**

Den omständighet, att förf. till dessa rader sedan flere år är sysselsatt med ett större arbete om justitieombudsmannainstitutionen, kan möjligen motivera hans härmed gjorda försök att belysa den debatt i ofvanstående ämne, som onsdagen den 5 sistl. februari förekom i Andra Kammaren.

Spörsmålet, som hr Kjellén vid sagda tillfälle bragte till aktualitet, gäller, hvad J. O. har att göra, om han visserligen förmenar en ämbetsman hafva gjort sig skyldig till oriktig lagtillämpning, men likväl anser oriktigheten ej vara af så svår art, att den påkallar åtal.

Den härvidlag sedan en längre tid förefintliga praxis är verkligen, att J. O. sätter sig i direkt förbindelse med vederbörande ämbets- eller tjänsteman och gifver honom en anvisning, hur han för framtiden bör förfara. Men ej nog härmed: hr Kjellén har uppvisat, att numera ett steg tagits, som går ännu längre. Det har nämligen förekommit, att J. O. i ämbetsskrifvelse till ämbetsmannen uttryckligen förklarat, att denne förfarit »synnerligen olämpligt», — något, som tydligen måste sägas innebära en »skrapa», ett disciplinärt straff.

Beträffande sistnämnda tillvägagångssätt kan jag fatta mig kort. Dess olämplighet blef under debatten endast af en talare

bestridd. Och nog måste det väcka förundran, att lagutskottets vice ordförande kan fälla det yttrande, att de nu senast afsedda oegentligheterna »stodo i alla fall så nära gränsen till åtal, att en 'skrapa' från ombudsmannens sida synes fullt befogad». Enligt hr ZETTERSTRANDS åsikt är det sålunda riktigt, att J. O., om ej åtal med utsikt till framgång kan anställas, själf företager en domareåtgärd — därför, att denna i och för sig måste sägas utgöra ett mildare ingripande. Men som i självfva verket innebär ett det mest horribla afsteg ej blott från gällande bestämmelser, utan från en af självfva grundprinciperna för vår författning. Det är ju ett bekant faktum, att denna på det allra sorgfälligaste söker afhålla riksdagen och dess förtroendemän från allt slags dömande verksamhet. J. O. är åklagare, ej domare.

För att nu öfvergå till den äldre, den mildare praxis — den att meddela statstjänarne direktiv — så var det härom, som hufvudstriden stod. Men här synes ej ens hr Kjellén stå på en så säker ståndpunkt, som önskligt vore. I alla sina tre anföranden uttalade han som sin åsikt, att denna praxis visserligen f. n. stode i strid med gällande bestämmelser, men i självfva verket ej vore att klandra, utan innebure en nyttig utveckling, hvarmed man borde bringa grundlag och instruktion i öfverensstämmelse. (Ej heller i sin artikel i Vårt Land för d. 7 febr. synes han frångå denna uppfattning)[1].

Äfven häremot skulle jag vilja uttala en gensaga. Hvad innebär det nämligen, att J. O. i ämbetsskrifvelse till en statsfunktionär eller ett ämbetsverk meddelar en föreskrift eller anmodan — att denna ej kan gifvas med absolut förbindande kraft, det förändrar saken ej alls: detta mot hr STAAFF — om att för framtiden iakttaga en viss lagtillämpning, ett visst förfaringssätt, eller om att noggrannare än ditintills följa gifna föreskrifter? Tydligtvis intet annat än ett *å ämbetets vägnar* gjordt ingripande i förvaltningen (i inskränkt och egentlig mening). Men äfven detta står i klar strid med såväl gällande föreskrifter — hvilket endast

---

[1]) Sedan detta skrifvits har hr Kjellén ännu en gång berört saken, nämligen i sin motion om ämbetsmäns afsättlighet (A. K n:o 253, s. 21). Här märker man emellertid af ordalagen, att han känner sig vara på osäker mark.

hr WIDÉN sökte gendrifva, hvarom vidare nedan — som författningens hela anda. Ty denna vill hålla representationen fjärran från ej blott domaremaktens utöfning, utan äfven — med vissa klart utstakade undantag, som ej tillåta något slags analogisk användning — från förvaltningen.

Ej må invändas, att § 19 i J. O:s instruktion gifver honom rätt att med förvaltningen taga en viss befattning. Ty det, som här medgifves, innebär ej rätt till en så att säga slutgiltig åtgärd från hans sida, utan endast en rätt att hos högre myndighet framställa *förslag* om förbättring. Och vill man bryta udden af resonnemanget därmed, att den klandrade praxis endast skulle innebära lagförklaring, så går det lika illa, ty ej heller därtill har J. O. någon befogenhet.

I sammanhang härmed må påpekas den vederläggning, som hr Kjellén gaf hr Staaffs påstående, att J. O. skulle vara inskränkt till de två alternativen: åtal eller overksamhet. Han har nämligen äfven möjlighet att taga initiativ till lagförbättring samt rätt att öfverlämna de lindrigare ämbetsfelen till justitiekanslerns handläggning — vare sig åtal eller *varning.* (Se gällande instruktion för J. K., § 10: 2. Jfr Instr. 1809. § 8.) Dylikt öfverlämnande lär emellertid numera ej förekomma — tydligen i någon mån en följd af här afhandlade praxis! —

Hr WARBURGS inlägg kräfver endast några ord. Han ville göra gällande, att J. O.-institutionen af sina stiftare varit afsedd att i allmänhet blifva af vida större vikt, än den faktiskt blifvit. Visserligen, men detta faktum kan ej tjäna som bevis mot ett påstående, att ämbetets utöfning på en särskild punkt tagit en riktning öfver eller på sidan af det ursprungligen afsedda [1]).

---

[1]) Gent emot slutet af hr Warburgs yttrande, där han angifver som sin åsikt, att »den utveckling, som justitieombudsmannabefattningen fått, icke på ringaste vis kan sägas ha gått utöfver grundlagstiftarnes mening», kan anföras ett uttalande, som ADOLF GÖRAN MÖRNER gjorde på riddarhuset d. 24 november 1809 under debatten om konstitutionsutskottets (andra) förslag till instruktion för J. O. — och speciellt om dennes förhållande till J. K.: »Då justitie-cancelleren har rättighet att befalla i konungens namn, har jag ansett, att också däraf skulle följa, att sådana mindre åtgärder, hvilka väl behöfde rättas, men icke fordrade en laglig åklagan, voro de, hvilka i följe af 3:dje och 9:de §§ borde af justitie-ombudsmannen hos justitie-cancelleren anmälas, *emedan han har en förmåga att befordra rättelser, hvilken ej kan tillkomma justitie-ombudsmannen*». Se Ridd. o. Ad. prot. IV: 2 (1), s. 1488 (jfr. s. 1493).

Kommer så hr Widéns anförande. Detta afsåg att visa, att förfaringssättet med direktiv till ämbetsmännen icke blott icke är olämpligt, utan till och med står i full öfverensstämmelse med grundlag och instruktion. Och märkvärdigt nog gjordes ej något försök till bemötande af denna egendomliga sats.

Såsom ett första bevis gafs en tolkning af R. F. § 96 och Instr. § 1, som omöjligen kan gillas. R. F. § 96 innehåller som bekant: »Hvarje lagtima riksdag skall förordna en . . . man att såsom riksdagens ombud, efter den instruktion riksdagen för honom utfärdat, hafva tillsyn öfver lagarnes efterlefnad af domare och ämbetsmän samt att vid vederbörliga domstolar i laga ordning tilltala dem, som uti sina ämbetens utöfning af väld, mannamån eller annan orsak någon olaglighet begått eller underlåtit att sina ämbetsplikter behörigen fullgöra . . .» Och Instr. § 1: »Rikets ständers justitieombudsman skall hafva en allmän tillsyn öfver lagars, författningars och instruktioners efterlefnad af domare, ämbets- och tjänstemän, samt, om de i sina ämbetens utöfning af väld, mannamån eller annan orsak någon olaglighet begå eller underlåta att sina ämbetsplikter behörigen fullgöra, dem vid vederbörliga domstolar, i laglig ordning, därföre tilltala eller tilltala låta . . .» Dessa båda stadganden anser hr Widén böra tolkas såsom innehållande tvänne olika led, hvaraf det förra medgifver mildare åtgärder (»tillsyn»), det senare åtal. Men tydligt är, att hvad med »första ledet» afses endast är det aktgifvande i allmänhet på ämbets- och tjänstemäns åtgärder, som är en af förutsättningarne för ett ingripande med åtal i speciella fall.

Hvad för öfrigt af hr Widéns anförande tarfvar en särskild vederläggning är endast hans försök att bevisa sin åsikt genom en uppdelning [1]) af de oriktigheter, hvaremot J. O. skall ingripa, i 1) svårare fel, som J. O. själf (eller genom ombud) skall åtala, 2) lindrigare fel, som skola hänvisas till *justitiekanslerns åtalsåtgärd*, och 3) sådana åtgärder, för hvilka J. O. icke anser åtal alls kunna eller böra äga rum. I sistnämnda fall skulle direktiven få användas. Men försöket strandar på följande kombination: det faktum, att justitiekanslern i till honom hänvisade mål (om

[1]) »Uppdelningen» göres ej expressis verbis, men ligger i resonnemanget.

han vill företaga någon åtgärd alls) har rätt att nöja sig med att gifva varning, hvadan en hänvisning till justitiekanslern kan användas äfven vid sådant, som skulle gå in under 3); den förefintliga möjligheten att i fall, ingående under sistnämnda kategori, äfven använda initiativet till lagförbättring — samt »slutligen» den ofvan påvisade principiella oriktigheten af, att J. O. ingriper i förvaltningen [1]).

[1]) Hr Widéns kritik af det sätt, hvarpå hr Kjellén användt det i J. O:s Instr. § 3 befintliga ordet »påstående», är visserligen riktig, men som denna detalj ej inverkar på hufvudfrågan, kan den lämnas åsido.

En föreslagen och en införd reform inom förvaltningen.

Af

f. d. landskamreraren **I. Törnebladh.**

I.

Angående föreslaget jordregister öfver fastigheterna å landet.

Vid innevarande riksdag är i K. propositionen om statsregleringen begärdt anslag för upprättande af ett jordregister att läggas till grund för de blifvande nya jordeböckerna. Förslag till ett register öfver fastigheterna å landet finnes uppgjordt redan för två år sedan.

Kongl. Majt uppdrog nämligen år 1903 åt särskilde kommitterade landtmäteridirektören H. Rhodin, kammarådet G. Thulin och hofrättsfiskalen A. Östergren på grund af hemställan af lagberedningen att verkställa utredning, huruvida åt de uppgifter angående de fastighetsförhållanden, hvilka för närvarande skola upptagas i jordeboken, kunde gifvas den omfattning och sådan anordning i öfrigt att därigenom bereddes jämväl ett ändamålsenligt underlag för fastighetsbokföringen, äfvensom afgifva det förslag, hvartill utredningen kunde föranleda.

Kommitterade hafva den 20 november 1905 i ämnet afgifvit betänkande, åtföljdt af förslag till förordning angående jordregister med formulär till registret.

Efter en öfversikt af jordeboksväsendet och det reformarbete däri, som i främmande länder började på 1700-talet, hvarigenom den moderna katastern uppkom, redogöra kommitterade för hvad, som menas med den i åtskilliga främmande länders lagstiftning förekommande termen kataster. Häraf framgår att ordet kataster (capitastrum) betecknade i äldre tider en längd öfver dem, hvilka voro skyldiga att betala skatt per hufvud (capitationsafgift), men från denna betydelse, i hvilken ordet kataster ungefär motsvarar vår mantalslängd, har katastern öfvergått att beteckna en jordebok, i hvilken de för fastigheternas uppskattning viktiga förhållanden, såsom deras beståndsdelar med dessas areal och beräknade afkastning m. m. noggrant angifvas. Därefter redogöra kommitterade för lagstiftningen angående fastighetsbokföringen eller katasterväsendet i de flesta af de europejska länderna, däribland Finnland, hvars lagstiftning hufvudsakligen ligger till grund för kommitterades förslag, och vidare för den gällande lagstiftningen i Sverige angående jorde- och fastighetsböcker.

Efter dessa redogörelser framlägga kommitterade sitt af motiver åtföljda förslag till förordning angående jordregister.

Enligt detta förslag skall för hvarje län för dess landsbygd af förste landtmätaren föras ett socknevis upprättadt jordregister, upptagande enligt uppgjordt formulär hemman och öfriga jordeboksenheter å särskilda upplägg i alfabetisk ordning, oberoende af deras jordnatur, och inom byarne i nummerordning, samt dels de uppläggg, som i särskilda fall kunna ifrågakomma, dels ock nya uppläggg för de jordeboksenheter, hvilka tillkomma efter jordregistrets första uppläggg. Hvarje blad i registret förses med öfverskrift samt indelas genom linjer i kolumner och inskrifningsrum med hemmanets namn och nummer samt socknens namn i öfverskriften och i de upplinjerade kolumnerna ordningsnummer för inskrifning, förutvarande och gällande register, nummer och mantal, särskildt namn å fastigheten, om sådan finnes, såsom vid afsöndringar är vanligt, ägovidd, angifven särskildt för inrösningsjorden, indelad i tomter, åker och dylikt, för äng och för odlingsmark samt för afrösningsjord och impedimenter med utsatt totalsumma, landtmäteriförrättning, vid hvilken fastighetens areal blifvit bestämd, upptagen till arten af och tiden för fastställelse eller

annan afslutning, skifteslittera, ägares namn, förrättningsaktens arkifnummer, tid, då å afsöndring fastställelse meddelats eller, där fastställelse ej ägt rum, tid för lagfarts meddelande första gången, myndighet, som fastställt afsöndringen, och rum för särskilda anteckningar, tillhopa 18 kolumner. Afsöndrad lägenhet skall antecknas på hvarje jordeboksenhetsupplägg, därifrån afsöndring skett, och därefter öfverföras till nytt upplägg. Hvarje i jordregistret införd fastighet åsättes ett registernummer, bestående af fastighetens i uppläggets öfverskrift antecknade nummer med en sifferexponent (1^1, 1^2, 1^3 o. s. v.) och den fastighet, för hvilken upplägget är afsedt, erhåller exponenten 1. Har fastigheten delats genom landtmäteriförrättning i flera lotter, betecknas dessa med nya registernummer sålunda, att den första registrerade erhåller till exponent 2, den andra 3 o. s. v. Ett redan användt registernummer får icke ånyo användas.

Exempel:

Åby N:r 1. $^3/_4$ mantal frälse.

Inskr. Ordn. N:r 1. Register. N:r 1, $^3/_4$ mtl.

Arealuppgifter i hektar, ar och qv.-meter.	Storskifte 1801. Enskifte 1828.

Ägarens namn. Genom hemmansklyfning delade i 1^2, 1^3, 1^4. Dessa nummer äro således öfverförda till nya upplägg och det äldre upplägget delvis öfverlinjeradt med rödt.

För jordregistrets första upplägg äro åtskilliga handlingar erforderliga och skola aflämnas dels af häradsskrifvaren och dels af domhafvanden. Erfordras anteckning i jordregistret till följd af landtmäteriförrättning, skall förste landtmätaren verkställa sådan efter erhållande af konceptakten och göra nödig ändring när registrerad fastighet delas i flera lotter, däraf någon eller några böra upptagas i fastighetsbok efter lotternas införande i jordregistret. Sedan fastställelse af Konungens Befallningshafvande meddelats å jordafsöndring, skola handlingarna öfverlämnas till förste landtmätaren för införande af den afsöndrade lägenheten i jordregistret och anteckning om lägenhetens och stamfastighetens registernummer ske, så väl å tillståndsresolutionen som å karta, om sådan ansökningen bilagts, hvarjämte i förslaget föreskrifter med-

delats i afseende å behöfliga anteckningar i andra fall såsom vid afsöndring från publika hemman och vid expropriationer m. fl. fall. I sammanhang med detta författningsförslag hafva kommitterade föreslagit dels den ändring i 21 § af lagen den 27 juni 1896 om hemmansklyfning m. m., att det åligger Konungens Befallningshafvande att tillse att, innan beslutet om fastställelse å begärd jordafsöndring till sökanden utlämnas, den afsöndrade lägenheten varder i jordregistret införd, dels i 8 § af lagen den 25 maj 1905 rörande afgäld från afsöndrad lägenhet, att vid meddelande af beslut, som i 5 eller 6 §§ (afseende nedsättning af afgäld eller fördelning i visst fall af utskylds utgörande), Konungens Befallningshafvande skall tillse att lägenheten varder i jordregistret införd, där så ej redan skett, dels i 6 § af k. förordningen den 6 aug. 1894 angående mantalsskrifning, att tillägg göres därom att, sedan de förteckningar, som af häradsskrifvaren skola upprättas för jordregistrets uppläggande, af förste landtmätaren behörigen kompletterade, till häradsskrifvaren återsändts eller han emottagit årsuppgift från 1:ste landtmätaren å de i jordregistret införda fastigheter eller å ändringar i afseende å införda fastigheter, häradsskrifvaren skall i mantalslängden för de fastigheter, som upptagas, i jordregistret, jämväl införa deras registerbeteckning.

Kommitterade lämna ock först en allmän motivering för förslaget och därefter en speciell sådan för författningsförslagets särskilda stadganden. I den allmänna motiveringen framhålles hufvudsakligen, att de nuvarande fastighetsböckerna sakna öfverskådlighet såväl därutinnan att ett flertal fastigheter finnas upptagna å samma upplägg, som ock därigenom att å samma upplägg upptagna fastigheter icke hafva sådana beteckningar att de kunna sägas vara i boken individualiserade. Så till exempel kan ett mantal, Alby N:o 1, som upptages under ett uppläpp, innehålla åtta hemmansdelar, hvar och en betecknad såsom ett åttondedels mantal, men utan någon specifik sådan beteckning, att hvarje särskild del kan skiljas från de öfriga åttondedelarne. Kommitterade anse därföre att böckerna nu icke kunna fylla det ändamål, för hvilket de enligt 1875 års förordningar angående lagfart och inteckning skulle upprättas och föras, samt att utom dessa fel den

anmärkning kan göras emot fastighetsböckerna, att de hvarken direkt eller indirekt utvisa hvilken å marken utlagd fastighet skedd inskrifning afser, äfvensom att ej alla skedda jordafsöndringar blifvit fastställda, så att stamhemmanens återstående areal ej alltid kunde utrönas, samt på grund häraf och af andra angifna omständigheter, såsom bristande kartor för en del afsöndringar, ofullständig mätning m. m. Kommitterade hafva lika med lagberedningen ansett det vara nödvändigt att ett annat underlag bereddes för fastighetsböckerna.

Då det kommitterade lämnade uppdrag åsyftar en utredning, huruvida åt de uppgifter angående fastighetsförhållandena, hvilka för närvarande skola upptagas i jordeboken, må kunna gifvas den omfattning att de därigenom beredde jämväl ett ändamålsenligt underlag för fastighetsbokföringen, men uppgifter angående städernas fastighetsförhållanden ej upptagas i jordeböckerna, så har uppdraget ansetts ej omfatta städernas fastigheter. I afseende å sådana köpingar och därmed jämförliga orter, för hvilka tomtindelning såsom i stad finnes fastställd, anse kommitterade det böra få bero på pröfning af kungl. majt i hvarje särskildt fall, om sådan ort bör undantagas från bestämmelserna om upprättande af jordregister.

Till material för jordregistrets upprättande skola läggas jordeböckerna, de i landtmäterikontoren i länen befintliga kartor och handlingar rörande landtmäteriförrättningar öfver laga skiften, hemmansklyfningar och ägostyckningar samt för hemman, hvilka ej undergått laga skifte, äldre delningar, nämligen storskiften och enskiften, de af konungens befallningshafvande utfärdade resolutioner angående fastställda jordafsöndringar samt från häradsrätternas arkiv uppgifter å alla de lagfarna jordafsöndringar, å hvilka fastställelse ej af konungens befallningshafvande meddelats. Dessutom skulle från domhafvanderna infordras uppgift ur fastighetsböckerna å fastigheternas ägare och deras åtkomst.

I afseende å kostnaden för jordregistrets första uppläggande och successiva komplettering göra kommitterade en approximativ beräkning, grundad å försöksarbeten för en och annan socken, därvid kostnaden befunnits utgöra tre kronor för hvarje registerenhet, och komma med tillägg för vissa vid det definitiva upp-

lägget, utöfver hvad vid försöksarbetet förekommit, nödiga arbeten för forskning i mantalslängder och fastighetsböcker, till det resultat, att för de i runda tal till 146,525 stycken beräknade jordenheterna i riket skulle efter ett pris af fyra kronor stycket fordras omkring 600,000 kronor.

I afseende å jordregistrets fortsatta förande yttra kommitterade att ett beslut om inrättande af ett jordregister för riket skulle, enär jordregistrets förande komme att göra 1:ste landtmätaren till byråtjänsteman med så trägen tjänstgöring å ämbetsrummet att, denne tjänsteman i och för registrets förande och upplysningars meddelande jämte andra honom åliggande tjänstegöromål skall blifva så sysselsatt, att han ej finge tid till landtmäteriförrättningar. Detta skulle föranleda en så beskaffad lönereglering för 1:sta landtmätarne att de ej skulle behöfva sysselsätta sig med landtmäteriförrättningar.

Till vidare upplysning i detta afseende hänvisa ock kommitterade till landtmäteristyrelsens den 3 augusti 1903 afgifna underdåniga förslag till omorganisation af landtmäterikåren m. m.

II.

Om det nya Resereglementet.

Den 13 december 1907 utfärdades nytt resereglemente. Detta är fortfarande indeladt i 6 klasser. Rättigheten att få skjutsersättning för tre hästar, som hittills ägt rum i 1:sta och 2:dra klasserna, är borttagen, så att skjutslega i dessa klasser ej heller får beräknas för mera än två hästar. Dagtraktamentet är höjdt utom i 1:sta klassen, där det fortfarande är 15 kr. Det utgår nu med 13 kr. i 2:dra klassen i stället för 12 kr., med 11 kr. i 3:dje klassen, i stället för 10 kr., med 8 kr. i 4:de klassen, i stället för 6 kr., med 6 kr. i 5:te klassen i stället för 4 kr. 50 öre och med 4 kr. i 6:te klassen, i stället för 2 kr. 50 öre. Förhöjningen är således störst i 4:de klassen. Klassifikationen är i allmänhet oförändrad. Många nedsättningar i reseersättningen äro gjorda, så att förhöjningen i dagtraktamentet i de flesta fall ej ersätter minsk-

ningen i öfrigt. Färd med velociped eller automobil omtalas ej, hvarföre vid dessa befordringssätt ersättningen får beräknas likasom med skjuts. Ur sparsamhetssynpunkt hafva tillkommit flera nya bestämmelser. Så skall, i fall tur- och returbiljett eller kombinerad biljett användes, detta beräknas å reseräkningen. Om fribiljett åtnjutes å ångbåt eller järnväg, så fås ej betalning för biljett. I fråga om ersättning för transport af reseffekter hafva emellertid de största inskränkningarne vidtagits. Sådan ersättning har hittills utgått med 1 kr. 50 öre i de tre första klasserna, med 1 kr. i 4:de klassen och med 75 öre i 5:te och 6:te klasserna, men utgår nu med blott en kr. i de fyra första klasserna och med 75 öre i 5:te och 6:te klasserna. Denna ersättning får emellertid ej beräknas, om den resande samma dag, han afrest från en plats, dit återvänder, och ej heller, då den resande med skjuts, för hvilken godtgörelse åtnjutes, ankommer till eller afreser från ångbåts- eller järnvägsstation. Enligt det nya reglementet fås ersättning för resa, som företages ifrån ett förrättningsställe för erhållande af nattkvarter, om sådant ej kan fås vid förrättningsstället, men förrättningen skall fortsättas följande dag. Detta är en välbehöflig förbättring af resereglementets bestämmelser. Vid sådan resa fås dock ej ersättning för transport af reseffekter, om sådan kunde ifrågakomma. Inskränkningarne ifråga om godtgörelse för transport af reseffekter synas emellertid ej hafva fog för sig, utom måhända bestämmelsen att godtgörelse för transport af reseffekter ej må beräknas, om resa sker från ångbåt- eller järnvägsstation, dit resanden ankommit med skjuts. Denna rättighet finnes ej heller i 1881 års resereglemente och medgafs ej heller förr än den genom kongl. majts resolution den 22 november 1889 i enskildt mål vann godkännande. De nu vidtagna inskränkningarne i godtgörelsen för transport af reseffekter komma i de flesta fall ej att ersättas genom den obetydliga höjningen af dagtraktamentet och hafva redan blifvit föremål för ett, som det vill synas, befogadt klander. Särdeles lidande på inskränkningen därutinnan, att ersättningen ej utgår, ifall resan börjar och slutar på en och samma dag, hafva nämndemännen blifvit vid beräkningen af den godtgörelse, som tillkommer dem för biträde vid ransakning i brott-

mål, jämlikt k. kung. den 3 juni 1892, därvid dagtraktamente ej förekommer.

Behof af godtgörelse för transport af reseffekter förekommer emellertid ganska ofta vid resa, som ej räcker mera än en dag eller, i fall den resande under en flera dagars resa på aftonen återkommer till en plats, därifrån han på morgonen afrest, men skall följande dag fortsätta resan åt annat håll. Om resa börjas från hemmet med åkdon till järnvägs- eller ångbåtsstation och därifrån fortsättes, eller om den börjas med en station och därifrån fortsättes med åkdon till ett förrättningsställe, så måste den resande under en stor del af året medföra andra öfverplagg än han behöfver å järnväg. Äfven vid resa för erhållande af nattkvarter har den resande behof af nattsaker och kan måhända ej heller å förrättningsstället kvarlämna sina öfriga reseffekter. Inträffar ej något af dessa fall, så behöfver en resande ofta, äfven vid blott en dags resa, medföra mera eller mindre vidlyftiga handlingar, böcker, penningeskrin och författningar samt, om han är läkare eller veterinär, instrumenter och medicinalier m. m. För öfrigt borde ifrågavarande stadgande ej vara så redigeradt, att, såsom nu är händelsen, förbudet att åtnjuta godtgörelse för transport af reseffekter afser ej allenast resa från hemmet, utan äfven resa från ett förrättningsställe eller nattläger till ett annat ställe, om den resande återkommer till det förra stället på samma dags afton. Sådant kan under en fortgående resa förekomma och i det fallet medför den resande effekter för en eller några dagars resa.

Enligt § 18 har tillkommit en välbehöflig, ej nu befintlig bestämmelse om ersättning för hvad, som utgifvits för transport af redskap och dylikt.

Bestämmelsen i § 6 af mom. 1 af 1881 års resereglemente att resekostnadsersättning utgår efter det eller de i reglementet angifna olika sätt att färdas, med skjuts, på ångfartyg eller på järnväg, som för resan verkligen begagnats och att det skall såsom tjänstefel anses, om ämbets- eller tjänsteman i reseräkning upptager godtgörelse för ett med högre kostnad förenadt befor-

dringssätt än det af honom använda, är utbytt emot följande i 22 §: Såsom tjänstefel anses, om ämbets- eller tjänsteman mot bättre vetande i reseräkning lämnar oriktiga uppgifter i syfte att förskaffa sig högre ersättning än som enligt resereglementet honom tillkommer.

Litteratur.

Islands staatsrechtliche Stellung von der Freistaatszeit bis in unsere Tage von RAGNAR LUNDBORG. Berlin 1908. (Tryckt i Uppsala 1907).

Frågan om Islands ställning inom det danska riket eller om man så vill till Danmark har på de senare åren allt mer kommit fram i förgrunden i vårt grannlands politiska diskussioner. Dansk och isländsk uppfattning hafva därvid helt naturligt divergerat icke blott beträffande den praktiska politiken utan äfven och kanske ännu mer i fråga om den historiska utvecklingens karaktär och den statsrättsliga betydelsen af vissa tilldragelser. Det har varit en segsliten process, där man å ömse håll har med skäl och motskäl sökt utreda, på hvilken sida den formella rätten egentligen ligger. Pendeln har därunder rört sig mellan så motsatta meningar som å ena sidan några framstående danska rättslärdes häfdande af att enbart dansk lagstiftningsmyndighet skulle kunna fråntaga Island den avtonomi, som det för närvarande äger, och å andra sidan isländska politikers och författares påstående, att deras land fortfarande de jure är en suverän stat endast i personalunion med Danmark.

I denna strid har nu äfven från svensk sida gjorts ett inlägg. Redaktör RAGNAR LUNDBORG, redan förut känd som författare af en sammanfattande öfversikt af de moderna statsförfattningarne, har i en på tyska affattad broschyr tagit upp till behandling det onekligen intressanta problemet om Islands statsrättsliga klassificering. Han gör sig därvid helt till talsman för den speciellt isländska uppfattningen. Punkt för punkt söker han påvisa att Island alltid bevarat sin suveränitet. Grunden sökes i isländarnes fördrag med de norska konungarne. Särskildt framhålles att de förre hade förbehållit sig rätt att anse sig lösta från förbindelsen, om fördragsbestämmelserna kränktes. Under den följande tiden hafva isländarne själfva aldrig uttryckligen gått in på någon väsentlig för-

ändring af den ställning de innehade vid fördragens afslutande med Norge. Det är detta sista argument, som författaren ständigt för fram för att bevisa sitt påstående att Island aldrig förlorat sin suveränitet, aldrig sjunkit ned till att blott vara en med en viss självständighet i inre frågor utrustad provins. Det finnes emellertid vissa besvärande fakta, som det knappast går för honom att helt bortförklara. Danmarks högsta domstol har i långa tider varit sista instans äfven vid isländska rättstvister. Faktiskt har dessutom Island århundraden igenom styrts från Köpenhamn som en dansk provins. Grundvalen för den nuvarande fördelningen mellan de saker, som angå hela riket, och dem, som endast röra Island, utgöres slutligen af en år 1871 af konung och riksdag i Danmark stiftad lag och till denna lag hänvisas uttryckligen i 1903 års af isländska alltinget så godt som enstämmigt antagna författning. Den formella rätten synes sålunda ej ligga fullt så afgjordt på isländsk sida, som författaren af det här förevarande arbetet vill göra troligt. Och man kan väl förstå de danska författare, som tala för att man skall, med bortseende från de formälträttsliga synpunkterna, om hvilka enighet ej synes kunna uppnås, endast hålla sig till den praktiskt politiska sidan och där söka finna den lösning, som bäst befordrar de båda ländernas nytta.

Fredrik Hjemqvist.

Strödda meddelanden.

Frekvensen af veneriska sjukdomar i de europeiska härarna. Bland förefintlig statistik öfver sjukdomars frekvens och utbredning (morbiditetsstatistik) torde den, som till material har arméerna, böra räknas som en bland de tillförlitligaste. Hvarje förekommande sjukdom registreras, och den människomassas storlek, inom hvilken de rapporterade fallen förekomma, är noggrant känd. Emellertid delar morbiditetsstatistiken beträffande denna »utvalda befolkning» den egenskapen med morbiditetsstatistiken öfver hufvud, att den, då den utnyttjas till internationella jämförelser, lätt gifver anledning till felaktiga slutsatser. Detta till följd af olikheter mellan länderna med afseende på registreringens noggrannhet och sjukdomsfrekvensens procentuella beräkning samt äfven med afseende på sjukdomarnas nomenklatur. Säkerligen tillhöra emellertid de veneriska sjukdomarna dem, som i samtliga härar behandlas rapportmässigt på det mest öfverensstämmande sätt, hvadan vid en internationell jämförelse siffrorna beträffande dem kunna gifva upphof endast till relativt små felslut.

En jämförelse mellan olika europeiska härar med afseende på frekvensen af dessa sjukdomar torde vara af så mycket större intresse, som man till en viss grad kan vara berättigad att anse deras utbredning i hären som en måttstock för deras förekomst bland befolkningen i dess helhet. Särskildt gäller detta, då undersökningarna sträcka sig öfver längre tidsperioder.

I *Internationale Wochenschrift f. Wissenschaft, Kunst u. Technik* har en tysk stabsläkare, D:r Heinrich Schwiening, offentliggjort ett par uppsatser öfver ämnet ifråga.

Af en i den första af dessa uppsatser förefintlig tabell framgår, att bland de länder, från hvilka författaren har uppgifter (Sverige saknas) den gynnsammaste ställningen länge intagits af Preussen. Förekomsten af veneriska sjukdomar i den preussiska (inclusive sachsiska och würtembergska) arméen uttryckes med

talet 19,6 ‰ d. v. s. att på 1,000 värnpliktige af medelstyrkan voro 19,6 veneriskt sjuka. Siffran afser de första tre åren på 1900-talet. Uppgifter från en del andra land gifva vid handen, att det andra rummet innehafts under långa tider af Bajern, som emellertid 1902—03 distanserar Preussen och företer ett frekvenstal af 18,3 ‰. Vid ungefär samma tid befinner sig Frankrike i tredje rummet med 27,1 veneriskt sjuke värnpliktige på 1,000 sådana af medelstyrkan; och därpå följa i ordning: Belgien med ett tal af 28,3 ‰, Nederländerna med 31,4, Ryssland med 40,5, Danmark med 45,9, Österrike-Ungarn med 60,3 samt med ett duktigt språng Italien med 91,6 ‰. Sist af alla de upptagna länderna står England med den alldeles utomordentligt ogynnsamma siffran af 125,0 ‰. Att den engelska armén sålunda visar sig slå rekord i ogynnsam riktning med afseende på frekvensen af veneriska sjukdomar, därtill är orsaken att söka i det fullständigt olikartade sätt, hvarpå arméen rekryteras i England och i de länder, som basera sin härsmakt på allmän värnplikt. Talen för England äro därför icke jämförliga med de öfriga.

Man finner emellertid, att olikheterna äro ganska afsevärda mellan olika länder. Ännu tydligare framgår detta af nedanstående lilla tabell. Om man sätter förekomsten i den preussiska arméen af veneriska sjukdomar åren 1897/98—1901/02 till 10 ‰, så blifva motsvarande tal under samma tid för

den bajerska armén	11,4 ‰
» franska	14,3 »
» belgiska	14,9 »
» nederländska	16,6 »
» danska	16,9 »
» ryska	21,1 »
» den österrikisk-ungerska	31,7 »
» italienska	47,9 »
» engelska	60,4 »

Naturligtvis är det icke lätt att för dessa olikheter gifva en uttömmande orsaksbegrundning. Man torde kunna fördela orsaksmomenten i två hufvudgrupper. Dels har man att taga i betraktande sådana, som sammanhänga med de rent militäriska förhållandena, alltså militäradministrativa och disciplinära anordningar, truppernas förläggningsorter (landsbygd eller storstäder) o. s. v. Dels och framför allt måste såsom en väsentlig hufvudfaktor framhäfvas den olika frekvensen af de veneriska sjukdomarne i de skilda landens totalbefolkningar. För att förklara hvarpå denna återigen beror, måste man hänvisa på en hel del samverkande orsaker. Här spela in sådana saker som prostitutionens reglementering, landets allmänna kulturståndpunkt, antalet läkare, kvacksalfveriets utbredning, de sociala förhållandena, internationella samfärdsförbindelser, de allmänna moraliska åskådningarna, kanske också rasegendomligheter.

Gifvetvis förete arméafdelningarna i olika delar af samma land ganska stora skiljaktigheter i det omhandlade afseendet, men utrymmet förbjuder oss att ingå härpå.

Förf:s statistik gifver också svar på den högintressanta frågan, om de veneriska sjukdomarna i de europeiska härarna äro stadda i ökning eller aftagande. Lyckligtvis aflägga hans siffror det vittnesbördet, att det senare är fallet. I nästan alla arméer hafva de under loppet af det nittonde århundradet aftagit; dock har siffrornas sjunkande merendels icke varit absolut kontinuerligt, utan ofta afbrutits af perioder, under hvilka de stigit. Att förbättringen i det hela varit afsevärd, framgår af en jämförelse mellan å ena sidan tillståndet vid slutet af 1870-talet eller början 1880-talet, då nästan i alla arméer frekvensens kulmen inträder, och å andra sidan de gynnsammaste förhållandena vid innevarande århundrades ingång. Nedanstående tabell klargör minskningens intensitet. Endast sådana länder hafva i den kunnat medtagas, från hvilka fullständiga uppgifter rörande förändringarna föreligga. De veneriska sjukdomarna hafva nu aftagit

	under perioden	med	medelaftagande på *ett* år
i preussiska armén	1881/82—1900/01	56,6 %o	2,8 %o
» bajerska »	1881/82—1902/03	59,9 »	2,7 »
» franska	1880—1902	56,6 »	2,5 »
» belgiska »	1880—1903	59,4 »	2,5 »
» italienska »	1881—1901	29,1 »	1,4 »
» Österrike-Ungerska armén...	1879—1902	29,2 »	1,2 »

Det visar sig sålunda, att i den preussiska, bajerska, franska och belgiska armén aftagandet har i årligt genomsnitt varit tämligen lika stort, ehuru något större i de tyska. I Österrike-Ungarn och Italien har kampen mot de veneriska sjukdomarna haft väsentligt ringare resultat. — Äfven Englands höga tal hafva betydligt minskats, således från 1878—82 till 1903—04 sjunkit med nära 100 %o, från 245,2 %o till 125,0 %o. Hvad vårt grannland — det enda skandinaviska land, som är med i förf:s statistik — Danmark beträffar, så lämnas uppgifter endast för åren 1898—1902 och för 1903—04. Här företer sig en stigning från 33,6 %o till 45,9 %o. Öfver hufvud kan man beträffande en del härar i de allra sista åren skönja en tendens till någon, om ock ej så stor, ökning af siffrorna ifråga — ett förhållande, som manar till en alltjämt fortsatt energisk kamp för att förhindra utvecklingskurvan att gå åt orätt håll och i stället tvinga den att än mera sjunka. Ty trots alla uppnådda resultat äro de veneriska sjukdomarna äfven i de hittills gynnsammaste åren ännu alltjämt en olycka af stor räckvidd för folken.

Till frågan om vattenkraftens förstatligande. I *Neue Züricher Zeitung* har i slutet af förra året stått en ganska beaktansvärd artikel i den icke blott i Schweitz utan äfven hos oss aktuella frågan om statens intresse i utbytet af vattenkraften. Efter *Zeitschrift f. Socialwiszenschaft* återge vi därur följande:

Tillhandahållandet af elektrisk energi åt ett område är en uppgift, som bör tillmätas lika stor betydelse, som någonsin anskaffandet af dricksvatten eller andra förnödenheter, som behöfvas för lifvets uppehållande. I en tid, då den mänskliga arbetskraften ofta måste anlitas på ett sätt, som underblåser missnöjet och ökar klasshatet, måste det allt mer ligga en vidtskådande och förutseende regering om hjärtat att kunna ställa vattenfallens eviga kraft till medborgarnes förfogande. Vattenkraften bör därför tillhöra staten. Insikten härom har sedan länge blifvit den härskande i Schweitz och ingen kanton beviljar för närvarande koncessioner på andra villkor, än att anläggningarne efter en viss tid hemfalla till staten.

På detta sätt blir alltså staten befriad från all risk, som kan vara förenad med en vattenkraftsanläggning. Och det är därför ej att undra på att denna princip så fort trängt igenom. Men å andra sidan kan det ej anses fullt rätt, att staten helt undandrager sig från delaktighet i risken. Och det är fråga, om ej staten, åtminstone när det gällde den del af strömmens kraft, som den behöfver för egen del, borde undvika mellanhänder.

Det är visserligen sant att kostnaderna pr enhet af vattenkraft i följd af amortering går tillbaka för hvart år och att vid en ekonomiskt riktig förvaltning den tidpunkt måste inträda, då anskaffningskostnaderna ha sjunkit ned till en obetydlighet, vid hydrauliska anläggningar närapå till noll. Man bör dock akta sig för att låta bedraga sig genom de ögonblickliga resultaten. Den uppgift, inför hvilken vi stå, är mycket större. Det gäller anläggningar, som skola vara i århundraden och där kommer det mindre an på om de afskrifvas ett årtionde förr eller senare. Hufvudvikten måste i stället läggas därpå, att den elektriska strömmen ej bindes vid ändamål, som väl kunna för tillfället vara ur köpmanssynpunkt »goda affärer» men icke motsvara allmänhetens anspråk.

Tillförseln af en så viktig förnödenhet, som den elektriska strömmen, får ej ske så, att de förmögna eller de geografiskt välbelägna åtnjuta några fördelar, utan här måste ske en fördelning efter ett stort system, som utjämnar och gör det möjligt äfven för de fattigaste och aflägsnaste kommunerna att få del af den välsignelsebringande energien. Då anläggningarna en gång hemfallit till staten, skola dessa fordringar lätt fyllas. Skall det ske redan i dag, måste staten inrätta sina egna kraftstationer eller åtminstone taga del i sådana. Det senare kan dock ej i regel rekommenderas.

Värdestegringsskatten inför Preussens Abgeordnetenhaus. Det tyska jordreformförbundet har i en masspetition anhållit om införandet af en statlig värdestegringsskatt, dock så att kommunerna skulle få del af inkomsterna. Nyligen har saken varit före i preussiska landtdagen, men tanken har afvisats af de mera betydande riksdagspartiernas talare. För närvarande finnes således ingen utsikt, att preussiska staten skall ingripa reglerande i fråga om värdestegringsskatten, utan det blir fortfarande kommunerna, som på egen hand få göra sina experimenter på detta fält.

En författare, D:r J. Altenrath, har i *Soziale Praxis* med anledning häraf klandrat det sätt, hvarpå principen om värdestegringsskatt för närvarande tillämpas i Preussen. Skatten skulle egentligen vara ett medel att underlätta lösningen af bostadsfrågan, men då inkomsterna utan vidare gå in i den allmänna kommunalkassan, har följden blifvit, att den nyssnämnda synpunkten skjutits åt sidan och skattens enda betydelse allt för ofta blifvit att vara en ny inkomstkälla för kommunerna. Författaren anser därför en statlig reglering af hithörande förhållanden synnerligen önskvärd.

Administrativ praxis.

---

3. *Vid taxering får afdrag med viss procent ske endast å den del af de för rörelsen anskaffade maskiners anskaffningsvärde, som återstår efter en årlig afskrifning af samma procent å nämnda värde*[1]. *Afskrifning med 10 procent medgifven å maskiner för rörelse, som hufvudsakligen afsett papperstillverkning.*

Af 1904 års taxeringsnämnd för Öja socken blef Gransholms aktiebolag, som bedrifver papperstillverkning och kvarnrörelse, taxeradt till bevillning för 17,440 kr. inkomst af rörelse.

Hos Kronobergs läns pröfningsnämnd yrkade bolaget, att som bolaget, hvars vinst år 1903 utgjort 25,789 kr. 87 öre, vore berättigadt att vid taxering åtnjuta afdrag för den minskning i värde, bolagets maskiner genom slitning år 1903 undergått, med 10 % å maskinernas bokförda värde, 280,616 kr. 66 öre, bolaget måtte befrias från taxeringen.

Genom beslut d. 23 sept. 1904 fann pröfningsnämnden, enär vid bevillningstaxeringen bolagets nettovinst, enligt 1903 års vinst- och förlustkonto utgörande 21,834 kr. 2 öre, borde ökas till 33,289 kr. 87 öre, och denna summa minskas med 14,030 kr. 83 öre, utgörande den till 5 % å maskinernas bokförda värde beräknade värdeförminskningen å nämnda föremål, och 8,350 kr., motsvarande 5 % af taxeringsvärdet å bolagets i rörelsen använda fastigheter, då till beskattning återstode 10,909 kr. 4 öre, samt vid bolagets taxering till inkomstskatt borde till sistnämnda belopp läggas beräknad inkomst af bolaget tillhörig fast egendom med 8,350 kr., skäligt endast på det sätt bifalla bolagets talan, att bolagets bevillningstaxering nedsättes till 10,909 kr., hvarjämte pröfningsnämnden taxerade bolaget till inkomstskatt för 19,200 kr. inkomst.

Häröfver besvärade sig bolaget hos kammarrätten samt yrkade, under vidhållande af sitt påstående om rätt till afdrag med 10 % å maskinernas bokförda värde, att bolaget måtte befrias från taxeringen till bevillning för inkomst af rörelse, äfvensom att inkomstskattetaxeringen måtte i enlighet därmed rättas, men fann kammarrätten enligt utslag den 23 nov. 1905 ej skäl göra ändring i pröfningsnämndens beslut.

---

[1] Jfr Själfdeklaration, Handb. utg. af O. Brodin och R. Palmgren, 4:de uppl. s. 73, 76.

Bolaget fullföljde sina besvär hos K. M:t under yrkande att, med upphäfvande af kammarrättens utslag, bolaget måtte befrias från taxering för inkomst af rörelse ifrågavarande år.

Målet föredrogs den 20 sept. 1907 för K. M:t. Enär bolaget med afseende å arten af sin rörelse, som hufvudsakligen utgjordes af pappers-tillverkning, och det sätt, hvarpå densamma enligt hvad upplyst vore bedrefves, måste anses berättigadt att vid taxering åtnjuta afdrag med ett belopp, motsvarande 10 % å den del af de för rörelsen använda maskinernas anskaffningsvärde, som efter en årlig afskrifning af 10 % å samma värde återstode, ty och som bolaget, hvilket, enligt hvad handlingarna föranledde, finge antagas hafva börjat sin rörelse med ingången af år 1902, ostridigt icke därefter företagit någon som helst afskrifning å de för rörelsen använda maskinernas till ett belopp af 280,616 kr. 66 öre bokförda värde samt vid sådant förhållande bolaget enligt omförmälda beräkningsgrund vore i ofvanberörda hänseende för ifrågavarande år berättigadt till ett afdrag af 25,255 kr. 50 öre, alltså och då bolaget därjämte ägde rätt att vid taxeringen till inkomstbevillning åtnjuta afdrag med ett belopp af 8,350 kr., motsvarande 5 % af taxeringsvärdet å de för bolagets rörelse använda fastigheter, och summan af nämnda afdrag öfverstege bolagets till 33,289 kr. 87 öre beräknade nettovinst af rörelsen för år 1903, fann K. M:t skäligt att, med ändring af kammarrättens utslag, befria bolaget från skyldighet att för år 1904 utgöra inkomstbevillning samt nedsätta dess taxering för inkomstskatt till 8,000 kr.

G. T.

---

4. *I fråga om ansvarigheten för revisor, som, innan utbetalning skett, granskat och godkänt den till grund för utbetalningen liggande räkningen.*

Efter granskning af statskontorets räkenskaper för år 1904 yrkade kammarrättens revisionsafdelning *dels* att, enär öfversten G. Lexsell, hvilken enligt uppdrag angifna dagar inspekterat militäröfningar vid vissa högre allmänna läroverk i Stockholm, enligt anordning den 6 okt. 1904 fått för dessa förrättningsdagar uppbära traktamenten efter 12 kr. för dag med 84 kr., men, vid det förhållande att, jämlikt kungörelsen d. 12 aug. 1902 angående ny anordning af militäröfningarna vid högre allmänna läroverk m. m., regementsofficer, som förordnats att inspektera militäröfningarna vid berörda läroverk, såsom godtgörelse för detta uppdrag skulle äga bekomma resekostnads- och traktamentsersättning enligt gällande resereglemente, samt L. vid nämnda tillfälle haft sitt hemvist i Stockholm, anmärkta traktamentsersättningen icke bort utgå, beloppet måtte ersättas, *dels ock*, att, som till justitiekansleren E. Sjöberg och v. häradshöfdingen A. Lindgren, af hvilka den förre förrättat och den senare såsom sekreterare biträdt vid inspektion d. 27 sept. 1904 å mötesplatsen Polacksbacken, enligt anordningar d. 11 okt. 1904 utbetalts ersättning, utom för resa från Stockholm till Uppsala och samma väg åter, jämväl för färden med skjuts mellan Uppsala och förrättningsstället med 6 kr. 10 öre till S. och med

4 kr. till L., men, vid det förhållande att mötesplatsen till en del vore belägen inom Uppsala stads område, ersättning för berörda färder icke skolat utgå, anmärkta beloppen, tillhopa 10 kr. 10 öre måtte återgäldas; och yrkade revisionen tillika, att återbetalningsskyldigheten för de anmärkta beloppen måtte åläggas kanslisekreteraren C. G. F. Hagbergh, som i egenskap af revisor och bokhållare i statskontoret granskat de till grund för anordningarna liggande besluten.

I afgifven förklaring invände Hagbergh, dels att enär ifrågavarande anmärkningar afsåge statskontorets räkenskaper, kammarrätten på grund af stadgandet i § 1 mom. 3 i den för kammarrätten gällande instruktion icke ägde upptaga frågan om ersättningsskyldighet för de anmärkta beloppen i den ordning densamma nu blifvit väckt, dels ock att enär H. icke vore någon redogörare eller uppbördsman utan endast haft att såsom en underordnad tjänsteman med tillämpning af gällande författningar och öfriga föreskrifter granska ifrågavarande räkningar och föreslå de åtgärder, hvartill han ansett utredningen föranleda, H. icke kunde lagligen ådömas någon betalningsskyldighet till följd af de utaf statskontoret fattade besluten.

Genom utslag d. 28 mars 1907 fann kammarrätten skäligt att, med gillande af anmärkningarna, förplikta H., hvilken i egenskap af revisor och bokhållare i statskontoret granskat de till grund för utbetalningarna liggande räkningarna, att ersätta anmärkta beloppen, tillhopa 94 kr. 10 öre, dock med honom öppen lämnad rätt att af vederbörande söka sitt åter efter befogenhet.

Häröfver besvärade sig H. hos K. M:t, som enligt utslag d. 8 nov. 1907 sig utlät, att, enär enligt den för statskontorets ämbets- och tjänstemän fastställda arbetsordning H. såsom revisor och bokhållare därstädes med afseende å de i de framställda anmärkningarna afsedda utbetalningsfrågorna allenast haft att tillhandagå vederbörande byråchef vid ärendenas beredning samt föreslå de åtgärder, hvartill utredningen ansåges föranleda, och H. följaktligen ej kunde anses ansvarig för de till grund för de anmärkta utbetalningarna liggande besluten, pröfvade K. M:t skäligt att, med upphäfvande af kammarrättens öfverklagande utslag, ogilla den mot H. i målet förda talan.

G. T.

Olika uppfattningar af orden folk, nation, folkrepresentation och nationalrepresentation.

En terminologisk-politisk undersökning
Af
Professor **S. J. Boëthius.**

I.

Folk och nation.

Att utreda betydelsen af så vanliga ord som folk och nation kan möjligen förefalla såsom ett onyttigt tilltag, men vid närmare eftertanke visar det sig, att de i självfva verket användas i flera olika meningar. Häraf förorsakas en terminologisk oreda, som ofta verkar förvirrande både inom statsvetenskapen och den praktiska politiken, och något, som särskildt gör en fixering af deras skiftande innebörd behöflig, är den grundläggande betydelse de hafva för orden *folkrepresentation* och *nationalrepresentation*. Dessa sistnämnda ord beteckna ju en af statslifvets viktigaste företeelser och ehuru namnet ej är saken, så kan dock, till följd af »ordets makt öfver tanken», hvad som inlägges i denna företeelses namn medföra afsevärda konsekvenser.

I samtalsspråket användes ordet *folk* för att därmed beteckna en obestämd mängd människor (»Det var mycket folk på teatern») och något vulgärt äfven i betydelsen människor i motsats mot djur (»folk och fä»), men dessa och möjligen andra användningar af ordet för att angifva företeelser inom privatlifvet falla utom

ramen af denna uppsats, hvars uppgift, såsom redan antydts, är statsvetenskapligt eller politiskt terminologisk.

Någon gång användes väl ordet i den senare af de nämnda betydelserna äfven vid politiskt meningsutbyte nämligen för att visa det oberättigade i att till »folket» blott räkna de demokratiska folklagren (»aristokrater — såsom varande människor — äro väl också folk»), men detta innebär en allt för klumpig förblandning af »folk» i motsats till aristokrati (hvarom mera här nedan) med »folk» i motsats till djur för att tagas på allvar, ehuru visserligen, såsom strax skall visas, ett lika oberättigadt *qvi pro qvo* är mycket vanligt i politiska resonnemang, som göra anspråk på att fattas fullt allvarsamt.

Hufvudbetydelsen af ordet folk i statsvetenskaplig mening torde få erkännas vara: statens hela folk — statsfolket (om betydelsen däraf mera i det följande), men mycket ofta användes ordet för att beteckna den del af statens folk, som med afseende på börd eller förmögenhet och bildning är mindre vällottad.

Forntidens romare hade olika namn för begreppet folk i dessa två betydelser — för den förra *populus*, för den senare *plebs*. Hos grekerna var *dämos* (δῆμος hvaraf *demokrati*) ursprungligen liktydigt med plebs, och Aristoteles menade med demokrati rent af pöbelvälde [1]). Men annars kom efter statsskickets demokratisering i Athen ordet dämos hos de attiska författarne att få en användning, som motsvarade det romerska populus, om ock ej utan en viss bismak af den förra betydelsen, och liksom grekerna, så hafva de moderna nationerna fått en och samma term för de två begreppen. Detta gemensamma namn — hos oss »folket» — kom emellertid till en början att i synnerhet användas i betydelsen plebs, t. o. m. hos de nationer, som hämtat namnet från det latinska populus. Det franska *peuple* betecknade sålunda

[1]) Aristoteles antog tre berättigade statsformer, *monarki, aristokrati*, och *politi*, i hvilka de styrande ledas af hänsyn till det allmännas bästa, och tre urartade: *tyranni*, *oligarki* och *demokrati*, i hvilka de styrande ledas af egennytta. Med politi menade han hvad vi kalla en sund demokrati, med demokrati pöbelvälde.

länge företrädesvis det lägre folket, en betydelse som ännu bibehåller sig t. ex. i uttrycket: *un homme du peuple*, och på samma sätt det italienska *popolo* och det engelska *people*. Det tyska *Volk* hade på 15- och 1600-talen så afgjordt en sådan nyansering, att, när man då i Tyskland ville få ett uttryck för statsfolket, man plägade använda ordet nation (t. ex. Luthers »Teutsche Nation») i stället för Volk [1]).

Genom en senare tids demokratiska utveckling vann emellertid »folk» i betydelsen plebs så att säga i anseende, kom, ifrån att hafva haft en viss föraktlig klang, nästan att ljuda som en fanfar, full af anspråk och segerhopp, och i samma mån befanns ordet mer än förr värdigt att äfven beteckna det ursprungligen förnämare begreppet populus. Men så användt, behöll det likväl — liksom fordom det grekiska dämos — något af sin äldre demokratiska klang, och den häraf föranledda oklarheten blef en orsak till att inom politiken, medvetet eller omedvetet, så ofta med folkbegreppet kunnat bedrifvas det logiska hocus-pocus, som kallas *qvaternio terminorum*.

På grund af namnidentiteten och den sammanflytande betydelsen öfverflyttas helt enkelt från folket = populus bestämningar, som tillhöra detta, till folket = plebs. Reduceradt till slutledningens form, skulle resonnemanget hafva följande lydelse:

Folket (= populus) är den politiska maktens källa.

De s. k. lägre samhällsklasserna utgöra folket (= plebs).

Alltså äro de all politisk makts källa.

Emellertid är det naturligtvis ej i denna påtagliga form, som felslutet göres i den politiska diskussionen, utan det uppträder där vanligen så att säga inkapsladt. Ett exempel härpå är det ofta hörda uttrycket: »folket bör få vara herre i sitt eget hus». Huset, hvarom här talas, är naturligtvis fäderneslandet, men fäderneslandet är ju ett hem för *hela* statsfolket; således måste med folket här menas populus, men i tillämpningen får det ofta betyda: den i förmögenhet och bildning minst framstående delen af folket, och så drages af uttrycket den slutsatsen, att

[1]) Den tyska litteraturen om folk- och nationalitetsbegreppen är ganska stor. Jmfr. t. ex. *F. J. Neumann:* Volk und Nation, (1888), *A. Kirchhoff:* Zur Verständigung über die Begriffe Nation und Nationalitet (1905).

denna del bör hafva all makt i landet. På samma sätt uppfattas nog på många håll frasen: »folkmakt och herremakt». Det synes så naturligt och rättvist, att makten skall tillhöra hela statsfolket. Sammanställningen af »folkmakt» och »herremakt» visar dock, att det här ej är fråga om statsfolket utan om den del af statsfolket, som ej räknas eller vill räkna sig till herreklassen, men icke desto mindre medför lätteligen »ordets makt öfver tanken», att föreställningar om den maktbefogenhet, som ordet folk i förra betydelsen framkallar, öfverflyttas på folket såsom motsats till herrarne, och så är de demokratiska anspråkens arsenal riktad med ett till synes oemotståndligt vapen.

Äfven inom den historiska litteraturen har den nu angifna dubbelbetydelsen af ordet folk medfört liknande oklarhet och jongleri. Särskildt möter denna företeelse hos det förra århundradets »frisinnade» franska historieskrifvare. Rekordet torde hafva slagits af *Jules Michelet.*

Ordet folk kan vidare användas för att beteckna en afdelning af människosläktet, hvilken på grund af vissa kulturellt enande omständigheter, såsom gemensamhet i härstamning, språk, lynne, historiska minnen och religion, känner sig utgöra en kulturell enhet. Folket i denna mening kan vara äfven en statlig enhet, vara statsfolk, men detta är ej nödvändigt. Det grekiska folket kände sig såsom ett och samma kulturfolk, men var fördeladt på en mängd stater. Så var ock förhållandet med det tyska folket under en stor del af 1800-talet, och ännu är det fördeladt på två hufvudstater: tyska riket och den österrikiska monarkien. Jämväl kunna flera sådana folk eller folkdelar finnas inom samma stat, hvarpå den österrikiska monarkien med sina många »folk» också erbjuder exempel. Stundom kunna de härvid i statligt hänseende fullkomligt känna sig såsom ett folk, t. ex. tyska och franska schweizare. Ordet folk i nu behandlade betydelse är dock knappast användbart i det fall, då *största* delen af ett sådant kulturfolk utgör ett afskildt statsfolk: när man talar om franska folket, inbegripes t. ex. nog ej däri Kanadas franska befolkning. Kanske af denna orsak, men framförallt för att undvika förblandning

med begreppet statsfolk vilja åtskilliga moderna statsvetenskapliga författare i Tyskland (t. ex. en af de nu mest uppmärksammade *G. Jellinek*) utbyta termen folk mot *nation*, så ofta fråga är om en blott kulturell gemenskap, och sålunda åt ordet folk inom statsvetenskapen reservera endast betydelsen statsfolk (och plebs)[1]. Samma terminologi använder hos oss prof. Kjellén i en uppsats om »Representationsproblemet» i tidskriften »Nya Sverige» 1907, (ss. 448 o. ff.), dock med den inskränkningen, att han i nation inlägger betydelsen rastyp, så att det nationellt enande blott blir nedärfda fysiska egenskaper (såsom långskallighet o. d.) eller karaktärsdrag (t. ex. fallenhet för afundsjuka). En sådan begränsning af nationalitetsbegreppet synes mig emellertid ej hållbar. Vore *rasrenhet* dess innebörd, så skulle i allmänhet på sin höjd vildar, såsom eskimåer o. d., kunna sägas bilda nationer. Sveriges befolkning är en af de mest rasrena i Europa, men huru många svenska familjer äro ej af främmande ursprung! Ur sådana hafva ju till och med flera af våra mest framstående nationella märkesmän utgått: för att blott nämna några exempel: Engelbrekt, Geijer, Snoilsky, Levertin. Inom vetenskapen är man ej heller nu mera böjd att tillerkänna den gemensamma härkomsten (raskaraktärens ponerade grund), ja ej ens gemensamheten i språk den *uteslutande* betydelse för nationaliteten, som för ej länge sedan var vanligt[2], utan det nationellt enande sökes nu vanligen i en kulturell *samhörighetskänsla*, vid hvars uppkomst visserligen en viss gemensamhet i härstamning och språk *kan* vara och vanligen är en viktig faktor, men som äfven *kan* bero af andra faktorer[3]. Det lär väl ej kunna bestridas, att elsassarne, äfven de tyskt talande, känt sig tillhöra den franska nationen i kulturellt hänseende, t. o. m. efter den politiska skilsmässan. Det är för en kulturell samhörighet af detta vidsträckta slag, som moderna tyska vetenskapsmän — ehuru kanske just ej med afseende på elsassarne

[1] Allgemeine Staatslehre (1900) t. ex. s. 104 och 366.

[2] Se t. ex. *Kr. Claësons* afhandling »Om språkets ursprung och väsen» (i Nord. Univ. Tidskr. 1858).

[3] Till denna uppfattning har särskildt bidragit *E. Rénans* skrift: Qu'est ce qu'une nation? (1882). Skriftens politiska syfte (med afseende på Elsass-Lothringen) och några däraf föranledda ensidigheter böra ej undanskymma de många sanna synpunkter, som däri framställts.

— vilja taga ordet nation uteslutande i anspråk, men äfven om man i ordet inlägger en sådan betydelse, torde ej mycket vinnas med denna terminologi. Afsikten därmed var ju att få ett specifikt uttryck för den kulturella gemenskapen i motsats till den statliga, men detta syfte vinnes icke. I det allmänna språkbruket — och till detta bör den vetenskapliga terminologien så vidt som möjligt ansluta sig — är ordet nation nog *i allmänhet likvärdigt* med ordet folk, användt på samhällslifvet (utom att det ej kan betyda plebs). Om folk är en olämplig term för den kulturella gemensamheten därför, att det också kan beteckna en statlig sådan, så är ordet nation det äfven. I stället för franska folket i betydelsen Frankrikes statsfolk kan enligt gällande språkbruk lika väl sättas: den franska nationen (jfr »la grande nation»).

Ej heller lämpar sig ordet nation såsom beteckning för den kulturella gemensamheten i det fall, då ordet folk ej gör det. Lika litet som i uttrycket franska folket inbegripas de franska kanadensarne, lika litet inbegripas de i uttrycket den franska nationen.

Liksom det, till följd af språkbrukets oundkomliga lag, ej kan hjälpas, att folk betyder både populus och plebs, så torde man sålunda af samma skäl böra finna sig i, att såväl folk som nation beteckna både en kulturell och en statlig enhet. I det ena som det andra fallet måste sammanhanget afgöra, hvilken betydelse som afses, och i båda gäller det att vara på sin vakt mot att dubbelbetydelserna ej missbrukas till logiska jonglerier i politiskt syfte. Ty sådana kunna, likaväl som med ordet folks dubbelbetydelse: populus och plebs, bedrifvas med dubbelbetydelsen: kulturell enhet och statlig enhet, hos orden folk och nation. Ett oss närliggande exempel härpå äro vissa ansatser till fenomansk annekteringslysnad vis à vis svenska bygder med finsk-talande befolkning. Ehuru dessa bygder på grund ej blott af bestående rätt, utan ock af politisk samhörighetskänsla innehas af det svenska statsfolket, skulle man nog på vissa håll ej hafva något emot att få draga politiska konsekvenser däraf, att deras befolkning till följd af gemensamhet i språk och »ras» kan räknas till finska nationen i kulturell mening.

Önskas nödvändigt en på samma gång specifik och tillräck-

ligt rymlig term för den kulturella gemenskapen, så kan man använda *folkstam* eller *nationalitet*. När det t. ex. talas om den franska nationaliteten eller den franska folkstammen, så är därmed blott en kulturellt bestämd afdelning af människosläktet angifven och i ingendera uttrycket kan inläggas något uttalande om denna afdelnings statliga organisation, men å andra sidan inrymma båda uttrycken också den franska befolkningen i Kanada. Ett annat sätt att åstadkomma terminologisk reda i denna sak har *F. Meinecke* användt i sitt nyligen utgifna arbete: »Weltbürgertum und Nationalstat». I olikhet med Jellinek, Kjellén etc. låter han nation beteckna likaväl statsfolk som folkstam, men sammansätter ordet i förra fallet med stat, i senare med kultur: *statsnation* och *kulturnation*.

Efter detta försök att belysa de båda företeelser: plebs och kulturnation, som jämte statsfolk inrymmas under termen folk, hafva vi nu att söka utreda, hvad ordet statsfolk självt kan innebära. Det visar sig då, att äfven detta ord har olika betydelser.

1) *Statsfolket är sammanfattningen af alla vid en viss tidpunkt lefvande medborgare.* Denna betydelse hade hos romarne populus och hos germanerna vid deras inträde i historien ordet folk. När den germanska folkstaten upplöstes genom feodalismen, förbleknade emellertid detta enhetliga folkbegrepp, och man fick i stället för enhetliga folk en mängd privata maktinnehafvare (*Herrschaften*) hvar och en med sina underhafvande, sin »misera contribuens plebs».

Häri torde förklaringen ligga till att under medeltiden betydelsen plebs kom att häfta vid folkbegreppet, t. o. m. när benämningen för detta var härledd från populus (se ofvan s. 130). Att en *publik* uppfattning af folket åter började göra sig gällande, var ursprungligen ett verk af medeltidens statsvetenskapliga spekulation, af den verkligt storartade »publicistik», hvartill striden mellan påfvemakt och kejsarmakt och sedan mellan påfvarne och kyrkomötena eggade lärda kanonister, legister och skolastiker. Under påverkan af den romerska kejsarrätten proklamerades då, att all härskarmyndighet uppkommer genom förläning af folket,

genom ett »härskarfördrag» mellan detta och regenten, och med folket förstod man härvid åter sammanfattningen af alla medborgare — statsfolket. Den *offentliga* härskarmakt, som därmed postulerades — i motsats mot privata feodalhärskardömen — förverkligades i de mot medeltidens slut sig utvecklande monarkiska nationalrikena, och dessa skapade också det territoriella underlaget för ett enhetligt och allmänt folkbegrepp. Till en början fördunklades dock detta åter genom den nya furstemaktens ensidiga utveckling. Om också det förlänande folket tänktes såsom den *ursprungliga* innehafvaren af statsmyndigheten — »suveräniteten» —, så ansågs det genom »härskarfördraget» hafva fullständigt eller så godt som fullständigt afhändt sig denna myndighet. Suveräniteten uppfattades då såsom en härskarens i stället för en statens tillhörighet (»härskarsuveränitet»), eller ock identifierades furste och stat (»l'état c'est moi»), och folket blef åter en »misera contribuens plebs» visserligen ej *så* som förr till privata feodal-herrar men i stället till fursten. Äfven denna gång kom upprättelsen genom vetenskapen — 16- och 1700-talets »naturrättsliga» spekulation, som i själfva verket var en fortsättning af de medeltida ansatserna.

Denna spekulation företog sig att söka utreda själfva statens väsen, och dess förklaring däraf blef, att staten utgjordes af folket självt, hvarvid med folket menades de vid hvarje särskild tidpunkt lefvande folkmedlemmarna, förenade till en korporation genom ett fördrag (*»samhällsfördraget»*), och hvarvid genom Rousseau suveräniteten flyttades från härskaren till denna korporation (»folksuveränitet» i stället för »härskarsuveränitet»)[1]. Huru vida en sådan uppfattning af staten är berättigad, blir en senare fråga. Nu må blott konstateras, att härmed den betydelsen af ordet folk var fastslagen, att det betecknar sammanfattningen af alla dem, som vid hvarje särskild tidpunkt utgöra statens män-

---

[1] Att Rousseau med det suveräna folket förstod blott enheten af de vid hvarje tidpunkt *lefvande*, ses bl. a. af Contrat social I,6, där det heter — »Cet act d'association (samhällsfördraget) produit un corps moral et collectif, composé d'autant de membres, que l'assemblée a de voix.» Naturligtvis kunna ej de döda och ofödda, utan blott de lefvande sägas hafva röster i den ifragavarande församlingen. Jfr. ock s. a. III,18 om de lefvandes rätt att godtyckligt bryta associationsakten.

niskomaterial. Och denna innebörd har ordet folk liksom nation (i betydelsen statsfolk och statsnation) allt jämnt i det allmänna språkbruket och är därför också berättigadt därtill. När det — för att välja ett aktuellt exempel — talas om svenska folkets, svenska nationens uppfattning af Ålandsfrågan, så begagnas ordet folk eller nation just i denna mening.

2) *Statsfolket betecknar enheten af alla medborgaregenerationer.* Huru berättigadt det än må vara att använda ordet folk såsom namn på sammanfattningen af de lefvande medborgarna, så var det dock ett ödesdigert missgrepp af den naturrättsliga spekulationen att likställa denna enhet med själfva staten. Öfver en annan stats egna angelägenheter kan ej en stat bestämma, men den är ej heller skyldig att taga hänsyn till annat än sitt eget bästa. Om nu hvarje generation är staten, så kan den ej stifta lagar eller ingå aftal, som förpliktiga kommande generationer, och å andra sidan blir statsändamålet då blott tillgodoseende af hvarje generations egna fördelar; att vårda sig om kommande generationers bästa blir ej något statsändamål. Därmed är kontinuiteten, som dock är själfva lifsprincipen i statslifvet, tillintetgjord[1]). Vill man säga, att folket är staten, så måste man därför med folket mena ej enheten af de lefvande medborgarne utan en enhet af gångna, lefvande och kommande generationer. Staten är just det rättsliga uttrycket för denna enhet; det specifika statsintresset i motsats mot privata intressen är just att vårda detta sammanhang, och endast om folket fattas såsom en dylik fortlefvande enhet, är man strängt taget berättigad att tillerkänna det suveränitet, tala om »folksuveränitet»[2]).

Statsbegreppet i nu angifna mening fordrar sålunda äfven ett annat stats*folks*-begrepp än det naturrättsliga, nämligen ett, som rymmer forntid, nutid och framtid. Det allmänna språkbruket medger också denna användning af ordet folk, och har i

[1]) Se härom vidare min uppsats: »Rösträttsproblemet» s. 15 o. ff. (»I vår tids lifsfrågor» XXXVI. 1904).

[2]) Om man med suveränen ej afser maktens verkliga källa, som blott kan vara staten eller det fortlefvande folket, utan maktens tillfälliga handhafvare, så kan dock i demokratiska stater det vid hvarje viss tidpunkt lefvande folket *kallas* suveränt, liksom monarkerna i monarkiska stater kallas suveräner. Jfr. »Rösträttsproblemet» s. 22.

själfva verket alltid så gjort, ehuru konsekvenserna häraf ej klart insetts.

När våra förfäder både i ord och handling bekände sig pliktiga att bringa sina tunga offer för Sveriges folk, menade de nog ej med Sveriges folk blott sig själfva utan ock sina efterkommande i oöfverskådliga tider; och när de talade om hvad Sveriges folk i fordomtima utfört, så bekände de sig därmed till en uppfattning af folkbegreppet, som sträckte sig lika väl tillbaka i tiden som framåt. Och på samma sätt gifva också vi — åtminstone i ord — stundom vårt erkännande af, att vi med folket kunna mena något, som förpliktar genom en forntid och en framtid. I trots af att den statsvetenskapliga spekulationen både under antiken och under naturrättens blomstringstid i det statsbildande folket egentligen blott såg en sammanfattning af de lefvande medborgarne, så bröt sig dock den högre uppfattningen allt emellanåt fram. Så jämförde Aristoteles en gång folket vid en flod, som tiderna igenom blir den samma, fast vattenpartiklarne växla, och kejsar Julianus skall ha yttrat, att folket är evigt (i motsats till individerna). Fransmannen *Jean Bodin*, hvars i slutet af 1500-talet utgifna arbete »De republica» står såsom hufvudportalen till den nyare tidens statsvetenskapliga spekulation, har i detta arbete (1,8) ett liknande uttalande. Det var han, som först vetenskapligt utredde statssuveränitetens väsende, men det var också han, som öfverflyttade suveräniteten till maktinnehafvaren och därmed grundade 16- och 1700-talens lära om härskarsuveräniteten. Då härskaren — regenterna — växla, stod emellertid detta icke i full öfverensstämmelse med en nödvändig bestämning, som han själf tillagt suveräniteten, nämligen att ej vara underkastad någon inskränkning i tiden (vara »*perpetua*»), och han erkände också, att endast hos folket fanns förutsättningen för uppbärandet af en sådan suveränitet, emedan blott det är odödligt (»propterea quod immortalis est populus»). Härmed tyckes han hafva funnit det fortlefvande folkets begrepp, men han tog ej steget ut, ty den slutsats han drog var, att, om suveränitetens beständighet skulle tolkas så strängt, så fanns suveränitet endast i demokratiska eller aristokratiska stater; d. v. s. folket blef för honom i alla fall ingenting annat än majoriteten eller minoriteten af de vid

hvarje viss tidpunkt lefvande, hvilken kollektiva enhet på grund af dess *småningom* skeende förnyelse föreföll honom odödlig i jämförelse med monarker. För att häfda, att folket såsom sådant har eganderätt, gjorde *Hugo Grotius* med styrka gällande, att ett folk fortlefver trots individernas och generationernas växling, och förklarade till och med, att folket var det gemensamma subjektet för suveräniteten (*»subjectum commune»)*, men då han sökte statens grund i ett fördrag mellan samtidigt lefvande, blef han likväl en af de kraftigaste befordrarna af den naturrättsliga så att säga horizontala i stället för vertikala uppfattningen af statsfolket[1]), och han fasthöll ej heller vid den nyssnämnda suveränitetsläran utan medgaf, att det *egentliga* subjektet för suveräniteten (*»subjectum proprium»)* dock var härskaren. Så blef för naturrättens tänkare statsfolket ej en organisk genom tidsåldrarna sig sträckande enhet (»ett samhälle på längden»), utan en tillfällig, mekanisk sammanslutning af samtida individer, och när man sedan med Rousseau proklamerade folksuveräniteten i stället för härskarsuveräniteten, så blef det suveräna folket blott majoriteten af de vid hvarje tidpunkt lefvande individerna med »suverän» rätt både att förtrycka minoriteten och att offra kommande generationers bästa.

En förening af så mekanisk och tillfällig natur behöfde det ej väcka betänkligheter att upplösa, och kabinettspolitikens under naturrättens åskådning stående statsmän drogo sig, som bekant, ej heller för att stycka folken efter godtycke eller maktkonjunkturer. Och saknade nationerna verkligt organiskt lif, hvarför då ej upplösa dem och låta individerna uppgå i en högre enhet — universalstaten? Det var denna slutsats, som drogs — af Napoleon I. Men då kom verkligheten med sin kritik af teorien. När det började blifva rama allvaret med den mekaniska statslärans tillämpning, då vaknade medvetandet om, att nationellt samband dock ej beror på individernas godtycke utan är en ur den historiska utvecklingen framsprungen realitet, som, på en

---

[1]) Jfr. *E. G. Geijers* ord: »gifves det, för att så säga, äfven ett samhälle på längden och ej endast i bredden, så skulle, för att bli vid liknelsen, försöket att afskaffa den ena af samhällets naturliga dimensioner, genom sakens natur, nödvändigt misslyckas». Feodalism och republikanism. Saml. skr. II s. 276.

gång bindande och stödjande, behärskar individen och hvars förstörande därför innebär ett attentat mot själfva hans personlighetslif. Och då bröt sig en högre folk- och statsteori fram.

Från det land, hvars statslif i högsta grad röjde ett organiskt sammanhang mellan tidsåldrarna, gafs uppslaget härtill, när *Edmond Burke* mot franska revolutionen häfdade, att samhällsinstitutionerna äro uttryck för hvarje folks af dess historia formade nationella egendomlighet och ej verk af stundens godtycke. Burkes lära gaf impulsen till uppkomsten af romantikernas och »den historiska skolans» reaktion mot franska revolutionens på naturrätten hvilande idéer — både i deras ursprungliga och deras napoleonska form —, och påverkad af honom, framställde en af denna reaktions målsmän, *Adam Müller*, redan i en 1808—9 hållen föreläsningsserie följande definition af begreppet folk: »Folk är den upphöjda gemenskapen af en lång rad förgångna, nu lefvande och kommande generationer, som alla sammanhänga i ett stort innerligt förband till lif och död». Och denna gemenskap ansåg han realiseras genom staten, som »är en allians mellan de föregående och de efterföljande generationerna, och tvärt om [1])». Härmed var det verkliga subjektet för statssuveräniteten funnet och folksuveränitetsläran från »samhällsfördragets» fiktioner förd ut i den historiska realiteten.

Åtskilliga konsekvenser med afseende på den praktiska politiken, som romantikens och den historiska skolans män ansågo sig böra draga af sin statsvetenskapliga spekulation, bestodo visserligen ej profvet, men själfva deras grunduppfattning af folk- och statsbegreppet har blifvit beståndande och kan sägas väsentligen hafva gifvit riktlinierna åt vår tids statsvetenskap.

---

[1]) Att detta folk- och statsbegrepp innebodde i den historiska skolans uppfattning och äfven i någon mån framträdde hos hennes svenska anhängare, har jag påvisat i min uppsats:» Richerts politiska idéer». Hist. Tidskr. 1905 s. 225. Jag hade mig emellertid ej då bekant, att en så klar definition redan före Savignys bekanta inlägg 1814, hvarifrån man plägar räkna den historiska skolans uppkomst, var gifven af A. Müller, som står på gränsen mellan denna skola och romantiken. För kännedom härom har jag att tacka *Meinecke*: »Weltbürgertum und Nationalstaat» (1908), s. 129 o. f. Att i alla fall detta folkbegrepp kunde hos skolans svenska anhängare skymmas af det Rousseauska folkbegreppet, ses t. ex. af E. G. Geijers: »Frågan om den akademiska jurisdiktionen». Saml. skr. VIII, s. 469 o. ff.

3) *Folket fattas såsom motsats till regeringen (konungen).* Till statsfolket i den under 1) angifna betydelsen (folket = alla samtidigt lefvande medborgare) hör naturligtvis också konungen, en sanning, hvaråt Gustaf III gaf ett uttryck genom sitt bekanta yttrande, att han blott var »den förste medborgaren bland ett fritt folk». Det samma gäller också om statsfolket i den här ofvan under 2) angifna betydelsen (det fortlefvande folket). Eller skulle våra Karlar och Gustafver icke få räknas till det svenska folk, hvars öden våra häfder förtälja? Jo för visso är det svenska folkets historia jämväl deras. Emellertid talas äfven på sådant sätt om folket i staten (statsfolket), att därifrån regeringen uteslutes. Det romerska populus hade jämte sin här ofvan omtalade betydelse jämväl denna, såsom ses af formeln: »Senatus populusque romanus» (»senaten *och* det romerska folket»), och grundtanken i det forngermanska konungadömet var en dualism mellan å ena sidan konungen, å andra sidan folket, i hvilket konungen tydligen då ej inräknades. Konung och folk voro sidoordnade organ åt staten. Våra förfäder hade för folket i denna mening också en särskild term: *allmogen.* Denna dualism går igen i den konstitutionella monarkien, som är en utvecklingsform af det germanska konungadömet, och härigenom har folket såsom beteckning för sammanfattningen af alla lefvande statsmedlemmar med undantag af konungen kommit att spela en stor roll i det moderna statslifvet.

Det var *uteslutande* i denna mening, som *Kr. J. Boström* använde termen folket. För statsfolket i annan betydelse begagnade han termen *natio,* som han öfversatte med *nation* eller *folkstam,* men härunder inrangerade han äfven nationalitetsbegreppet, hvilket han hufvudsakligen uppfattade ur rassynpunkten[1]). När han förklarade, att äfven regeringen hörde till nationen, tänkte han sig tydligen nationen såsom statsfolk, men han förklarade

[1]) Nationens medlemmar hafva samma »natur», samma »folklynne», som »är en fysisk karaktär». Nation är en »fysisk människostam». Till följd häraf tillerkände han det nationella ej någon synnerlig kulturell betydelse. »Bekant är ock», yttrade han, »att nationalkaraktären eller rättare nationallynnet regerar mera den stora mängden än de högre och högst bildade, hvilka inom alla nationer tänka och handla så tämligen lika, om de äro sedliga».

tillika, att en nation kunde vara splittrad mellan flera stater, och detta passar endast in på ras- eller kulturnation. En splittrad sådan har emellertid ingen egen regering.

Nationen innefattade sålunda regeringen men kunde ändock sakna egen regering! Detta innebar emellertid för Boström själf ingen motsägelse, ty han ansåg, att terminologien inom vetenskapen bör rättas ej efter den faktiska verkligheten utan efter den ideala, och enligt hans uppfattning var nationens idé, att hvarje nation skulle utveckla sig till en egen stat och sålunda få egen regering[1]). Boströms »nation» skulle då kunnat sammanfalla med statsfolket, uppfattadt såsom en öfver de växlande generationerna upphöjd ideell enhet (själfva staten), dock med villkor att den utgjorde en rasenhet. Så vidt jag kan finna, har emellertid ej Boström sökt nationens ideella enhet i en sådan kontinuitet. Dess ideella enhet ansåg han sig hafva vunnit genom sin idélära, och antagligen af denna orsak kom han ej att vidare utföra det uppslag, som låg i hans uttalanden om nationen, ehuru de inflytelser, som han tydligen mottagit af den historiska skolan (Biberg, Geijer), tyckas hafva kunnat gifva anledning därtill. Då han ansåg nationen — staten hafva sin grund i ett evigt väsende, statens idé, blef det för honom ej af betydelse att i den historiska kontinuiteten söka en öfver tillfälliga öfverenskommelser upphöjd grund för statslifvet.

I alla händelser fingo de uttalanden af Boström om nationen, som möjligen skulle kunnat leda till uppfattningen af staten såsom en af de växlande generationerna bestående och på samma gång öfver dem upphöjd folkenhet, ej någon betydelse för hans folkbegrepp, hvilket, såsom redan antydts, var något annat än hans nationsbegrepp. Med folket menar nämligen Boström aldrig själfva statspersonligheten utan en personlighet vid sidan af monarken *inom* staten. Och detta hans folkbegrepp, ehuru från hans ståndpunkt fullkomligt otvetydigt, har verkat förvirrande. Så stort var Boströms inflytande en tid hos oss, att hans definition af folket i viss mån behärskade både anhängare och otrogna, men därvid

---

[1]) Dessa asikter har Boström framställt i ett bref till A. Nyblæus d. 28 apr. 1860. Se hans »samlade skrifter» III s. 199 o. ff.; jfr äfven II s. 258.

visade sig på samma gång, att språkbruket dock ej ovillkorligt böjer sig för en vetenskapsmans utan hänsyn därtill proklamerade terminologi. Trots Boström fortlefde ändock det mera omfattande statsfolksbegreppet, folket såsom fortlefvande enhet af alla medborgaregenerationer, och oskilleringen mellan detta och hans eget blef äfven anledning till en *quaternio terminorum* och det i tvenne alldeles motsatta riktningar. Å ena sidan öfverflyttade man på det vidsträcktare icke-Boströmska folkbegreppet den mera blygsamma roll Boström tilldelade folket, och häri torde en orsak ligga till att man så länge hos oss ej haft blick för att staten just är det fortlefvande folket. Å andra sidan öfverflyttade man den egenskap af att vara all statsmakts källa, som tillkommer folket, så fattadt, på det Boströmska folket — gjorde detta till mandatgifvare åt monarken och beröfvade därmed denne (naturligtvis alldeles i strid med Boströms afsikt) den själfständiga ställning, som enligt den konstitutionella monarkiens idé rätteligen tillkommer honom såsom mandatarie eller organ blott åt själfva staten.

I det föregående (s. 134) har framhållits, att enligt gällande språkbruk termen nation *i allmänhet* är likvärdig med termen folk i betydelse statsfolk. Uppenbart är, att så förhåller sig, då statsfolk betecknar hela det lefvande folket. Man kan lika väl säga nationens röst som folkets röst. Kanske ej hos oss fullt så vanligt, men dock fullt tillåtligt är att låta nationen betyda det fortlefvande folket, och i romanska länder torde detta uttryckssätt vara det naturligaste. Mindre själfklart är kanske, om nation äfven kan användas om statsfolket, fattadt såsom motsats till eller sidoordnadt med monarken, men detta blir tillfälle att närmare undersöka i fortsättningen af denna uppsats, som skall ägnas åt termerna folk- och nationalrepresentation.

Emanuel Swedenborgs åsikter om mynt och myntvärde.

Af

Fil. D:r Erik Sjöstrand.

Bland Swedenborgs tryckta skrifter finnas tvenne, hvilkas titlar angifva, att hans vidtomfattande intresse äfven har sträckt sig till myntväsendets område. Det ena af dessa arbeten: »Förslag till vårt mynts och måls indelning, så att räkningen kan lättas och allt bråk afskaffas» är tryckt år 1719 (sedermera omtryckt 1795), det andra: »Oförgripliga tankar om svenska myntets förnedring och förhöjning» år 1722. Ett studium af dessa till omfånget tämligen blygsamma afhandlingar ger vid handen, att, Swedenborg haft en djup och klar insikt i frågan om mynt och mynts värde, härutinnan fördelaktigt skiljande sig från samtida skriftställare i ämnet. Väl delade han några af sin tids villfarelser i dessa ting, men under intrycket af de finansiella missgreppen under frihetstiden har han sedermera väsentligen förändrat sin uppfattning. Med ledning af nyssnämnda tryckta skrifter jämte ett par otryckta memorial från en senare tid skola vi lämna en framställning af Swedenborgs insatser på detta område samt tillika antyda utvecklingen af hans uppfattning härutinnan.

Såsom adelsman deltog Swedenborg i frihetstidens riksdagar, men har icke öfvat något egentligt inflytande på den aktuella ekonomiska politiken. Sinne för partipolitiken ägde han icke och hans öfverlägsna begåfning höjde honom öfver de gängse ekonomiska doktrinerna.

Utanför dessa frågors behandling vid riksdagarne har han dock icke stått. För att nämna ett exempel, var det Swedenberg som vid 1723 års riksdag föreslog uppgörandet af statistiska redogörelser för in- och utgående varor samt han som gjorde ett utkast till en handelsbalans för år 1722, slutade på en import af 9,650,000 gyllen (1 g. = $\frac{2}{5}$ rdr. specie) och en export af endast 6,390,000; »undervikten» var följaktligen 3,260,000 gyllen eller 4 millioner daler kopparmynt, och dock voro lurendrägerierna ej inräknade. Denna mörka skildring förskräckte så riksens ständer, att de anbefallde kommerskollegium att uppgöra relationer öfver utrikes handeln, det första upphofvet till de sedan med allt större omsorg utarbetade årliga handelsbalanserna, hvilka betraktades såsom den tillförlitligaste mätaren på landets välstånd. Swedenborgs inlägg i denna fråga blef således af grundläggande betydelse för den ekonomiska politiken under frihetstiden och är högst belysande för hans egen åskådning.

Sin samtids fruktan för en tärande undervikt i den utländska handeln, som hotade att utarma landet på dess reda mynt och bringa det under främmande förläggares tvång, delade nämligen Swedenborg fullt och helt. I skriften »Oförgripliga tankar om svenska myntets förnedring och förhöjning» har han också, dock mera i förbigående, uttalat sig i sådan riktning. Denna broschyr utgafs i anledning af de osäkra myntförhållanden, som skapats genom kopparmyntsförsämringarne under Karl XII. Efter en mindre försämring år 1709 hade kopparplåtarne, det gängse hufvudmyntet, 1715 evalverats 50 procent öfver deras förra värde. En 6-dalers plåt skulle räknas för 9 daler, hvaraf helt naturligt följde, att varupriserna stegrades i lika proportion. I samma riktning hade verkat den oerhörda mängden af nödmynt, som dock icke kunde öfva sådant inflytande på prisbildningen, som man sedermera antagit, emedan de i handel och vandel icke mottogos till annat än det verkliga värdet gentemot plåtarne. Vid början af frihetstiden höjdes nu från penninglöntagare och plåtinnehafvare ett rop på återgång till de gamla myntförhållandena, så att icke blott nödmyntet afskaffades — hvilket de facto skedde inom kort utan lagstiftningens ingripande —, utan äfven plåtvärdet nedsattes med en tredjedel såsom närmast före 1715. Oför-

nekligen hade kronans löntagare, som fått sin stat reglerad 1696 före myntförhöjningarne, lidit obehörig minskning i sina inkomster, och vissa näringsidkare, nämligen handtverkare och andra som arbetade efter fastställda taxor, samt arbetsfolk icke åtnjutit vederlag för de i allmänhet fördyrade lefnadskostnaderna. Men vinsten för dessa medborgarekategorier af en myntförändring kunde på långt när icke anses uppväga förlusten för massan af näringsidkare och för landet i dess helhet genom det gängse myntets nedsättning med en tredjedel af värdet.

På ett synnerligen klart och åskådligt sätt utlägger Swedenborg verkningarne af den ifrågasatta myntdevalvationen och slutar med att bestämdt afråda densamma — detta dock under förutsättning af godtgörelse åt penninglöntagare och dylika. »En devalvation, skrifver han, vore icke allenast att blott röra myntet, utan det därjämte, som många resor angelägnare är». Af största intresse är skildringen af myntnedsättningens verkan på exportnäringarne d. v. s. hufvudsakligen järn- och koppartillverkningen samt på den utländska handeln. Såsom något bekant förutsätter han, att efter ett mynts valvation »rättar och sätter sig det som i landet med penningar köpes och säljes». Liksom alla varor hade järnet och kopparen stegrats i inhemskt mynt, äfvenså råmaterialer och andra produktionskostnader. Hvad blefve nu följden af en devalvation? Ja, antingen skulle varan förlora sitt pris och näringen drifvas med förlust eller skulle den i devalveradt mynt behålla sitt förra pris; det senare vore sannolikast, ty de som ägde förlag i bergslagen — hufvudsakligen utländingar — skulle ej låta tvinga sig till lägre pris. Men däraf följde, att järnets pris på utländsk marknad måste höjas i lika proportion med myntets nedsättning. Hvar och en, säger författaren, kunde däraf draga slutsatsen: minskad export och ökad undervikt. Kort och träffande har här, synes det, Swedenborg angifvit de väsentligaste verkningarne af en myntnedsättning på de näringar, som drifvas för export.

Icke mindre intresseväckande är skildringen af en *myntförhöjnings* verkan på exportproduktionen. Vi låta här författaren själf tala: »När ett mynt förhöjes, så balanserar sig i första åren handeln och lika som väger nu hit och nu dit, till dess han omsider efter några år har kommit i stånd och i en likhet med

myntets valvation . . . För ett exempel vill man allenast andraga järnet, som strax efter förhöjningstiden till ingen del förhöjdt blef, utan i några år behölt sitt vanliga pris till 30 à 32 daler; hvarutaf förhöjningen har måst komma de utländske till godo, som utvägar funnit att medels varor, växlar, redbart mynts insändande etc. göra sig delaktige däraf; förlorande således landet många resor det, som några enskilde vinna kunde.» De importerade varorna måste däremot »stå efter den räkning, som i böckren finnes, det är efter valeurn af deras mynt.» Efter hand hade dock exportvarorna stegrats i lika proportion med myntförhöjningen eller ända med 50 procent af förra värdet, men importvarorna hade enligt erfarenhetens vittnesbörd stigit endast med 30 à 40 %. I detta gynnsamma förhållande skulle nu en myntnedsättning verka förändring till förfång för den utländska handeln. Swedenborgs framställning kan i korthet återges sålunda: af myntförhöjningen hade i första hand exportörerna — hufvudsakligen utländingar — dragit nytta genom stegradt pris i inhemsk valuta, men efter hand hade myntförhöjningen verkat stimulerande på hela exportindustrien och befordrat denna, medan importen försvårats.

Mot slutet af afhandlingen vänder sig Swedenborg särskildt mot dem, som höllo före, att myntförhöjningen hade hämmat utförseln af koppar, som förutom mynt ju äfven var en betydande exportvara. Han fastslår, »att det ingalunda härröra kan af en förhöjning eller förnedring, att kopparmyntet hålles i landet kvar eller sändes ut, utan endast af växelns stigande och fallande samt en del af metallens pris utomlands.» I dessa ordalag röjer sig Swedenborgs uppfattning, att växelkursen var något helt oberoende af myntet, ett missförstånd som han delade med sin samtid och som sammanhängde med tron på »undervikten». Att kursen hölls nere vid kopparens pari gentemot silfver (35 à 36 mark vid frihetstidens början) tillskrifver han allenast de operationer mot kursen, som bedrefvos af det 1719 inrättade växelkontoret, som förutom inkassering af statsmedel från utlandet hade sig betrodt att »maniera växelkursen. Att växelkursen, såsom man säger, bär sitt korrektiv inom sig själf, var för Swedenborg all-

deles främmande. »Men däremot, fortsätter han, om tillåtas skulle, att växeln dirigerar sig sjelft efter balansen i handeln, så hade man snart i Sverige att befara, det han förhöjde sig långt öfver sitt värde af orsak, att det inkommande här å orten intet betalas med allt det utgående. Men därigenom hade man den olägenhet, att allt vårt mynt sändes ur landet, inrikes kommersen stannade, inkommande varor måste högt betalas, de utgaende i brist af penningar föllo inunder proportion af de inkommande och mera som man ofelbart har att förmoda, enär en gång växeln sjelft får sin frihet och inga publika medel för handeln äro, som ersätta kunna balansen uti handeln.» Så hopplöst föreställde sig Swedenborg landets läge, när en gång de tillfälliga inkomstkällor upphörde, som Sverige erhållit genom fredssluten 1719 och 1720. För honom liksom väl för andra samtida ekonomer måste *subsidiesystemet* stå som enda tryggande medlet mot »den höga växelkursens» befarade verkningar.

Den egentliga svagheten i det dåtida svenska myntsystemet, nämligen den flerdubbla myntfoten af olika metaller, som bl. a. skapade det växlande agiot mellan de olika myntsorterna, visar sig Swedenborg icke fullt förstå. Visserligen anser han att det fordrar »ett noga eftertänkande, emedan tvenne skiljaktiga myntsorter i ett land finnas, att det ena myntet må väl öfverensstämma med det andra, så att bägge därigenom kunna i landet behallas, utan att det ena måste rymma lägret för det andra». Men han håller före, att silfver- och kopparmyntets valvation vore »jämlik och svarande emot hvart andras värde» — en tillit som det icke kräfdes starka fluktuationer på metallmarknaden för att sedan rubba.

I det hela utmärker sig dock Swedenborgs afhandling för en förmåga att korrekt behandla svårare ekonomiska spörsmål, som måste förvåna, synnerligast vid jämförelse med hvad en sakkunnig myndighet som kommerskollegium då kunde prestera i detta ämne och i betraktande af, att författaren ju var lekman på området.

Mindre torde det förvåna, att Swedenborg med sitt sinne för abstraktion och förenkling ifrade för en reform af mynt-

räkningen. I »Förslag till vårt mynts och måls indelning, så att räkningen kan lättas och allt bråk afskaffas», har han i korthet framlagt skälen för *decimalräkningens* införande, en tanke, som sedan länge sysselsatte ekonomiska skriftställare, men som bekant realiserades först nära halftannat århundrade därefter. Betydelsen af en sådan reform förstår man bäst däraf, att Sverige på Swedenborgs tid hade icke mindre än 5 olika hufvudmynt, nämligen dukater (af guld), riksdaler specie, karoliner och kurant s. m. (af silfver) samt kopparmynt (plåtar). De olika mynten räknades visserligen i öretal, men till följd af metallernas växlande pris var »laget» myntsorterna emellan underkastadt täta förändringar. När sedan — egentligen på 1730-talet — banksedlarne tillkommo, uppstod ännu en myntsort med växlande värde mot de öfriga. Betecknande för det olidliga i myntförhållandena är, att Swedenborg i en tryckt uppsats har demonstrerat ett »behändigt maner» att förvandla ett gängse mynt, karolinen, i ett annat, daler kopparmynt, medelst — sex à sju olika räkneoperationer!

Förenklingen i mynträkningen genom decimalsystemets införande hade emellertid till förutsättningen en annan, mera ingripande reform, den flerdubbla myntfotens ersättande med silfvermyntfot. Sålänge rörelsen besvärades af de tunga kopparplåtarne, måste denna senare fråga städse ställa sig på dagordningen. Vid frihetstidens första riksdagar blef den också en stridsfråga af allrahögsta vikt, inför hvilken olika klassers intressen skarpt skilde sig.

Förut har anmärkts, att Swedenborg icke rätt varsnade den egentliga svagheten i det dåtida svenska myntsystemet, nämligen den flerdubbla myntfoten af guld, silfver och koppar. Han antog utan vidare, att proportionen mellan silfver- och kopparmynten var rätt satt och svarande emot deras inbördes värde. Emellertid visade det sig snart nog, att silfret ej kunde trifvas tillsammans med kopparen, och det blef en angelägen omsorg för de insiktsfullare finansmännen att förbereda silfvermyntfotens införande. Swedenborg tog icke någon del i denna sträfvan, och man torde kunna antaga, att han i likhet med hattarne fruktade, att kop-

parmyntets afskaffande skulle utblotta landet på reda mynt. Såsom anhängare af »underviktsläran» lät han omsorgen om handelsbalansen gå framför allt annat och var i så måtto en rättrogen anhängare af hattarnes ekonomiska åskådning. Det var också just denna farhåga för brist på reda kapital i landet, som bragte myntreformen på fall vid den första hattriksdagen 1738—39; sedermera utvecklade sig som bekant det svenska myntväsendet hastigt i riktning mot den rena pappersmyntfoten.

Men om också skäl finns för att i nyss nämnda hänseende räkna Swedenborg såsom anhängare af hattsystemet och om han säkerligen skänkte sitt gillande åt anstalterna att medels bankolån i sedlar m. m. understödja exportnäringarna, så föreligga å andra sidan vittnesbörd, att han tillfullo insett de farliga konsekvenserna af det till ytterlighet drifna bankokreditsystemet. Sedan sedelstocken genom oinskränkt kreditgifning åt kronan och enskilda personer bragts upp till en oerhörd storlek under det pommerska krigets tid, framträdde såsom bekant vid 1760—62 års riksdag från skilda håll yrkanden på inskränkning i sedellånen. Största uppmärksamheten tillvann sig härvid Nordencrantz, som föreslog en radikal inskränkning i den åt exportnäringarne lämnade krediten och ville, att banken skulle indraga dylika lån och järnkontoret upphöra med sin förlagsgifvande verksamhet. Mindre beaktande vann adjunkten P. N. Christiernin, som företrädde den vida förnuftigare åskådningen, att sedlarne borde indragas med största försiktighet, så att icke näringarne förlamades och ett ondt botades med värre.

I ett memorial af den 17 november 1760, ingifvet till riksdagen och remitteradt till sekreta utskottets deputerade öfver växelärendena, har Swedenborg framlagt sina åsikter i den brännande penningreformfrågan. Han börjar med att fastslå, att den högt uppdrifna »växelkursen» d. v. s. de utländska valutornas agio gent emot sedlarne allenast var en sekundär verkan af sedlarnes värdeförminskning i den allmänna rörelsen — ett sakförhållande, som numera kan synas självklart, men som väl tålde att belysas vid en tid, då riksdagsmajoriteten hart när med tvång ville upprätthålla, att växelkursens höjd berodde af undervikten. »Själfva myntet endast reglerar växeln»,

skrifver nu Swedenborg, i skarp motsättning mot de åsikter, han förut hyst i detta ämne. Han uttalar sitt ogillande af att grunda penningpolitiken på handelsbalansernas kalkyler och ser i det reda myntets försvinnande en verkan af den öfverflödande sedelmassan, icke af undervikten. I valet af botemedel mot kursen är han radikalare än själfva Nordencrantz och vill, att bankolånen skola upphöra, de utestående lånen afbetalas och järnkontoret alldeles upphäfvas. Det är en ödets ironi, att Swedenborg, som förut så förträffligt utredt den fördärfliga verkan på landets ekonomi af myntdevalvation med en tredjedel af värdet, nu påyrkar åtgärder, som måste leda till oerhördt kursfall och ruin för näringarne, något som sedermera ju också inträffade under mössornas tvångsregemente.

Men numera såg Swedenborg i en så radikal kur det enda medlet att åstadkomma ett stadgadt penningvärde. Genom den restriktiva bankpolitiken åsyftade han, att banken skulle sättas i stånd att öka sitt förråd af plåtar, som f. ö. vid denna tid ingalunda var obetydligt (c:a 18 t. g.). I en inlaga till rådet år 1760 med anledning af Falu bergslags ansökan att få utskeppa ett större parti garkoppar påvisade han sålunda faran af att tillåta den omyntade kopparens fria utförsel. Kopparen var det svenska myntets grundval, skref han, hvarför bergslagen endast borde tillåtas att utmynta sin koppar och sälja densamma inom riket; därigenom förökades plåtkapitalet med tre à fyra tunnor guld årligen. Endast i rådkammaren vunno sådana synpunkter beaktande; riksdagen gaf nu liksom förut vika för näringsintresset och tillät utskeppning af intill 1,500 skeppund pr år.

Någon tanke på öfvergång från den i allo olämpliga kopparen såsom myntmetall till silfret hade däremot Swedenborg icke. I detta hänseende liksom äfven i andra står Christiernin före honom, hvilken i sina 1761 utgifna föreläsningar om växelkursen bestämdt uttalade sig för den enhetliga silfvermyntfoten och jämväl upptog Swedenborgs gamla förslag om decimalräkning. Det kan väcka förvåning, att Swedenborg, som ifrade för förenkling i myntväsendet, icke härutinnan fattat tidens kraf. Men måhända behärskades han ännu i viss mån af under-

viktsläran och fruktade, att aflysningen af kopparmyntet skulle beröfva landet all reda kapitaltillgång; det var samma åsikt, som den ifrige hattekonomen, lagman Wennerstedt, i ett memorial vid 1738—39 års riksdag korteligen uttryckte sålunda: bättre att hafva slätt än alls intet mynt i landet.

Ännu en gång den politiska kvinnorösträtten.

Ett genmäle
af
Fil. kand. **Hjalmar Haralds.**

Fröken Hilma Borelius har under rubriken: Den politiska kvinnorösträtten i denna tidskrifts aprilhäfte fått införd en polemik mot min artikel med samma titel i förra årets decemberhäfte. Uppsatsen afser enligt dess egen uppgift »att vara, icke en polemik om principer, som mellan fullständigt olika tänkande måste bli ofruktbar, men en utredning och belysning af nämnda artikels intellektuella innehåll. Liksom man i algebran hyfsar en ekvation, hyfsar jag härvid både logiskt och i andra afseenden artikelförf:s argumentering».

Denna ingress är mera ett vittnesbörd om den kvinnliga kritikerns vilja att vara spetsig än om hennes förmåga att vara logisk. Hyfsa kan måhända vara ett ord, som ger en viss angenäm smak på tungan, när en feminist skall behandla en motståndare till kvinnorösträtten, men fröken B:s användande af analogien är alldeles felaktig. Hyfsandet af en ekvation innebär i algebran en förberedelse till eller, om man så vill, ett första moment i dess lösning och förutsätter, att den är *riktigt* uppställd och kan således icke med rimlig mening tillämpas på fröken B:s försök att påvisa inadvertenser i min bevisföring.

Här kanske fröken Borelius kommer och beskyller mig för formalism och visserligen med mera rätt än vid min etymologiska anmärkning mot kräfvandet af kvinnorösträtten såsom en konsekvens af den *allmänna* rösträtten. Min formalism i detta fall bestod i ett påpekande af, att ur den af feministerna *själfva* angifna formalistiska grunden motsatta slutsatser kunde dragas. Därigenom kom jag ju på sätt och vis att stå på samma formalistiska ståndpunkt som de. Det finnes, fröken B., en bevisföring, som heter deductio in absurdum och gentemot feministerna kan det vara skäl att följa dem äfven i deras mest formalistiska irrgångar, emedan de ha en mycket stark böjelse att, när deras bevisning utan vidare lämnas åt sitt värde, framställa den såsom omotsagd, emedan den skulle vara *oemotsäglig*.

Den logiska hyfsningen af min artikel enligt sin metod börjar fröken B. med att påpeka motsägelsen mellan principen rösträtt och värnplikt, af mig omnämnd sidan 276 såsom liggande till grund för 1902 års riksdagsskrifvelse och den af mig sidan 284 accepterade teorin om det allmännas intresse som grund för rösträtten. Först och främst torde få anmärkas, hvad väl den förståndige läsaren redan märkt, att, om någon motsättning härvidlag existerar, denna motsats skulle förefinnas mellan 1902 års riksdagsskrifvelse och den af mig accepterade rösträttsteorien, hvilket ju icke är det samma som någon *inkonsekvens* i min tankegång.

Men den karaktäristik af 1902 riksdagsskrifvelse jag å sidan 276 gifvit innebär icke den af professor Fahlbeck 1902 kritiserade bytesteorin. Min karaktäristik af skrifvelsen lyder: »Den ville ge värnplikten en fastare grund i folkmedvetandet genom att aflägsna den oegentligheten, att breda lager af vårt folk voro genom ett penningstreck uteslängda från politiskt inflytande samtidigt som staten gjorde anspråk på deras personliga insats vid försvaret».

Endast den, som är okunnig om den debatt, hvilken inom och utom riksdagen föregick beslutet 1902, kan tolka detta som hänsyftande på att rösträtten tänktes som *betalning* för värnplikten. Kanske fröken B. emellertid är bättre skyddad för missförstånd, om jag uttrycker den politiska meningen med 1902 års riksdagsskrifvelse i den populära formulering, som på den tiden ganska

allmänt var gängse; ungefär som så: Hvarför skulle man icke våga anförtro röstsedeln åt den man vågar anförtro geväret?

Detta om mina inkonsekvenser. Eftersom de icke existera kunna de ej såsom fröken Borelius önskar, få användas till att öfverskyla det faktum, att kvinnorösträttens förkämpar ha mycket svårt att hålla sig uppe på den höga vetenskapliga ståndpunkt af rösträtten såsom en statsfunktion, där de ledande förkämparne t. ex. fröken Lydia Wahlström vilja placera dess banér. Jag är icke alldeles utan vidare öfvertygad om riktigheten af fröken B:s påstående, att funktionsteorien och teorien om rösträtten som en människorättighet icke förekomma hos samma personer så mycket mer, som den dam, som förde ordet vid uppvaktningen för statsministern den 6 oktober 1906 obesväradt argumenterade utifrån de båda motsatta ståndpunkterna i tur och ordning i *samma* tal, men lämnar detta åsido. Faktum är att menige man inom rörelsen icke ha så pass klart parollen, att kvinnan behöfves i statslifvet, att de kunna låta bli att gå på i de naturrättsliga ullstrumporna och detta tyder på, att det hela är en taktisk ståndpunkt icke en klart fattad öfvertygelse. Och hela världen vet, att det är så, att den kvinnliga rösträttsrörelsen har sitt ursprung icke i något begär att gagna staten, utan i kvinnosakskvinnornas »honette ambition», som fotar direkt på de mänskliga rättigheternas teoretiskt underminerade grund. (Fröken B. erkänner själf i sin broschyr: »Kristendomen och Kvinnofrågan» detta historiska samband med franska revolutionen).

Teoretiskt underminerad, häremot har fröken B. på förhand väpnat sig genom att ansluta sig till det »moderna» föraktet för teorier i ordalag, som, om man ville vara elak, skulle utan förvanskning tillåta den konsekvensen, att fröken B. skrifvit sin artikel af intresse (positivt eller negativt) för mig personligen. Ty detta måste väl bli konsekvensen, om fröken B. utesluter den andra möjligheten, en »polemik om principer», under hvilken kategori väl en belysning af min »artikels intellektuella innehåll», om den skall ha raison d'être i en statsvetenskaplig och icke i en personhistorisk tidskrift direkt eller indirekt måste falla.

Nu fritar jag emellertid en så intelligent kvinna som fröken B. i sin uppsats om »Kvinnornas rösträttskraf» i »Kristendomen

och Var tid» visat sig vara, från något så meningslöst. Rätta förhållandet torde åskådliggöras af Ludwig von Gerlachs ord om, att Pilatus frågade: Hvad är sanning? utan ringaste lust att träffa på sanningen.

Så förhåller det sig också med fröken B:s skepsis mot teorier, alltså äfven den moderna funktionsteorien i rösträttsfrågan. Den teorien är obehaglig för feministerna; däraf denna skepsis, som partier så ofta anlägga enligt formeln »stat pro ratione voluntas.»

Fröken B. har fullgod anledning till denna sin vattuskräck för teorien. Hon har icke i en enda punkt kunnat rubba den bevisning jag på funktionsteoriens grundval fört mot kvinnoröst-rätten. Hennes skolkökslärarinnor i rösträttsföreningsstyrelser äro flugor, som ingen sommar göra. Hemmen kräfva *husmödrar*, som offra sig för sina hem utan att distraheras af politiken och dessa kunna icke ersättas af *skolkökslärarinnor*, som f. ö. genom sin existens äro ett tecken till att allt icke är väl beställdt med husligheten, eftersom den bästa husmoderskola är hemmet och allt annat är surrogater. Min kritiker rider trots min utredning s. 287 »för 100:de gången» upp på den förmenta motsägelsen mellan att tro på en oföränderlig »natur» hos kvinnan och vilja kringgärda denna »natur». Denna motsägelse är endast skenbar, och beror på en feministisk »quaternio terminorum». Dessa motsatta påståenden uttalas icke utan vidare om samma »natur» hos kvinnan, utan om denna »natur» i olika afseenden. Det är ingen motsägelse mellan att påstå *å ena sidan*, att det finnes en af kvinnans fysiska beskaffenhet betingad oföränderlig »natur» hos kvinnan, som gör henne olämplig för det offentliga lifvet och *å andra sidan* att vissa sidor hos kvinnonaturen äro betingade af sociala förhållanden och däraf påverkbara eventuellt i ofördelaktig riktning. Detta gäller framförallt om de *kulturella* egenskaperna hos kvinnan, som ju till en stor del måste genom uppfostran eller på annat sätt förvärfvas, hvilket ju ej befrämjas, af att kvinnans uppfostran och intressesfer lägges om i »manlig» riktning. Men förekomna samhällsförhållanden kunna ju äfven medföra *fysisk* degeneration. Erfarenheten visar, att i sjunkande kulturer kvinnorna visserligen icke förlora förmågan att älska,

hvarmed ju feministerna i tid och otid lugna oss, men att viljan och förmågan att föda och uppfostra barn kan i betänklig grad sjunka. I förbigående må det anmärkas, att fröken B. ingen rätt har att påbörda mig att »sätta som kvinnans högsta uppgift det fysiska moderskapet». Intet i min artikel berättigar till denna trånga begränsning.

När fröken B. tillägger mig den meningen »att hemfrid endast kan byggas på kvinnans undermålighet», går hon utom de tillåtliga gränserna för polemik, hvaröfver jag icke förundrar mig, då erfarenheten från kvinnorösträttsdebatten lärt mig, att man från det svagare könet åtminstone i dess feministiska representanter icke får förutsätta ridderlighet.

Jag har icke begått den bottenlösa dumheten att som undermålig beteckna den kvinna, som sköter sitt hem, vare sig gynnsammare omständigheter tillåta henne vid sidan häraf utveckla »en hög andlig kultur» eller ej.

Detta kvinnoideal är mitt enda för den gifta kvinnans vidkommande och jag erkänner det icke som ett undermåligt, hvari det sociala medvetandet feministerna till trots ger mig rätt.

Jag vill ingalunda ens frånkänna kvinnan rätten till politiskt *intresse* endast till aktivt deltagande i politiken.

Detta det politiska juristeriets friheisbegrepp, hvilket finner kvinnan ofri och förnedrad af brist på vissa juridiska befogenheter, som hon icke *behöfver* för att utveckla ett rikt och helt lif är det samma, som finner det norska folket fritt trots all vanmakt att häfda sin självständighet utåt bara för att ett folkvaldt storting får formaliter husera efter behag med en själfständighet, som ej existerar, medan t. ex. de tyska och svenska folken anses mindre fria i jämförelse härmed, därför att dessa folks själfständighet på ett ändamålsenligare sätt tillvaratages utan folkrepresentationens närgångna inverkan. Detta begrepp är redan på retur ute i Europa sedan 1870 och hos oss sedan den nationella väckelsen efter 1905. Vi gå mot en starkare, *manligare* tid än den, då romantikens kvinnodyrkan i en mesallians med intellektualismens starrblindhet för de andliga könsskillnaderna födde feminismen. Hos de starka folken skall feminismen och all annan dekadans göra det sällskap och de svaga (hvilket ej är

synonymt med små) folken skola med all sin dekadans gå undergången till mötes, såsom alltid med vissa mellanrum sker i världshistorien.

Vi gå mot en manligare tid. Idyllen från 1800-talets midt är slut. Vårt folk har mot sin vilja kommit med i världshändelsernas malström, hvarur vi för alltid trodde oss ha kommit ut genom en lyckobringande förening med Norge. Med Ålandsfrågan har världspolitiken klappat på våra portar, så tydligt, att *ingen* kunnat undgå att höra det. Samling blir nu lösen, samling genom saklägets egen makt af ett nog så motsträfvigt folk. Men det blir icke Lydia Wahlström eller någon annan kvinna, kring hvilken vi skola samlas, trots att de nog så beskäftigt ropa ut hvad de tro sig ha aflyssnat tidshändelserna. Samlingen blir och måste bli en samling af Sveriges män kring en eller flere ledande män. Med: klart skepp! följer också: kvinnor och barn under däck!

Sveriges kvinnor få därvid ingalunda en föraktlig roll; ingen mer och ingen mindre roll än den ädla och goda kvinnor utan att göra uppror mot männen och naturen i alla tider fyllt. »Kvinnor få lida och män gå på,» när det gäller, kommer den uppgiften att synas stor nog, emedan den är den största. Och ingen belönar dem med rösträtt för den nationella samling, som består uti att de icke resa sig *emot* utan ödmjukt tjäna det Sverige, som är och af ålder varit *deras eget* likasåväl som männens. När det stora allvaret kommer, försvinna alla förvända rättskraf som snö för solen. Då har vår politik icke tid för panem — »varutillförsel, köttbesiktning och mjölkkontroll etc.» — och circenses — den Ellen Keyska kvinnokultens blommor. Den senares drifhusblomster få vika för dem, som växa upp af sig själfva liksom på fjällets branter, såsom den ljufvaste lyckas blomster alltid växa bland olyckor och lidande.

Det förra och *hela* den sociala frågan får då sin rätta plats, men icke i *centrum*. Ambulansen kommer i andra rummet i krig. Men därmed vare icke sagdt att vi lättjefullt komma att hvila på de sociala frågorna. Ambulansen ligger äfven den hårdaste fältherre om hjärtat, ty den minskar förlusterna. Mycket, kanske det mesta af den moderna socialpolitikens kraf, nämligen allt som icke är form och mode, utan realiteter, kommer att

snabbare än de djärfvaste bland de socialt intresserade kunnat drömma om att förverkligas i de hårda tiderna af ett enigt folk, men upplyft på statsresonens högre plan, där man offrar icke till klassmotståndare utan till fosterlandet. Tecknen till detta, som skall komma, ha redan visat sig, författningsrevisionen 1907 är tecken nog, den hade sina föregångare i anspråkslösare mått redan före 1905, som kastade sin skugga framför sig.

Denna vändning är redan förebådad i andens värld, den flacka esteticismen och intellektualismen äro på retur. Vi döma annorlunda än 30- och 60-talets män. Mycket af hvad de ha gjort taga vi lugnt till godo som kulturella eröfringar icke minst i afseende på den kvinnans frigörelse, som de genomfört, och som skapat om Sveriges kvinna till det fria och stolta väsen hon nu är. Men om vi ock taga fasta på hvad som är godt i fädrens arf, så göra vi oss urarfva i afseende på de *falska teorier*, hvarmed de understundom sökte för tanken motivera sina reformer, och *dessa falska teoriers konsekvenser taga vi icke!* Vi ha brutit med deras individualism i nationalekonomi och socialpolitik och detta kommer att draga med sig en sund reaktion i stort sedt gemensam för alla partier äfven på rättspolitikens område. Ingalunda må man inbilla sig att vi som en fårskock skola i kvinnofrågan gå rätlinigt från myndighet och lika arfsrätt till kvinnans rösträtt. Utvecklingen går aldrig rätlinigt, en del saker går den dessutom obönhörligt förbi utan att komma tillbaka till dem.

Icke individualisterna utan de, som lägga samfundssynpunkten på frågorna, Hjärne och Fahlbeck, Kjellén och Sundbärg, Cassel och Heckscher, Molin och Stridsberg, alla dessa ur skilda läger äro i sanning den moderna tidens män. Att de äro det, är en sanning, hvars objektivitet bevisas af vårt historiska läge som ett folk, hvilket alltsedan vår storhetstids fall låter sina krafter uppslitas i inbördes kamp, emedan folkets individer och klasser icke kunnat lära sig att se ut öfver det enskilda, som söndrar, till det allmänna, som enar.

Deras ställning till den speciella frågan om kvinnans rösträtt är olika och af ingen betydelse för deras grundåskådning. Äfven män kunna vara ologiska och de varmblodiga, intuitiva

naturerna bland dem äro det ofta liksom en kvinna kan vara »unerbitterlich logisch», men da vanligen på bekostnad af blicken för de realiteter, som skola ge logiken material, för att den ej skall nödgas tröska förlegade teoriers unkna halm. Men alla bebåda de dessa män den nya tid, som skall bära till grafven 18:de och 19:de århundradenas atomistiska individualism och med den äfven feminismen, som trots alla anlagda förklädnader dock är dess köttsliga afkomling i rakt nedstigande led.

Detta vare mitt svar, hvarigenom jag velat föra diskussionen pa nytt ut från kriarättandets område på åskådningarnes och principernas. Tillika anser jag mig nog eftertryckligt ha afvisat alla försök att slå mig på fingrarna i logiken för att min tystnad gentemot dylika försök hädanefter ej *bör* kunna misstydas.

Prishistoriska metodfrågor.

Af

Docent Eli F. Heckscher.

I föregående häfte af denna tidskrift har Dr. Emil Sommarin upptagit till diskussion frågan om de prishistoriska studiernas berättigande och metod, närmast såsom en slags principiell inledning till sin nästan samtidigt publicerade afhandling »Bidrag till kännedom om arbetareförhållanden vid svenska bergverk och bruk i äldre tid till omkring 1720». Med utgångspunkt i dessa två framställningar ber jag att få fästa uppmärksamheten på några synpunkter, som ej synas ha vunnit det beaktande de förtjäna vid studier af detta slag.

Dr. Sommarin betonar redan genom titeln på sin tidskriftsuppsats (»Ett hufvudproblem i ekonomisk historia») och vidare genom uppsatsens första ord, att ett nöjaktigt konstaterande af pänningvärdets växlingar i äldre tid måste betraktas som ett hufvudproblem för den ekonomiska historien. Det är väl knappast fruktbringande att fortsätta denna diskussion om det relativa värdet af olika slags studier, men däremot borde åtskilligt vara vunnet, om man kunde få klarhet om *ändamålet* med de prishistoriska undersökningarna.

I detta hänseende inskränker sig Dr. Sommarin (denna tidskrift s. 65) till en förklaring, att kännedomen om pänningvärdets växlingar (d. v. s. den allmänna prisnivåns konstaterande) utgör den första förutsättningen för en forskning, som »önskar göra de ekonomiska data till ett led i en framställning af den ekonomiska utvecklingen under ett mer eller mindre omfattande historiskt

skede och på samma gång (önskar) göra deras betydelse begriplig för nutida uppfattning».

Den fråga, som det nu i första rummet gäller att besvara, är ej den om ändamålet med prishistoriska studier i allmänhet, utan den om syftet med undersökningar af hvad Dr. Sommarin betraktar såsom den ekonomiska historiens första förutsättning, alltså af pänningvärdet eller *den allmänna prisnivån.*

Såvidt jag förstår, är det egentligen tre syften som undersökningar rörande prisnivån antas skola tjäna.

För det första har prisnivåns bestämmande sitt *ändamål i sig själf*, ty prisnivån är ju det enda uttrycket för *pänningens eget värde* — som endast kan uttryckas i varornas värde — och är därför också ett uttryck för *myntmetallens* värde. De flesta undersökningar af prisnivåns förändringar under 1800-talet, de olika systemen af index numbers o. s. v., tjäna detta — om man så vill — teoretiska syfte att konstatera cirkulationsmedlets värdeförändringar, för att därifrån komma till slutsatser beträffande lagarna för pänning- och kreditväsendet.

Att undersökningar af prisnivåns historia behöfvas för att lära känna — prisnivåns historia, är naturligtvis oförnekligt. Den enda fråga, som i detta hänseende kan vara föremål för tvifvel, är den, hur mycket som kan läras för detta ändamål af det ojämna och bristfälliga material, som äldre tider ha att erbjuda. Att de oundgängligen ganska klumpiga metoder som användas för konstaterande af en prisnivå för äldre tider äro mycket betänkliga, då det gäller så ömtåliga frågor som de nu nämnda, tror jag man måste erkänna.

Detta första syfte med prisnivåns konstaterande har Dr. Sommarin ej häller tagit upp i sin nyss citerade motivering. Däremot har han haft ett annat syfte i tankarna, nämligen möjligheten att *jämföra priser för olika tider*, närmast att jämföra historiska prisuppgifter med nutida priser. Detta är uppenbarligen det andra syftet med undersökningar af prisnivån. Metodfrågan är i detta fall väl värd en närmare granskning.

Antag att man har prisuppgiften: en oxe kostade vid ett visst tillfälle år 1523 5 mark. Antingen vill man då veta, om priset *för den tiden* var högt eller lågt, hvilket ju kan erhållas genom

en direkt jämförelse med andra samtida oxpriser; detta fall kan alltså lämnas åsido. Eller också vill man veta, om priset i jämförelse med *nutidens* (eller någon annan tids) pris var högt eller lågt. Vägen öfver prisnivån passerar då följande stationer. Först uträknas hvad fem mark höllo i fint silfver, ej enligt myntlagarna utan i cirkulationen, efter klippning och slitning — redan det en svår uppgift. Sedan uträknas hvad det nuvarande priset på en oxe skulle utgöra i fint silfver — hvilket för ett guldmyntfotsland som vårt innebär fastställande af ett värdeförhållande mellan guld och silfver, som alltid måste bli i någon mån godtyckligt. På detta sätt får man prisförändringen uttryckt i kvantiteter fint silfver. Denna första manipulation lider genast af det outrotliga felet att bygga på förutsättningen, att pänningevärdets förändringar troget följa förändringarna i myntets metallhalt, hvilket som bekant aldrig och aldra minst i tider af naturahushållning är förhållandet; tvärtom finnas många exempel på, att prisstegringen kom långt efter förändringen i myntvärdet. Men under sådana förhållanden beror ju prisnivån icke på myntets metallhalt utan på helt andra faktorer, särskildt på priserna under den föregående tiden, och beräkningarna äro följaktligen missvisande. Om man emellertid vill se bort härifrån, förefaller det som om man i de flesta fall skulle kunna afbryta undersökningen på denna punkt och säga: en oxe 1523 kostade 55 gram fint silfver, en oxe 1908 kostar (t. ex.) 552 gram (beräknadt) fint silfver; alltså har oxpriset nästan jämt tiodubblats. Man synes härmed ha fått veta hvad man ville, nämligen förhållandet mellan varans pris vid de två tidpunkterna.

Med de vanliga metoderna är detta emellertid endast början. Det svåraste återstår, nämligen att konstatera själfva prisnivån. Hur det skall göras har Dr. Sommarin utförligt visat, och jag skall ej ingå på det.

Men hvad har man vunnit med detta sista och svåraste steg i undersökningen? Man vet förut, att oxpriset tiodubblats. Om nu undersökningen af prisnivån gifvit det resultat, att pänningens köpkraft 1523 var sex gånger så stor som för närvarande, blir slutsatsen alltså, att en oxe för närvarande kostar två tredjedelar mera än 1523, jämfördt med andra varor. Härtill kommer emellertid till sist vid denna liksom vid *alla* slag af prisstatiska jämförelser den svå-

righet, som ligger i olikheten i *kvalitet* för varorna vid olika tider; men just därför att den svårigheten aldrig kan undvikas, uppehåller jag mig ej nu vid den.

Är nu detta resultat — äfven under förutsättning att det är fullt riktigt — af något stort intresse? Knappast. Just den del af resultatet, som är minst tillfredsställande, är den, som vållat de största svårigheterna, i det att resultatets värde ihögsta grad beror på, hur prisnivån beräknats, *hvilka* varors priser som mest påverkat siffran för prisnivån. Det är en ofantlig skillnad, om grundvalen för prisnivåns beräkning främst är andra kreaturspriser, fiskpriser, spanmålspriser, saltpris eller priser på kläder, och för den händelse alla dessa sinsemellan mycket divergerande priser (jämte andra) tagits med i beräkningen, huruledes deras inflytande afvägts och hvilket pris som mest influerat på prisnivåns bestämmande. Men då så är — då förhållandet mellan exempelvis å ena sidan fårets, rågens, saltets pris och å andra sidan oxens pris är det reala ändamålet med undersökningen — vore det ej då mycket lämpligare att *direkt jämföra relationerna mellan priserna på samma varor vid olika tider*, i synnerhet om detta mycket lättare låter sig göra?

Grundfelet i den metod, som bygger på en beräkning af prisnivån är kanske i de nu behandlade fallen, att man utgår ifrån att olikheterna i varornas pris vid olika tider egentligen endast bero på ändringar i pänningvärdet. Så är naturligtvis icke förhållandet, utan varornas *inbördes* värde har undergått synnerligen betydelsefulla förskjutningar. Det går därför alldeles icke an att förvandla ett oxpris för 1523 i nutida pris helt enkelt genom att multiplicera priset (uttryckt i kronor eller fint silfver) med siffran för pänningens köpkraft; den siffra man då erhåller kan lika ofta vara missledande som förklarande.

Det tredje syftet med beräkningar af prisnivån är nog ofta just att undersöka förändringar i varornas inbördes priser mellan olika tidpunkter. Man säger: rågens pris har fördubblats, men prisnivån har endast stigit med hälften; följaktligen har rågpriset stigit dubbelt så mycket som andra priser. Men äfven detta omdöme förlorar en stor del af sitt värde genom att ena jämförelseleden är något så obestämdt som prisnivån. Har rågen stigit mer

än korn och hafre? Ha spanmålspriserna stigit i jämförelse med köttpriser eller arbetslöner? Detta är hvad den ekonomiske historikern i verkligheten vill veta, och för det ändamålet behöfver han ej känna prisnivån.

Syftet med dessa rader är framför allt att påpeka, huru mycket betydelsefullare i de flesta fall studiet af *de relativa priserna* är än studiet af prisnivån. I stället för hela den apparat, som prishistoriska studier af det vanliga slaget erfordrar, kan man då i en mängd fall direkt jämföra de samtidiga priserna för olika varor utan någon omräkning i fint silfver och alltså utan mynthistoriska studier; och äfven då sådana studier erfordras — på den grund att man ej har priser för samma år för de olika varorna — bespares hela undersökningen af prisnivån. Priset på den vara, som man vill göra till utgångspunkt för jämförelsen, t. ex. hvetet eller rågen, sättes = 100, och priserna på de varor, man vill jämföra med denna angifvas i procent af den första varans pris.

Den förste, som mig veterligen användt det stora publicerade prishistoriska materialet för sammanställningar af detta slag, är professor J. S. NICHOLSON i Edinburgh. I tredje delen af sin utmärkta lärobok *Principles of Political Economy* (London 1901) ägnar han ett kort kapitel (bok 4, kap. 3) åt »Progress and General Prices», som i någon mån följer de vanliga linjerna för prishistoriska undersökningar, men öfvergår i följande kapitel till en utförlig framställning af »Progress and Relative Prices». Han visar där, på grundval af ROGERS' material, utvecklingen genom århundraden af prisförhållandet mellan exempelvis de olika sädesslagen, mellan hö och halm, mellan oxkött, fårkött och hvete, mellan ull och kläde, mellan bomull och bomullsmanufakturer, mellan trä, kol och järn, mellan olika transportmedel o. s. v.

Ur dessa siffror drar Nicholson många intressanta slutsatser både beträffande produktion och konsumtion. Han påpekar, hvad som ju är bekant för hvarje nationalekonom och som särskildt ligger till grund för hela den klassiska teorin för den internationella handeln, att *det är de relativa och ej de absoluta priserna som bestämma såväl produktionens som konsumtionens fördelning*, i det att »the history of relative prices is the history of the law

of substitution , i produktion som konsumtion. Af hans slutsatser i detalj må det vara nog att nämna några få. Af prisförhållandet mellan hvete och korn fram till slutet af 1500-talet sluter han till förhållandet mellan bröd- och ölkonsumtionen (då kornet i hufvudsak användes för brygd), af talgljusens höga pris i förhållande till skodon sluter han till de medeltida kreaturens, särskildt fårens magerhet — då de hade så litet fett i förhållande till hud — af prisförhållandena mellan ull och fårkött, ägg och spannmål drar han slutsatser om landtbrukets karakter, af förhållandet mellan råvarornas och den färdiga produktens pris — eller af råvaruprisets andel i produktens pris — sluter han till förädlingens svårigheter. Alltsammans är gifvetvis endast skisseradt, men synes trots detta visa betydligt viktigare resultat än dem som kunna dragas ur de vanliga prishistoriska undersökningarna. Så t. ex. är det väl af intresse att finna, att bomullens pris 1779 endast utgjorde 1/8 af den färdiga varans pris, men 1812 3/5, d. v. s. att — trots otvifvelaktigt förbättrad kvalitet — förädlingskostnaden nedgick från 7/8 till 2/5 af den färdiga varans pris.

Nicholson bygger, som nyssnämndes, på Rogers' prismaterial. Hans framställning lider därför möjligen, hvad själfva källkritiken beträffar, till ej ringa del af samma brister som de vanliga prishistoriska undersökningarna, nämligen af sammanförande af uppgifter från olika delar af landet, användning af medeltalsberäkningen på grundval af otillräckligt eller heterogent material o. s. v. Men om det prishistoriska materialet *insamlas* med relativa prisundersökningar för ögonen, visar det sig att dessa undersökningar från den *historiska kritikens* synpunkt ha ett ofta ofantligt försteg framför den vanliga metoden. När det icke gäller de absoluta utan de relativa priserna, blir det nämligen ofta onödigt att sammanföra uppgifter ur olika källor och att på dem bygga medeltal. Man kan nämligen ofta nöja sig med att sinsemellan jämföra de priser som finnas i samma källa eller alldeles likartade källor och sedan jämföra *relationen* mellan dessa priser med *relationen* mellan de priser på samma varor, som framgå ur andra källor. Om då de absoluta priser, som förekomma i de skilda källorna, visa afvikelser, är detta uppenbarligen af ringa betydelse, för så vidt prisrelationen mellan varorna är densamma i de olika källorna.

Det möter då icke de minsta betänkligheter att jämföra priserna på råg och nötkött å ena sidan i några godsräkenskaper och å andra sidan på en marknad, äfven om de senare priserna öfver lag äro 50 % högre; ty det gäller endast relationen varorna emellan, som kan förbli fullständigt oberörd af denna skillnad i de absoluta priserna. Företer åter relationen olikheter i de två fallen, ställer sig en förnuftig analys af differensen lättare än vid de vanliga prishistoriska undersökningarna, där man sprängt sambandet mellan priser på olika varor ur samma källa och låtit siffrornas afvikelser försvinna i missledande medeltal.

Äfven från metodisk synpunkt erbjuder det dessutom en ofantlig fördel att man vid undersökningar af relativa priser i många fall kan undgå de teoretiska och praktiska svårigheter, som följa af det föränderliga cirkulationsmedlets indragande i beräkningarna.

Det kanske väcker förvåning, att bland exemplen på undersökningar af relativa priser nästan intet nämnts om undersökningar af arbetslönerna. I självfva verket lämna arbetslönerna för naturahushållningens tid bättre än de flesta slag af material möjligheter till undersökning af de relativa priserna, af det skäl att lönerna utgingo i natura och alltså deras relation till lifsmedlen ofta är gifven i självfva urkunderna. Jag har sparat detta till sist, emedan händelsen fogat det så, att just det värdefulla material Dr. Sommarin lagt fram i sin afhandling om bergverksarbetarnes ställning utgör ett ovanligt godt exempel på metodens värde.

Dr. Sommarins material tillåter uppställande af exakta — ej blott konstruerade — arbetarbudgeter. Bergverksarbetarnes hela löner äro ej alltid angifna i pänningar, men äfven då så är förhållandet, meddelas det i en mängd fall hur stor del af lönerna som arbetarna utfått i reda pänningar och hur mycket de utfått i olika varor, äfvensom ofta hur priserna på dessa varor beräknats. Särskildt för den äldsta tiden var det af naturliga skäl mycket litet (omkr. 10 % af lönen), som betalades i pänningar, och följden är alltså att självfva källorna meddela 90 % af arbetarens budget.

Dr. Sommarin har sålunda ur källorna direkt fått själfva reallönerna, direkt fått kännedom om arbetarnas konsumtion. Hans hufvudsyfte har — såsom han säger i denna tidskrift s. 82 — varit »att finna en hållbar uppfattning om arbetslönernas relativa höjd». Den rätta metoden hade väl då varit att *direkt jämföra olika tiders reallöner med hvarandra.* Författaren borde ha ställt vid sidan af hvarandra arbetarbudgeterna för olika tider och undersökt i hvilka hänseenden arbetarnas konsumtion gått framåt eller tillbaka. Den lilla del af lönen, som utgått i pänningar, kunde — där den ej såsom en konstant kvantitet eliminerades — utan svårighet ha förvandlats i varor, väl att märka efter den tidens pris på varorna, utan all indragning af myntens silfverhalt eller prisnivån. Det enda nämnvärdt osäkra momentet i en sådan undersökning skulle, förefaller det, ha varit olikheter i varornas kvalitet; men denna störande faktor inträder vid *alla* prishistoriska prishistoriska undersökningar och kan lika mycket (eller lika litet) justeras bort vid dem alla.

Vid denna metod skulle man ej blott ha kunnat se förändringarna i arbetarnas lefnadsstandard, man skulle äfven ha fått veta förändringarna i deras *konsumtion* — uppgång i fläskkonsumtion, nedgång i fisk-konsumtion, eller hur utvecklingen nu varit. Om någon invänder, att det ej är möjligt att säga om arbetarnas standard gått upp eller ned, då de öfvergått från ett konsumtionsmedel till ett annat, så erkännes genast invändningens berättigande. Förhållandet är endast — såsom torde vara allmänt erkändt sedan Lehrs undersökningar och som bl. a. upprepade gånger framhållits af prof. Wicksell — att samma hinder inträder för bestämmande af *prisnivåns* förändringar under motsvarande förhållanden; det saknas nämligen ett oundgängligt moment, förhållandet mellan lifsmedlens näringsvärde. Men medan beräkningar af prisnivåns ändringar intet gifva under sådana förhållanden, visar ju jämförelsen mellan reallönerna, hur konsumtionen faktiskt ändrat sig, hvilket är väl så viktigt som ett värdeomdöme om förbättring eller försämring.

Det förefaller som om Dr. Sommarin i rätt hög grad vore ense med mig om riktigheten af denna metod. Han säger nämligen (denna tidskr. s. 79): »Jämförelser mellan normalbudgeten

c. 1608 och en motsvarig normalbudget c. 1908 skulle vara ägnade att ge en tämligen god uppfattning om förändringarna i lefnadsstandard inom arbetsklassen». En sådan jämförelse har emellertid Dr. Sommarin icke verkställt. *Hvarför* han icke vandrat denna väg har han ej angifvit, möjligen har orsaken varit frånvaro af arbetarbudgeter för nutiden; men detta är uppenbarligen intet skäl att ej verkställa jämförelsen mellan 1367 och 1608, liksom mellan alla andra år, där material af Dr. Sommarin själf framdragits.

Hvilken metod har Dr. Sommarin i stället användt? Han har (se särskildt afhandlingen ss. 28—41) först med ledning af samtida prisuppgifter räknat om reallönen i en pänninglön i tidens mynt, därefter förvandlat detta mynt till fint silfver, beräknat det nuvarande myntets fingerade silfvervärde och därur fått tidens pänninglön uttryckt i kronor och öre. Efter att sålunda ha fått en pänninglön, som direkt kunde jämföras med nutida löner, har han igen öfvergifvit pänninglönen och återgått till reallönen samt beräknat priset på de förnödenheter, som ingingo i arbetarnes reallön, och på grund häraf angifvit, hvad reallönerna skulle utgöra i nutida pänningvärde. Det är icke öfverraskande att med denna metod mer än en tredjedel af afhandlingens utrymme upptages af framställningar af myntväsendet och varupriserna.

Emellertid är det ej lätt att se författarens afsikt med en stor del af dessa undersökningar. Han lämnar reallönen som han känner och som är själfva föremålet för hans undersökning, för att kalkylera sig till en pänninglön, som synes sakna allt intresse för honom, isynnerhet då han ej jämför den med andra tiders (t. ex. nutidens) pänninglöner; han går därefter tillbaka och slutar med att räkna om *reallönen* i nutida varupriser, men utan att jämföra den med nutida reallöner. Följden är, att de mödosamma undersökningarna häller icke mynna ut i någon siffermässig tablå öfver utvecklingen af arbetarnas lefnadsstandard — men väl i dylika tablåer öfver prisnivån, som sägas vara »af allmännare intresse» (s. 75, jfr ss. 181 f.).

Förhållandet synes vara, att intresset för prisnivån i denna afhandling har anställt mera skada än vanligt. Visserligen säger Dr. Sommarin i denna tidskrift (s. 82) om sin afhandling: »för-

sök till bestämmandet af pänningens köpkraft ha därvid blott utgjort ett led i undersökningen», medan framställningen af lönernas relativa höjd varit »hufvudsyftet«. Men det förefaller som om just då man i afhandlingen väntar en slutsats om lönernas relativa höjd (d. v. s. arbetarnas lefnadsstandard), denna fråga blifvit *undanträngd* af frågan om prisnivån. Framställningen på sid. 38 i afhandlingen synes i detta hänseende vara afgörande. Där införes — såvidt jag vet för första och sista gången — en jämförelse med en nutida arbetslön. Ändamålet härmed framgår af följande utdrag: »Om de beräknade dagsverkspriserna i och för sig *läggas till grund för en jämförelse mellan priserna omkring år 1360 och omkring år 1900,* så torde daglönerna om 47 resp. 29 öre *motsvara* nutida daglöner om 2.50 à 2 kr. . . . En jämförelse på denna basis *skulle sålunda tala för att priserna 1360 varit omkring 6 à 7 ggr lägre än i vår tid*» (kursiv. af mig). Som man ser har jämförelsen mellan lönerna 1360 och 1900 till ändamål — *ej* att jämföra lefnadsstandarden vid de två tidpunkterna, utan att fastställa prisnivån. Och detta blir ännu tydligare vid en närmare analys. Det meddelade citatet afser tydligen att jämföra silfvervärdet af lönerna för samma arbete vid två olika tidpunkter. Men förändringen mellan de två tidpunkterna är tydligen — med Dr. Sommarins egen och flertalet prishistorikers metod — sammansatt af *två* moment: förändringen i prisnivån och förändringen i lefnadsstandard, och Dr. Sommarins uppgift är att *utskilja* den senare genom att eliminera det störande inflytandet af prisnivåns (värdemätarens) förändring. Detta, som är undersökningens hela ändamål, sker emellertid hvarken här eller längre fram, utan förändringen i lönens silfvervärde får endast tjäna till belysning af prisnivån i stället för tvärtom. Tydligare synes ej kunna visas, att målet blifvit medel och medlet blifvit mål.

Hvad som nu sagts om Dr. Sommarins afhandling afser naturligtvis på intet sätt att vara en anmälan af eller ett totalomdöme om det på omfattande forskningar hvilande, lärorika arbetet, utan endast ett försök att med denna afhandling såsom exempel belysa en viktig metodfråga, i hvilken Dr. Sommarin företräder samma ståndpunkt som flertalet pris- och lönehistoriker.

Såsom sammanfattning af dessa korta antydningar skulle man kunna säga, att undersökningar af de relativa priserna och lönerna ha många och stora fördelar framför de vanliga pris- och lönehistoriska undersökningarna. Att prisnivåns utforskande har ett ändamål i sig själf är emellertid redan erkändt i det föregående, och det må nu också medgifvas att tillnärmelsevis riktiga siffror för prisnivån äro mycket bekväma och ganska välbehöfliga för många historiska undersökningar, där en ingående analys af siffrorna ligger utanför undersökningens ändamål. Men i de flesta fall, då relativa priser kunna användas, synas de ha afgjordt företräde.

Här har helt naturligt ej behandlats frågan om värdet af prishistoriska studier öfver hufvud, jämförda med studier öfver samma frågor på grund af material af andra slag, hvilket skett i en föregående uppsats, mot hvilken Dr. Sommarin vänder sig (Historisk tidskrift 1904 ss. 191 f.). I sådana frågor kunna omdömena kanske ej undgå att blifva i någon mån subjektiva, hvarjämte frågans besvarande naturligtvis i högsta grad är beroende af det prishistoriska materialets värde. Sålunda synes man exempelvis vara berättigad att ställa sig ganska skeptisk mot resultat, som till någon större del bygga på pris- och lönetaxor, i stället för på verkliga priser och löner, åtminstone om det ej kan visas i öfverensstämmelse med den historiska kritikens stränga regler, att dessa taxor verkligen motsvarat eller stått i en fullt genomförd relation till de faktiska priserna — allt annat att förtiga.

Referendum i Förenta Staterna.

Af

Fil. kand. **Otto Grönlund.**

I. Inledning.

Om olika slag af referendum.

Toute loi que le peuple en personne n'a pas ratifiée est nulle; ce n'est point une loi. *Rousseau* i »Contrat social» *(1762)*.

In der grossen und unleugbaren Tatsache, welche uns die so gewaltig vorwärtsstürmende Geschichte der Gegenwart lehrt, dass über die Parlamente, über diese in so vielen Staaten künstlichen Schöpfung der neuesten Zeit hinweg, die beiden einzigen unzerstörbaren natürlichen Mächte des Staates: Regierung und Volk, einander unmittelbar gegenüberzustehen beginnen, liegt der gewaltigste Verfassungswechsel der neueren Geschichte verborgen. Wohin er führen wird, werden einst unsere Enkel erfahren. *Jellinek* (1906).

Då Rousseau, som uti antikens direkta folkstyrelse såg idealet af statlig organisation för alla tider, fördömde det representativa systemet uti de moderna staterna och fordrade dess afskaffande, råkar han in uti en af dessa paradoxala motsägelser, som äro för honom så karakteristiska på statslärans område. Ty å andra sidan medger han, att den rena demokratien vore en chimär och omöjlig att förverkliga i flertalet af de samtida staterna, åtminstone de af något större utsträckning: endast i en liten stat, belägen under ett mildt klimat, och där en del af befolkningen arbetade, på det att återstoden måtte få sorglöst njuta sin frihet, vore ett dylikt styrelsesätt tänkbart, såvida det icke funnes »ett folk af gudar». Rousseau själf kan ej lösa den motsägelse, hvar-

till han sålunda kommit; han finner intet positivt medel att ordna den moderna staten efter den rena folksuveränitetens principer, med afskaffande helt och hållet af det representativa systemet. Och dock hade han måhända kunnat finna ett uppslag härtill, om han gjort sig möda att studera de samtida statsinrättningarna inom flera af de schweiziska kantonerna; men han försummar detta och riktar ensidigt sin uppmärksamhet, utom på Rom och Athen, blott på sin egen fädernestad, Génève. Ty såväl inom flera af de större kantonerna (bl. a. i Graubünden och Wallis, hvilka själfva utgjorde förbund af smärre statliga sammanslutningar) som inom det gamla schweiziska Edsförbundet (före 1798) fanns på Rousseaus tid och sedan gammalt ett sorts »referendum», ehuru visserligen ej i modern mening, och därmed ett medel, om ock i viss mån ofullständigt, att äfven i stater af något större utsträckning än Rousseau tänkt vara möjligt finna ett uttryck för folkmajoritetens vilja [1]) utan att ett representativt system i egentlig mening därvid anlitades (det moderna referendum förutsätter däremot befintligheten af ett representativt system).

[1]) Beträffande förbundet var detta dock icke obetingadt fallet, alldenstund uti vissa kantoner, som voro aristokratiskt styrda och saknade beslutande folkförsamlingar, inga folkomröstningar företogos för att stadfästa förbundsdagens beslut. Så skedde däremot i de s. k. Landsgemeindekantonerna, där den af alla vuxne medborgare bestående folkförsamlingen (= Landsgemeinde) under bar himmel fattade beslut rörande alla statens angelägenheter. Ty förbundsdagen utgjordes endast af genom instruktioner strängt bundna ombud från de olika kantonerna, hvilka icke ägde rätt att fatta definitiva beslut, utan endast infunno sig vid förbundsdagen »ad audiendum et referendum» (däraf först namnet »*referendum*») för att sedan framlägga de behandlade frågorna till sina respektive kantoners stadfästelse.

Det för detta äldre schweiziska referendum (framförallt i Graubünden och Wallis m. fl. kantoner), hvars uppkomst just kan förklaras på grund af frånvaron af ett inhemskt representativsystem (se Lowell *Governments and Parties in continental Europe* (1896), Del II sid. 238), karakteristiska, var, att utslaget ej gafs genom sammanräkning af de röstande individerna inom hela statsområdet utan efter kommunernas röster (vare sig dessa ägde en eller flera), äfven om inom hvarje kommun för sig afgörandet fattades i de kommunala folkförsamlingarna, som utgjordes af alla vuxna medborgare (se Curti *Geschichte der schweizerischen Volksgesetzgebung*, Zürich, 1885 sid. 20, 68). Detta referendum var af federalistisk (och delvis af diplomatisk) art och ej förbundet med ett representativt system; det moderna referendum förutsätter ett sådant.

Rousseau anser representanternas vilja vara fullständigt lösgjord från folkets, så snart valet skett (»le pouvoir peut bien se transmettre, mais non pas la volonté»)[1]; därför kan representationen ej lämna något uttryck för folkets vilja utan blott för sin egen (»La souveraineté ne peut être représentée, par la même raison qu'elle ne peut être aliénée; elle consiste essentiellement dans la volonté générale, et la volonté ne se représente point. — — — Le peuple anglais pense être libre, il se trompe fort; il ne l'est que durant l'élection des membres du parlement: sitôt qu'ils sont élus, il est esclave, il n'est rien»[2]).

Då nu lagen, enligt R., måste vara ett uttryck för denna folkets allmänna vilja blir tydligen all lagstiftning genom valda representanter i grunden omöjlig. Emellertid äro de representativa inrättningarna ett faktum, med hvilket R. måste räkna och han betonar därför, att representanterna ej kunna besluta definitivt å folkets vägnar: »Les députés du peuple ne sont donc ni ne peuvent être ses représentants, ils ne sont que ses commissaires; ils ne peuvent rien conclure définitivement;» han tillägger: »Toute loi que le peuple en personne n'a pas ratifiée est nulle; ce n'est point une loi»[3]). Konsekvent utförd skulle R:s ståndpunkt mycket väl kunna leda till ett representativt system med referendum (i modern mening), särskildt om detta är obligatoriskt. Men äfven om referendum är blott fakultativt och omröstning om en viss af respresentationen antagen lag ej begärts af folket, kan man dock säga, att Rousseaus fordran i viss mån är uppfylld, ty i detta fall har folket just genom denna underlåtenhet, ehuru tyst, gifvit sanktion åt lagen ifråga. En dylik konsekvens af dessa teorier har nog emellertid Rousseau själf säkerligen ej dragit, men däremot tyckas många andra ha gjort det, särskildt i Schweiz under 1800-talets lopp anhängare af det demokratiska och radikala partiet, som på sitt program satte obligatoriskt referendum och initiativ[4]) (åtminstone med hänsyn till

---

[1]) *Contrat social.* Livre II, ch. I.
[2]) ibidem Livre III, ch. XV.
[3]) ibidem Livre III, ch. XV.
[4]) Se Curti, *Geschichte der schweiz. Volksgesetzgeb.* s. 132 m. fl.

kantonernas lagstiftning), då de endast under den förutsättningen ansågo folksuveränitetsprincipen omsatt till verklighet[1]).

Att inom det nutida statslifvet utvecklingstendensen oförtydbart går i riktning af ett allt större kringskärande af parlamentens maktbefogenhet och af ett omedelbart deltagande i statsmaktens utöfvande af allt vidsträcktare delar af folket, har nyligen med skärpa framhållits af den bekante statsrättsläraren och juristen, prof. Jellinek i Heidelberg[2]). Han erinrar om att stora och viktiga reformer inom de nutida staterna utgå från regeringarna, ej från parlamenten, reformer, som närmast framgå ur en samverkan mellan de förra och utom parlamenten stående folkliga inrättningar eller krafter (t. ex. pressen). I denna mening finnes det redan på många håll ett faktiskt folkinitiativ, äfven i stater, där detta ej är författningsrättsligt erkändt såsom i Schweiz[3]). Af största betydelse anser han referendum vara i de stater, där denna institution numera är rättsligen gällande, särskildt i Schweiz och Förenta Staterna: »Dessa folkomröstningar om lagar tjäna i politiskt syfte väsentligen såsom kontroll öfver lagstiftningen, i det att de förhindra impopulära lagstiftningsåtgärder. De betyda därför ett återhållande moment i lagstiftningsprocessen; de äro att anse som en inrättning af konservativ art, tjänande att upprätthålla den gifna rättsordningen». Han berör därefter det faktum, att äfven i England icke saknats anhängare af referendum, då man där i viss mån jämställt de afgöranden af folket, som ske genom de parlamentariska valen, särskildt då någon bestämd fråga af större vikt slår på dagordningen (t. ex. den om »Home-rule» för Irland.

---

[1]) Denna uppfattning tycks delas af prof. Fahlbeck, då han anser, att Schweiz är den enda af de moderna demokratierna, där folksuveräniteten är en verklighet, alldenstund folket i sin helhet där deltager uti bestämmandet af statsviljan; i öfriga moderna stater däremot är folket blott ett valorgan utan omedelbart inflytande på statsviljan, hvarför man där ej kan tala om folksuveränitet i egentlig mening, utan blott om parlamentssuveränitet. Se Fahlbeck *Sveriges Författning och den moderna Parlamentarismen*, Lund, 1904 s. 98 anm. 220—21, 228, 232.

[2]) *I Verfassungsänderung und Verfassungswandlung, Eine staatrechtlich-politische Abhandlung*. Berlin 1906.

[3]) Att folkinitiativ, författningsenligt gällande, numera jämväl införts i några af de amerikanska staterna (delvis efter schweiziska förebilder) tycks Jellinek emellertid ej känna (om detta initiativ se afd. VI).

1886) med de folkomröstningar, som annars pläga kallas referendum, ty i dylikt fall sträcker sig folkets inflytande med hänsyn till den föreliggande frågan tydligen längre än hvad blott genom själfva valet af representanter är möjligt[1]). Äfven beröras folkomröstningarna i Norge 1905 vid den skandinaviska unionens upplösning.

Är ROUSSEAU, om också omedvetet, profeten, så har JELLINEK med skarpsinnig intelligens klarlagt det moderna statslifvets tendenser i förut nämnd riktning. Detta torde blifva tydligt af den följande framställningen af vårt ämne, men innan vi öfvergå till att söka följa utvecklingen af referendum inom de Nordamerikanska staterna, vilja vi dels söka något närmare klargöra, huru vi här fatta det moderna begreppet referendum i allmänhet, dels ock lämna några antydningar om uppkomsten och utvecklingen af motsvarande institution i Schweiz.

Med *referendum* (i mera *vidsträckt* mening) förstå vi olika former af lagstiftning direkt genom folket uti (mer eller mindre) representativa demokratier. Därunder kan då först och främst föras *referendum* i mera *inskränkt* mening (= sanktion genom folket, eller vägran af dylik sanktion åt sådana lagar, som redan af representationen antagits), vare sig nu denna sanktion uttryckligen fordras i hvarje fall för lagens giltighet (= *obligatoriskt* referendum) eller blott för den händelse, att särskild, på visst sätt affattad, begäran därom framställes af föreskrifvet antal röstberättigade medborgare (= *fakultativt* referendum, till en början i Schweiz ofta kalladt *veto*). Vidare hör hit *initiativ (»folkinitiativ»)*[2]), hvarmed förstås en från ett visst antal röstberättigade medborgare utgående anhållan om stiftande, förändring eller upphäfvande af en bestämd lag (alldeles oberoende af om representationen behandlat den eller ej), hvarpå obligatoriskt följer allmän folkomröstning om lagen ifråga. Dessutom kan man räkna hit referendum som *skiljedom*[3]) mellan de båda husen i ett två-kammarsy-

---

[1]) Se rörande denna fråga: DICEY *Ought the Referendum to be introduced into England i Contemporary Review* LVII, London 1890, april.

[2]) I det följ. menas med initiativ alltid folkinitiativ (till skillnad från det parlamentariska initiativet).

[3]) Då denna form af referendum nu är af visst aktuellt intresse här i Sverige, sedan Frisinnade landsföreningen i nov. 1907 upptagit folkom-

stem samt olika former af ett blott *konsultativt* (rådgifvande, ej utslagsgifvande) referendum (eller initiativ).

---

röstning som skiljedom mellan kamrarna på sitt program, hvilket sedan resulterade i herr STAAFFS m. fl. motion till innevarande års riksdag (motioner i A. K. n:r 332, den 4 maj 1908; afstyrkt af K. U. föll den i båda kamrarna, i den första utan debatt) »om skrifvelse till Kungl. Maj:t angående utredning af frågan om folkomröstning såsom medel att vinna afgörande vid meningsskiljaktighet mellan kamrarna i lag- och grundlagsfrågor», kan det måhända vara lämpligt att här erinra om de liknande former, som, mig veterligt, finnas eller föreslagits i andra länder. Först och främst finnes referendum som skiljedom stadgadt uti den schweiziska förbundsförfattningen (ehuru referendum af detta slag i Schweiz ännu aldrig kommit till användning), då det där är föreskrifvet art. 120), att när ettdera af förbundsförsamlingens båda råd (sålunda vare sig nationalrådet eller ständerrådet) fattat beslut om totalrevision af författningen, men det andra rådet ej biträdt detta beslut, så skall frågan, huruvida konstitutionen bör revideras, framläggas till det schweiziska folkets omröstning. Om därvid majoriteten af de schweiziske medborgare, som delta i omröstningen, rösta ja, skola de båda råden omväljas för att företa revisionen. Här är tydligen endast fråga om ett principuttalande från folkets sida, utan att detta närmare bör ingå på att afgöra, huru beskaffad den eventuellt tillstyrkta revisionen skall vara; författningens stiftare afsågo emellertid med denna bestämmelse att därigenom skapa en utväg att bryta ett möjligen framträdande systematiskt motstånd från ständerrådets sida gent emot af nationalrådet framlagda förslag till revision af förbundsförfattningen, (se härom *The Referendum in Switzerland*, by SIMON DEPLOIGE, engelsk öfversättning, utgifven af Lilian Tomn, New York and Bombay 1898 sid. 129). Vidare finnes ett dylikt referendum föreskrifvet i den australiska förbundsförfattningen, alldenstund där stadgas (sect. 128: 3), att om endera kammaren uti det australiska förbundsparlamentet tvenne gånger med absolut majoritet (sedan en viss bestämd tidsperiod förflutit mellan de bägge voteringarna) fattat samma beslut rörande ändring af förbundsförfattningen, utan att medkammaren biträdt detta beslut, så kan under viss förutsättning icke desto mindre författningsändringsförslaget föreläggas det australiska folket till omröstning alldeles som om båda husen beslutit bifall (författningsreferendum är obligatoriskt enl. sect. 128). Förutsättningen är, att generalguvernören besluter (sålunda ingen förpliktelse för honom att så göra) att framlägga det af blott en kammare, ehuru tvenne gånger, fattade beslutet till omröstning, hvartill han äger författningsenlig rätt. Och intressant är att se, att vid utarbetandet af den australiska förbundsförfattningen (i »The commonwealth of Australia»), som antogs genom folkomröstning inom samtliga australiska stater (1900), man just som alternativa förslag till skiljedom mellan förbundsparlamentets båda hus, i frågor af vanlig lags natur, uppställde å ena sidan referendum och å andra sidan upplösning (i detta fall af båda husen) jämte nya val. Visserligen blef referendum ej antaget,

II. Referendum i Schweiz.

Därefter några ord om referendum i Schweiz. Såväl i förbundsstaten som i samtliga kantoner är författningsreferendum obligatoriskt. Nämnda princip fastslogs redan af förbundsförfattningen af år 1848 och torde med hänsyn till sitt ursprung närmast vara att tillskrifva det inflytande, som den stora franska revolutionen och dess efterverkningar utöfvat på Schweiz. Det franska nationalkonventet hade den 21 sept. 1792 förklarat: »La convention nationale déclare qu'il ne peut y avoir de constitution que lorsqu'elle est acceptée par le peuple». Principen hade praktiskt tillämpats beträffande de franska författningarna af år 1793 och år III (1795), hvilka bägge stadfästs genom folkomröstning, då den 1798 upptogs i den schweiziska författningen af nämnda år, men utan att i Schweiz finna någon användning förrän 1802. Den

---

men det ägde många förespråkare (se härom Amerikanska senatens förhandlingar för 1898: 55th Congress. 2d session. 1897—98. *Senate documents.* Vol. 26. N:r 290—341. *Direct legislation* etc. sid. 265—270). Och icke utan ett visst intresse torde de lagförslag vara, som under åren 1895—1897 behandlades i fem af de australiska staterna, New South Wales South Australia, Tasmania, Victoria och New Zealand (se en artikel af miss LILIAN TOMM i »*the Contemporary Review*», aug. 1897: »*The Referendum in Australia and New Zealand*»). Dessa förslag upptogo nämligen referendum som skiljedom i händelse af konflikt mellan de båda husen i statsrepresentationerna. I dessa stater, som äro monarkiskt-parlamentariskt styrda efter engelskt mönster, sökte man sålunda sätta referendum istället för det annars vid en dylik eventualitet vanligen använda medlet, upplösning af det nedre huset jämte nya val. Emellertid blefvo samtliga dessa förslag af resp. representationer förkastade, trots det att de i fyra af de nyssnämnda staterna utgått från regeringarna.

I sammanhang härmed kan ett annat intressant försök att införa ett s. k. »kungligt» referendum, som gjordes i Belgien 1891, förtjäna att omnämnas. Då föreslog en medlem af belgiska ministären, att man — som en motvikt mot ett påtänkt förslag att utvidga den politiska rösträtten i landet — borde söka stärka konungens ställning genom att gifva honom makt att vädja till folket för att inhämta dess mening (sålunda ett sorts konsultativt referendum) dels ifråga om en föreslagen, ehuru ännu ej af kamrarna antagen lag, dels ock ifråga om en redan antagen lag, innan konungen gaf den sin sanktion. Förslaget, som väckte mycket uppseende, blef af kamrarna vid första omröstningen antaget, men föll igenom vid den andra omröstning, som efter föreskrifna nya val ägde rum, och var därmed definitivt fallet, (se företalet till DEPLOIGES nyss cit. arb.: »ett bref om referendum i Belgien» af M. J. VAN DEN HEUVEL).

samma år företagna omröstningen om en ny schweizisk författning blef den första på schweizisk botten, där, enligt den vid de förut nämnda franska omröstningarna använda metoden, resultatet afgjordes genom individuell omröstning af de enskilda personerna, räknade tillsammans inom hela statsområdet (äfven om hvarje kommunal församling fortfarande hvar för sig afgaf sina röster); enligt den gamla schweiziska metoden[1]) hade däremot hvarje kommun såsom sådan haft en eller flere röster[2]).

Den sålunda tillämpade revolutionära principen var baserad på den gamla naturrättsliga föreställningen, att en stats författning vore identisk med det samhällskontrakt (Rousseau's »contrat social»), man tänkte sig som statens grund och hvilket afslutits mellan alla de individer, som tillsammans ingingo i staten. Praktiskt taget var principen emellertid ursprungligen ej af franskt utan af amerikanskt ursprung. Redan några år efter oafhängighetsförklaringen (1776) hade staterna Massachusetts och New Hampshire tillämpat densamma, i det att de läto folket genom omröstning inom hela staten sanktionera sina efter affallet från England nyantagna författningar. Och i Amerika hade denna uppfattning, att en fri öfverenskommelse mellan individerna (»covenant») gifvit upphof till staten, djupa historiska rötter. Härur hade sedan teorien om en skrifven författning, som för sin giltighet kräfver direkt stadfästelse af folket, så småningom utvecklat sig[3]).

Till det schweiziska författningsreferendum hör jämväl författningsinitiativ (= initiativ af folket till författningsändring), som likaledes sedan 1848 finnes såväl i förbundsstaten som i samtliga kantoner. I den förra tillkommer det 50,000 röstberättigade schweiziska medborgare, hvilkas förslag till ändring af förbundsförfattningen (sedan 1891 ej blott ifråga om totalrevision, utan äfven i fråga om partialrevisioner) skola föreläggas folket. För att en revision af författningen skall träda i kraft, fordras emellertid

---

[1]) se anm. sid. 173.

[2]) Se Curti, *Geschichte der schweizerischen Volksgesetzgebung*. Zürich, 1885 (sid. 109—110); Borgeaud, *Établissement et revision des constitutions en Amérique et en Europe*. Paris 1893, s. 313 ff.

[3]) Se Borgeaud, förut cit. arb. sid. 9 ff.; äfven en intressant afhandling af Jellinek, *Die Erklärung der Menschen und Bürgerrechte*, 2 uppl. Leipzig, 1904, sid. 36—44.

i hvarje fall, att sanktion gifvits af majoriteten af de röstande medborgarne, icke blott inom hela Schweiz, utan äfven inom majoriteten af kantonerna[1]).

Sedan 1874 finnes jämväl i förbundsstaten referendum ifråga om vanliga lagar (andra än grundlagar), som dock är fakultativt[2]): alla af förbundsförsamlingen antagna förbundslagar samt förbundsbeslut, som äro af »allmän räckvidd och ej af trängande karaktär», skola underkastas folkomröstning, om begäran därom inom viss tid framställes af minst 30,000 röstberättigade schweiziska medborgare (eller af 8 kantoner)[3]). Däremot äger folket i förbundsangelägenheter intet lag-initiativ (= initiativ till ändring af vanlig lag). Af samtliga (22) kantoner är det numera endast en, Freiburg, som fortfarande upprätthåller ett rent representativt system (utan referendum). Fyra, de s. k. Landsgemeindekantonerna (Uri, Unterwalden, Glarus och Appenzell), äro rena demokratier, där på urgammalt germanskt vis statens angelägenheter afgöras direkt af det församlade folket (den icke-representativa regimen är dock ej fullt upprätthållen, så att äfven här former af referendum gifvas). Dessa sistnämnda kantoner befinna sig dock på ett mycket primitivt stadium. I samtliga öfriga kantoner finnes däremot referendum (för vanliga lagar), vare sig obligatoriskt eller fakultativt, och i alla dessa, utom två, därjämte lag-initiativ.

---

[1]) Schweiziska förbundsförfattningen. Art. 120, 121, 123.

[2]) Det fakultativa referendum infördes i Schweiz första gången i en mera primitiv form under namn af veto i kantonen S:t Gallen (1831); det framgick här ur en kompromiss mellan anhängarne af det rent representativa systemet och anhängarne af obligatoriskt referendum jämte initiativ. Som förebilder stodo dels de romerska folktribunernas veto, dels monarkens veto uti en konstitutionellt styrd stat. (Se härom Curti, *Geschichte der schw. Volksgesetzgeb.* (s. 128), samt Curti, *Zur Geschichte der Volksrechte, St. Gallische Erinnerungen an die Jahre 1830 und 31*, Zürich, 1881. Detta veto påminner i viss grad — ehuru något samband ej är påvisbart — om en liknande inrättning i 1793 års franska författning (den här nämnda rätten för folket att göra »reklamation» var i själfva verket ett veto, liksom folkets rätt till »censur» i det af filosofen Condorcet utarbetade girondistiska projektet, som delvis legat till grund för nämnda författning, varit ett rudimentärt veto). Se Curti, sid 87: samt Aulard, *Histoire politique de la Revolution Française*, Paris 1905 (sid. 279).

[3]) Schw. förbundsförf. art. 89.

Huru har referendum verkat i Schweiz? Därom äro meningarna visserligen delade, men institutionen torde nu vara erkänd af samtliga partier i landet. Fastän referendum ursprungligen införts i det radikala partiets intresse, har äfven det konservativa partiet haft stor fördel däraf, då det gällt att bekämpa den radidikala majoriteten i förbundsförsamlingen. Och ett egendomligt faktum är, att folket vägrat sanktion åt ett så stort antal liberala och radikala lagförslag (särskildt några af arbetarevänligt slag)[1]. Schweiziska auktoriteter försäkra emellertid, att i det stora hela de företagna folkomröstningarna äro att betrakta som ett uttryck för hvad det schweiziska folket verkligen menat och afsett samt att massan af de schweiziska medborgarne därvid visat prof på betänksamhet, moderation och kallblodighet; de ha visserligen medverkat till flera goda lagars fall, men dock ej förhindrat verkliga framsteg[2].

I vida mindre grad bekant än det schweiziska referendum, som varit föremål för mycken uppmärksamhet inom den statsrättsliga litteraturen, torde emellertid det förhållandet vara, att i den Nordamerikanska Unionens stater (ej i förbundsstaten såsom sådan) finnas för närvarande och ha sedan länge funnits många olika slag af folkomröstningar rörande lagar, ehuru den rent schweiziska termen referendum först på allra sista tiden där börjat få någon större användning. Vi öfvergå nu till vårt egentliga ämne.

III. Referendum är ingen nyhet i Förenta Staterna.

I *Journal des économistes* för sept. 1900 har en författare, G. Nestler Tricoche uti ett »bref från Amerika» behandlat frågan om införandet af referendum i den Nordamerikanska republikens

---

[1] Förkastade äro sålunda: en lag om fackföreningar och en lag om rätt till arbete (1894); vidare en lag om sjuk- och olycksfallförsäkring (1900) m. fl. Det schweiziska folket har sålunda i många fall visat sig mera konservativt än sina representanter; flera liberala lagar ha dock antagits.

[2] Rörande verkningarna af referendum i Schweiz se Deploige, *The Referendum in Switzerland;* sid. 205. Vidare Lowell, *Governments and Parties in continental Europe*, II. ch. XII.

särskilda stater[1]). I hufvudsak öfverensstämmande med en af idéns ifrigaste anhängare, prof. J. B. COMMONS, uttalar han sig till förmån för ett fakultativt referendum i förening med initiativ beträffande lagar i allmänhet (tydligen efter schweiziskt mönster) såsom ett medel, om ock blott provisoriskt, att söka råda bot på korruptionen och de rådande djupa missförhållandena inom det amerikanska partilifvet samt såsom en tygel på lagstiftarne, statsrepresentationerna, hvilka i allt mindre grad åtnjuta folkets förtroende, ty, säger han, det nuvarande tillståndet är outhärdligt, och man måste till hvad pris som helst söka komma bort därifrån.

Det obligatoriska referendum för lagar efter schweiziskt mönster anser han emellertid omöjligt att förverkliga i flertalet af de amerikanska staterna, dels därför att det endast lämpar sig för mycket små stater, dels därför att det skulle allt för mycket belasta folket och därigenom alstra likgiltighet hos detta för de förevarande lagförslagen samt tillika än mera befordra den bristande ansvarskänslan hos folkrepresentanterna. Dessa olägenheter anser han däremot i betydligt mindre grad förefinnas vid den fakultativa formen af referendum, som däremot i vida högre grad än den förra är ägnad att framkalla våldsam agitation före omröstningarna. Artikelförf. upptar därefter och bemöter en del invändningar, som pläga göras mot referendum i allmänhet: att folket visserligen kan vara kompetent att välja personer till representanter eller ämbetsmän, men däremot är inkompetent, så snart det gäller att rösta om lagar; att förberedelserna i form af debatt och diskussion angående de föreliggande förslagen, hvarom omröstning skall ske, äro otillräckliga; att referendum är alldeles onödigt, hvar helst representationen väljes på kortare tid, alldenstund, om man är missnöjd med dennas åtgöranden, man helt enkelt väljer nya representanter vid nästa val. Han medger dock, att referendum i längden kan blifva ett hinder för framåtskridandet, alldenstund det vanligen verkar konservativt, samt uttalar farhågor, att institutionen i de politiska yrkesagitatorernas hand måhända kunde blifva ett mäktigt kampmedel i striden. Hvilka

[1] Se härom *Statsvetenskaplig Tidskrift*, årg. 1901 (sid. 147).

onda verkningar nu än referendum kunde medföra, vore dessa dock vida att föredraga, om det blott fyllde sitt ändamål, att vara ett botemedel mot det närvarande och större onda.

Bakom denne författares värdesättning af referendum kan man tydligt skönja afsikten, hvarför han föreslår dess införande i de amerikanska staterna. Meningen är att söka, om möjligt, skapa ett botemedel mot partilifvets missförhållanden och en motvikt mot den af dessa alstrade undermåligheten hos folkrepresentanterna, gent emot hvilka folket intagits af ett alltjämt ökadt misstroende. Hvad är nu närmaste anledningen till detta statsrepresentationernas förfall? En författare, E. L. Godkin[1]), ser det onda dels uti medlemmarnes alltjämt ökade oduglighet, dels ock uti korruptionen. Anledningen till undermåligheten hos representanterna anser han dels vara, att det rådande politiska partimaskineriet afskräcker dugande och självständiga personer från att aktivt inträda i det politiska lifvet, dels ock att, äfven om så skulle ske, de regler, som gälla för de parlamentariska förhandlingarna (framförallt ifråga om kommittésystemet) äro af den beskaffenhet, att de undertrycka individualiteten och göra representanterna till blotta röstmaskiner. Kommer så härtill korruptionen, hvars orsaker G. väsentligen anser ligga uti det ekonomiska läget. Hand i hand med det gradvisa sänkandet af representanternas allmänna nivå har nämligen gått en ofantlig ökning i nationens materiella tillgångar, och denna ökade materiella makt befinner sig till stor del i händerna på de samvetslösa bolagen (»corporations»). Det onda har förvärrats genom enskilda medlemmars sträfvan att blott för att söka förvärfva sig popularitet och hålla sig kvar vid den position inom det politiska lifvet de en gång uppnått föreslå nya lagar, massvis, utan hänsyn till om dessa verkligen också motsvara det praktiska behofvet. Resultatet har blifvit, att allt flera och allt sämre lagar antagits af statslegislaturerna. Då demokratierna nu »hålla på att tröttna på det representativa systemet», ser G. ett medel att höja det allmänna intresset däruti, att ett ökadt inflytande beredes folket öfver lagarnes stiftande, och uttalar sig därför likaledes till förmån för referendum.

---

[1]) i *Unforeseen Tendencies of Democracy*, Boston 1898.

I Amerika, där en man af folket i genomsnitt kan i intelligens mäta sig med en medlem af statsrepresentationen samt, såsom varande utsatt för betydligt mindre frestelser än denne, vanligen är pålitligare och mindre böjd att vilja befordra privatintressen på det allmännas bekostnad, kommer nämligen en vädjan till folket att i viss mån utöfva ett konserverande inflytande. Såsom en garanti mot statslegislaturernas dekadans förordar man därför en ytterligare utsträckning af den direkta lagstiftningen. Har då någon sådan form af lagstiftning förut existerat i de amerikanska staterna? Ja, först och främst har sedan förra hälften af 1800-talet i allmänhet såsom regel gällt, att alla författningsändringar underkastats folkets stadfästelse, vare sig detta skett på grund af bestämmelser i själfva författningarna eller blott på grund af vedertagen praxis[1]. Men dessutom ha jämväl en hel del andra lagar än författningslagar, jämsides med dessa, under årens lopp framlagts till folkomröstning inom de olika staterna[2]. Att märka är emellertid, att den rent schweiziska termen referendum först under loppet af de två sista årtiondena börjat komma i bruk i Amerika (men användes den i det följande oberoende häraf). Denna omständighet har väl i sin mån bidragit till att undanskymma det faktum, att själfva inrättningen funnits där långt förut under många olika former, fast bärande ett annat namn. Folkomröstningarna (»votes of the people») om lagar ha ock i regel skett samtidigt med valen af ämbetsmän eller representanter (»elections»), hvarför någon annan benämning än »election» för att beteckna ett dylikt tillfälle ej gifvits. Engelsmannen J. Bryce var en af de första, som i sitt bekanta arbete om det amerikanska statsskicket[3] fäste uppmärksamheten på, att flera af dessa i Amerika gängse olika slag af folkomröstningar i grund och botten föga skilde sig från hvad man enligt den schweiziska terminologien plägade benämna referendum. Han påpekar sålunda, att referendum faktiskt redan länge brukats i stor utsträckning i de amerikanska staterna, dels ifråga om författningsändringar, dels ock ifråga om vanliga lagar af flera olika slag, rörande hvilkas fram-

---

[1] se afd. IV.

[2] om dessa lagar se afd. V.

[3] *The American commonwealth* (första upplagan 1888).

läggande för folket staternas författningar ofta innehålla uttryckliga bestämmelser. Han erinrar äfven om de många olika formerna af det kommunala referendum, äfven de ofta föreskrifna i författningarna (eller i lagarna) samt afslutar kapitlet[1]) om »Direct legislation by the people» med det yttrandet, »att folket i de särskilda staterna visat föga af den hänsynslöshet och af den kärlek till förändring för förändringens egen skull, som europeiska tänkare både nu och fordom varit vana att tillskrifva demokratien; samt att metoden med direkt lagstiftning genom folket, som utan tvifvel gifvit anledning till många missbruk, dock under det tillstånd, i hvilket staterna för närvarande befunne sig, förorsakade mindre ondt än det förhindrade».

Det är min afsikt att nu först (i afd. IV) något tala om det amerikanska författningsreferendum, särskildt med hänsyn till konstitutionella amendments, för att därefter (i afd. V) behandla öfriga äldre, af rent amerikanskt ursprung varande, former för direkt lagstiftning, sådana dessa parallellt med författningsreferendum utvecklat sig inom flere stater. Slutligen skall jag (i afd. VI) redogöra för de nyare, väsentligen efter schweiziska förebilder uppkomna, formerna af referendum och initiativ, som under loppet af det sista decenniet antagits i några stater.

IV. Det amerikanska författningsreferendum.

Direkt lagstiftning genom konstitutionella amendments.

Såsom nyss framhållits, kan det anses vara en allmänt gällande regel inom de amerikanska staterna, att hvarje författningsändring måste af folket sanktioneras, äfven om uttrycklig bestämmelse därom ej finnes i alla författningar[2]). Skillnad måste emellertid göras mellan det slag af referendum, som afser beslut fattade

---

[1]) Bryce. Nyss anf. arb. Vol. I. Part. II. kap. XXXIX (i 3:dje uppl. 1903).

[2]) Att de första folkomröstningarna om statsförfattningar ägde rum redan några år efter oafhängighetsförklaringen (1776) i Massachusetts och New Hampshire, har förut omtalats (afd. II); liksom att den principen — att författningsändringar för sin giltighet kräfde folklig sanktion — egentligen hvilade på gamla amerikanska föreställningar om ett samhällskontrakt såsom statens grund.

Att regeln om författningsreferendum (som först f. o. m. 1820—30-

af de särskildt valda författningskonventen (ifråga om totalrevisioner eller mera genomgripande partialrevisioner), och det referendum, som afser beslut, fattade af de ordinarie statslegislaturerna ifråga om »amendments» till författningarna (sålunda partialrevisioner). De s. k. konventen, en för de amerikanska staterna säregen institution (finnes äfven inom förbundsrepubliken, men har där efter författningens antagande aldrig användts), äro uteslutande i och för författningsrevision valda enkamriga representationer, bundna af ett slags imperativt mandat. Deras medlemmar äro särskildt utvalda män, som i regel åtnjuta betydligt större anseende än de enskilda medlemmarne af statslegislaturerna i genomsnitt göra, och i allmänhet äro mycket mera oberoende af partilifvet än dessa. Konventen och statslegislaturerna äro med hvarandra i viss mån konkurrerande makter[1]), hvilket förhållande icke varit utan betydelse med hänsyn till den direkta lagstiftningens utveckling inom staterna. Ty under det att konventens beslut om författningsändringar i regel blifvit underkastade folkomröstning, har detta endast undantagsvis skett beträffande lagar, som af statslegislaturerna antagits. När dessa senare däremot fatta beslut om amendments till staternas författningar[2]), så kräfva dessa beslut likaledes i regel folkets sanktion för att erhålla gil-

---

talen började mera allmänt iakttagas) emellertid icke varit utan undantag, synes af det faktum, att af samtliga (72) under åren 1836—1892 nyantagna författningar inom staterna 7 icke blifvit folket förelagda (under perioden 1776—1835 blefvo 11 af 39 ej framlagda). Äfven efter 1892 ha flera afvikelser från regeln af speciella anledningar förekommit. Se OBERHOLTZER, E. P. *The Referendum in America, A discussion af law-making by popular vote* (Publications of the University of Pennsylvania Political economy and public law series. Vol. IV. n:r 12), Philadelphia 1893; samt samme förf:s senare arbete: *The referendum in America together with some chapters on the history of the initiative and other phases of popular government in the United States*, New York 1900, hvilka intressanta arbeten i väsentliga delar varit min utgångspunkt för denna uppsats. Se vidare POORE, B. P., *The Federal and State Constitutions, Colonial Charters and other organic laws of the United States* Part I—II, (Wash. 1878), hvilken i öfrigt mycket fullständiga kollektion af de amerikanska staternas författningar tyvärr tycks vara den senaste.

[1]) Se OBERHOLTZER, *The Ref. in America*, 1900 (ch. III).

[2]) Den grundlagsstiftande makten tillkom ursprungligen endast konventen (jämte folket); men då det i längden blef besvärligt att på denna

tighet (i alla stater utom i Delaware och New Hampshire, i hvilken sistnämnda stat legislaturen helt och hållet saknar befogenhet att besluta om författningsändringar, då denna rätt här uteslutande tillkommer ett konvent. I South Carolina måste folkets beslut stadfästas genom ett andra beslut af legislaturen).

I Amerika, där motsatsen mellan författningslag eller grundlag och vanlig lag är skarpare markerad än annorstädes, har sedan gammalt inom de särskilda staterna stor skillnad utvecklat sig ifråga om legislaturernas behandling å ena sidan af ett konstitutionellt amendment och å andra sidan af en vanlig lag förutom den nyss nämnda skillnaden, att amendmentet måste sanktioneras af folket, lagen ej. Ty beträffande amendmentet ha i allmänhet vidlyftigare former gällt än ifråga om en vanlig lag för att få till stånd ett legislaturens beslut, såsom särskildt kvalificerad majoritet för besluts giltighet eller beslutets upprepande under nästa valperiod (sålunda två beslut af legislaturen om samma sak), hvarefter amendmentet varit färdigt att föreläggas folket. Nu har emellertid en tendens gjort sig gällande att i viss mån utplåna skillnaden mellan författningslag och vanlig lag för att istället ersätta den med en ny, den mellan *lag, stiftad af folket direkt*, och *lag, stiftad af legislaturen*, hvilken förra grupp visserligen i sig innefattar all konstitutionell rätt i egentlig mening, men är betydligt mera omfattande än så, alldenstund dit äfven kan räknas en hel del lagar af större vikt och betydelse, som icke äro författningslagar i *materiell* mening. *Formellt* äro emellertid dessa lagar, för så vidt de få sitt uttryck i amendments till författningarna, alltjämt konstitutionell rätt; från denna synpunkt kan man sålunda säga, att omfattningen af begreppet konstitution betydligt vidgats. I allmänhet räknas ju till konstitutionell rätt endast lagar, behandlande grunderna för statsmaktens utöfvande; dessa författningar innehålla emellertid icke blott sådana rättsregler, utan äfven många andra, som egentligen icke höra dit, utan i stället falla inom privaträttens, straffrättens eller den administrativa

---

väg afgöra om det minsta amendment — särskildt i den mån antalet a dessa ökades — öfverlät man så småningom rätten att besluta om amendments till de ordinarie legislaturerna (jämte folket). Detta skedde första gången i Connecticut (1818).

rättens område. Från annan synpunkt kan man sålunda säga, att området för stiftandet af vanlig lag alltmera inskränkts till förmån för den konstitutionella rätten: m. a. o. *man stiftar vanlig lag genom konstitutionella amendments* [1], detta på grund af ofvan nämnda misstro mot legislaturerna och en däraf härrörande önskan att låta folket omedelbart afgöra öfver så många frågor som möjligt.

Resultatet af denna metod att lagstifta »genom en konstitution eller amendments därtill» [2]) har först och främst blifvit, att författningarna svällt ut högst ansenligt i omfång till följd af det alltjämt ökade antalet amendments [3]). Men i samma mån har ock

[1]) Under tidrymden 1895, 1 okt.—1905, 30 sept. (det sista decennium, för hvilket uppgifter varit mig tillgängliga, hämtade ur de af *New York State library* utgifna *Bulletins* (*Legislation*), Albany 1895—1905) ha, enligt af mig verkställda beräkningar, inom samtliga amerikanska stater omröstningar faktiskt företagits om inalles 351 amendments till författningarna, hvaraf 213 eller något mer än 60 % antagits och 138 eller något mindre än 40 % förkastats. Af alla dessa amendments är det endast 102, d. v. s. något mer än 29 %, som behandla frågor af i egentlig mening konstitutionellt rättslig natur (frågor rörande statsstyrelsen i allmänhet, representationen, medborgarnes civila och politiska rättigheter, såsom rösträtt m. fl.), under det att återstoden beröra frågor, som tillhöra straff- eller civilrätten eller äro af administrativ eller kommunalrättslig natur. Äfven om bland dessa senare (omkr. 71 %) möjligen en eller annan bestämmelse kan återfinnas, som under andra förhållanden skulle söka sin väg till statens skrifna författning liksom här, så torde de i dessa amendments upptagna stadganden dock i allmänhet vara af den natur, att de annorstädes återfinnas i resp. länders lagböcker och lagsamlingar, ej i konstitutionerna. Särskildt är antalet af de administrativa lagar och förordningar, som på detta sätt inryckts i författningarna, betydande (jämte de kommunalrättsliga omkr. 50 %). Man kan till denna grupp räkna lagar rörande finans- och skatteväsendet, handel och industri, transport och kommunikationer, bank- och försäkringsväsendet, jordbruket samt rörande arbetet i alla dess former; omfattande är äfven antalet af förordningar rörande de kommunala förhållandena i allmänhet, den kommunala styrelsens organisation, särskildt i städerna, kommunernas finanser m. m. De nu anförda exemplen kunna måhända i någon mån vara belysande äfven för den föregående tiden.

[2]) Bryce, i *The American commonwealth*, vol. I, sid. 474.

[3]) Så är t. ex. New Yorks författning af 1894 $3^1/_2$ g. så omfångsrik som den förut gällande (af 1846); S. Carolinas, Delawares och Alabamas författn. (af 1895, 1897 och 1901 resp.) äro ungefär dubbelt så stora som de föregående författn. (af 1868, 1831 och 1875 resp.) under det att Louisianas nya förf. af 1898 är ungefär $^1/_3$ längre än den af 1879.

legislaturernas inflytande öfver lagstiftningen inskränkts, enär frågor, som förut tillhört deras ensamma beslutanderätt, nu regleras af författningarna, som ej utan folklig sanktion kunna ändras. Genom att förenkla de former, som gälla för antagandet af amendments, till allt större likhet med de för vanlig lag föreskrifna, har man ytterligare sökt öka antalet af de förra. Utvecklingen går nu i allmänhet, åtminstone hvad angår de nyare författningarna, i den riktningen, att i stället för beslut af två statslegislaturer sätta beslut af endast *en* sådan, ehuru med kvalificerad majoritet ($^2/_3$:s eller $^3/_5$:s), innan det föreslagna amendmentet underkastas folkomröstning, hvilken kan äga rum antingen samtidigt med de allmänna valen (»general election») eller vid ett särskildt val (»special election»), beroende på olika praxis. Å andra sidan måste själfva det faktiska förhållandet, att författningarna numera reglera jämväl frågor, hörande till det vanliga lagstiftningsområdet, och ej blott konstitutionella frågor i egentlig mening, i sin mån medverka till att ändringar uti författningarna nu oftare äro af nöden än förut. Emellertid ligger en viss fara däruti, att sådana amendments, som tilläfventyrs befinnas vara mindre lämpliga, kunna komma att allt för länge få kvarstå i oförändradt skick, enär de likväl äro betydligt svårare att få ändrade än vanliga lagar af motsvarande innehåll. Kommer så härtill, att man samtidigt än vidare kringskurit möjligheten för legislaturerna att göra sig gällande genom att i flertalet stater inskränka deras sessioner från att ha varit årliga till att äga rum endast hvart annat år (i Alabamas nya författning af 1901 endast hvart 4:de), hvarjämte i samband härmed tiden för deras funktionerande hvarje gång fixerats till ett bestämdt antal dagar; många vilja gå än längre på den inslagna vägen.

Hvad angår antalet deltagare uti folkomröstningarna om amendments, så gäller nästan undantagslöst, att intresset för sådana omröstningar alltid är betydligt mindre än för valen i egentlig mening, hvad nu än orsaken kan vara härtill. Man har sålunda konstaterat, att det i genomsnitt endast är möjligt att få ungefär halfva antalet af dem, som rösta vid ett allmänt val (t. ex. af guvernör) att delta i en omröstning af nyss nämndt slag, fastän båda ske samtidigt; den andra hälften af dem, som med in-

tresse deltagit i valet af funktionärer eller representanter, blir indifferent, så snart det är fråga om lagstiftningsåtgärder. Sker däremot omröstningen icke samtidigt med ett allmänt val utan vid ett s. k. speciellt val (»special election»), kan man ofta icke ens paräkna, att detta antal tager del i omröstning om amendments [1]. Liksom i Schweiz gifvas i Amerika talrika exempel på en viss nyckfullhet i afgörandet från folkets sida, hvilket visar, att tillfälligheter därvid kunna spela en betydande roll. Så har det händt, att motviljan (eller sympatien) för ett visst förslag föranledt förkastandet (eller antagandet) af flere andra samtidigt föreliggande förslag, fast dessa senare ej haft något som helst samband med det förstnämnda och under andra förhållanden sannolikt skulle ha rönt ett annat behandlingssätt. Sådana missförhållanden kunna dock knappast sägas utgöra någon allmän regel, utan har fastmera folket ganska ofta visat sig kunna opartiskt afgöra öfver de föreliggande frågorna (särskildt synes så ha varit förhållandet i California [2]).

---

[1] T. ex. i Texas, 1898: vid en folkomröstning, som hölls utan samband med de allmänna valen, afgåfvos 110,000 röster; några veckor senare afgåfvos vid en ny omröstning, som företogs samtidigt med de då skeende allmänna valen, 291,022 röster (under det att 409,554 röstande samtidigt deltogo i valet af guvernör). Se Oberholtzer, sid. 167 ff, där flere liknande exempel finnas återgifna.

[2] Se härom en artikel af E. Moffet, *The Referendum in California*, i *Political Science quarterly* 1898, N:o 1. Här visas först, huru Californias författning af 1879 svällt ut i jämförelse med den föregående (af 1848); och flera amendments ha sedan antagits. Under åren 1880—97 ha icke mindre än 582 motioner väckts i statslegislaturen om dylika (däraf 1897 icke mindre än 90); af dessa ha dock endast 35 förslag, efter att ha blifvit antagna af båda husen i vederbörlig ordning, gått till folkomröstning, hvarvid 17 antagits, 11 förkastats och 7 ännu voro oafgjorda (1898). Författaren håller före, att af de 17 antagna förslagen åtminstone 15 inneburo en alldeles afgjord förbättring af de existerande förhållandena, under det de två återstående på intet vis kunde anses ha verkat skadligt; intet af de fel man vanligen förevitar referendum har här varit för handen: att folket röstar utan urskillning och låter samtidigt föreliggande förslag influera på hvarandra, så att det antingen antar allt eller förkastar allt eller blindt följer partiets ledning; vidare att det visar bristande intresse för omröstningarna, så att frågorna faktiskt afgöras af endast en liten grupp af röstande. Tvärtom, i California har folket röstat för de föreliggande amendments efter hvarje förslags eget inre värde, och man kan säga, att dess beslut i allmänhet varit välbetänkt; hvarjämte i genomsnitt omkr. 2/3 af de

Efter denna redogörelse för det amerikanska författningsreferendum, som varit och är af oerhörd betydelse för de amerikanska staternas författningsutveckling, öfvergå vi till att (i afd. V) något tala om de folkomröstningar (= referendum), som af gammalt ägt rum inom vissa af dessa stater, men som afse ej författningslagar utan vissa särskilda slag af vanliga lagar.

---

annars röstande deltagit i dessa omröstningar, om de ägt rum samtidigt med de allmänna valen, hvilket får anses vittna om ett särdeles lifligt intresse från folkets sida. Öfverhufvudtaget kan beträffande referendum här liksom annorstädes fällas det omdömet, att det verkat konserverande, anser författaren; »konstitutionen har visserligen bragts långt från det vetenskapliga idealet, men vinsten i säkerhet har varit ofantlig».

Strödda meddelanden.

Arbetslönen inom den mekaniska verkstadsindustrien i Belgien. En sistlidet år publicerad officiel undersökning rörande lönerna inom bruksrörelsen, mekaniska verkstäder och annan metallindustri i Belgien erbjuder stort intresse icke minst för den jämförelse med motsvarande förhållanden inom den svenska verkstadsindustrien, som däraf kan göras. Den belgiska undersökningen afser veckorna omkring 31 okt. 1903, medan den svenska som bekant hänför sig till åren 1898 och 1899.

Den effektiva *arbetstiden* (hvilotider ej inräknade) i Belgiens mekaniska verkstäder för 32,310 manliga arbetare öfver 16 år utgjorde:

Mindre än 9¾ timmar	624	arbetare	1,9	%
9¾—10 »	17,756	»	54,9	»
10—11 »	12,036	»	37.3	»
11—12 »	1,794	»	5,6	»
Öfver 12 »	100	»	0.3	»

Daglönen för samma arbetare belöpte sig till:

Under 108 öre	491	arbetare
108—180 »	3,326	»
181—253 »	9,464	»
254—326 »	10,581	»
327—399 »	5,829	»
400—472 »	2,033	»
472 öre och mera	586	»

Antager man en arbetstid i stort medeltal af 10 timmar, finner man, att *timlönen* utgjorde:

Under och delvis t. o. m. 25 öre	för	13,281	arbetare	eller	41,1	%
25—39 öre	»	16,410	»	»	50,8	»
40 öre och däröfver	»	2,619	»	»	8.1	»

Enligt undersökningen i Stockholm hade utaf 1,434 arbetare i medelaflöning per timme:

Under 25 öre	323	arbetare	eller	22,5	%
25—40 öre	806	»	»	56,3	»
40 öre och däröfver	305	»	»	21,2	»

Såvidt man af denna jämförelse kan se, åtnjöto sålunda de svenske arbetarne redan år 1898 ej obetydligt högre aflöning än Belgiens år 1903.

Den svenska arbetarerörelsen på afvägar.

Af

Professor **Pontus Fahlbeck.**

För tre år sedan förekom i denna tidskrift en artikelserie om arbetarefrågan, särskildt i Sverige (1905 h. 1—3). Däruti påvisas, att den svenska fackföreningsrörelsen såsom varande uteslutande en kamporganisation med socialistiska tendenser är fördärflig på en gång för landet i dess helhet och för arbetarne själfve. Genom att predika klasskampen och sätta arbetarne i harnesk mot arbetsgifvarne-företagen samt vidare göra de sämste till normgifvande för lön och arbetsprestation, skrufva de den förra upp till ett maximum, den senare ned till ett minimum och bringa därigenom vår ekonomi i fara. Fackföreningarna skapa vidare en klass-moral vid sidan om och öfver den allmänna: de försvaga ärligheten och pliktkänslan hos arbetarne samt verka därför i hög grad demoraliserande.

Dessa omdömen uttalades då såsom slutsatser utaf de allmänna principer, som visat sig besjäla den svenska fackföreningsrörelsen och den politik den för sig uppställt. Ingen kunde tro, att dessa slutsatser redan tre år senare skulle framträda som alldagliga erfarenheter. Hvad vi under detta år fått upplefva visar emellertid, att omdömena och förutsägelserna till punkt och pricka slagit in. Fackföreningsrörelsen har i Sverige från första stund kommit in på orätt väg. Men man kunde ej annat vänta med en rörelse, som ej spontant uppvuxit utan utifrån importerats och allt

ifrån begynnelsen ledts af teorier, socialistiska och andra. Det behof, som förefanns — att lyfta upp arbetareklassen till en högre ekonomisk och social ställning — hade i Sverige tillgodosetts utan denna rörelse. Ty lönernas höjande och arbetstidens förkortande måste följa af sig själf i ett land med stark emigration, landtbefolkningens flykt till städerna med däraf följande stark byggnadsverksamhet samt industriens snabba utveckling. Nämnda förmåner, som äro fackföreningsväsendets egentliga vinst, där det haft en mission att utföra såsom framför allt i England, hade sålunda kommit i vårt land fackföreningarna förutan. Men arbetareklassens höjande hade då icke åtföljts af arbetsintensitetens nedsättande till det för landet ruinerande minimum, som den särskildt inom byggnadsindustrien och grofarbetet uppnått. Vi hade då icke heller fått röna klasshatets gift och all den demoralisering, för hvilken nu arbetarne i de socialistiska fackföreningarna äro utsatta. Dessa båda verkningar utaf nämda rörelse hota nu att ekonomiskt och moraliskt fördärfva oss. Arbetarrörelsen, som borde varit till vårt folks välsignelse, är på färd att blifva dess olycka.

Sveriges ekonomi utvecklade sig ända till fram emot slutet af förra århundradet i långsamt tempo och mest på jordbrukets område. Industrien växte blott mycket sakta, jämfördt med hvad fallet under samma tid var i andra länder, och handel och sjöfart voro så godt som stillstående. Häruti skedde med ett slag en stor förändring med det s. k. nya systemets genombrott i slutet af 80-talet. Företagsamhetslusten vaknade och ett nytt lif ingöts framför allt i industrien, men snart lika mycket i sjöfart och i viss mån äfven i handeln. Detta har sedan fortfarit, trots perioder af allmän nedgång, under senaste år icke minst tack vare vetenskapens framsteg och de utsikter, de öppna för tillgodogörande af landets naturtillgångar i malmer och vattenfall. Härunder växte nationalförmögenheten högst betydligt. År 1885 uppskattades den till blott 6,542 millioner kronor; 1898 hade den efter en enligt samma grunder utförd beräkning vuxit till 8,998 millioner kronor. Säkerligen skulle en för 1905 verkställd undersökning ha visat en ytterligare betydlig stegring af densamma. Sam-

tidigt ökades den allmänna rörelsen och arbetets afkastning på flera områden ofantligt, såsom de starkt stigande siffrorna för industriens tillverkningsvärden, för handelsflottans tillväxt och intjänade frakter samt för bankkapitalet nogsamt utvisa. Sverige, som ännu 1885 med skäl kunde kallas ett fattigt land i jämförelse med andra, var på väg att bli rikt. Känslan häraf har äfven tagit sig nästan lyriska uttryck i de profetior om nationell rikedom och utveckling, som under sista årtiondet ofta låtit höra sig i tal och skrift. Man har älskat att i bjärta färger teckna Sveriges framtida storhet på detta område och genom det på alla andra.

Den drömmen torde snart få ett slut. Man trodde, att hela folket var med uti denna uppmarsch och såg icke, att den svenska arbetarerörelsen icke blott icke var med utan tvärtom gick emot. Till en tid och så länge de allmänna världskonjukturerna beredde våra för export arbetande näringar god vinst, märktes ej detta så klart. Men den allmänna depression, som för ett år sedan inträdt, uppenbarar med förfärande tydlighet, att så är fallet. Den socialistiska fackföreningsrörelsen förlamar det påbörjade stora uppsvinget och skall, om den ej kan hejdas, återföra oss till den nationella fattigdom, hvarur vi för ett ögonblick trodde oss hafva kommit upp.

Tvenne förebud till denna nedgång ha redan yppat sig. Det ena är den allt *starkare bristen på rörligt kapital*, självfva häfstången för all ekonomisk utveckling. Arbetarne få allt större andel utaf den årliga nationalinkomsten. Detta, som ger den stora massan ökad köpkraft, beredde våra för inhemsk konsumtion arbetande näringar stegrad afsättning och bidrog sålunda på en omväg till deras blomstring. Men detta motvägdes allt mer, ju längre tiden led, af den ringa kapitalbildningen med däraf följande brist på rörligt kapital. Ty arbetarne lägga föga eller intet upp. Det allra mesta af de stora lönerna förbrukas för dagen. Sparande hör ej till de dygder, en socialdemokrat anser sig böra äga; det vore ju att själf bli en af de hatade kapitalisterna. Intet sparas således, med den följd att den nödvändiga afsättningen för bildande af nytt rörligt kapital är för ringa. Sparbankernas, de forna s. k. folkbankernas och postsparbankens, de af arbetarne

anlitade sparinrättningarnas kapitalinsamling uppgår för närvarande icke till 10 millioner kronor årligen förutom räntorna, 20 à 25 millioner kronor. Man märker här föga utaf den betydliga lönestegring, som kommit arbetarne till del under senare år. Hade icke samhällets högre klasser och kapitalisterna bättre tagit vara på de stegrade inkomsterna, såsom de af dem med förkärlek använda sparkasse- och depositionsräkningarne i de andra bankerna äfvensom ökningen i bankkapital utvisa, så hade det varit förskräckligt ställdt med kapitaltillgången i detta land. Det är illa nog, som det nu är. Den nuvarande krisens verkliga grund för vår del är just bristen på sparadt kapital. Därför är den så svår och så långvarig. Vi lida af ekonomisk blodbrist i följd af för litet sparande — en sak, hvartill nog alla klasser bära skuld sedan gammalt. Men en ny orsak därtill är nu berörda förhållanden inom arbetarevärlden.

En annan verkan af fackorganisationen i vårt land är *den växande dyrheten på allting.* Denna följer icke med nödvändighet af de höjda lönerna, ty de kunna balanseras af tekniska förbättringar i arbetsprocessen inom flertalet arbetsgrenar. Nej, det är den sjunkande arbetsintensiteten, som förnämligast är skuld härtill. De prislistor rörande byggnadsverksamhetens arbetare i Stockholm, som offentliggjorts i år, visa till full evidens, att så är fallet. De veckoförtjänster på ända till 100 och 125 kronor, som målare, snickare, murare m. fl. kunna uppnå, öfverstiga vida hvad i andra långt rikare länder kan ifrågakomma. Anledningen därtill är, att minimilönen satts så hög i förhållande till arbetsprestationen eller omvändt den senare så låg i förhållande till den förra. Intet folk i nutiden är så rikt, att dess ekonomi i längden medgifver dylika löner för så enkelt arbete eller med andra ord så ringa arbetsprestation för lönerna. Häraf måste allmän dyrhet följa. Ty priset på bostaden är en hufvudfaktor uti den vanliga prisbildningen. Alla, som blott kunna det, handtverkare, handlande och arbetare välta den höga hyran öfver på de varor eller tjänster, som de tillhandahålla allmänheten. Och så stiger allt i pris till gagn för ingen, ty ingen får däraf mera nettoinkomst, men till skada för alla, äfven arbetarne själfva. Den fackliga lättjan gör oss alla fattigare.

Ty såsom det är i byggnadsfacket, så är det bland grofarbetare och stufvare liksom bland de jordbruksarbetare, som inmönstrats i rörelsen, och öfver hufvud öfver allt där icke maskinernas tempo kan förhindra detta i system satta »sabotage». Men äfven uti industrien är arbetsintensiteten för visso icke hvad den bör vara utan lägre än i de stora kulturländerna, undantagandes möjligen Frankrike, där fackföreningsrörelsen har alldeles samma karaktär som hos oss. Denna olyckliga verkan utaf densamma är emellertid intet tillfälligt och därför öfvergående. Den följer med inre nödvändighet af rörelsens socialistiska läggning. Och fackföreningsväsendet har i Sverige från första stund uppvuxit i socialismens tecken. Socialismen är densamma medfödd och lär därför icke kunna skiljas därifrån, trots de böner och förmaningar från de ortodoxe fackföreningssvärmarne om en sådan skilsmessa. Undantag gör endast det som motrörelse uppkomna Svenska Arbetareförbundet, som emellertid ännu i dag ringaktas af just samme rättrogne.

Den stora mäktiga fackföreningsrörelsen med centrum i Folkets hus i Stockholm och motsvarande i andra städer är genomgående socialistisk och hyllar därför som sitt främsta postulat — klasskampen. Klasskampens första frukt är hatet mot arbetsgifvaren-kapitalisten såväl personligen som framför allt såsom institution d. v. s. mot företaget. Ur denna sinnesstämning uppväxer sedan med naturnödvändighet likgiltighet för dettas framgång, om ej rent af lust att skada detsamma samt först och sist hvad som i England kallats Ca-Canny, i Frankrike Sabotage, och som, när det sättes i system och får bestämma prislistorna, ger så litet arbete för lönen, som fallet är inom de anförda yrkena i Sverige. Men icke endast nyssnämnda sinnesstämning hos de socialistiska fackföreningsmedlemmarna leder härtill. Det samma följer af själfva grundprincipen för dessa fackföreningar. I skarp motsats till de gamla engelska trade unions, som äro till sin natur aristokratiska och utgöra ett urval af de bäste bland arbetarne, äro de svenska fackföreningarna utpräglадt demokratiska och vilja ha alla med. Men skola alla in i föreningarna utan åtskillnad, så blifva de sämste nödvändigt normgifvande. De minst dugliges arbetsprestationer måste läggas till grund för minimilönen, hvari-

genom denna, som ju skall ge sin man dräglig bergning, blir för hög, med andra ord arbetsresultatet blir för ringa i förhållande till lönen. Härtill kommer som slutstenen i denna politik följande resonnemang: en hvar skall arbeta så litet som möjligt, på det att alla må få arbete och förtjänst. Tillgången till arbete är ofta begränsad, medan arbetaremarknaden är stor — i Sverige var det dock sällan så. För att få den senare att svara till den förra och bereda alla plats, måste arbetsprestationen hållas nere. Det vore att ta brödet ur munnen på kamrater att vara flitig eller utföra allt det arbete, man utan öfveransträngning kan.

Resultatet af dessa stämningar och sträfvanden är naturligen, att den svenska produktionen blir dyr och sålunda har svårt att täfla med utlandets, som ej har att kämpa med lika besvärliga arbetsförhållanden. Vidare måste härigenom den årliga produktmassan i stället för att till allas båtnad stiga, bli stillastående eller till och med sjunka. Men första villkoret för att arbetarne vid fördelningen af det nationella arbetets afkastning skola få icke blott relativt, utan absolut taget mycket är ju, att det finnes mycket att dela. Ge näringarna ringa afkastning i följd af klen arbetsintensitet, så måste äfven arbetslönerna sjunka. Att detta hittills icke skett utan tvärtom, trots tidtals tryckta förhållanden, arbetarnes löner kunnat oafbrutet stiga, har berott på de andra faktorer, som ingå uti all nutida produktion, och som balanserat arbetarnes för densamma ogynnsamma hållning. Dessa andra faktorer äro den tekniska ledningen samt finansieringen af företagen — arbetsgifvare och kapitalister.

Den första dogmen uti den socialistiska tronläran är, som bekant, att kroppsarbetet är alla värdens källa. Kroppsarbetaren allena skapar rikedomen. De icke kroppsarbetande klasserna eller, såsom det drastiskt heter, de rike lefva på de fattige arbetarnes svett. I dessa och liknande satser söka socialisterna stödet för samtliga sina kraf. Märkvärdigt nog har ingen, såvidt jag vet, med tillbörlig kraft bemött detta grundfalska påstående. Visserligen ha nationalekonomerna längesedan visat ohållbarheten af Marx' lära om arbetet såsom ensamt värdebildande. Men de ha därvid mest haft uppmärksamheten fäst på de andra s. k. produktionsfaktorerna, natur och kapital. Kroppsarbetets roll ha de

ej närmare undersökt. Därför kan alltjämt den läran förkunnas på gator och torg, att det är kroppsarbetarne, som skapa värdena, medan vi andre lefva som parasiter på deras arbete.

I kulturens begynnelse och alltjämt uti de lägsta produktionsformerna, där arbetaren är sin egen herre och själf tillverkar hvad han behöfver eller säljer på marknaden, är det nog så, att kroppsarbetet ensamt skapar värdena och förmögenheten. Det samma var fallet uti medeltidens feodala samhälle, då de mer eller mindre lifegna bönderna ensamme arbetade och slottsherren blott tog skatt af dem, sålunda lefvande på frukterna af deras arbete, utan att för egen del på något sätt ingripa uti och leda detta arbete. Men uti alla högre produktionsformer, det fria jordbruket med främmandes hjälp, handtverket och slutligen industrien, komma andra faktorer till, hvilka efter hand lika mycket och till sist mera än kroppsarbetet bidraga till att skapa värdena och rikedomen. Man behöfver för att förvissa sig härom, blott eftertänka det tekniska förloppet vid förfärdigandet af en maskin t. ex. en automobil. Den ojämförligt viktigaste delen af detta arbete faller på konstruktören och ritaren. Blott vid utförandet af dennes verk kommer kroppsarbetet till och nu hufvudsakligen som skötsel af maskinerna. Det ojämförligt mesta af det fysiska arbetet verkställes af dem. Tidigare, innan de många arbetsmaskinerna voro uppfunna, hade kroppsarbetet större andel i tillverkningen. Men äfven i maskinteknikens begynnelse låg den större uppgiften hos den konstruerande teknikern. Sedan har den utförande arbetarens roll allt mer inskränkts, ju fullkomligare produktionstekniken blifvit. Och nu består den som nämdt ofta endast uti öfvervakande af maskinerna, alltså en nödvändig men mycket underordnad del af arbetsprocessen.

Ej mindre tydligt framstår det intellektuella arbetets öfvervägande betydelse uti den moderna produktionen, om vi betrakta företagen och ledningen af desamma. Huru se vi icke ständigt, att en fabrik eller en affär går eller icke går, allt efter som ledningen ligger i en mans hand eller i en annans. Arbetarestyrkan är den samma och alla öfriga faktorer äro oförändrade, men ledningen växlar, och resultatet kan bli himmelsvidt olika — i ena fallet icke marknadsdugliga varor d. v. s. förlust, i andra stor

vinst. Här åskådliggöres på ett fullt mönstergillt sätt det vetenskapliga experimentets metod att utröna värdet af en viss faktor. Man utmönstrar denne och ersätter honom med en annan, medan öfriga ingående faktorer bibehållas oförändrade. Därvid visar sig sålunda, att ledningen d. v. s. det intellektuella arbetet betyder mera för skapande af värden och frambringande af rikedom än kroppsarbetarne, huru många de må vara. Ett i viss mån liknande förhållande äger rum jämväl beträffande kapitalisten, som sätter företagen i gång. I ena fallet uppfattar han marknaden oriktigt eller uppgör felaktiga kalkyler och misslyckas, i andra fallet tvärtom. De kroppsarbetare, han sätter i rörelse, förmå härvid föga eller intet ändra resultatet. Kroppsarbetets andel uti rikedomens skapande har blifvit jämförelsevis ringa. Endast uti de små företagen, dess mer ju mindre de äro, och vid grofarbetet liksom i fråga om de personliga tjänsterna och därmed likartadt arbete (konduktörens, stadsbudets o. s. v.) bibehåller detsamma sin gamla ställning. I öfrigt och framför allt inom industrien, där det äfven till god del ersatts af maskinkraft, spelar kroppsarbetet en visserligen nödvändig men allt mer underordnad rol. Det i främsta rummet rikedomsalstrande arbetet är nu mer det intellektuella.

En bekräftelse i stort på detta faktum erbjuder slutligen den industriella utveckling, vi under senare år bevittnat i Sverige, och åt hvilken vi så glädja oss. Denna utveckling är helt och hållet ett verk af det intellektuella arbetet — förmäns, ingenjörers, disponenters och direktörers samt kapitalisters. Kroppsarbetarne ha häruti icke haft annan del, än att de i ökade massor kallats in uti arbetet. Självfva utvecklingen såväl kvantitativt genom tillkomsten af nya företag som kvalitativt medels ökad afkastning är icke deras verk. Detta är utan vidare klart i fråga om de många nya företagen, men det gäller äfven i senare fallet. Ty samtidigt med denna utveckling har arbetsintensiteten sjunkit å arbetarnes sida och ständiga strejker och strider pågått. Den ena arbetsfaktorn uti produktionen, kroppsarbetet, har sålunda långt ifrån att bidraga till utvecklingen, tvärtom lagt betydande hinder i vägen för densamma. Att denna ändock ägt rum, är

det bästa beviset för det intellektuella arbetets öfverlägsenhet i produktionen.

Det är klart att inför dessa fakta det socialistiska talet om arbetsgifvaren, som lefver på arbetaren, den rike på den fattige, sjunker till intet. Det är så långt ifrån händelsen, såsom socialisterna predika, att man tvärtom kan säga — om man eljest vill använda detta olämpliga uttryck — att det är arbetaren, som lefver på arbetsgifvaren, den fattige på den rike. Disponenter och direktörer och deras medhjälpare, ingenjörer m. fl. samt kapitalisterna äro sålunda de, som vi ha att tacka för den utveckling, som ägt rum under senaste tjugo år. Men tydligt är också, att desses förmåga att föra det hela till ett lyckligt resultat har en gräns. Kroppsarbetet, som de leda, måste fullgöra sin uppgift väl och samvetsgrannt. Sker ej så, kan visserligen det intellektuella arbetet genom ökad intensitet balansera detta, såsom nu senast skett och visserligen i ännu mycket högre grad kan och bör ske — ty arbetets ledning är i Sverige ofta ännu icke hvad den borde vara — men detta går endast intill en viss punkt. Öfverskrides den, så måste produktionen afmattas för att till sist, om ej ändring inträder, gå tillbaka eller rent af upphöra. Det är inför denna fara, vi stå i Sverige för närvarande. Arbetarnes växande obenägenhet för ett dugande och plikttroget arbete hotar att omintetgöra den lofvande växten och, som nyss nämdes, återföra oss till den nationella fattigdom, som för ej längesedan var vår lott.

Detta är den ena af de ödesdigra verkningar, som den socialistiska fackföreningsrörelsen fört med sig. Den andra är — *arbetarnes moraliska försämring.*

Härom behöfves ej vidlyftigt ordas. De ständiga illdåden från de socialistiska arbetarnes sida mot de icke organiserade eller mot Svenska Arbetareförbundets män äfvensom den uppenbara oärlighet och sanningslöshet i vittnesmål, som ofta iakttagits hos desse arbetare, äro vittnesbörd nog. En djupgående moralisk förvildning åtföljer den socialistiska fackföreningsrörelsen d. v. s. den stora svenska arbetarerörelsen, därom kan intet tvifvel råda. Redan detta dömer den, ty kroppsarbetarnes höjande i ekonomiskt afseende får icke ske på bekostnad af deras karaktär och moral-

Skriftens ord: hvad båtar all världens rikedom, om du tager skada till din själ, har här sin fullaste tillämpning.

Men, invändes det från ledande håll inom denna rörelse, det är icke de rättrogne socialistiske medlemmarne af fackförbunden, som träffas af dessa tillvitelser. Det är »ungsocialisterna», som bära skulden för alla de oarter, vi se. Detta är möjligtvis sannt, men det minskar icke skulden, ty de senare äro sina fäders barn och utföra endast hvad de af dem lärt. Mellan socialism och anarkism såsom teorier råder nog stor skillnad. Men här är icke fråga om teorier utan om en stor folkrörelse, uti hvilken några skola vara i spetsen, andra i eftertruppen, men alla besjälas — och detta är det afgörande — af samma tanke och känsla, nämligen klasshatet och hat till olika sinnade (strejkbrytare). Uppenbart är för öfrigt, att de barn, som i sina hem hört predikas hat mot de rike och de förmenta orättvisor, för hvilka de äro utsatta, skola som vuxna gå ett stycke längre än sina fäder. De äro därvid endast mera logiska än de, i det att de tänka tankarna ut. Därför är det att vänta — och det är det fruktansvärda — att det uppväxande släktet inom större delen af arbetarnes klass och alltså den stora strömmen i den svenska arbetarerörelsen blir ungsocialistisk d. v. s. revolutionärt anarkisk. Den naturliga generationsväxlingen för detta utan vidare med sig. Det nybildade revolutionära arbetarepartiet är den på en gång logiska och fysiologiska konsekvensen af den socialistiska fackföreningsrörelsen i Sverige. Den innesluter ock i sig dess framtid, om allt får utveckla sig fritt, såsom hittills skett.

* *

*

Inför nu berörda fakta framställa sig ovillkorligen två frågor: huru ha vi kommit därhän? och på hvad sätt skola vi komma därur? Hvarför har den svenska arbetarerörelsen hamnat i det socialistiska fackföreningsväsendet? och huru skall det senare besvärjas och hela rörelsen föras in på andra för samhället och för arbetarne själfva lyckosammare vägar? Blott några ord till svar på dessa nära sammanhörande frågor kunna här få plats.

Det är onödigt att uppehålla sig vid det historiska förloppet af de socialistiska idéernas och fackföreningsväsendets utbredning och inbördes förmälning i vårt land. Båda kommo utifrån som andra smittoämnen. Frågan är blott, huru de så hastigt kunnat utbreda sig. De ekonomiska och sociala förutsättningarne för desamma voro i Sverige långt mindre utvecklade än i andra länder, där arbetarerörelsen likväl icke antagit den mot samhället fientliga karaktär, som den här fått. Mellan 1820-talets England och 1880-talets Sverige fanns ingen likhet i den vägen. Jämfördt med andra länder borde Sverige — landet med urgammal politisk och borgerlig frihet samt ringa ekonomisk utveckling — icke ha erbjudit dessa främmande föredömen och läror en gynnsam jordmån. Att de likväl kunnat med så stor snabbhet slå rot och växa sig stora, har till väsentlig del berott på vissa yttre förhållanden. Någon skuld härvid ha helt visst de närmast vederbörande, arbetsgifvarne, genom den sorglösa tanklöshet, hvarmed de mestadels mött denna rörelse. Äfven myndigheternas slapphet och undseende ha i sin mån medverkat därtill. Men den förnämsta grunden till de socialistiska fackföreningarnas snabba växt är att söka uti den resonans, de funno uti liberala och radikala borgerliga kretsar. Ty nu som alltid får en rörelse i folkets nedre lager framgång och fart, endast om den tages om hand af de högre klassernas män eller åtminstone äger deras sympatier. Det är de socialpolitiska åskådningar och teorier, som där rådt och råda, hvilka gjort vägen så lätt för denna rörelse. Den ena af dessa teorier är den om »fackföreningsväsendet som arbetarefrågans lösning», den andra om »de sociala orättvisorna». Att båda bero på en felsyn har ej inverkat på deras förmåga att bereda den allmänna opinionen och, som sagdt, göra vägen jämn för de främmande gästerna.

Då de engelska trade unions först blefvo föremål för vetenskapliga studier, gick det, som det plägar gå, när en vetenskapsman slår sig på ett ämne som sin specialitet. Han förälskar sig däri och öfverskattar dess betydelse. Så äfven här. Fackföreningsväsendet utropades af Lujo Brentano och andra som universalmedlet för arbetarefrågans lösning. Samtidigt uppgjordes teorien för detsamma i de bekanta satserna: arbetskraften är en vara, som

köpes och säljes på arbetsmarknaden — arbetaren-säljaren, som dag för dag skall lefva af sitt arbete, befinner sig i ett mycket ogynnsamt läge gent emot arbetsgifvaren-köparen — den ensamme arbetaren är tvungen att taga det pris, som arbetsgifvaren bjuder — endast om arbetarne förena sig, bli de jämställd part med den senare och kunna på lika fot förhandla om lönen m. m. — alltså förenen Eder arbetare, så skola alla de olyckor, som det fria aftalet fört med sig, få ett slut och arbetarefrågan bli löst. Dessa satser kanoniserades strax till en troslära, som hela massan af socialpolitiskt intresserade bland de borgerlige ögonblickligen omfattade. Den har utvidgats med ytterligare ett par artiklar, den ena handlande om »kollektivaftalet», som på samma sätt prisats såsom lösningen af alla svårigheter. Den andra är fordran, att alla ett lands arbetare skola förena sig till en enda organisation och likaså arbetsgifvarne.

I England framväxte denna rörelse utan teorier och förverkligade därvid till god del det ursprungliga syftet med densamma, nämligen arbetarefrågans lösning, men visserligen blott inom en begränsad del af arbetarevärlden. I andra länder och främst vårt eget, dit rörelsen kommit som främmande lånegods, ha de nya lärorna omsatts till verklighet så rättroget som möjligt. Ja i vissa afseenden, nämligen beträffande kollektivaftalet och organisationens enhetlighet, ha vi hunnit längre än andra folk. Men resultatet har blifvit allt annat än arbetarefrågans lösning och den tillfredsställelse, som däraf måste följa. Striden och hatet äro större än någonsin. Arbetarefrågan har särskildt hos oss aldrig varit så, ondartad som nu. Spörja vi efter anledningen till detta olika resultat af den gamla engelska fackföreningsrörelsen och den svenska, så ligger den i öppen dag. Den förra är endast till nödvärn en kamporganisation men i öfrigt en ömsesidig understöds- och pensionsinrättning; den senare har uteslutande striden till uppgift. Det är två alldeles skilda företeelser, ehuru med samma yttre organisation och under samma namn. Anda och syfte äro himmelsvidt olika. Det råder här alldeles samma förhållande som i afseende på parlamentarism och partistyrelse. I England, deras hemland, äro de ett; på kontinenten, där man velat efterapa dem något helt annat. Endast namnet och den yttre gestalten äro lika,

men till innehåll och verkningssätt äro dessa styrelsesätt på det ena och det andra stället så olika som möjligt. Så ock här. Den svenska fackföreningsrörelsen blef från begynnelsen en socialistisk kamporganisation till anda och syfte helt olika den engelska. Därför äro dess verkningar så olika. I stället för att bidraga till arbetarefrågans lösning, såsom den engelska gjort, har den tvärtom fört denna totalt på afvägar.

Men nu är det det märkliga, att hela den borgerliga liberala och radikala pressen och dess meningsfränder med sitt mäktiga inflytande stödt och i den dag som är stöder denna snedvridna fackföreningsrörelse. Detta har icke berott på okunnighet om dess verkliga innebörd, ty en hvar visste, att fackföreningarna i Sverige voro socialistiska. Men den ofvan nämnda trosläran har gjort dem döfva och blinda för verkligheten, alldeles som det plägar gå med trosifrare. Sällan har väl en teori fått sådan makt öfver sinnena och så betagit synen på verkligheten, som härvidlag skett. Sådant är alltid farligt, men aldrig har det varit vådligare än i detta fall. Ty de borgerliga liberala ha härmed drifvit massor af Sveriges arbetare i armarne på socialismen, vare sig de ville eller icke. Förenen Er, förenen Er — så har det låtit i korus — och helst till en enda hela landet omfattande organisation. Detsamma kunde den välmenande men i dessa ting fantastiske R. F. Berg förkunna — efter hvad det berättats mig — äfven för medlemmar af motrörelsen, Svenska Arbetareförbundet. Och ännu under dessa dagar kan man i den liberala pressen läsa ord som följande: »det har så ofta betonats att, med den utveckling vårt näringslif tagit, två allomfattande organisationer inom industrien, arbetsgifvarnes och arbetarnes äro af nöden». Att den bestående stora organisationen hvarpå syftas är socialistisk, bekymrar icke. I den skola ändock alla arbetare in och där skall råda järnhård disciplin, då blir det bra.

Det är svårt att tänka sig en större felsyn på dessa ting, sådana de reelt äro. Med stora ord och åthäfvor har man beklagat fackföreningarnes tvångsanslutning till landsorganisationen, en sak som endast var den yttre fullbordan af ett inre faktum. Men bittida och sent ha samma organ och personer predikat för arbetarne: gå in i fackföreningarna; det är frälsningen. Så lär teorien. —

De borgerlige liberale och radikale ha på detta sätt tjänstgjort som socialismens yppersta inpiskare i detta land. Ty fackföreningsväsendet var här blott den skyddande förklädnaden, som den nu snart icke längre har behof af och därför synes vilja kasta bort. De tydliga tecknen därtill föreligga redan.

En annan tankegång, som i hög grad främjat den socialistiska fackföreningsrörelsens utbredning i vårt land, är det ofta hörda talet om »de sociala orättvisorna». Ty därmed har icke endast afsetts vissa sociala missförhållanden, hvilka existera hos oss som i alla länder, såsom beträffande vanvårdade barn, dålig fattigvård och öfver hufvud arbetarnes osäkra ställning — allt sådant som kräfver bot och bättring, men för hvilket den svenska fackföreningsrörelsen icke har någon hjälp att ge. Nej, alla dessa herrar och damer inom de s. k. bildades led, som göra i socialpolitik och ständigt föra denna fras på läpparne, förstå därmed intet mindre än vårt samhälles hela organisation, tillvaron af högre och lägre klasser samt olikheten i lefnadsställning mellan dem. Allt detta — resultatet af mänsklighetens utveckling från barbari till kultur — skulle vara idel orättvisor och, hvad som följer däraf, icke värdt att lefva.

Man har nästan svårt att fatta den tankegång, som fört härtill hos alla dem, hvilka icke i öfrigt tro på socialismen. Ty icke kan det gärna vara förekomsten af de ofvan nämnda missförhållandena, som ingifvit densamma. Sådana ha tidigare funnits vida svårare än nu. Att för deras skull utdöma hela det nuvarande samhället vore för öfrigt som att vilja slå ihjäl den sjuke för att få ett slut på det onda, han lider af. Nej, den egentliga grunden till denna åskådning lär nog vara att söka — utom uti okunnighet om kulturens utvecklingsgång och kulturarbetets teknik, hvilka framkallat och alltjämt fordra skilda klasser — uti en viss omogenhet i tänkandet parad med allmän välvilja. Man önskar alla lika väl, som man själf har det, och förmenar på barnsligt vis, att endast den fulla likheten är rättvisa, olikheten orätt. Ty detta är gymnasistens och allt outveckladt tänkandes första syn på de sociala förhållandena. Alla skola vara lika, eljest är det icke rättvist. Vidare föreställer man sig, att ingen kan vara lycklig, som ej åtnjutit samma högre uppfostran eller har tillgång till samma

njutningar som en själf. Man beklagar därför i sitt hjärta kroppsarbetaren, som måste lefva så mycket enklare, och menar, att detta är en olycka och en orättvisa mot honom — en naiv föreställning, som gör det egna jaget till all tings mått och därtill förlägger lyckan uti passiv njutning. Den verkliga lyckan är aktivitet och består, socialt sedt, uti att utföra det arbete, man väl förstår, det må vara stort eller ringa, samt att med det äga sin ordentliga utkomst efter det mått, hvartill man från barndomen är van. Underbart för öfrigt att denna tankegång om den sociala orättvisan icke räcker ett stycke längre. Konsekvent uttänkt borde den ju föra till att vederbörande afhände sig allt, som de hade förmer än den stora massan. Åtminstone skulle jag aldrig dessförinnan få ro, om jag trodde, att jag med någon slags orätt åtnjöte de förmåner jag äger. Men äfven häruti röjer sig det ofullgångna tänkandet i detta resonnemang.

Emellertid det omogna är liksom det abnorma en makt i världen ofta jämnstark med det fullt utvecklade och normala. Sålunda har föreställningen om de sociala orättvisorna utfört ett mycket betydande röjningsarbete för socialismen i vårt land och det på dubbelt sätt. Den har hos mången borgerlig betagit tron på det rättmätiga uti den nuvarande samhällsordningen och därmed försvagat motståndet mot den nya rörelsen. Tvifvel på egen rätt förlamar försvaret för densamma och underlättar motståndarens framgång. Men ännu långt mäktigare har detta tal verkat på arbetarne, föremålet för de förmenta orättvisorna. För dem har det varit som en trumpetsignal — upp till strid! Ty ingen motstår länge talet, att han är förfördelad, innan han själf tror därpå och snart lifligt känner det. Slagordet om de sociala orättvisorna har i hög grad bidragit att hos arbetarne väcka missnöjet och klasshatet och så göra dem till socialister. Ty för dem är socialismen icke en ekonomisk teori utan en lefvande önskan att få det så, som de afundade högre klasserna ha det. Ôte-toi que je m'y mette! — det är socialismen som folkrörelse. Dessa välmenande men korttänkte borgerliga män och kvinnor, som syssla så ifrigt med socialpolitik, men så litet känna de allmänna ekonomiska lagar, som styra samhällslifvet och utvecklingen, bära ett icke ringa ansvar för, att arbetarefrågan hos oss tagit en så elakartad gestalt.

Till sist några ord om de medel, som närmast stå till buds för att föra den svenska arbetarerörelsen på andra banor.

Huru arbetarefrågan bör hos oss bäst lösas, har jag i förut omnämnda artiklar utvecklat och hänvisar därtill (se särskildt Statsvet. Tidskr. 1905 h. 3). Grundtanken däri är, att arbetaren bör få en tryggad ställning för lifvet uti det företag eller hos den arbetsgifvare eller grupp af sådana, för hvilka han utbildat sig, i alla de fall, då dessas natur gör sådant möjligt såsom i kommunikationsföretagen, de stora industriella verken och å de stora godsen samt framför allt uti statens och kommunernas tjänst. Genomfördes detta konsekvent, så skulle därmed det verkliga behof, som ligger bakom arbetarerörelsen, till väsentlig del tillgodoses, och därigenom fackföreningsväsendet bli öfverflödigt. Emellertid sådant som detta gestaltat sig i Sverige uti socialismens tecken, lär det icke kunna härigenom kraftigt nog motarbetas. Den som satt sig före det nuvarande samhällets totala omhvälfning lär icke af några reformer afvändas därifrån. Den socialistiska fackföreningsrörelsen kan nu hejdas endast genom m a k t.

Allt för länge har slapp undfallenhet kännetecknat det offentligas uppträdande i denna sak. Stat och kommun ha som arbetsgifvare låtit sig af sina fast anställde betjänte behandlas, som vore de enskilda. Man har medgifvit s. k. föreningsrätt d. v. s. rätt för desse betjänte att med sina föreningar ansluta sig till de socialdemokratiska fackföreningarna. Och man har med dem slutit kollektiva arbetsaftal efter underhandlingar med de senares förtroendemän. Det är att återgå till medeltidens anarki att tillstädja uppkomsten af en dylik stat i staten, med hvilken den senare skall underhandla som med en jämlike. Det kan synas obegripligt, huru vi kunnat komma därhän. Men hvad vi förut anfört om den allmänna opinionens bearbetande af borgerlige till fackföreningsväsendets och socialismens förmån utgör förklaringen. Härpå måste göras ett brådt slut, om vi ej skola råka in i revolutionära tillstånd. Förbud för alla i statens och kommunernas tjänst anställde betjänte att tillhöra någon utanför stående organisation, inga kollektiva aftal samt strängt straff för strejk och därmed sammanhörande pliktförsummelse mot tjänstens bestämmelser — se där, hvad som först af allt måste fordras. Jag behöfver ej säga, att

löner och arbetsvillkor samtidigt böra vara fullt tillfredsställande för en anständig bergning efter hvars och ens grad och lefnadsställning.

De enskilde arbetsgifvarne ha till värn mot fackföreningarnas öfvergrepp organiserat sig och kunna nu mer verkligen med makt möta desamma. Det var djupt att beklaga att icke i sommar den stora lockouten fick inträda. Arbetarne måste praktiskt få lära sig, att icke de utan arbetsgifvarne äro företagens herrar och på samma gång störste arbetare, såsom vi ofvan sågo. Äfven hade arbetarne då fått klart för sig deras eget beroende af företagens väl och ve samt de senares af det allmänna ekonomiska lifvet och dess lagar, något som de nu icke förstå eller vilja förstå. De kraf på förhöjning af redan förut höga löner, som under nuvarande starkt nedgående konjunkturer ganska allmänt i år framställts, äro bästa beviset härpå. Ännu viktigare är emellertid, att arbetsgifvarne genom fast sammanslutning kunna sätta en gräns för den i och med lönernas stegring sjunkande arbetsprestationen. De socialistiska fackföreningarna skola på denna väg ruinera våra näringar, därest ej arbetsgifvarne förstå att vidmakthålla den rätta proportionen mellan lön och arbetsprestation.

De ofvan angifna siffrorna om byggnadsarbetarnes förtjenster i Stockholm visa, att här redan råder en ödesdiger disproportion. Ett annat typiskt exempel härpå ha Malmös stufveriarbetare i dagarna lämnat, då de för samma arbete (lossning af splintved) fordrade ungefär dubbelt, enligt en uppgift fyrdubbelt mot det, hvarför det sedan utfördes i Helsingör (16 kr. eller 32 kr. pr famn mot 8: 50). Sådant blir landets ruin, om det får fortgå.

Viktigast af allt är emellertid upprätthållandet af arbetets frihet. Härtill måste såväl staten som de enskilde arbetsgifvarne hvar på sitt sätt medverka. Man väntar sig som bekant mycket af den under arbete varande lagstiftningen rörande arbetsaftal. För min del är jag ganska tviflande rörande den stora nyttan af en dylik lagstiftning. På sin höjd vinnes därmed vissa fasta former för underhandling och aftal, men föga eller intet i realiteten d. v. s. för fred och goda arbetareförhållanden. Däremot hvad som göres för att lagligen trygga arbetets frihet, det har verkan. Det har man äfven förstått i det fria Schweiz, där man mera följer det

praktiska bondförståndet än socialpolitiska teorier, och sålunda med kraftig hand upprätthåller denna första mänskliga rättighet. Det är ju ock statens främsta uppgift att skänka rättsskydd mot våld och öfvergrepp af alla slag. Må vi alltså häruti följa Schweiz' föredöme, det är allt som i lagstiftningsväg behöfves. Men samtidigt måste arbetsgifvarne kraftigare än hittills skett hålla på denna grundprincip och det icke blott för sin egen del utan ock beträffande dem det närmast rör, de icke organiserade arbetarne och Svenska Arbetareförbundets män.

Det Svenska Arbetareförbundet är den motrörelse mot de socialistiska fackföreningarna, som spontant uppstått bland arbetarne själfva. Från de organiserade socialisterna skilja de sig icke genom att med mindre energi förfäkta arbetarnes intressen. Långt därifrån, men de göra det på ett annat sätt. Ty deras mål är icke det nuvarande samhällets undergång. Hvad som skiljer oss från socialdemokraterna, hörde jag en gång en af deras talare yttra, är världsåskådningen. Ja, så är det. Det är den olika världsåskådningen, som är det stora skiljemärket och som gör deras olika handlingssätt. Emellertid ha desse män fått lida för sin åskådning och sin självständighet på ett sätt, som erinrar om förföljda trossamfund under längst förflutna tider. Deras socialdemokratiska kamrater ha våldfört sig på dem enskildt och skymfat dem som grupp öfver alla gränser; de borgerlige liberale ha önskat dem ur världen eller sett dem öfver axeln ända till det sista, och arbetsgifvarne ha försummat dem och icke förstått att de med dem kunna vinna den arbetsfred, som vi behöfva. Den socialistiska fackföreningsrörelsen är ett gift, som inkommit i den svenska samhällskroppen. Som hvarje lefvande organism har denna inom sig uppväckt ett motgift. Detta är det Svenska Arbetareförbundet. Kan det växa och bli starkt nog att motverka det förra, skola vi kanhända återvinna den fulla hälsan. Ty såsom förhållandena nu en gång ligga, torde det vara — jämte ofvan antydda reformer — enda vägen därtill. Lyckas ej detta, så lära vi under det eviga inbördeskriget få återvända till vår forna fattigdom.

Om blokad och uppbringning i sjökrig.

Några anmärkningar i anledning af N. Söderqvist, Le Blocus Maritime. Sthlm 1908.

Af

Professor C. A. Reuterskiöld.

I en nyligen utgifven och ventilerad afhandling har jur. kand. N. Söderqvist behandlat frågan om blokadrättens historiska utveckling, moderna gestaltning och teoretiska förklaring. Författaren har skrifvit sin afhandling på franskt språk, och denna i sig själf berömvärda omständighet har medfört, att ämnet behandlats med särskildt fäst afseende å utländska läsares förutsättningar att första framställningen, hvilken i stor utsträckning rör sig med svenskt källmaterial, som väsentligen sammanställts i en särskild afdelning bilagor, där emellertid äfven förut tryckta texter för sammanhangets skull upptagits. Eljes följer författaren beträffande utländska urkunder den i franska afhandlingar vanliga seden att aftrycka dessa i själfva texten. Äfven om man måste erkänna de officiella handlingarnas stora betydelse och vikten af att hafva deras exakta lydelse klar för sig, kan det näppeligen från vetenskaplig synpunkt förnekas, att ett arbete, särskildt i folkrätt, härigenom alltför lätt sjunker ned till en materialsamling. I viss mån träffas äfven förf:s verk af detta omdöme, ehuru å andra sidan bör medgifvas, att hans bok ingalunda är blott en materialsamling, utan innehåller mycket af värde ur bearbetnings-

synpunkt; det är blott skada, att bearbetningen icke blifvit grundligare och fullständigare, utan i mycket framstår såsom ofullbordad. Ifrågasättas kan äfven, huruvida ett dylikt aftryckande i hvarje ny afhandling af förut aftryckta texter förtjänar vidare efterföljd, så vida ej, såsom hos förf. verkligen ofta inträffar, det nya aftrycket är gjordt med större exakthet än de i äldre afhandlingar.

En annan anmärkning, som i detta sammanhang måhända bör framställas, är den, att förf. äfven så till vida följt de franska afhandlingarnas metod, som han i lika sammanhang använder uttryck och uttalar meningar, hvilka tidigare i samma form förekommit inom litteraturen, utan att han direkt angifver, hvar citatet återfinnes. Gifvetvis är egentligen föga att härom säga, så snart meningen eller uttrycket är hämtadt ur viss källtext, men alltför ofta händer, att detta icke är fallet; och svensk vetenskaplig kutym kräfver i så fall ovillkorligen en hänvisning ej blott i allmänhet genom litteraturförteckningen till det begagnade arbetet, utan i hvarje förekommande fall ett noggrannt angifvande af vederbörlig pagina m. m. i detta.

I den historiska delen af förf:s bok, är det särskildt de svensk-holländska insatserna i blokadrättens utvecklingshistoria, som betonas och framhäfvas. Min afsikt är visserligen icke att i detta sammanhang närmare gå in på en redogörelse för eller kritik af förf:s arbete, men att alldeles lämna å sido denna del af boken låter sig icke väl göra, då äfven den har betydelse för den fråga, som jag här egentligen ville med några ord belysa, nämligen frågan om uppbringningsrätten i sjökrig. Uppbringningsrätten och blokadrätten stå nämligen i intimt inbördes samband sedan gammalt, ett samband, hvars principiella betydelse emellertid förf. underkänner, i det att han i likhet med alla eller flertalet andra utgår från åsikten, att uppbringningsinstitutet i grunden är en anomali.

Den ena hufvudpunkten i förf:s historik kan betecknas med uttrycket »siège»-teorien och innebär, att enligt förf:s i öfrigt fullt riktiga mening blokadinstitutet härleder sig ur belägringsinstitutet, en åsikt, som äfven förut varit inom litteraturen åtminstone antydd, t. ex. af Matzen och i den af förf. själf i litteraturförteck-

ningen anförde Barclays eljes tämligen obetydliga uppsats i Revue de droit international, ehuru ingen så klart som förf. fattat och sökt bevisa den samma. Härvid torde dock förf. hafva gått något för långt och något för mycket öfverskattat sambandet mellan blokaden och belägringen. Enligt förf:s framställning är det fredsfördraget i Knäred 1613, som bildar epok i blokadinstitutets utvecklingshistoria, och detta väsentligen därigenom att då för första gången framträder en ny »teori», hvilken bryter mot den äldre åskådningen och medger de i kriget icke deltagande makterna fri trafik med undantag för krigskontraband på de krigförandes hamnar, så vida ej dessa äro belägrade till lands och sjös i syfte att intagas, och stundom rent af under förutsättning, att de tillika äro befästade. Betviflas måste, att de af förf. åberopade traktatsbestämmelserna från och med 1613 verkligen gifva uttryck åt en medveten ny »teori» med så skarpa och klara begreppsbestämningar, som dem förf. velat därur framkonstruera, ofta genom en nog så hårdragen och subtil ordatolkning. I själfva verket torde traktatsreglerna från denna tid allenast betyda, att de allmänna handelsförbud, som tidigare plägat af krigförande utfärdas rörande sjötrafiken på allt fiendeland, hädanefter skulle begränsas att gälla belägrade orter i fiendeland, hvarvid emellertid till en början icke närmare angafs hvad med belägrad ort skulle förstås: de växlande uttryck och olika omskrifningar, som i källorna begagnas för att angifva, att orten skall vara belägrad, tjäna enligt tidens sed blott att understryka *belägringens* nödvändighet, men afse näppeligen att framhäfva nödvändigheten af en *fullständig och effektiv* belägring. Öfver hufvud vore det egendomligt, om i detta fall redan från början den betydelsefulla begränsning i makthögheten, som ligger i uppgifvandet af anspråket på rätt att utfärda allmänna handelsförbud, skulle medvetet hafva ytterligare stegrats genom restriktioner i afseende å belägringsbegreppet. Mera öfverensstämmande med vanliga utvecklingsprinciper vore det visserligen, om dessa senare restriktioner först efter hand och på grund af vunnen erfarenhet om belägringsbegreppets mångtydighet kommit till stånd: och i verkligheten är detta också förhållandet, i det att hela frågan om »effektiv blokad» ytterst intet annat är än en fråga om närmare angifvande af hvilka

belägrade fientliga orter, ett handelsförbud må gälla. Hela denna fråga vore oförklarlig, om belägringsbegreppet från början varit så klart bestämdt, som förf. anser, eller ock vore sambandet mellan blokad och belägring egentligen utan all betydelse.

Förf. själf anser uppkomsten af teorien om effektiv blokad bero af en *omgestaltning* af belägringsbegreppet: »c'est en glissant une conception moins rigoreuse sous le terme *assiéger* qu' on est parvenu à ce siège unilatéral qu'est le blocus effectif» (sid. 24). Men en dylik omgestaltning hade näppeligen kunnat ske så pass obemärkt som nu faktiskt skett, därest belägringsbegreppet från början varit traktatsmässigt fixeradt. I hvarje fall hade denna utveckling då inneburit ett utvidgande af den makt, som genom »siège-teorien» begränsats — och detta synes ock vara förf:s mening. I verkligheten åter har teorien om effektiv blokad inneburit en sträfvan att än ytterligare skärpa de begränsningar i förbudsrätten, hvilka genom siège-klausulen blifvit införda. Förhållandet synes hafva varit, att trafikförbud med ty åtföljande uppbringningsrisk för de fartyg, som bröto mot förbudet, ansetts tillåtet, så snart en ort kunde påstås vara belägrad, äfven om belägringen icke varit i den mening effektiv, att hvarje förbindelse med orten i fråga varit omöjliggjord. Hvad särskildt sjötrafiken angår är klart, att för denna hufvudfrågan städse måst blifva, huruvida tillträdet *från sjösidan* varit spärradt eller ej. Med ett mera vagt belägringsbegrepp är fullt förenligt att icke *fordra* en fullkomlig afspärring, så vida ändock belägringens eller angreppets existens är otvifvelaktig. Principen om effektiv blokad innebär då, att trafikförbudet får folkrättslig giltighet, blott när verklig afspärrning äfven eller åtminstone från sjösidan äger rum. Och nästa steg i utvecklingen blir i så fall att traktatsmässigt afgöra, hvad det är som konstituerar en verklig afspärrning sjöledes. I stället synes förf. mena, att teorien om effektiv blokad uppstått jämsides med den s. k. siège-teorien och inneburit kraf ej såsom denna på fullständig kringränning till lands och vatten, utan allenast på afspärrning, men verklig afspärrning från sjösidan; efter hand skulle så blokadteorien hafva besegrat siège-teorien, och blokadteorien aldrig i princip afsett annat än effektiv blokad.

Förf. förnekar i detta sammanhang fullständigt, att någon utbildad teori om s. k. fiktiv blokad någonsin funnits (sid. 39). Visserligen måste äfven han erkänna, att verkligheten ingalunda alltid motsvarat krafven på effektiv blokad, men han betonar, att regeringarna dock alltid i sina blokadförklaringar åtminstone påstått, att effektiv blokad blifvit eller skolat blifva anordnad; och denna förklaring har därefter verkat såsom grundande en rättspräsumtion — uttaladt äfven af Fauchille i hans arbete öfver blokaden (sid. 149) — vid prisdomstolarna för blokadens effektivitet. För den, som i likhet med förf. betecknar siège-klausulen i traktaterna såsom uttryck för en doktrin eller teori, borde det emellertid falla sig svårt att frånkänna de fakta, hvilka ligga till grund för den s. k. teorien om fiktiv blokad, karakteren af uttryck äfven de för en teori; och för en hvar annan lärer vara klart, att teorien om fiktiv blokad är en fullt adekvat och lämplig beteckning för den princip, som sjömakterna mångfaldiga gånger sökt tillämpa, nämligen att för blokad i betydelsen af afspärrning från sjösidan borde anses tillräckligt, att blokadafsikten kungjordes och genom örlogsfartyg på något sätt markerades: just emedan belägringsbegreppet *icke* varit från början vare sig självklart eller traktatsmässigt fixeradt, har en dylik »teori» kunnat uppstå. Att, hvarje gång den samma ånyo framträdt i praktiska åtgärder, protester däremot höjts under åberopande af omöjligheten att erkänna dylik blokad såsom verklig, är både i sig själf naturligt och betyder blott, att olika meningar om blokadbegreppet en längre tid kämpat om herraväldet, innan den ena afgick med segern, liksom ock att olika uppfattningar af belägringskriteriet härvid gjort sig gällande.

Emellertid, den frågan framställer sig då osökt, hvartill detta belägringskriterium på blokaden egentligen tjänat, och hvilken grunden till dess upptagande varit. Den frågan åter kan icke besvaras utan att sammanställas med en annan, nämligen den om uppbringningsrätten.

* * *

Uppbringningsrätten var i äldre tid en naturlig följd af den rätt, hvarpå krigförande makter gjorde anspråk, nämligen att förbjuda ej blott egna utan äfven neutrala makters undersåtar all eller viss handelssamfärdsel med fienden. Så länge den uppfatt-

ningen var härskande, att en krigförande makt ovillkorligen kunde af andra makter, som af krigsåtgärderna möjligen berördes, kräfva ett partitagande för eller emot, och såsom fiender behandla alla, hvilka icke förklarade sig för, så länge var denna förbudsrätt också självklar. Men i samma mån förutsättningarna ändrades och neutralitetsbegreppet mera utbildades och erkändes, ställde sig saken annorlunda. Öfver hufvud måste då den forna förbudsrätten, så vidt den ej afsåg blott egna undersåtars trafik, upphöra i afseende å all samfärdsel, som förmedlades öfver neutralt territorium, eftersom de krigförande makterna öfver detta icke hade något som helst höghetsanspråk. Beträffande åter samfärdseln öfver hafvet, hvilket icke låg under någon makts exklusiva höghetsrätt eller ens under neutralitetsrätt, utan tvärtom var möjlig krigsskådeplats, kunde fortfarande vissa anspråk på regleringsrätt göras gällande, hvilka saknade hvarje motsvarighet i afseende å land- och sjöterritorialtrafiken. Detta enkla faktum förbises allt för ofta af dem, som behandlat uppbringningsinstitutets historia och teori, men är icke desto mindre af största vikt. Just emedan hafvet är fritt, d. v. s. icke ligger eller får läggas under någons vare sig privata *dominium* eller publika *imperium*, kommer sjöfarten därå att med nödvändighet regleras genom samverkan af de sjöfarande nationerna, denna samverkan må sedermera vara tyst eller uttrycklig, sedvanemässig eller traktatsmässig, likställd eller icke likställd. Faktiskt har ock utbildats en internationell sjörätt, om än ingalunda ens i sina väsentligaste drag fixerad i skrifven lag, och denna sjörätt är i flere afseenden olika för fred och för krig.

Under såväl fred som krig gäller såsom allmän grundprincip, att hvarje stat utöfvar politimakt och kontroll öfver de fartyg, som föra samma stats flagga. Men därjämte har, likaledes under såväl krig som i vissa fall fred, kontrollrätt tillerkänts och medgifvits makter öfver andra än egna fartyg, nämligen i de fall, då en trafikreglering skett icke blott på lika sätt, utan rent af gemensamt och enhetligt, t. ex. i nyare tid beträffande Nordsjöfisket. Sedvanerättsligt och äfven traktatsmässigt har nu, i afseende å krig, utbildats den allmänt erkända regel, att neutrala makter fortfarande hafva fri trafik på de krigförandes hamnar,

men med två väsentliga undantag, nämligen dels därigenom att in- och utlöpande i blokerad hamn är förbjudet, dels därigenom att krigskontrabandsvaror ej må föras. När en hamn är blokerad, och hvilka varor kunna såsom krigskontraband betraktas, därom hafva olika meningar rådt och råda delvis ännu, men om själfva saken äro alla ense. Det kan, under sådana förhållanden, knappast anses egendomligt och än mindre såsom en anomali, att de krigförande makternas anspråk på kontrollrätt och politimakt öfver äfven neutral flagga å hafvet faktiskt erkänts: endast mot missbruk och maktöfvergrepp i detta stycke hafva tid efter annan protester höjts från neutrala staters sida, icke egentligen mot själfva grundsatsen.

Det vanliga, men fullkomligt oriktiga och vilseledande, betraktelsesättet är å andra sidan, att den visitations- och uppbringningsrätt, som under krig af de krigförande mot de neutrala utöfvas, skulle grundas på någon slags förvandling af de kontrabandsförande eller blokadbrytande neutrala fartygen till fiendtliga genom den »krigshjälp», som de genom sin trafik lämnat eller sökt lämna den ena af de krigförande till den andras skada, d. v. s. man konstruerar här gemenligen ett slags neutralitetsbrott såsom grundval för uppbringningsrätten. Ett neutralitetsbrott i verklig mening kan emellertid icke af enskilda begås, eftersom det är staterna, men icke de enskilde, som utgöra subjekt för neutralitetsplikterna. På sin höjd kan den enskilde genom sina handlingar sätta hemstatens neutralitet i fara, därigenom att det ålegat hemstaten att förhindra dylika handlingar, men i sådant fall är det allenast denna hemstat, som har bestraffningsrätt, icke den krigförande makt, hvars intressen kränkts och hvilken i följd häraf har ett politiskt-rättsligt eller blott politiskt anspråk gent emot sagda hemstat såsom stat. Att tillägga krigförande makt bestraffningsrätt öfver neutral stats undersåtar i dylika fall, skulle antingen blifva liktydigt därmed, att denna stat så att säga utlämnade de brottslige efter forntida sed till ett slags försoningsoffer för statens egna försyndelser mot neutraliteten genom bristande kontroll, men i denna händelse inses ej, hvarför bestraffningsrätten, om den eljes så kan kallas, skulle inskränkas att gälla handlingar å sjön; eller ock skulle det betyda, att den neutrala staten

icke erkände handlingens brottskaraktер, men ändock undandroge den handlande sitt skydd på den grund, att en annan stat funnit handlingen brottslig, men i så fall inses icke, huru det främmande ingreppet i den neutrala statens makthöghet öfver fartyget såsom flytande territorialdel däraf skall förklaras.

Teorien om neutralitetsbrott såsom grund för uppbringningsrätten bör därför alldeles öfvergifvas. I verkligheten synes förhållandet vara det, att under krigstid viss trafik, som skulle kunna verka störande på krigets gång, är internationellt förbjuden å hafvet såsom på samma gång krigsskådeplats och plats för neutral samfärdsel, men detta förbud skapar icke någon särskild neutralitetspligt utan blott en allmän politiskyldighet för dem, som trafikera hafvet — alldeles så som under fred kan vara förhållandet, t. ex. beträffande slafhandeln. Upprätthållandet af förbudet intresserar närmast de krigförande och för den skull har at dem inrymts en kontrollrätt och en därmed förenad uppbringningsrätt, hvilken måste bestå, så länge ej en hvar annan stat själf på ett folkrättsligt betryggande sätt besörjer utöfningen af denna politimakt i fråga om sin flagga, något som hittills icke skett. Åsidosättandet af de gifna trafikförbuden medför, i likhet med åsidosättandet af andra polisförbud, ett ingripande från de myndigheters sida, åt hvilka polismaktens utöfning är anförtrodd — i detta fall alltså af de krigförandes örlogsfartyg i deras egenskap af, om uttrycket tillåtes, hafspolis. Alldeles liknande gäller, såsom förut är antydt, för vissa fall under fred, men med den väsentliga skillnad, att ingripandet under fred utmynnar i ett afförande af det anhållna fartyget till någon ort i dess hemland eller ort, där hemlandet har konsulat i och för anställande af rättegång enligt samma lands lagar, hvaremot under krig det anhållna fartyget uppbringas, d. v. s. afföres till ort i polisfartygets hemland, för att beslaget där må pröfvas efter dess lagar. Grunden till denna betydelsefulla skiljaktighet är att söka däri, att trafikförbudet beträffande krigstid blott i princip erkänts af det neutrala hemlandet utan att förses med någon straffsanktion. Då sålunda förbudet i hemlandet är en *lex imperfecta*, skulle det uppenbarligen vara ändamålslöst att där anställa rättegång. Ej heller kan sådan rätteligen anställas i uppbringarens hemland,

såvida den samma skulle åsyfta straff för förbudets åsidosättande, eftersom förbudet äfven där gemenligen är en *lex imperfecta* i den mening, att straffsanktion saknas och enär i intet fall »brottet», om ett sådant kunde anses föreligga, fölle i första fall under uppbringningslandets domvärjo. Till förbudets upprätthållande återstår under sådana omständigheter endast den utvägen, att det land, som utöfvar polismakten, och som faktiskt gör detta i eget intresse, får beslagtaga de saker, hvilka utgöra föremål för trafikförbudet eller tjänat som medel för trafiken, d. v. s. fartyget och lasten såsom gods i fartyget. Att detta åter kan låta sig folkrättsligen göra, beror därpå, att fartyget icke blott är en flytande territorialdel af flagglandet, utan tillika ett objekt för rättigheter och intressen: lika väl som exempelvis under fred ett privatfartyg kan beslagtagas i främmande hamn och öfver hufvud saknar full exterritorialitet inom främmande sjöterritorium, lika väl gäller detta, när under krig ett sådant fartyg befinner sig å hafvet såsom krigsskådeplats, d. v. s. å ort, där de krigförande, må vara öfvergående eller tillfälligt, men dock afgjordt hafva en särskild och erkänd magthöghet beträffande allt, som afser fienden och fiendelandet, grundad däri, att kriget är en folkrättslig exekutivåtgärd, som berättigar icke blott till utöfvande af våld, utan och till isolering af motståndaren för brytande af hans krafter.

Emellertid kunde ifrågasättas, huruvida uppbringningen icke snarare borde leda till allenast ett kvarhållande af fartyg eller gods i fartyget tills vidare, och icke till verklig konfiskation. Naturligtvis är detta i hvarje fall möjligt, och hvad fartyget beträffar, har svensk rätt sedan gammalt just ställt sig på den standpunkt, att det samma såsom neutralt skall åter frigifvas, sedan domaren sig däröfver yttrat, hvaremot visserligen uppbringadt gods konfiskeras, därest uppbringningen godkännes. Äfven med afseende å fartyget vore dock konfiskation fullt försvarlig, oaktadt strafffrihet i öfrigt äger rum, enär i allt fall en rättsstridighet föreligger, mot hvilken den, som gifvit och varit folkrättsligt befogad att gifva det därigenom kränkta trafikförbudet, kan på vanligt sätt reagera.

Det är icke ur synpunkten af privategendomens skydd mot krigsvåld, som frågan här rätteligen bör ses, utan tvärtom ur

synpunkten af statens rätt att förhindra viss privattrafik och låta den, som åsidosätter gifna regler, drabbas af därför stadgade påföljder. Alldeles samma synpunkt kanske icke kan anläggas med afseende å trafik under fientlig flagga, enär här uppbringningsrätten omfattar allt fiendegods, oafsedt dess karaktär i öfrigt, och enär uppbringningslandet öfver hufvud icke har någon regleringsrätt med afseende å denna trafik. Här kunde otvifvelaktigt bytessynpunkten, som historiskt har varit den afgörande, med större skäl fortfarande göras gällande, men riktigare synes vara att betrakta uppbringningen i dessa fall såsom ett led i uppbringningslandets exekutivåtgärder och en följd af kriget såsom exekutivt förfarande. Just emedan exekutionen icke sker eller ens kan väntas ske motståndslöst, blir det för exekutivlandet nödvändigt att bryta, resp. omöjliggöra eller försvåra motståndet, och ett af medlen härför är gifvetvis en polisbevakning öfver trafiken, särdeles sjötrafiken. Till lands kan trafiken hindras genom besättande af landsvägar, rifning af broar, järnvägar o. s. v., men till sjös finns af helt naturliga skäl intet annat effektivt medel än uppbringning in flagranti af fartyg och gods. Onekligen drabbas privategendomen härvid hårdare än i landtkriget, må vara att den ej heller där är alldeles skyddad, t. ex. enskilda järnvägar. Men det är icke mot privategendomen såsom sådan, som åtgärderna riktas, utan mot den trafik, *som sker med den fientliga statens tillstånd, skydd och uppmuntran*, och strängt taget vore det därför mot denna stat d. v. s. mot eget land, som eventuella ersättningsanspråk från de enskilde borde riktas — staten obetaget att vid fredslutet härför i sin tur fordra godtgörelse af motståndaren. All trafik å hafvet måste äga rum under någon erkänd makts autorisation och på dess ansvar, men däraf följer, att den trafik, som företages under fientlig flagga, heller icke behöfver af motståndaren respekteras, i det att denne, hvars sträfvan går ut på tillintetgörande af fiendens makt, uppenbarligen icke kan erkänna fiendens förmåga att fortfarande bära och upprätthålla sagda ansvar, utan tvärtom måste på allt sätt söka göra det samma omöjligt. Härtill kommer, hvad fientliga fartyg angår, den omständigheten, att dessa såsom flytande territorialdelar af den fientliga staten lika väl som dess fasta land utgöra ett möjligt

föremål för eröfring och besittningstagande, en synpunkt som alldeles icke får lämnas ur räkningen, då fråga är om sjösamfärdseln. Däremot måste anses ganska tvifvelaktigt, huruvida konfiskation utan vidare af allt slags fientligt gods under fientlig flagga är principiellt försvarlig.

Återvänder jag härefter till frågan, hvilken betydelse belägringskriteriet har för blokadbegreppet, så torde utan vidare vara klart, att denna endast kan bestå med afseende å blokadens rättsverkningar på sjötrafiken. Men belägringskriteriet innebär icke den fordran på blokaden, att dess rättsverkningar skulle inträda först om och när fullständig afspärrning från sjösidan äger rum: detta är snarare betydelsen af effektivitetskriteriet. Belägringskriteriet åter innebär endast, att viss ort blifvit angripen med sjöstridskrafter på sådant sätt, att afspärrningsafsikten klart framgår: i och med detta är ock för en hvar uppenbart, att trafikförbud måste föreligga och att detta genom anordnad sjöpoliti kommer att upprätthållas. Blokadrätten är af samma slag som belägringsrätten, ehuru mildare än denna, och båda förklaras ur det folkrättsliga exekutivförfarandet, hvars yttersta maktmedel är kriget. Belägringen skiljer sig från blokaden dels genom sitt syfte, dels och väsentligen därigenom att den förra förutsätter utöfning af krigsvåld, den senare däremot icke. Därför är ock en s. k. fredsblokad rätteligen fullt möjlig och förklarlig, på alldeles samma sätt som andra folkrättsliga exekutivmedel, hvilka icke nödvändigtvis förutsätta krigsvåld, kunna brukas både under och oberoende af krig, t. ex. såsom retorsion eller repressalier. Den uppbringning, som kan blifva följden af ett blokadbrytningsförsök, är, såsom af det föregående torde framgå, icke utöfning af krigsvåld, åtminstone såvidt fråga är om neutrala fartyg, utan en politiåtgärd, hvilken ej mindre under fred än under krig skulle kunna vidtagas, förutsatt att trafikförbud folkrättsligen må utfärdas — och detta är fallet, så snart en folkrättslig exekution företages.

För den härskande uppfattningen är däremot fredsblokaden en anomali, just emedan blokaden sammanställes med krigsvålds utöfning och krigsvåld utan krigstillstånd gifvetvis innebär en

motsägelse. Förf. åter, som betraktar fredsblokaden[1]), »blocus pur», såsom blokadens teoretiska hufvudtyp, kommer i följd häraf till det resultat, att uppbringningsrätten, hvilken äfven han betraktar ur krigsvåldssynpunkten, icke är något för blokaden väsentligt och öfver hufvud knappast något med effektiv blokad

[1]) Förf. redogör för alla kända fall af möjlig fredsblokad. Oanmärkt bör härvid ej lämnas, att han såsom den första fredsblokaden betraktar den engelska blokaden af Norges kust efter 1814 års svensk-danska krig, då Norge vägrade att foga sig efter Kielfreden. Äfven den anordnade svenska blokaden af Norge anser förf. till en viss tidpunkt vara fredsblokad. Båda dessa påståenden äro fullständigt oriktiga, trots den utförliga motivering förf. sökt gifva. Från svensk och europeiskt folkrättslig synpunkt förelag i och med Norges vägran ett norskt uppror, och då det omedelbart var klart, dels att Sverige icke ämnade finna sig häri, dels att Norge skulle göra motstånd, inträdde också omedelbart ett kvasi krigstillstånd mellan dessa båda makter, af hvilka Norge icke var folkrättsligt erkänd, utan blott en faktisk makt. För krigsutbrott fordras visserligen antingen omedelbart krigsvålds utöfning eller krigsförklaring, men emot upprorsmän gäller detta icke. Dessutom bör väl skiljas mellan kriget såsom faktiskt krigsvåld och blodsutgjutelse och krigstillstånd. Det är kriget i den förra meningen, men ej det folkrättsliga kvasikrigstillståndet, hvars förekommande utgör föremålet för underhandling under förra delen af 1814. Den engelska blokaden åter är en hjälp, lämnad Sverige jämlikt traktaterna, och kan vis-à-vis Norge hvarken kallas krigs- eller freddsblokad eftersom England befann sig hvarken i krig eller i fred med det icke erkända Norge. En icke erkänd makt kan visserligen blifva »partie bloquée», på samma sätt som den kan blifva krigförande men frågan härom inverkar icke på frågan, om blokaden, när den en gång anordnats, är freds- eller krigsblokad, eller ett tredje. Detta beror af den blokerade partens folkrättsliga ställning: först om sagda part är folkrättsligt erkänd, kan den sägas stå i fredsförhållande till öfriga makter inom statssystemet, och dessförinnan är dess ställning fullständigt prekär och rättsligen obestämd. Men utan att fredsförhållande föreligger, är en fredsblokad en orimlighet. Vid 1827 års blokad till grekernas förmån, hvilken eljes alltid anses som den första fredsblokaden, var det Turkiet, mot hvilket blokaden riktades, och med Turkiet befunno sig de blokerande makterna i fred. År 1814 åter riktades blokaden icke mot Sverige, med hvilket land England hade fred och förbund, utan mot dem, som då spelade grekernas roll — utan jämförelse för resten. Situationen var alltså fullständigt en annan. Öfver hufvud synes förf. såväl vid behandlingen af denna fråga som i sin framställning af andra kombinerade stats- och folkrättsliga principspörsmål — framhållas kan särskildt sid. 143—151 — röra sig på mera osäker mark eller i allt fall icke med nödig skärpa urskilja och hålla i sär begreppen och de för bedömandet väsentliga fakta. Förf:s historik är öfverlägsen hans juridiskt teoretiska framställningar.

såsom sådan förenligt. Blokadrätten söker förf. förklara såsom en *jus singulare*, som »est à lui-même sa propre base» (sid. 131) — en förklaring, som i själfva verket är intetsägande och som förf. själf esomoftast måste fullständiga genom, från hans utgångspunkt såsom mig synes, oberättigade jämförelser och sammanställningar med kriget och dess förhållanden: felet ligger däri, att förf. sett sitt ämne från en alltför begränsad synpunkt och icke genomfört den tanke, som han dock gång efter annan vidrört, nämligen att blokaden endast är en med andra sidoordnad art af folkrättsliga tvångsmedel; lika litet som de öfriga kan därför den förklaras utan en undersökning af det folkrättsliga exekutionsbegreppet, men en sådan har förf. icke afsett.

Är blokaden effektiv, så behöfves ingen uppbringning och konfiskation, menar förf., ty i så fall är afspärrningen fullständig och intet fartyg kan in- eller utkomma; är åter afspärrningen icke af denna art, så vore visserligen konfiskation för den blokerande af största nytta, men då blokaden i thy fall icke kunde anses effektiv vore konfiskationen oberättigad (sid. 204). Jämföres härmed hvad förf. i annat sammanhang uttalat, nämligen att »il serait excessif de déclarer un blocus fictif, parce qu'un bâtiment a pu franchir la ligne d'investissement» (sid. 175), så lärer vara uppenbart, att förf. gjort sig skyldig till en olöslig självmotsägelse. Betraktas åter uppbringningsrätten och hvad därmed följer på sätt ofvan är antydt, försvinner svårigheten att förena den samma med fredsblokaden; den är alldeles den samma vid blokadbrytning som vid kontrabandstrafik, liksom å andra sidan dessa båda företeelser äro sins emellan synnerligen likartade — ehuru likheten förnekas af förf. (sid. 130 noten), om än blott från en viss, folkrättsligen tämligen likgiltig synpunkt. Riktigt är i detta hänseende, att den praktiska grunden för trafikförbudet är olika i ena och i andra fallet, men detta inverkar icke på frågan om rätten att gifva och med makt upprätthålla förbudet, eller på den rättsliga karaktären af ett åsidosättande däraf, då förbudets innehåll i detta stycke är likgiltigt.

Förf. redogör tämligen utförligt för blokadbrottets konstitution, egenskaper och allmänna karaktär, och han gör detta i god öfverensstämmelse med den härskande meningen och de vanliga

framställningarna utan att gifva frågan någon väsentligt ny eller bättre belysning. Lika litet som andra före honom ens uppställer förf. för sig frågan, hvarifrån det imperativ, hvars brytande kallas blokadbrott, härleder sig. Han synes, på samma sätt som alla andra, helt enkelt betrakta blokadbrottet såsom brytande af något slags allmänt-folkrättsligt-naturrättsligt imperativ, och han kan därför ej bättre än sina förgångare gifva svaret på frågan: hvarpå grundas uppbringningslandets straffmakt? Frågan bör emellertid snarare formuleras så: hvarpå grundas uppbringningslandets rätt att gifva trafikregler med eller utan viss sanktion? Och denna fråga har jag i det föregående sökt att, om än i största korthet, besvara. Förf. har i sin historik vidrört frågan, då han (sid. 14) anmärker, att man gemenligen betraktat handelsförbuden såsom »une sorte de mesure législative», men han har icke gått närmare in på den samma eller gjort någon som helst undersökning af detta betraktelsesätts riktighet eller oriktighet.

Däremot har förf. i ett särskildt kapitel behandlat frågan om förutsättningarna för en blokads giltighet och därmed för möjligheten af ett rättsstridigt brytande af blokaden (sid. 173 ff.) Denna fråga identifieras med den om blokadens effektivitet, och nekas skall icke, att skäl finnas för ett sådant förfarande. Men uttrycket effektivitet kan tagas i en vidare och en trängre mening, och för klarhetens skull hade måhända varit lämpligare att blott använda det samma i dess inskränktare betydelse. I vidsträckt mening sammanfaller effektiviteten med giltigheten (validité); i inskränkt mening åter är effektiviteten ett af vilkoren för blokadens giltighet. Och innebörden däraf i denna mening är otvifvelaktigt den fråga, som här har största intresset. Enligt vanlig uppfattning fordras för blokads giltighet, d. v. s. för att den samma skall medföra rättsverkningar i afseende å fartyg under tredje lands flagga, effektivitet, permanens och notifikation. Förf. förnekar notifikationens nödvändighet såsom giltighetsvillkor och anser permanensen såsom ett för effektiviteten oundgängligt moment, hvaraf helt naturligt följer, att giltighet och effektivitet för honom blir ett och det samma.

Emellertid synes det åtminstone mig vara riktigare att skilja

mellan effektivitet och permanens: blokaden kan vara permanent utan att vara effektiv och tvärtom. Det senare vill förf. icke medgifva annat än under stark reservation beträffande afbrott på grund af vis major i form af oväder under särskilda förutsättningar, och icke alls beträffande afbrott i följd af förföljelse mot misstänkta fartyg. Äfven detta undantag från regeln om permanent bevakning torde dock riktigast böra erkännas. Men i så fall blir nödvändigt att söka bestämma effektivitetskriteriet utan hänsyn till permanensen. Förf. anser definitionen i 1856 års Paris-deklaration med dess uttryck »interdire réellement» vara tydligare och därför bättre än de s. k. väpnade neutraliteternas, som blott talar om »un danger évident d'entrer». Men detta beror af den bestämning, som förf. själf tillägger effektiviteten och som han anser vara konstitutiv, nämligen att »le blocus effectif doit constituer un barrage réel, fixe et toujours suffisant» (sid. 176). För min del måste jag betvifla, att allt detta verkligen rymmes i Paris-deklarationens »interdire réellement», hvilket helt enkelt betyder, att bevakningsfartygen måste kunna faktiskt förhindra in- och utlöpande. Därmed är ingalunda uttaladt, att detta förhindrande skall äga rum vore sig oafbrutet eller i hvarje konkret fall: då skulle blokad ej kunna brytas, — och förf. synes verkligen mena, att endast en sådan blokad vore effektiv. Utan meningen är blott den, att faktiskt förhindrande skall *normalt* äga rum, men icke att intet som helst fartyg någonsin skulle kunna »franchier la ligne d'investissement» något som förf. inkonsekvent nog själf medgifvit (sid. 175). I grund och botten blir det sålunda tillräckligt, att ögonskenlig fara för misslyckande förefinnes, och detta inträffar, så snart bevakning anordnats medels ett i förhållande till den beräkneliga trafiken å orten[1]) och beskaffenheten af dess inlopp tillräckligt antal örlogsfartyg, hvilkas uppgift är att förhindra tillträdet och hvilka tillika äro så utrustade, att de kunna antagas vara i stånd att fylla uppgiften.

---

[1]) Att detta icke är alldeles det samma som den »idée de varier le minimum d'effectivité selon les circonstances», mot hvilken förf. (sid. 175, 176) polemiserar, lärer knappt behöfva påpekas.

Är blokaden notificerad, så måste hvarje till orten destineradt fartyg räkna med detta faktum, äfven om i något konkret fall det skulle visa sig möjligt att inlöpa, såvida detta beror af uppenbara tillfälligheter, t. ex. att osedvanligt många fartyg samtidigt nalkats gränslinien och måst förföljas såsom misstänkta, så att hela det eljes för bevakning och förföljning tillräckliga antalet örlogsfartyg blifvit upptaget och möjlighet att komma igenom i följd däraf uppstått. Om åter notifikation icke vore i någon form nödvändig för giltigheten, kunde i dylikt fall fartyg, som ej erhållit notifikation, saklöst segla igenom. Det är här alldeles så som t. ex. vid polisförbud att passera viss bevakad gata: förbudet gäller, äfven om den för bevakningen i vanliga fall tillräckliga och verksamma personalen händelsevis icke är tillstädes, så framt blott förbudet är kändt.

Hvad åter angår frågan om notifikationens nödvändighet, bör genast betonas, att det naturligtvis icke kan fordras såväl generalnotifikation som special- och lokalnotifikation, men väl att antingen generalnotifikation eller special-resp. lokalnotifikation äger rum. Visserligen är blokadens giltighet såsom exekutivåtgärd gent emot »la partie bloquée» oberoende af notifikationen, men för dess rättsverkningar gent emot tredje makts fartyg kräfves ovilkorligen någon slags officiell akt, hvarigenom konstateras dels trafikförbudets existens, dels dess folkrättsliga giltighet. Sistnämda förhållande kan pröfvas endast af vederbörande regeringar, och ur denna synpunkt är generalnotifikationen det lämpligaste sättet för konstaterandet, men om ingen sådan skett, kan ändamålet ändock vinnas, om än på en omväg, genom specialnotifikation, enär det sålunda varnade fartyget har att härom inberätta till hemlandets myndigheter. Det enda, som skulle kunna utesluta behofvet af notifikation, vore, att en »notoriété publique» erkändes såsom tillräcklig. Förf. synes ock vara af denna mening, då han anför den amerikanska instruktionens regel (sid. 182), men samma instruktion begränsar högst väsentligt notorietetens verkningar just i fråga om neutrala fartyg, såsom af förf. själf ock angifves: notorietet torde för öfrigt icke någonsin kunna föreligga utan att notifikation af något slag någon gång ägt rum, och i detta fall blir förhållandet blott, att

ett antal upprepade specialnotifikationer skola anses verka lika med en generalnotifikation, en regel, hvars riktighet och lämplighet väl kan diskuteras, men som i allt fall visar, att notifikation är nödvändig, ehuru sättet kan växla. Att häremot, med förf. (sid. 183), åberopa 1856 års Parisdeklaration, som icke omnämner notifikationen såsom nödvändig, utan blott uttalar, att »les blocus, pour être obligatoires, doivent être effectifs», låter sig näppeligen göra, då syftet med sagda deklaration allenast var att definiera effektivitetsmomentet, såsom framgår af fortsättningen »c'est à dire etc.», men icke att angifva alla vilkoren för blokads giltighet — däri omtalas ej heller permanensvillkoret.

Fullkomligt analog med notifikationen vid blokad är kungörandet af kontrabandsförteckningar vid krigskontraband. Visserligen pläga äfven de neutrala staterna utgifva förordningar rörande sjöfarten under kriget eller ock i sina neutralitetsförfattningar upptaga bestämmelser om krigskontraband, men afgörande vid uppbringning och prisdömande äro icke dessa, utan uppbringningslandets regler; skulle mellan dessa och neutral stats föreskrifter bestå väsentligare olikheter, beror det af politiken, huruvida den neutrala staten protesterar eller ej, d. v. s. i senare fallet — liksom när protesten är rent platonisk — tyst erkänner de krigförandes regler såsom i allt fall tills vidare folkrättsligt gällande. För tillämpningen däraf mot neutrala fartyg är det emellertid nödvändigt, att reglerna blifva af dessa kända; och detta sker gemenligen på så sätt, att de delgifvas de neutrala regeringarna, hvilkas ensak det därefter blir att vidare kungöra dem eller eljes tillkännagifva, hvar och hur kännedom därom står att erhålla. Skulle dylikt kungörande underlåtas, måste den juridiska följden häraf anses blifva den, att neutralt fartyg, som uppbringas på grund af varutransport, som enligt flagglandets lag ej vore kontrabandstrafik, mot eget lands regering finge ett klart och bestämdt anspråk på skydd och hjälp att erhålla upprättelse. Detta fanns ock tydligt uttaladt i § 12 af 1854 års svenska kungörelse ang. hvad til handelns och sjöfartens betryggande under krig mellan främmande sjömakter iakttagas bör m. m. Visserligen befinnes denna paragraf vara struken i 1904 års nya

författning i samma ämne, ehuru den sedan gammalt tillhört den svenska lagstiftningen, men denna formella strykning innebär icke, att innehållet i paragrafen numera vore oriktigt, utan blott, såsom det härom säges i utrikesdepartementets årsberättelse för 1904, att ett uttryckligt stadgande ansetts »obehöfligt» — om med rätta må dock lämnas osagdt.

Olika uppfattningar af orden folk, nation, folkrepresentation och nationalrepresentation.

En terminologisk-politisk undersökning

Af

Professor S. J. Boëthius.

II.

Folkrepresentation och nationalrepresentation.

I denna uppsats föregående afdelning har visats, att orden folk och nation enligt den statsvetenskapligt politiska terminologien hafva flera olika betydelser. Det gäller nu att undersöka, hvilken af dessa betydelser ingår i sammansättningarna: folkrepresentation och nationalrepresentation. Klargörandet häraf är i själfva verket ett villkor för besvarandet af den både för vetenskapen och den praktiska politiken viktiga frågan: hvad innebär egentligen termen folk- eller nationalrepresentation?

Först och främst är tydligt, att ordet folk i denna sammansättning ej kan hafva betydelsen plebs, om det också just är för att åt folkrepresentationerna vindicera en häremot svarande karaktär, som dubbelspelet med begreppen populus och plebs vanligen bedrifves[1]. Betydde folk i detta fall plebs, skulle termen folkrepresentation ej heller vara synonym med termen nationalrepresentation, ty nation har aldrig betydelsen plebs[1].

---

[1] Se ofvan s. 131 o. 134.

Vidare är klart, att hvarken nation eller folk i sammansättning med representation kan beteckna en *blott* kulturell gemenskap, vara liktydig med folkstam eller nationalitet — man må söka samhörighetens grund i rasegenskaper eller kulturell samhörighetskänsla [1]. Det representerande, hvarom här är fråga, är en *statsfunktion*, ej ett häfdande af från statslifvet lösgjorda kulturella intressen. Lika litet som den svenska riksdagen representerar »långskallighet», lika litet representerar t. ex. det franska parlamentet den franska kultur, som utmärker de germanska burgundernas ättlingar i Schweiz. Anser man nu såsom prof. Kjellén, att nation endast betecknar en kulturell, icke-statlig samhörighet, då måste man också med honom utdöma hela termen nationalrepresentation [2]. Såsom i det föregående är visadt, tillerkänner språkbruket emellertid ordet nation äfven andra betydelser [3], och därför kan icke Prof. Kjelléns förkastelsedom utan vidare godtagas. Om någon af ordets andra betydelser utgör innebörden af sammansättningsleden national, kan nationalrepresentation fortfarande försvara sin plats inom den politiska terminologien.

I själfva verket erkänner Prof. Kjellén, att »nationens begrepp» *äfven* »sammanfaller med själfva statens» [4]. Enligt hans egen definition är staten »folket i dess historiska sammanhang genom tiderna». Han anser sålunda, att nation kan fattas i *den andra* af de betydelser, som jag funnit språkbruket tillägga folket, när detta betecknar statsfolk eller statsnation [5]. Äfven med accepterandet af denna betydelse af ordet nation (= själfva staten) förkastar han emellertid termen nationalrepresentation, nämligen för monarkiska stater. Ett bejakande af att riksdagen representerar staten, leder oss, menar han, »rätt in i det republikanska idealet»: nationalrepresentation är »intet annat än en *statsrepresentation i kapprock*» och »teorien om nationen (= staten) som riksdagens rätta principal är grundfalsk» [6]. Härom må till en början

---

[1]) Jfr ofvan ss. 132 o. f.
[2]) Se *Det nya Sverige* 1907 s. 451—2.
[3]) Se ofvan s. 143.
[4]) *Det nya Sverige* 1907 s. 453.
[5]) Se ofvan s. 137 o. 143.
[6]) *Det nya Sverige* 1907 s. 451—3.

anmärkas, att, om nationalrepresentation i betydelsen statsrepresentation öfverensstämmer med det republikanska idealet, så kan en teori, som accepterar denna term, ej vara »grundfalsk», ty teorien (i detta fall statsvetenskapen) måste omfatta hela verkligheten (i detta fall statslifvet), och republiker höra nu en gång onekligen till statslifvets realiteter. Emellertid förhåller det sig ej så, att enligt den (moderna) republikanska statsläran nationalrepresentationen representerar själfva staten. Den är representant åt nationen, fattad i betydelsen: enheten af de vid tillfället lefvande medborgarne, således ej i *den andra* utan i *den första*, af de betydelser, som jag funnit språkbruket tillägga termerna statsfolk eller statsnation[1]). Enligt Rousseaus republikanska ideal blef detta visserligen det samma som statsrepresentation, ty för honom utgjorde summan af de lefvande medborgarna just staten, men nutidens republikanska teoretici hafva börjat skilja mellan nationen i betydelsen »inkarnationen af staten», då den omfattar »serien af successiva generationer», och nationen i betydelsen: sammanfattningen af de vid hvarje tidpunkt existerande medborgarne. Dessa »äro de första och nödvändiga representanterna åt den nationella suveräniteten» (staten), och det är de, som i sin ordning representeras af representationen. I dem och icke i staten själf har sålunda den republikanska representationen »sin rätta principal» eller med andra ord: enligt det moderna republikanska idealet utgöres statens (= nationens i betydelsen det fortlefvande folkets) enda omedelbara primära organ af det vid tillfället lefvande statsfolket, och dettas mandatarier eller representanter äro sedan såväl president som parlament[2]. Tillåter nu, såsom jag anser mig

---

[1]) Se ofvan s. 135.

[2]) Så det republikanska Frankrikes förnämste lefvande statsrättslärare A. *Esmein:* (Éléments de droit constitutionnel français et comparé. Paris 1903): »un sujet ou titulaire idéal et *permanent* qui personnifie la nation entière . . . c'est l'état» (s. 1). »L'état, de sa nature, est perpétuel . . Personnifiant la nation, il est destiné à durer autant que la nation ellemême (s. 2). »La souveraineté . . appartient à la nation, incarnée dans l'état, c'est-à-dire à la série des générations successives» (s. 190). »Les citoyens actuellement existants ont nécéssairement l'exercice de la souveraineté, mais ils n'en ont que l'exercice: ils sont en quelque sorte les premiers et nécessaires représentants de la souveraineté nationale (s. 212). Trots dessa bestämda uttalanden sammanblandar dock äfven stundom

hafva uppvisat, språkbruket, att det vid hvarje särskild tidpunkt lefvande statsfolket kallas nation, så är termen nationalrepresentation verkligen (ehuru af en annan orsak än den af prof. Kjellén angifna) inom den republikanska statsvärlden lika legitim som termen folkrepresentation. Härmed hafva vi funnit, hvad folk- eller nationalrepresentation innebär i en modern republik: en representation af det lefvande statsfolket, omfattande alla, således äfven regenten (presidenten)[1].

Återstår nu att utreda hvad folkrepresentation innebär i en monarkisk stat. Det utmärkande för den konstitutionella monarkien (i motsats både mot republiken och envåldsmonarkien) är, att staten här har tvenne omedelbara och primära organ: konungen och folket, det senare här fattadt i *den tredje* af de betydelser, som jag funnit att språkbruket inlägger i termen statsfolk — nämligen sammanfattningen af alla lefvande statsmedlemmar med undantag af konungen[2]. Det är blott folket i denna mening,

---

Esmein nationen i dess olika betydelser. Se min uppsats: Rösträttsproblemet s. 11 o. f.

[1] Både i N. Förenta staterna och Frankrike måste presidenten (i olikhet med den kontitutionella konungen) anses hafva valrätt.

[2] Se ofvan. s. 141. I *Aftonbladet* för den 19 aug. d. å. har Lektor Keijser framställt en anmärkning mot, att jag i förra afdelningen af denna uppsats sagt, att detta folkbegrepp var det Boströmska (hvarmed jag naturligtvis menat det Boströmska folkbegreppet *såsom vetenskaplig teknisk term*). Boström räknar nämligen icke, menar Lektor K., ämbetsmännen till folket, och hans folkbegrepp innesluter sålunda icke *alla* statsmedlemmar med undantag af konungen. I hans stat skulle sålunda icke finnas en dualism: konung och folk, utan en trefald: konung, folk och ämbetsmannakåren. Emellertid medger Lektor K., att enligt Boström endast konung och folk äro de *högsta* personligheterna inom staten, och tyckes ej hafva något emot dualismen i denna mening. Nu framgår af min uppsats, att det just är i denna mening jag tillskrifvit B. en dualistisk uppfattning, ty det är om konung och folk såsom *sidoordnade* organ åt staten, som jag yttrat mig, och sidoordnadt med de högsta statsorganen kan icke ämbetsmannakåren vara, som ju enligt B. icke hör till *de högstes* kategori (se t. ex. B:s samlade skr. II s. 343). Man är sålunda berättigad att säga, det B. inom staten antager en dualism mellan konung och folk. Frågan blir då blott, hvilken plats ämbetsmannakåren intager till denna dualism. I det af Lektor K., åberopade brefvet till Nyblæus (S. skr. III, 499 och 501) räknar B. den till »regeringen» och identifierar denna med det »publika ståndet», hvilka båda begrepp sålunda skulle innefatta både konungen och ämbetsmannakåren. I sina vetenskapligt utarbetade skrifter,

såsom sidoordnadt till regenten, som riksdagen representerar i den konstitutionella monarkien, och uttrycket folkrepresentation

t. ex. Grundlinierna till filosofiska statsläran», förklarar han emellertid, att med regeringen blott bör förstås monarken själf (II s. 333), och räknar icke honom till »det publika ståndet», som här säges utgöras af ämbets- och tjänstemannakåren (II s. 342). Detta är tydligen en terminologisk inkonsekvens, och för att undgå däraf förorsakade svårigheter torde vara bäst hålla sig till de vetenskapligt utarbetade skrifterna såsom ägande vitsord framför ett privat bref. Enligt dessa skrifter ingår ej ämbetsmannakåren (»det publika ståndet»), i den Boströmska dualismens första person: monarken (regeringen), utan är blott dennes organ, ett slags bihang till honom (II s. 330 o. f.). Är nu detta ett principiellt hinder mot att räkna ämbetsmännen till folket? Nej, ty, för att tala med B., en människa »kan soutenera tvenne personligheter» (I 391). En människa bör då på samma gång kunna vara regeringsorgan och medlem af folket. Jämförelsevis må påpekas, huru inom våra skolor vissa lärjungar under namn af ordningsmän göras till organ för den blott lärarne primärt tillkommande disciplinära (här regerings) myndigheten. Icke upphöra därför dessa ordningsmän att tillhöra lärjungekåren. Själf ger också B. vissa ämbetsmän plats bland folket. Från adeln, som är ett af B:s folkstånd, bör nämligen enligt honom monarken »i synnerhet» kunna påräkna sina förvaltningsorganer (II, 344, 346 o. 506). Äfven biskopar och borgmästare få soutenera den dubbla personligheten: regeringsorgan och folkmedlemmar (I, 410; II, 391), och i sina »Aforismer» om representationsförändringen afvisar han visserligen, att ämbetsmän *blott såsom sådana* skola få tillhöra folkrepresentationen, som medger, att de *i annan egenskap*, kunna få göra det, d. v. s. räknas till folket (III, 109 n.). Emellertid erkänner jag, att flertalet ofrälse ämbetsmän blifva uteslutna fran det Boströmska folket, och att jag sålunda gjort mig skyldig till en ofullständighet genom att ej påpeka detta. Jag skall nu angifva motivet härtill. Enligt B. bör en adlig ämbetsman, som befinner sig i alldeles samma ställning som en ofrälse ämbetsbroder, t. ex. är lika ekonomiskt beroende af sin tjänst (jfr III, 109), räknas till folket, ja kunna vara självskrifven medlem af folkrepresentationen, under att den senare är utesluten från folket och dess specifika rättigheter. Skälet? Jo att en af den adlige ämbetsmannens förfäder adlats. Orsaken härtill var kanske, att han var en förtjänt ofrälse ämbetsman, som ej kunde såsom sådan befordras till ett af de ämbeten, som på hans tid voro förbehållna adeln. Sålunda för att få en regeringsorganställning, som principiellt var oförenlig med medlemskap af folket, gjordes han genom adlandet till medlem af folket!! Eller kanske hörde han till dem, som hugnades med adelsskap och i och med detsamma med plats för sig och sina efterkommande i svenska folket, därför att de 1720 ville medverka till, att Sverige lyckliggjordes med en sådan konung som Fredrik I! Då denna absurditet i det Boströmska systemet tydligen berodde af B:s nitälskan för den svenska fyrståndsrepresentation i dess *rena* form och frågan härom nu förlorat all aktualitet, äfven för flertalet Boströmianer, ansåg jag mig ej behöfva rifva upp den svårighet (med afseende på de ofrälse

har därför här ej alldeles samma innebörd som i republiken. Fullt legitimt är det emellertid äfven här, och det samma gäller om termen nationalrepresentation, *om nämligen* nationen också kan beteckna den konstitutionella monarkiens konungen sidoordnade folk. Detta förnekas af Prof. Kjellén, som anser, att »i vårt land introducerades namnet officiellt genom ett betänkande af konstitutionsutskottet 1810» och då i den af honom med rätta utdömda betydelsen af antingen rasrepresentation eller statsrepresentation [1]). Förmodligen åsyftas härmed konstitutionsutskottets ryktbara introduktionsmemorial af den 2 juni 1809 till den nya regeringsformen, i hvilket det heter: »Svenska folkets rättighet att genom rikets ständer sig själft beskatta har af utskottet blifvit sorgfälligt iakttagen. Det är denna själfbeskattningsmakt, som upprätthåller och befäster *nationalrepresentationen* [2])». Enligt

---

ämbetsmännens placering), som B. härigenom skapat sig, då detta blott skulle skymt den principiella dualism, som onekligen ligger i hans uppfattning, att statens »högsta (d. v. s. primära och omedelbara) organ äro regeringen (konungen) och folket» (II, 506.) Att han härvid i olikhet med den gamla germanska dualistiska uppfattningen (och den modernt konstitutionella) ger folkets organverksamhet egentligen blott negativ karaktär, hindrar ej, att hans uppfattning i andra hänseenden kan öfverensstämma med denna uppfattning. Att den Boströmska läran om vissa ämbetsmäns uteslutande från folket skulle såsom Lektor K. också förmenar, kunnat hindra liberalistiskt spel i folksuveränitetssyfte med det dubbla folkbegreppet, vederlägges af verkligheten. Ja just anhängare af folksuveränitetsläran hafva på många håll visat benägenhet att liksom B. från medlemskap i folket utesluta ämbetsmännen.

Hvad Lektor K:s öfriga anmärkningar angår, smaka de för mycket af ordrytteri eller röja för mycken oförmåga att sätta sig in i någon annan tankegång än den Boströmska, för att jag skulle finna mig skyldig att här »taga hänsyn till dem». Jag anser mig endast böra fästa uppmärksamheten på hans tydligt ådagalagda förargelse öfver min antydan, att B. kunnat hafva något att lära af den »historiska skolans» män (t. ex. en Biberg och en Geijer). Enligt min erfarenhet är det intet, som varit mera ägnadt att göra nutiden oförstående för den i så många hänseenden storslagna Boströmska tankebyggnaden som den missriktade välmenthetens ifran att åt densamma vindicera en undantagsställning utom eller öfver de politiska teoriernas allmänna utveckling med dess relativitet.

1) *Det nya Sverige* 1907 s. 451 o. f.

2) Riksens högloll. ständers Constitutionsutskotts memorial och öfriga expeditioner vid riksdagen i Stockholm 1809—1810. Sthlm 1874, Sid. 16. Kurs. gjord af mig.

hvad jag kan förstå, har emellertid utskottet här användt ordet just i den konstitutionellt-monarkiska betydelsen folkrepresentation. Beskattningsrätten, hvilken framställes såsom ett nationalrepresentationens palladium, tillerkändes nämligen i regeringsformen folket såsom sidoordnadt konungen, och med nation i uttrycket nationalrepresentation måste därför här afses detsamma som folk i denna mening. Denna betydelse kan också nation hafva enligt språkbruket, hvilket tillåter ett sådant uttryck som, att »konungen lyssnar till nationens röst». Men då blir nationalrepresentation användbart såsom namn på folkrepresentationen jämväl i den konstitutionella monarkien.

Folk- eller nationalrepresentation innebär sålunda: i den moderna demokratiska republiken ett representerande af hela det lefvande folket, tänkt såsom statens enda primära omedelbara organ, och i den konstitutionella monarkien ett representerande af det lefvande folket i betydelse af statens andra primära omedelbara organ vid sidan af konungen såsom statens första.

Går man den enhet närmare inpå lifvet, som folket i båda dessa fall tänkes bilda, så upplöser den sig i en mångfald ej blott af individer utan af grupper (samhällen, samhällsgrupper) med mer eller mindre stridiga intressen, hvilka i motsats till det enhetliga genom tiderna fortlefvande folkets intresse: statsintresset, kunna kallas privata och vanligen betecknas med termen *sociala*. Rousseau var medveten om, att sådana intressemotsatser förefunnos inom folken, men såg däri ett hinder för bildandet af den enhetliga folkvilja (*la volonté générale*), till hvilken han förlade statens härskaremakt. Hans ideal var därför ett folk utan alla sociala och organiska mellanbildningar mellan folkenheten (enligt honom = staten själf) och individerna [1]). Men det vid hvarje

---

[1]) I en af Jellinek a. a. s. 78 citerad passus i Rousseaus »Discours sur l'économie politique» erkänner Rousseau förefintligheten af dylika gruppbildningar, och i Contrat social II, 3 utdömer han dem. »Si, quand le peuple suffisamment informé délibère, les citoyens n'avaient aucune communication entre eux... résulterait toujours la volonté générale et la délibération serait toujours bonne. Mais quand il se fait des brigues, des associations partielles aux dépens de la grande, la volonté de chacune de ces associations devient générale par rapport à ses membres et particulière par rapport à létat. On peut dire alors, qu'il n'y a plus autant

tidpunkt lefvande folket kan aldrig blifva en dylik abstrakt enhet, och detta erkännes nu allmänt inom vetenskapen, som med växande ifver gjort just de »sociala» bildningarna till föremål för behandling. Med synnerlig styrka har sålunda hos oss Boström framhållit, att folket icke kan omedelbart vara en enhet af enskilda människor, utan är en enhet af samhällen, som han kallade *stånd*, och — bortser man från den begränsning och organisation han gaf dessa stånd —, så erbjuder hans lära om *folket*, såsom nödvändigt bestående af stånd, starka likheter med den tyska vetenskapens *Gesellschaftsteori*[1]). Från medlet af 1800-talet har nämligen i den tyska statsvetenskapliga litteraturen ordet die Gesellschaft vunnit burskap såsom terminus tecnicus för den mångfald af intressegrupper, som utgöra hvarje folks konkreta innehåll. Denna term har på senare tider hos oss börjat återgifvas med *samhället*, hvars tekniska betydelse då är sammanfattningen af ett folks sociala grupper.

Återgifvandet synes mig dock ej vara vidare lyckligt. Samhälle betecknar enligt svenskt språkbruk en intresse*gemenskap*, men här är det fråga om att få ett namn för intresse*motsatser*, som de sociala förhållandena alstra, och att därtill använda samhälle påminner nästan om »lucus a non lucendo». Naturligtvis är också folket ett samhälle (= en intresseenhet), men det är det genom hvad som förenar dess medlemmar *trots* intressedivergenserna, och det är icke detta enande man vill få fram genom uttrycket »samhället i teknisk mening» utan tvärtom divergenserna. Det enande, det är statsintresset, d. v. s. kärleken till folket eller fosterlandet såsom något genom tiderna fortlefvande och sålunda öfver dagens intressedivergenser upphöjdt, eller från en annan

---

de votans que d'hommes, mais seulement autant que d'associations. . . Il importe donc, pour avoir bien l'énoncé de la volonté générale, qu'il n'y ait pas de société partielle dans l'état et que chaque citoyen n'opine que d'après lui».

[1]) Härmed har jag icke velat påstå, att B:s uppfattning varit påverkad af den tyska Gesellschaftsspekulationen, som i allmänhet är yngre, men jag har ansett värdt uppmärksamhet, att B:s lära om folket och stånden, hvilken många i vår tid på grund af dess sammanhang med hans åsikter om fyrståndsrepresentationen äro benägna att betrakta nästan blott som en kuriositet, har starka beröringspunkter med en nu mycket omhuldad doktrin.

sida sedt: det är de häraf beroende plikterna. Enligt svenskt språkbruk har samhälle dels den allmänna betydelsen af intressegemenskap utan all närmare kvalifikation (i hvilket fall såväl staten som det genom statsintresset enade lefvande folket rymmes därinom); dels den inskränktare af en sådan intressegemenskap, som ej är af statlig art, och ehuru det i denna betydelse icke lämpar sig såsom uttryck för totaliteten af divergenserna mellan ett folks icke-statliga intressegemenskaper, så lämpar det sig såsom benämning för hvar och en af dessa. Man kan därför synes mig säga, att ett folk består af en mångfald samhäll*en* och använda sammansättningsleden samhälls- för att få fram något för dessa utmärkande (t. ex. samhällsintressena i motsats till statsintresset).

Utgör nu hvarje folk en enhet af samhällen, så kan, när fråga är om dess representerande, man antingen tänka sig, att det är enheten som representeras, eller ock att det är samhällenas mångfald. Den förra uppfattningen stödes af Jellineks tungt vägande auktoritet. Om, menar han, en riksförsamling representerade samhällsgrupperna, skulle »i regeln ingen möjlighet till beslut» gifvas, enär samhällsgrupperna hafva stridiga intressen och »die Gesellschaft keinen einheitlichen Willen hat und haben kan». Riksdagen måste därför enligt honom representera icke det socialt splittrade utan »det enhetliga folket» [1]).

Men det gifves också många framstående forskare, t. ex. *Gneist*, *Rieker*, som anse att det just är i sin sociala mångfald, såsom Gesellschaft, som folket representeras genom riksdagen. Boström såg i det representerade folket blott sammanfattningen af de i staten varande *privata* personligheterna med deras likaledes privata intressen och rättigheter och ansåg därför, att folket (och dess representation) ej kunde i positiv mening hafva någon andel i statens lagstiftning och styrelse [2]), och nyligen har prof. Kjellén, som i sin statsvetenskapliga spekulation är starkt påverkad af (ehuru därför ingalunda osjälfständig i förhållande till) både den tyska Gesellschaftsdoktrinen och Boströmianismen, förklarat, att »riksdagen är i grunden ingenting annat och kan och skall i en

---

[1]) a. a. s. 529 o. f.

[2]) I, 389.

monarkisk stat ingenting annat vara än en social eller *samhällsrepresentation*»[1]).

Till förmån för båda dessa uppfattningar kunna skäl anföras, beroende af den synpunkt, som anlägges. För min del är jag böjd för att anse den senare, som jag vill kalla den Kjellénska, för den mest gifvande. Men jag tror, att den behöfver något modifieras med hänsyn till det, som Jellinek egentligen velat hafva fram genom sin teori.

Då folket i den konstitutionella monarkien utgör en enhet gent emot monarken, kan det ju sägas, att riksdagen har att representera eller bevaka de intressen, som äro gemensamma för folket såsom en sådan enhet. Detta slags representerande får emellertid praktisk betydelse blott i det fall, att monarken söker inkräkta på folkets (folkrepresentationens) allmänna rättigheter, hvilket nu mera i civiliserade stater torde vara ett rent undantagsfall. Under normala förhållanden blir sålunda representantskapet så godt som innehållslöst, om det blott skall ses från denna synpunkt[2]).

En enhet blir också det representerade folket genom viljan att trots de sociala divergenserna betrygga sitt statliga fortbestånd[3]), men äfven i detta fall blir representantskapet alltför blodlöst. Oafsedt den personliga dugligheten, skulle man då vid riksdagsmannaval *endast* hafva att se till, det kandidaterna ville vårda statsintresset. Erfarenheten visar dock, att alla riksdagsmannaval i någon mån äro partival, d. v. s. sociala gruppval. Ehuru Jellinek principiellt förkastar Rousseaus abstrakta och overkliga uppfattning af folket såsom en socialt ofärgad massa, synes han mig dock genom sitt ensidiga framhäfvande af enhetssynpunkten i viss mån hafva återfallit däri. Hvad som förmått honom härtill är, såsom ses af citatet här ofvan, att han endast på detta sätt trott enhetliga riksdagsbeslut, med det enhetliga statsintressets

---

1) *Det nya Sverige* 1907 s. 456.

2) Under den stora engelska revolutionen uppträdde t. ex. parlamentet såsom målsman för folkenheten så länge fråga var att försvara de allmänna folkrättigheterna mot Karl I, men enhetssynpunkten upphörde att göra sig gällande, så snart fråga blef om sociala synpunkter, såsom motsatsen mellan episkopalkyrkan och dissenters.

3) Jfr ofvan s. 236.

häfdande såsom mål, blifva möjliga. Jellinek har emellertid själf anvisat en annan utväg härtill genom sin lära, att det för folkrepresentationen utmärkande är, att folkombuden, både hvar för sig och såsom kår, visserligen äro representativa eller sekundära organ åt det väljande folket men på samma gång äro positiva omedelbara organ åt staten[1]). I sin förra egenskap bereder riksdagen tillfälle åt valmännens olika sociala uppfattningar att blifva beaktade vid beslutens fattande, men det är i sin egenskap af statsorgan som riksdagen beslutar. Därvid går eller borde åtminstone så gå till, att de skiftande, af folkombuden representerade sociala intressena så att säga böjas tillsammans genom den enande kraften af statsintresset, hvilket ombuden såsom statsorgan hafva att vårda. På detta sätt komme verkligen en enhetlig statsvilja till uttryck, ehuru visserligen under påverkan af sociala synpunkter. Jellinek har också själf träffande angifvit förloppet, då han skrifver »På grund af kompromisser, anpassningar till ögonblickliga förhållanden o. d framställes ur de olika gruppernas ofta vidt från hvarandra afvikande åskådningar ett, möjligtvis på de mångfaldigaste motiv beroende, gemensamt enhetligt beslut)».

Det resultat, till hvilket jag för min del kommer, är sålunda följande: För vissa undantagsfall kan det vara lämpligt att uppställa fiktionen, att riksdagen representerar folket såsom en abstrakt enhet, men i lifvet, sådant det verkligen plägar te sig, bör riksdagen betraktas såsom representant åt folket i dess sociala skiftningar, dock under fasthållande af att den på samma gång och i främsta rummet är verkligt statsorgan.

[1]) Jellinek menar med representativt eller sekundärt organ ett sådant, som icke beslutər i sitt eget namn utan i ett annat organs (det primäras och representerades), men fullt självständigt, så att dess beslut binder det representerade. Med omedelbart statsorgan menar han åter ett sådant, som har en i själfva författningen grundad själfständig befogenhet att verka för statsändamålets realiserande. Håller man på, att denna verksamhet skall vara positiv, kan Boströms folk ej kallas statsorgan (Jf. ovan s. 234 n.) Förvirrande verkar, att såsom *statens* representant plägar betecknas det omedelbara statsorgan, hvilket liksom personifierar staten, oberoende om det är sekundärt eller ej. (Ex. på det förra eller på en sekundär sådan representant är presidenten i Förenta staterna, på det senare konungen i en konstitutionell monarki). När Esmein kallar det lefvande folkets medlemmar för den nationella suveränitetens representanter, (se ofvan s. 231), motsvarar hans »representanter» Jelineks »omedelbara, primära statsorgan».

I själfva verket är frågan om folkrepresentationens rätta uppgift blott ett moment i det stora problemet för allt statslif: att bereda hvarje lefvande generations sociala krafter det tillbörliga inflytandet på statsuppgifternas realiserande. För detta realiserande kan staten, enheten af otaliga generationer, icke omedelbart verka, utan det måste ske genom vid hvarje tidpunkt lefvande, af olika sociala intressen mer eller mindre bestämda folkmedlemmar. Det kan därför icke undvikas, att sociala intressen spela in i politiken, att såsom Prof. Kjellén så sant skrifver: »de olika hufvudintressena och gruppviljorna på en gifven tidpunkt inom folket bilda den starkaste politiska realitet, med hvilken staten har att räkna».[1] Boström trodde visserligen, att detta kunde undvikas, nämligen därigenom, att hela den egentliga positiva statsverksamheten förbehölles åt monarken, som han tänkte sig frigjord från alla privata (sociala) intressen, och att folkets roll i statslifvet blott blefve att genom folkrepresentationens veto rätt i lagstiftning och beskattning och petitionsrätt skydda de privata intressena, hvilkas målsman folket ensamt tänktes vara. Men monarkens fullständiga frigörelse från alla privata eller sociala intressen är en kammarspekulation; historien visar, att det finnes äfven monarkiska privatintressen — man har t. o. m. ett eget namn därför: dynastiska —; och lika fjärran från den historiska verkligheten är en — åtminstone lifskraftig — folkrepresentation, som på längden inskränker sig till den nästan uteslutande negativa roll inom statslifvet, som Boström tilldelade den.

I själfva verket hafva sociala maktförhållanden alltid utöfvat ett betydande inflytande på statslifvets gång. En öfverdrift är visserligen den socialistiska historieuppfattningen, att staten ej varit eller blir något annat än en organisation, hvarigenom den för tillfället härskande ekonomiska klassen tillgodoser sina privata intressen. Oafsedt ensidigheten att upphöja de ekonomiska intressena till historiens enda sociala och politiska drifkraft, utgör detta en fullkomlig förryckning af statsidén, som tvärtom just innebär, att de enskilda intressena underordnas hänsyn till allmänt väl, så att ej blott de lefvande skyddas för vissa privatintressens obehö-

[1]) »Det nya Sverige» 1907 s. 456.

riga tillgodoseende, utan ock folkets framtid skyddas mot att offras för stundens intressen. Härmed förnekas icke, att sociala klasser kunnat och kunna missbruka sin makt öfver statsmyndigheten i exploateringssyften, men när så skett, är det en sjukdomssymptom i det politiska lifvet. Där en sund politisk utveckling ägt rum, hafva däremot sociala maktfaktorer gjort sig till — icke herre öfver utan verktyg åt statsidén och därmed vunnit politiskt inflytande.

När det germanska kungadömet möter oss i historien, var det öfvervägande en social makt, grundad på jordbesittning — hos oss Upsala öd — och med dennas afkastning underhållet krigarefölje. En verklig politisk makt blef detta kungadöme genom att framför folkets öfriga sociala makter göra sig till målsman för statsidén — hos oss särskildt framträdande såsom rikside i motsats till landskapspartikularismen. Häri ligger förklaringen till den germanska uppfattningen, enligt hvilken konungen framträdt såsom politiskt sidoordnad (hela det öfriga) folket. Med tiden uppstod inom detta hos oss en ny kraftig social bildning — stormannaklassen —, och då äfven denna gjorde sig till målsman för riksidén, under det att bönderna fortfarande fasthängde vid landskapspartikularismen, erhöll äfven den en politiskt framskjuten maktställning. När sedan unionstidens konungamakt svek sin riksvårdande uppgift och aristokratien — i god öfverensstämmelse med det socialistiska idealet — började missbruka sin maktställning i exploateringssyfte, då lät sig genom den Engelbrektska resningen det öfriga folket — bönder och borgare — kallas att ställa sina sociala resurser i statsidéns tjänst och fick därmed en ökad aktiv anpart i statsmyndigheten. Hvad historien lär är sålunda icke, att sociala krafter böra uteslutas från aktivt deltagande i statsuppgifternas förverkligande — hvilket är en chimär — ej heller att de böra få exploatera statsmyndigheten — hvilket är stridande mot statens ändamål —, utan att de böra göras tjänstbara åt statsintresset, blifva organ därför. I samma mån detta sker, men också endast i mån däraf, hafva de rätt till politisk makt, och följaktligen har statsmyndigheten jämväl under olika tider och i olika länder haft olika sociala bärare. Någon ideal allmänngiltig regel härför gifves icke, men skulle man tänka sig

ett ideal, så vore det, att alla afsevärda sociala krafter gjordes tjänstbara åt statsidén, så att vid statsviljans bildande, genom inbördes kontroll, ensidiga eller skadliga sociala intressen stäfjades, men däremot för allmänt väl behöfliga tillgodosåges — eller med andra ord att de statslifvet dirigerande besluten så att säga filtrerades fram ur de realiteter, som utgöras af de i hela folket (konungen inbegripen) verkande sociala krafterna, nämligen därigenom att dessa förmås att verka såsom statsorgan. I den moderna republiken tänkas alla dessa krafter verkande tillsammans (nämligen vid valet af representanter); i den konstitutionella afskiljes en af dem, konungamakten, och sidoordnas de öfriga (här tillsammans kallade folket), men detta icke af den grund, att den förra är socialt immun, och de senare hafva blott sociala intressen, utan därför att det just med afseende på den kontinuitet, som är själfva innebörden i allt statslif, visat sig ändamålsenligt, att ett kontinuerligt omedelbart statsorgan (det ärftliga konungadömet) finnes, som har till speciell uppgift att vårda denna kontinuitet och att för de öfriga statsmedlemmarna utgöra så att säga ett lefvande memento därom. Därmed är icke sagdt, att den ärftliga konstitutionella monarkien är den enda lämpliga statsformen. Konungaätten kan svika sin uppgift på ett sådant sätt, att den monarkiska statsformen ter sig för folkets uppfattning såsom ett hinder för ett sundt statslif (t. ex. den Bourbonska konungaätten i Frankrike), eller ock kan det hända, att konungadömet ej på organiskt sätt växt in i ett folks statslif (hvarpå Amerika erbjuder exempel). I sådana fall får ett folk försöka finna andra garantier för statslifvets kontinuitet. I allmänhet beror statslifvets sundhet ytterst ej på formerna utan på god statlig ande hos dem, som skola handhafva statens myndighet, de må vara konung och folk eller blott folket. Men visserligen kunna ändamålsenliga former bidraga till att utveckla och bevara ett sundt statslif och tvärtom. Därför är det också ett viktigt problem för hvarje stat att skaffa sig ändamålsenliga former för sin folkrepresentation.

Af den föregående framställningen af hvad som menas med folket (såväl inom den konstitutionella monarkien som inom den demokratiska republiken), när fråga är om dess representerande genom en församling, följer att denna församling, enligt min upp-

fattning, bör så mycket som möjligt afspegla de sociala intressegrupper inom folket, som kunna och böra göras till organ åt statsändamålet. Utan tvifvel skulle bästa sättet härför vara att urskilja dessa grupper och låta dem representeras i förhållande till deras politiska kompetens och deras intressens samhälleliga betydelse. Det var en tid, då våra fyra riksstånd åtminstone i ganska hög grad voro just sådana klasser inom vårt folk, och då ägde fyrståndsrepresentationen sitt berättigande. Men den sociala utvecklingen gjorde denna »samhällsrepresentation» till en anakronism, och därför måste den falla.

Det beklagades då, att man ej ersatte den med ett nytt mera rationellt klassvalssystem, och när i vår tid den De Geerska representationsordningen i sin tur tyckes skola få skatta åt förgängelsen, hafva åter yrkanden på ett nytt klassvalssystem låtit höra sig. Kunde nu vårt folk i och för riksdagsmannavalen uppdelas i nya intressegrupper, som verkligen inom statslifvet gåfve ett rättvist och ändamålsenligt uttryck åt nutidens sociala förhållanden, så skulle jag anse en sådan lösning af representationsfrågan god. Möjligen skulle också en intresserepresentation kunnat vara möjlig såsom ny grund för den första kammaren, nämligen om man afstode från att låta jämväl denna vara en allmän folkrepresentation, öfverlämnade detta åt andra kammaren, och läte den första vara målsman blott för vissa viktiga samhällsintressen, hvilkas vårdande kräfva, så att säga, en friare öfverblick öfver samhällslifvet: t. ex. den högre bildningen, den högre industriella och kommersiella finansen, försvarsväsendet, kommunikationsväsendet. För min del är jag böjd för att anse, det en dylik reform af första kammaren varit lyckligare än den nu såsom hvilande antagna. Den farhåga torde ej vara alldeles obefogad, att genom denna ej tillbörligt blir sörjdt för de högre synpunkter, hvilka det är ett öfverhus' uppgift att tillgodose, och hade reformen skett i ofvan antydda riktning, skulle den aktiva och passiva valrätten till denna kammare kunnat göras mindre beroende, ja kanske alldeles oberoende af censusbestämmelser, hvilka vid nu rådande uppfattning innebära en svaghet. Men i politiken får man rätta sig efter de faktiska förhållandena, och den allmänna åskådningen hos vårt folk har ej för närvarande möjliggjort en sådan lösning.

Hvad som har mera aktuellt intresse är, om valsystemet till andra kammaren kan grundas på en fix klassindelning. Det har sagts, att 1866 års riksdagsordning, hvad denna kammare angår, trots sina samfällda val dock var en »samhällsrepresentation» så tillvida, som ett slags privata samhällen, kommunerna, därigenom lades till grund för representationen. Detta kan emellertid med sanning på sin höjd sägas om städer, som ej tillsammans med andra bilda valkretsar, men icke kan väl med fog påstås, att t. ex. Köping, Nora, Lindesberg och Enköping tillsammans bilda ett verkligt samhälle. Och hvad landsbygden angår, så utgöra domsagorna inga verkliga intresseenheter, äro inga naturliga samhällen, utan blott administrativa indelningar för ett ändamål: domsväsendet, som ej är egnadt att framkalla någon social samhörighet. När icke hvarje valkrets kan utgöras af en »kommun» i vanlig mening — hvilket skulle gifva en allt för stor kammare, — kan ingen valkretsindelning åstadkomma ett representerande af lokala folkgrupper med verklig intressegemenskap, d. v. s. af verkliga samhällen, utan valkretsindelningen får i lokalt hänseende blott teknisk betydelse för valsättet. Härmed förnekas icke, att en valkretsindelning kan hafva betydelse för maktförhållandet mellan de hela folket genomskärande samhällsklasserna.

En ansats till samhällsklassrepresentation i denna mening innebar De Geers reform genom att den gaf städernas befolkning i dess helhet en särställning i förhållande till landsbygdens. Därmed var, trots allt principiellt förkastande af klassvalssystem, tvänne sociala väljareklasser etablerade: stadsbor och landtbor. På denna sida af den De Geerska reformen hafva också moderna ifrare för ett fixeradt klassvalssystem tagit fasta, nämligen genom det s. k. *Mosseboförslaget.* Man har endast velat öfverföra municipalsamhällenas och köpingarnas invånare till städerna från landsbygden. Den grundtanke, som låg till grund för detta förslag, var tydligt (se t. ex. Prof. Kjelléns motion 148 vid 1906 års riksdag) farhågan, att, där industriarbetare i stor mängd funnes, de efter den allmänna och lika valrättens införande skulle komma att behärska valen, och att sålunda i landtvalkretsar, som innefattade köpingar och municipalsamhällen, hemmansägarne skulle öfverflyglas. Förenades åter köpingarna och municipalsamhällena med de egentliga städerna, i

hvilka i alla fall industriarbetarne tänktes skola komma att behärska situationen, menade man, att den rena landsbygden skulle kunna bevaras åt hemmansägarne. Blefve nu verkligen detta systemets resultat, så skulle sålunda genom dess införande endast det mindre jordbrukareintresset och industriarbetareintresset komma att trycka sin prägel på andra kammaren. Dessa intressen äro utan fråga viktiga sociala intressen, men icke äro de väl de enda, som böra få politiskt inflytande innom den kammare, som är afsedd att vara den allmänna folkrepresentationen. För min del förstår jag icke, huru man kan anse, att ett representerande af »sammanfattningen af alla sådana naturliga hufvudintressen, som röra sig inom ett folk på ett visst ögonblick»[1], skulle blifva realiseradt genom en ordning, som gjorde blott tvänne »hufvudintressen» härskande med undertryckande af alla andra och däribland af många, som borde vara minst lika viktiga ferment för statslifvet. Nej vill man en fix klassrepresentation, som ger ett verkligt fulltonigt uttryck åt alla de politiskt afsevärda sociala skiftningarna inom folket, då måste man också kunna genomföra en däremot svarande klassindelning. Men hvilken indelningsgrund skulle därvid användas? Börden är hos oss absolut oduglig. Yrket medför ej heller längre den bestämda sociala afgränsning eller samling, som det innebar under vår ståndsförfattnings blomstringstid. Andra skiljande eller samlande sociala intressen hafva nu uppstått, som bryta igenom yrkesgränserna; så t. ex. verka nykterhetsfrågan och motsatsen mellan socialism och icke-socialism skiljande t. o. m. inom tidens mest klassmedvetna yrkesgrupp — kroppsarbetarnes. Men icke kan en fix klassindelning grundas på sådana sociala intressen. I själfva verket är enligt min tro det absolut omöjligt att under nuvarande förhållanden på författningsväg genomföra en hela folket omfattande klass- eller intressegruppindelning. Och förhåller det sig så, då är samfällda val till en *folk*kammare ej ett godtyckligt påfund af en »doktrinär idealism»[2], utan en af tidsomständigheterna föreskrifven nödvändighet. Däraf följer icke, att de ej kunna innebära olägenheter och faror, men innebära de sådana, då gäller det att finna garantier mot dessa utan att offra principen.

[1] *Kjellén.* »Det nya Sverige» 1907 s. 455.
[2] *Kjellén* a. a. s. 458.

En fara är, att de klassmedvetna kroppsarbetarne under de samfälda valens och den allmänna och lika rösträttens kombinerade tecken genom sin nummerära styrka i förening med hänsynslös partiorganisation kunna göra sig till herrar öfver statsmyndigheten. Naturligtvis ter sig detta för socialisterna ej såsom en fara utan som såsom ett eftersträfvansvärdt mål, och där de tro sig kunna genom samfällda val *utan vidare* nå detta mål, är det därför från deras ståndpunkt naturligt, att de ej vilja veta af något »vidare». Men anorlunda ställer sig saken för dem, som ej acceptera den socialistiska läran, att staten bör vara ett exploateringsmedel åt en ekonomisk klass, och häri synes mig förklaringen ligga till att Mosseboförslagets karikatyr på ett klassvalssystem kunnat vinna anhängare bland personer, hvilkas verkliga ideal det till sina konsekvenser så föga skulle komma att motsvara.

Emellertid finnes det också icke-socialister, som hålla på de samfällda valen *utan vidare*, nämligen anhängarne till den engelska parlamentarismen med dess tvåpartisystem. Vore det nu verkligen så, att de sociala motsatserna inom vårt folk vore så enkla och ej mera djupgående än, att de kunde sammanföras inom ett politiskt tvåpartiväsende, så vore häremot ingenting att invända. Sådana samfällda val kunde då, åtminstone i stort sedt, gifva ett exakt uttryck åt hvad som vore den naturliga sociala grupperingen. Men nu äro de sociala förhållandena inom vårt folk ej sådana, och att då hålla på en form, som ej motsvarar hvad som är utan hvad man önskar, det synes mig vara — doktrinism.

Så vidt jag förstår, är hittills endast ett medel funnet, genom hvilket inom ett folk med våra sociala förhållanden samfällda val enligt allmän och lika rösträtt kunna blifva ett något så när allsidigt uttrycksmedel för folkets sociala skiftningar — nämligen ett *proportionellt valsystem*. Därmed är visserligen tanken uppgifven att utifrån åstadkomma en social partigruppering af väljarekåren, men i stället få *valmännen själfva* gruppera sig med hänsyn till de sociala spörmål — de må vara af ekonomisk eller ideell natur — som synas dem hafva betydelse för statslifvet. Genom den sammanslutning inom stora distrikt, som proportionalismen nödvändiggör, kan härvid möjlighet att blifva representerade beredas sociala intressegrupper, som från statslifvets synpunkt väl förtjäna

att blifva representerade, men som vore dömda att ohjälpligt öfverflyglas vid majoritetsval inom enmans valkretsar likaväl af Mossebotypen som af den hittills brukliga. Motståndet mot proportionalismen från deras sida, som vilja, att en folkrepresentation skall allsidigt återspegla berättigade sociala intressen, måste jag därför äfven anse bero af en doktrinism. Man förkastar det medel, hvarigenom målet på ett afsevärdt sätt skulle kunna nås, af förkärlek för ett annat medel — en fix klassindelning —, hvars ogenomförbarhet under nuvarande förhållanden bäst bestyrkes däraf, att det enda praktiska förslag därom, som framställts, var — Mossebosystemet med sitt tvåklassvälde. Härmed är ej sagdt, att proportionalismen är fri från olägenheter, att den skulle vara ett ofelbart medel, eller att ej framtiden skulle kunna åvägabringa något bättre. Den har för sina anhängare ingalunda karaktären af en allmängiltig lösning af representationsproblemet. De se däri blott ett af den faktiska verkligheten betingadt sätt att så mycket som möjligt nu åstadkomma hvad som enligt deras uppfattning bör åstadkommas genom en folk- eller nationalrepresentation.

Till prisernas och arbetslönernas historia.

Af

Fil. d:r **Emil Sommarin.**

1.

Till prisernas historia.

Några anmärkningar om prishistoriska metoder.

Docenten Eli F. Hecksehers uppsats i tidskriftens förra häfte ger anledning till åtskilliga reflexioner. Ett par sådana torde ingen stå närmare till att framställa än förf. till de båda skrifter, hvilka H:s uppsats i hufvudsak rör.

I slutet af nämnda uppsats upprepar H., med hänvisning till sina tidigare uttalanden i Hist. tidskr. 1904, sitt præterea censeo: tviflet om värdet af prishistoriska studier öfver hufvud. Oafsedt att hela H:s framställning i förra häftet utgör ett beaktansvärdt inlägg mot dylik skepticism, gör H. där positiva medgifvanden: »Att prisnivåns utforskande har ett ändamål i sig själf är emellertid redan erkändt i det föregående [1]), och det må nu också medgifvas att tillnärmelsevis riktiga siffror för prisnivån äro mycket bekväma och ganska välbehöfliga för många historiska undersök-

---

[1]) H. syftar därmed på en passus i sitt resonnemang några sidor förut, där det bl. a. heter: »Undersökningar af prisnivåns historia behöfvas för att lära känna — prisnivåns historia» (s. 162). Denna självklara sats har man helt visst i detta sammanhang mindre anledning att betona än den af mig förfäktade tesen: undersökningar af p r i s n i v å n s h i s t o r i a äro behöfliga för att ge ökad insikt om p r i s n i v å n, hvars växlingar hittills varit kända under allt för korta tidsskeden.

ningar, där en ingående analys af siffrorna ligger utanför undersökningens ändamål» (s. 171). Detta vackra erkännande försvagar väsentligt intrycket af H:s præterea censeo. H. har förut sagt: ». . . att konstatera själfva prisnivån. Hur det skall göras har Dr. Sommarin utförligt visat, och jag skall ej ingå på det» (s. 163). Den af mig utvecklade metoden att konstatera prisnivån för äldre tider arbetar på grundvalen af arbetarebudgeter. Metoden hör utan tvifvel till de prishistoriska metoder, som H. kallar »klumpiga», men den erkännes som den bästa möjliga af de främsta fackmän — och väl äfven af H., då han ej ger någon saklig kritik af den.

Helt och hållet på sidan af det hufvudproblem i ekonomisk historia, som frågan om den allmänna prisnivån utgör, — ej enligt min privata mening, utan efter kända auktoriteter (se ofvan s. 74), — diskuterar H. i sin här ifrågavarande uppsats studiet af relativa priser såsom enklare och mera gifvande än studiet af allmänna priser. Därvid företar han en visserligen ny, men så vidt jag kan finna alldeles subjektiv omvärdering af betydelsen för den prishistoriska forskningen af relativa priser och allmänna priser. Det är nämligen att märka, att den engelske forskare, på hvars arbete han stödjer denna omvärdering, icke själf erkänner densamma. NICHOLSON *Principles of political economy* yttrar Vol. III: 31 f.: »The interpretation also of the history of prices, which is always a fundamental part of economic history, requires in the different periods an examination of the nature of the standard and the condition of the medium of exchange». . . »This examination of the anatomy of the monetary system is a necessary preliminary to any interpretation of the movements in prices. Changes in the value of the standard or the purchasing power of money are best considered separately in the form of movements in general prices». Hur denne författare kan tagas till intäkt för åsikten, att man »i en mängd fall» kan uppgifva »hela den apparat, som prishistoriska studier af det vanliga slaget erfordrar», — för åsikten, att man kan »jämföra de samtidiga priserna för olika varor . . . utan mynthistoriska studier», och »bespara hela undersökningen af prisnivån» (s. 165) — det är för mig ofattbart, på det sätt nämligen som H. framställer dessa åsikter. H. gör nämligen

de specialfall, som den viktiga reservationen »i en mängd fall» väl egentligen får anses afse, till undantag som upphäfva regeln, hvilken NICHOLSON i det ofvan anförda uttryckligen betonar.

Det kan väl emellertid ej vara H:s mening, att de prishistoriska metoder, han rekommenderar, borde kommit till väsentlig användning i min afhandling om Arbetareförhållanden.

Målet för den afhandlingen var ju att skildra — arbetareförhållanden i äldre tid, ej relativa priser. I det syftet framläggas bl. a. arbetarebudgeter. För kulturhistorikern torde de äga sitt omedelbara intresse i sig själfva. För nationalekonomen utgöra de tillika det bästa underlaget för beräkning af samtida prisnivå. I en nationalekonomisk afhandling om arbetareförhållanden i äldre tid, rik på arbetarebudgeters »värdefulla material», vore det helt visst ägnadt att väcka förvåning, om förf. ej begagnade tillfället att med ledning af budgeterna angifva den samtida prisnivån, i synnerhet om gängse föreställningar om denna nivå kunde väsentligt korrigeras genom beräkningarna. För medlet af 1300-talet har jag meddelat ett par arbetarebudgeter. På grundvalen af dem har jag som ett resultat »af allmännare intresse» — jfr citatet från H. s. 248 f. — visat, att prisnivån på 1300- och 1400-talen ej kunnat vara 12 ggr högre än nu, utan att relationstalet sannolikt varit hälften så stort.

Fastställandet af resp. århundradens allmänna prisnivå på grundvalen af de meddelade arbetarebudgeterna kan på intet vis bortskymma afhandlingens hufvudsyfte: att framställa arbetareförhållandena i äldre tid, — så mycket mindre som kännedomen om prisnivån gör det möjligt att ungefärligen uppskatta arbetslönerna i nutida mynt. En yrkesman vid Kopparberget hade enligt privilegierna af år 1347 en årslön af c. 140 kronor i vårt mynt. Denna årslön torde ha motsvarat en nutida årsinkomst af 420 à 560 kronor. Sistnämnda upplysning saknar ej intresse. För att kunna lämna den har jag företagit en kedja af beräkningar, i hvilken ingen länk är umbärlig. Dr. H. anser, att hela beräkningskedjan varit onödig, om jag meddelat den nutida reallönen för en yrkesarbetare vid Kopparberget. Saknad af dylika arbetarbudgeter för nutiden antager han — efter muntlig upplysning — mycket riktigt som den orsak, hvilken hindrat mig att

anmärkningsvis eller i en not ge läsaren äfven denna möjlighet att bedöma 1300-talets reallöner och skillnaden i lefnadsstandard mot nutiden. Mitt framställningssätt skulle jag dock äfven med tillgång till nutida material för dylik direkt jämförelse ej velat ändra. Ty detta framställningssätt ger för den ekonomiska historien väsentligt rikare resultat, än den af Dr. H. rekommenderade metoden. Min framställning ger nämligen:

1) reallönerna, med de ur dem omedelbart framgående upplysningarna om arbetarnes konsumtion och lefnadsstandard;

2) penninglönerna: a) i samtida mynt; b) i silfvervärde och nutida mynt;

3) prisnivån.

Då framställningen är afsedd att föras upp till midten af 1800-talet, kan den för de tidigare århundradena följdriktigt endast angifva dåtida penninglöner i nutida penningvärde, d. v. s. yrkesarbetare vid Kopparberget enligt privilegierna 1347 en nutida årsinkomst af 420 à 560 kronor. Hvad en dylik nutida årsinkomst betecknar för nutida reallön [1]), är en fråga som faller utom ramen för skildringen af arbetareförhållandena intill år 1720. Jämförelse mellan normalbudgeten 1367 och 1608 gör sig däremot själf i min framställning på det sätt som H. synes önska, i och med det att de olika normalbudgeterna för dessa epoker meddelas.

2.

Till arbetslönernas historia.

Arbetsdagarnas årliga antal i äldre tid.

Muntligen har docenten Heckscher mot min under sistlidne maj ventilerade afhandling om »Arbetareförhållanden vid svenska bergverk och bruk i äldre tid» framställt en anmärkning af stort

---

[1] Då reallönen i vår tid ej kan anges med några mer eller mindre allmängiltiga utspisningslistor, såsom fallet är i fråga om äldre århundraden, och utan tvifvel växlar mera än förr inom de olika löneklasserna, så ger uppgiften, att arbetslönen vid Kopparberget vid midten af 1300-talet representerade en nutida årsinkomst af 420 à 560 kronor, omfattande jämförelsemöjligheter med nutida lönekategorier, sedan förskjutningen i lefnadsstandard klarlagts genom den fortlöpande framställningen af reallönens utveckling för samma arbetarekategori under fem århundraden.

sakligt intresse. Afhandlingen innehåller åtskilliga beräkningar af årslöner till yrkesarbetare och grofarbetare inom bergverksindustrien, byggda på förutsättningen, att året äfven i äldre tid för dylika arbetare räknade 300 arbetsdagar. Enligt H:s uppfattning borde under 1300—1600-talen året ha räknat ett vida mindre antal arbetsdagar, med hänsyn till att antalet kyrkliga högtidsdagar under dessa århundraden måste ha varit betydligt större än nu. Talet 300 i afhandlingen har ej motiverats. Det stöder sig på, att Gustaf I använde detta tal som genomsnittstal vid beräkningar af ifrågavarande slag, t. ex.: »Finnes det ock 60 bärar malm efter hvar dagsbrytning, det måtte göra en stor summa malm efter halftannat år. *Ty uti ett år äro 300 arbetsdagar*»[1]). G. I:s reg. 24: 438 (1554; rörande Garpenberg). Att arbetsdagarnas antal verkligen under Gustaf I:s regering inom bergverksindustrien varit det af konungen uppgifna, synes uttryckssättet allt för tydligt ge vid handen, för att tvifvel därom skulle kunna anses grundade. Att arbetsdagarnas antal på 1300-talet ej varit mindre än på Gustaf I:s tid, därför talar den omständigheten, att den enda så vidt kändt bevarade räkenskapen, ur hvilken slutsatser angående förhållandet kunna dragas, Raven von Barnekows räkenskap för Nyköpings slott för år 1365, — hvarur utdrag finnes å s. 32 i min afhandling om Arbetareförhållanden, — ger vid handen 152—156 arbetsdagar för halfår (hvilket väl i så fall omfattat sex månader mellan de stora högtiderna pingst och jul). Att arbetsdagarnas antal på 1600-talet varit afsevärdt mindre än på Gustaf I:s tid, finnes det ingen anledning att antaga. Afhandlingen om Arbetareförhållanden ger emellertid genom citerade handlingar från 1600-talet[2]) flere exempel på beräkningar grundade på ett annat

---

[1]) Kurs. af mig. — Olof Knutssons bref till k. maj:t angående bergverken Reg. 24: 560 (1554) talar om »de rymningar (vid Salberget), af hvilka k. maj:t skall hafva 300 dagsbrytningar om året».

[2]) Förslagsberäkning för Ortala bruk 1617: 48 arbetsveckor (afhandl. s. 171). Grufdrängar erhöllo vid Kopparberget i slutet af 1500- och början af 1600-talet i regel pr månad 6 daler eller pr år 72 daler smt., heter det i afhandlingen s. 162 och i not till denna sats hänvisas till uppgifterna å s. 132, som visa att 6 daler i månaden några år tidigare uttrycktes med 6 mark i veckan, hvilket ger vid handen, att beräkningen baserade sig på 4 arbetsveckor pr månad eller 48 arbetsveckor pr år. För försummad arbetsdag afdrogs för grufarbetare med 6 daler i månaden vid Kop-

genomsnittstal än det af Gustaf I anförda och använda: året räknas i dessa handlingar till 12 månader, hvardera om 4 arbetsveckor, d. v. s. 48 veckor pr år, samtidigt som en arbetsvecka räknas efter 6 dagar. Dessa beräkningssätt skulle leda till 288 arbetsdagar pr år, hvilken slutsumma dock ej uttryckligen nämnes. Slutsumman äger tydligen ej heller full giltighet, emedan den är härledd ur det godtyckligt approximativa beräkningssättet af 4 veckor pr månad, som äfven i våra dagar förekommer, med bortseende från månadens (utom februari) öfverskjutande veckodel. Till en viss grad synes däremot förekomsten på 1600-talet af beräkningssättet 4 veckor (om 6 arbetsdagar) pr månad kunna tjäna som stöd för åsikten, att arbetsdagarnas antal pr år under 1600-talet, åtminstone inom bergsbruket, varit inemot 300, för så vidt man därmed menar, att arbetsdagarnas antal ej kunnat vara flera tiotal mindre [1].

Det anförda torde vara tillräckligt att förklara, hvarför afhandlingen om Arbetareförhållanden räknar arbetsdagarnas antal inom bergsindustrien pr år i äldre tid, d. v. s. under 1300-, 1400-, 1500- och 1600-talen, efter genomsnittstalet 300. Men det medgifves villigt, att dessa förklaringar ej utgöra tillräckliga bevis, därest ej Gustaf I:s uttalande redan i och för sig anses afgörande. Jag är därför docenten Heckscher tacksam, för att han riktat min uppmärksamhet på spörsmålets tvifvelaktighet och vikt. Det vidlyftiga material, som jag genomgått för min afhandling, innehåller utan tvifvel — däraf har jag bestämdt minne — flera stöd för talet 300, än de här från Gustaf I:s reg. anförda. Af detta material har jag nu endast en ringa del till mitt förfogande. Denna del innehåller dock ett och annat af afgörande vikt för frågans utredning. Och det synes mig önskvärdt att frågan redan nu blir dryftad.

Frågan upptager jag här dels i dess allmännare räckvidd: arbetsdagarnas antal i äldre tid, dels som specialfråga, ställd i samband med afhandlingens om Arbetareförhållanden beräkningssätt: arbetsdagarnas antal i äldre tid inom bergverksindustrien i Sverige.

---

parberget 8 öre (afh. s. 143), hvilket visar, att arbetsveckorna beräknades efter 6 arbetsdagar pr vecka.

[1] Afh. s. 174 anm. 4 nämnes en förordning för rörsmeder 1624, som synes räkna med 52 arbetsveckor pr år.

Antagandet, att arbetsdagarnas årliga antal i äldre tid måste ha varit afsevärdt mindre än nu, utgår från två synpunkter.

Almanackan 1908 innehåller 304 söckendagar, fördelade på månaderna på det sätt, att de sex månaderna jan., febr. (skottår), mars, maj, nov. och dec. ha hvardera 25, aug. och sept. 26, juli och okt. 27, april och juni 24 söckendagar. Året har 52 söndagar och 10 veckohälgdagar: Nyårsd., Trettonded., Marie bebåd.-d., Långfred., Annand. påsk, Kristi himmelsf.-d., Annand. pingst, Midsommard., Annand. jul. Sedan 1807 firas de fyra böndagarna på söndagar. Men så var tidigare ej fallet. Under de båda närmast föregående årtiondena firades i allmänhet åtminstone 2 af dem på söckendagar och tidigare var detta fallet med dem alla, alltsedan regelbundna böndagar i slutet af Gustaf I:s regering infördes[1]). Att inskränkningar i hälgdagarnas antal skett under de båda sistförflutna århundradena är ett allmänt kändt faktum. Kyrkolagen 1686, kap. 14. § 1 stadgar: »Såsom sabbaten, som nu är söndagen hos oss, bör efter Guds lag helgas, så skola ock dessutom efterskrifne högtider, nämligen jul-, påsk- och pingstdagarna behållas och firas, på sätt och vis som härtill vant varit, och folket förmanas, sig kristligen och väl därtill att bereda, desslikes nyårs- och trettondedagen, Kristi himmelsfärdsdag, kyndelsmässan, Marie bebådelse- och besökelsedag, Johannes döparens, Michaelis- och Allhelgonadag, jämväl alla Apostladagar; dock så, att folket, i städer och på landet, må uppå apostladagarna drifva deras handel och vandel samt annat lofligt arbete, sedan gudstjänsten är förrättad.» De i kyrkolagen därmed stadgade hälgdagarna inskränktes väsentligast genom Förordningen af den 4 nov. 1772, där det bl. a. heter: »Vi (hafva) härmedelst velat förordna, att i de vanliga tre årliga högtider, som äro jul, påsk och pingst, skola de två första dagarna såsom hälgdagar firas; likaledes nyårsdagen, trettondedag jul, Marie bebådelsedag, långfredagen, Kristi himmelsfärdsdag och midsommardagen; jämväl ock varda Marie kyrkogångs-, michelsmässo- och allhelgonadagen, tillika med de fyra årliga allmänna bönedagarna, på det sättet bibehållne, att de sistnämnda eller bönedagarna flyttas ifrån fredagen till lördagen och de tre förutnämnda häl[g]dagar, då de skulle infalla på någon

[1]) Se vidare art. Böndagar i Nord. familjebok 4 (1905).

söckendag, firas den nästföljande söndagen, men tredje- och fjärdedagarna i de tre större högtiderna, Marie besökelsedag, skärtorsdagen, apostladagarna och de näst efter bönesöndagen följande också kallade gångdagar, varda till firande såsom hälg- och predikodagar indragna; kommande denna ändring att med nästa år taga sin början[1])». (Publ. handl. 10:86). Förordningen afskaffar 6 hälgdagar vid jul, påsk och pingst, 2 veckohälgdagar, förlägger 3 veckohälgdagar från söckendagar till söndagar — sammanlagdt en vinst af 11 arbetsdagar. Med inräknande af de fyra böndagarna kan man sålunda räkna sig till minst 15 hälgdagar före 1773 flera än hälgdagarnas antal 1908. Härtill komma emellertid de (12 à) 13 apostladagarna och de 2 (à 3) gångdagarna, hvilka för äldre tid möjligen ej skulle kunna räknas såsom arbetsdagar utan vidare. Ur denna synpunkt, som utgår från arbetsdagarnas nutida antal och tar i sikte under de senaste århundradena gjorda inskränkningar af hälgdagar, ter sig siffran 300 såsom genomsnittstal för det årliga antalet arbetsdagar under äldre tid före 1720 såsom osannolik.

En annan synpunkt, som det ligger nära till hands att anlägga till stöd för antagandet, att arbetsdagarnas antal i äldre tider varit afsevärdt mindre än nu, tar till utgångspunkt de medeltida förhållandena, d. v. s. den äldre romersk-katolska kyrkokalendern. Det främsta kulturhistoriska verket öfver vår svenska medeltid ger i frågan om arbetsdagarnas antal tämligen sväfvande upplysningar, hvilka emellertid, om de sammanfattas, ingalunda utfalla förmånligt för genomsnittstalet 300. Hildebrand Sv:s medeltid säger: »De många hälgerna verkade störande på lifvets jämna förlopp i dess delning mellan arbete och hvila och blefvo därigenom af icke ringa betydelse» (1:125). »Veckan bestod af söndagen, ibland äfven andra hälgdagar, samt söcknedagar. Sön- och hälgdagar voro heliga och på dem fick man icke arbeta. Allenast vid de hälger, som voro så stora, att de räckte flere dagar, fick man arbeta eftermiddagarna den tredje och fjerde dagen. Fredagen var man skyldig att fasta. Undantag kunde medgifvas under bråd-

[1]) Redan genom Förordn. den 11 nov. 1741 (Publ. handl. 3:1783 *ff.*) hade denna indragning af hälgdagar försökts. Förordn. af år 1741 upphäfdes dock redan år 1743 (Publ. handl. 3:2072 *f.*)

skande sådd eller skörd; man kunde då få arbeta vigiliedagarna (messaftnarna) till solens nedgång» (1:134). Den romerska kyrkan firar och firade i vårt land under medeltiden ganska många fester. De voro icke alla af samma slag, utan ordnade i grader». (3: 767). Efter anförande af belysande utdrag ur den kalender, som förekommer i det yngre Uppsala-missalet[1]), fortsätter författaren: »Festernas antal var således ganska ansenligt. Under de tolf månaderna förekomma följande antal dagar utan anteckning om fest

januari	9	juli	12
februari	16	augusti	6
mars	26	september	14
april	24	oktober	15
maj	21	november	10
juni	11	december	16

Summan af fridagar uppgår således till 180, d. v. s. i det närmaste halfva antalet af årets dagar. Men summan af fridagarna minskas ytterligare, om vi tänka på de rörliga festerna, som icke kunnat upptagas i kalendariet, påsken med dess många hälgdagar, pingst, Christi himmelsfärdsdag, gångdagarna, kyrkans vigningsdag o. s. v.» (3:772). »Kyrkan (pålade) ett stort hinder för arbetet genom de många hälgdagarna utöfver söndagarna, ty å de förnämsta hälgdagarna var allt arbete förbjudet. Någon hänsyn måste dock kyrkan taga till behofvet att arbeta, på det man måtte få sin nödtorft. Antydningar därom förekomma t. ex. i Skarabreviariet. I dess kalendarium heter det: »Andre och tredje dag pask får plöjas efter messan». Å evangelisten Marci dag (25 april) må plöjas efter messan. På Johannes döparens halshuggningsdag (29 augusti) fick man arbeta på åkern efter messan, likaså den 2 september (den hel. törnekronans dag). Äfven på ett annat sätt grep kyrkan hindrande in i arbetet, nämligen genom fastorna. Afhållandet från närande föda kunde icke gerna underlåta att utöfva inverkan på arbetskraften. Fastorna voro många och i flere fall långa. Hurnvida de i allmänhet iakt-

[1]) Jfr därmed de tryckta kalendrarna för Uppsala och Vesterås hos Grotefend Zeitrechnung des deutschen Mittelalters II. 1:243 ff. (1892).

togos troget, det kan nu icke utrönas. Att fullständigt kontrollera sockenfolket torde hafva varit omöjligt för de andlige» [1]) (3: 840 f.).

De oklara föreställningar om verkliga förhållandet mellan hälgdagar och arbetsdagar under svenska medeltiden, som kunna erhållas ur Hildebrands uppgifter, kunna knappast låta förena sig med Gustaf I:s genomsnittstal å det årliga antalet arbetsdagar, utan att man antager, att reformationen redan under sina första årtionden i vårt land genomfört en genomgripande revolution af hvilodagarnas och arbetsdagarnas relativa antal. Utan att man antager en dylik revolutionering af de medeltida förhållandena på detta område genom reformationen, torde det ej häller vara möjligt att få den retrospektiva syn på hälgdagarnas historia, som erhålles genom en återblick från 1908 års almanack till Kyrkolagen af år 1686, att lämpligen förena sig med den åskådning, som med utgångspunkt från medeltidsförhållandena, uppfattade så som HILDEBRAND framställer dem, reser tvifvelsmål mot Gustaf I:s beräkningssätt af arbetsdagarnas antal. Hvad här kallats den retrospektiva synpunkten ger ju dock vid tiden för utfärdandet af 1686 års kyrkolag ej skäl för antagandet af mer än 1 1/2 à 3 tiotal hälgdagar flera än nu, medan det från medeltiden utgående åskådningssättet synes leda till antagande af åtskilligt flera tiotal hälgdagar före reformationen.

En dunkel punkt i det intressanta spörsmålet om arbetsdagarnas antal i äldre tid synes sålunda vara att söka inom reformationens århundrade, och speciellt vid tiden för själfva reformationsverket: de första årtiondena af Gustaf I:s regering. En belysning af förhållandet mellan hvilodagar och arbetsdagar under dessa år torde vara ägnad att sprida ljus öfver frågan om arbetsdagarnas antal både under århundradena närmast förut och närmast efteråt.

---

1) Den reflexion, som innehålles i sist anförda sats, torde ha intresse äfven för frågan om hälgdagarnas iakttagande. Författarens antagande, att fastorna skulle ha minskat arbetsförheten, förefaller tämligen löst. Arbetarebudgeterna från 1300-talet, såväl som de fiskrika utspisningarna under reformationens första århundranden tyda ej på någon genomsnittlig underkonsumtion, och tillfälligare inknappningar å kosten torde ha kompenserats af de glupska förberedelser till fasta, som voro en känd folksed (»fettisdag» o. s. v.).

Vesterås recess och ordinantia 1527 röra knappast märkbart vid det i landet af ålder då brukliga hälgdagsfirandet. Recessens ord om viljan att »blifva vid goda gamla kristliga sedvänjor» [1]) torde inbegripa hälgdagsfirandet. Ordinantian innehåller bestämmelsen att »prostarna skola här efter resa och fullfölja samma saker, som biskoparna plägat handlägga, och göra konungen räkenskap öfver sakören: dock för hälgdagsbrott tage inga penningar för det någon arbetar om hälgdagar i andtider och fiskelek, ej heller för det att han skjuter sig en fågel i skogen; dock för slag böte som vant är [2])». Örebro mötes beslut 1529 innehåller ett uttryckligt uttalande om behofvet af inskränkning i hälgdagarnas antal; »Efter allt för många hälgdagar uppkomna äro, hvilka intet af nöden äro, utan snarare tillfälle gifva till många synder, och därtill också äro skadliga för vår lekamliga bärgning, mena vi nog vara, att vår Herres egna högtider, jungfru Marias, apostlarnas och patronernas dagar blifva hållna. De andra afläggas af biskoparna efter som hvarje stifts läglighet tillsäger [3]).» I samma handling heter det: »Hälgdagar äro för den skull insatta, att man skall hafva tid till att höra Guds ord, och de där arbeta, skola hafva hvila af deras arbete, icke till någon besynnerlig gudstjänst [4])». Den inskränkning af hälgdagar, som blef en följd af beslutet 1529, angifves på följande sätt af Dijkman Antiquitates ecclesiasticæ 76 (1703): »Begyntes alltså först bortläggas de heliga kvinnors dagar, ty, eftersom uti Magist. Olavi Petri postilla tryckt år 1537 är till att se, hafva de ändå firat patroners fester, där om står: En predikan, som skall kunna brukas på heliga mäns dagar, som icke äro apostlar, men om kvinnors dagar talar han intet.»

Regementsformen 1540 innehåller en paragraf om inskränkning i hälgdagarnas antal: »Efter oss också klageligen förekommer, som ock nog klart för ögonen är, att för de många onyttiga och öfverflödiga hälgdagars skull, som igenom Guds ord och den helige skrift icke budne äro att hållas, försummar menig man, bönder och andra deras åker, ängar, fiskeri och annan nytta, såsom

[1]) Stiernman Riksd. 70.
[2]) G. I:s reg. 4: 242.
[3]) Stiernman Riksd. 94.
[4]) Därs. 95.

ofta sker, att när våren, anden eller fiskleken bäst förhanden är, då hållas många hälgdagar och försummas därigenom mycken god lifsbärgning och det meniga bästa, hvilket Gud allsmäktig oss yttermera bjudit hafver att drifva än hålla hälgdagar. Desslikes uti köpstäder försummas och allahanda ämbeter (handtverk), därigenom ämbetsfolket komma understundom i stor fattigdom, skada och fördärf, . . därföre bjude vi att efter denna tid skola alla hälgdagar, de där icke i den heliga skrift funderade eller begrundade äro, utan alla jämkningar platt afsatte och aflyste blifva, och för den skull skall det vidare uti vår religionsordning ordinerat och uttryckt blifva, hvilka hälgdagar som här uti riket hållas skola eller ej [1]. Någon dylik hälgdagsordning torde dock ej hafva fastställts förr än år 1571.

Kyrkoordningens 1571 Ordning om hälgdagar inledes med ett påpekande af, att den judiska sabbatsordningen ej kan äga giltighet för kristenheten, men att en hälgdagsordning dock är nödvändig: »Desslikes måste ock arbetsfolket understundom hafva ro och vederkvickelse, så framt de skola härda det ut, hvilket en part icke mycket aktade, därest några växledagar ej vore stadgade». Efter allt oskick under den katolska kyrkans tid säges dock behöfvas »härutinnan en måtta och förmedlan; därföre skola ock härefter dessa efterskrifna hälgdagar och platt inga andra landsheliga hållna varda», hvarefter de äfven i Kyrkolagen 1686 upptagna hälgdagarna uppräknas. »Alla andra hälgdagar som tillförenne hafva varit hållna, skola nu hädan af vara aflagda, så att de intet lysas såsom de andra, icke häller då antingen ringes eller sjunges, utan hvar och en må då syndalöst och saklöst akta på sitt arbete. Uti andtiden både om vår och sommar, likaledes uti fiskelek behöfver menige man icke så noga akta hälgen, att han däraf tager någon märkelig skada, utan sedan man hafver varit vid tidegärden om dagen, må man väl vara ut om sitt bästa på åker och äng etc.».

Reformationen synes af de anförda stadgandena ha ingripit successivt och med en viss försiktighet mot det katolska hälgdagsfirandet. Hvarje tanke på att med ett slag genomgripande revo-

---

[1]) STIERNMAN Riksd. 162.

lutionera det häfdvunna förhållandet mellan arbets- och hvilodagar — och hvilket reformatoriskt ingrepp skulle kännbarare kunnat beröra folkets »gamla kristliga sedvänjor»! — synes i slutet af 1520-talet ha varit fjärran från Gustaf I:s inrikespolitiska planer. Först 1540 uttalar han sig skarpare för en inskränkning i de »många onyttiga och öfverflödiga hälgdagarna,» som alltså då ännu allmänt höllos i hälgd. Under sådana förhållanden torde man tryggt kunna påstå, att de hälgdagar, som voro hvilodagar i vårt land i början af 1530-talet, ej kunna ha varit väsentligt färre än de, hvilka allmogen före reformationen var van att betrakta som hvilodagar.

Ordinantian för Salberget af år 1530[1]) ålägger fogden att »akta . . granneliga . . uppå dagakarlarna och sofringskarlarna som där vanka och öke uppå dem deras utgift, så att sofringskarlen skall gifva hvar dag oss två öre om sommaren och ett öre om vintern». Räkenskaperna öfver denna uppbörd från Lætare-söndagen den 23 mars (gamla stilen) 1533 till den 31 december 1534 finnas bevarade i Kammararkivets samlingar, Bergsbruk, Sala grufva 1533—1537. Räkenskaperna upplaga särskildt konto för hvar sofringsdag, med angifvande af de dagar, å hvilka ingen sofring förekom. Konto för sofringsdag upptager under året 1533 och en del af 1534 namnförteckning på alla de sofrande och vid namnet den erlagda öresafgiften; sedermera blott antalet sofrande och summa sofringspengar[2]).

Räkenskaperna för år 1533 fortlöpa på följande sätt[3]).

---

[1]) G. I:s reg. 7:143.

[2]) Instruktionen för fogden på Salberget af år 1531 stadgar kontroll öfver räkenskapsföringen: »Fogden gifve granneliga akt uppå med vakterna, särskildt med den som uppbär sofringspenningarna, så att vår Nådige herre sker där någon skäl utinnan; där hafve fogden noggrann akt och atvakt på och tage med sig grufogden och silfverköparen, och höre densamme vaktarens räkenskap hvar söndag för huru många penningar han hafver fått hvar dag i den veckan som näst förliden är, och huru många karlar som sofra och huru många som vaskat hafva i den veckan och lägge därefter räkenskapen, och låte fogden räkna samma karlar en, två eller 3 dagar tillförene hemligen, så att vaktaren där intet af vet». G. I:s reg. 7:391 f.

[3]) För kalenderberäkningarna har användts GROTEFEND Taschenbuch der Zeitrechnung 1898).

Mand. 24 mars sofrades;

»Om Tiisdaghen war helikth», den 25 mars Mariebebåd.-d., äfven kallad »Vårfru dag i fastan».

onsd.—lörd. den 26—29 mars sofrades;
månd.—lörd. » 31 mars—5 april » ;
månd.—lörd. » 7—12 » » ;

Sistnämnda vecka var »Palm wickan», såsom dymmelveckan kallas i räkenskaperna. Under denna vecka sofrades både på »Skiärtorsdagh», »Långefredagh» och »Påske apthen». Däremot började sofringen i »Påske wickan» först på torsdagen den 17 april. Intet arbete förekom den 1 maj, för hvilken dag sofringsräkenskaperna angifva: »Om Torsdaghen war helikth». Detsamma var förhållandet med lördagen den 3 maj. Om sistnämnda båda helgdagar innehålla räkenskaperna öfver vaskepenningar anteckningarna: för den första maj »Walb:rgemesse dagh»; för den 3 maj »På lögherdaghen kom helge kors dagh», korsmässodagen. Efter tvenne fulla arbetsveckor om sex dagar inföll i den tredje därpå följande veckan Kristi himmelsfärdsdag på torsdagen den 22 maj. Pingsten firades fyra dagar den 1—4 juni, hvarefter arbetet började torsdagen den 5 juni. Torsdagen den 12 juni var Corpus Christi, för hvilken dag räkenskaperna öfver vaskepenningarna anmärka: »På Torssdaghen kom helge lekame dagh». »På Tiisdaghen kom Joh:is bap:te dagh», den 24 juni. »På Odhensdaghen kom Kyrkemesse dagh», den 25 juni, Sala kyrkas invigningsdag. »På odhensdagen kom visita:onis», den 2 juli, Marie besökelsedag. »På Tisdaghen kom magda:ne», Maria Magdalenedagen, den 22 juli. »På fredaghen kom Jacobi Apostoli», Jakobsmässan, den 25 juli. Lördagen den 26 juli var arbetsdag, men till denna dag knytes anmärkningen: »På thenne lögherdaghen var stort (regn?) ty ville eij mongha (ghå?) nedher i gruffwone». På tisdaghen kom olaui», Olofsmässan, den 29 juli. »På Måndhaghen kom Natiuitatis Marie». Vår fru födslodag eller Morsmässan, den 8 september. »På mandhaghen kom Michaelis», den 29 september. »På Lögrdaghen kom Ffranscissci», åminnelsedagen af franciskanerordens stiftare, den 4 oktober. »På Mondaghen kom Eskilli», Eskilsmässan, den 6 oktober. »På Tisdaghen kom Birgitte», den heliga Birgittas dag, Brittmässan, den 7 oktober. »På Logherdaghen kom Luce Euange:te», den 18 oktober. »På Tisdaghen kom XI m *(d. v. s. undecim mille)* Jomfro Dag Tå f i n g o s (? l i l l a (? p e n n i n g a r for ty the hallå (d. v. s. h å l l a) mesth Heligth then Daghen», Elfva tusen jungfrurs dag, den 21 oktober. »På Tisdaghen kom Symonis & Jude», den 28 okt. »På Lögrdaghen kom o:im s:tor», d. v. s. allhelgonadagen, den 1 november. »På Tisdaghen kom Martini». den 11 november. »På Tisdaghen kom Katherine», den heliga Katarinas dag eller Karinsmässan, den 25 november.[1]. »Lögherdaghen kom Nicholauj», Nilsmässan den 6 december

[1]) Här sluta de räkenskaper, som dag för dag namngifva de sofrande, på rättsidan af ett blad, fyllande denna sida. På baksidan af samma blad fortgår kalendern efter den kortare uppställningen:

»Första wikan J Adwenthz Anno I: C 33 Om Måndaghen aff ij CXXVII (d. v. s. 177) karla XXXiij mk iiij öre» o. s. v.

»Mandaghen kom festen Conceptionis Marie», Marie aflelses eller undfangelses dag, den 8 december. »Tiisdaghen kom festen Anne», Sankt Annas dag, den 9 december. Julafton var arbetsdag. »Torsdagh kom Jwle dagh». »Fredagh kom stephanj», Staffansdagen, Annandag jul. »Lögrdagh kom Joh:es ewang.», Johannes evangelistens dag. Fjärde dag jul, Menlösa barns dag, inföll detta år på en söndag och nämnes därför ej i räkenskaperna. »Första wikan Epthr Jwll» arbetades måndag, tisdag och onsdag, den 29—31 december, alltså äfven på nyårsaftonen.

År 1534 [1].

»Torsdagh war Nyars dagh». »Tiisdag var Eph:ie Domini», Trettondedagen den 6 januari. »Tiwghende dags Vikan» arbetades alla sex dagarna den 12—17 januari. Därpå följande »Måndagh var s:ti Henriks Dagh», Hindersmässan, den 19 januari [2]. »Måndaghen var pw:ficato:s m:r:e», d. v. s. Purificationis Mariæ, kyndelsmässodagen, den 2 februari. Efter fem arbetsdagar samma vecka och två fulla arbetsveckor heter det: »Tiisdaghen var Matthie apti», aposteln Mathias' dag (Mattsmässan), den 24 februari. »Odhensd:n var annuntiatio m:e», Marie bebad.-d., den 25 mars. »Palm wikan» arbetades äfven detta år alla sex dagarna, på långfredagen af 183 karlar och på påskafton af 112 karlar. Påskdagen inföll detta år den 5 april. I påskveckan började arbetet först på torsdagen den 9 april. Nästföljande veckohälgdag var Valborgsmässodagen den 1 maj, om hvilken det i sofringsräkenskaperna heter: »Fredaghen var philippi & Jacobi». Korsmässodagen den 3 maj inföll detta år på en söndag och nämnes därför ej. Torsdagen den 14 maj inföll Kristi himmelsfärdsdagen. »Måndaghen var festen Ericj», Eriksmässan, den 18 maj, som föregående år fallit på en söndag. Pingstdagen föll på den 24 maj, och arbetet upptogs i »Pinsdagha wickan» först på torsdagen den 28 maj. Helgelekamadagen firades torsdagen den 4 juni: »Torsd:n var fest:n Corp:is Christi.» Efter två därpå följande fulla arbetsveckor firades onsdagen den 24 juni och torsdagen den 25 juni såsom föregående år. »Måd:n var petr. & pauli», Pärsmässan, den 29 juni, som föregående år föll på en söndag och då ej särskildt omnämndes. Torsdagen den 2 juli inföll Marie besökelsedag. Maria Magdalenedagen, den 22 juli, inföll på en onsdag, och följande »Lög:rdag:n Var fest:n Jacobi aptj», den 25 juli, Jakobsmässan. Olofsmässan iakttogs ej detta år, men däremot hölls hvilodag på Larsmässan, den 10 augusti, som förra året infallit på söndag: »Måndag:n var laurentij». Den 15 aug., hvilken dag man förra året arbetat, iakttogs detta år såsom hvilodag: »Lög:rdag:n Var Ass:nis ma:re», jungfru Marie himmelsfärdsdag eller Dyre Vår fru dag. Därefter följde en hel arbetsvecka. »Måndag:n var Bartho:mej», Bartolomeidagen eller Bärsmässan, den 24 aug.: denna bemärkelsedag föll föregående år på en

[1]) Detta årtal står i räkenskaperna före den 29 dec.: »Första wikan Epthr Jwll Anno I: C 34 Måndagh — — — —», den 29 dec. 1533.

[2]) Mellan onsdagen och torsdagen i den fulla arbetsveckan den 26—31 januari inskjutes anmärkningen: »Her epther begynthe hwar dagekar giff:a twå öre om daghen När the gå j gr:ffwo:n».

söndag och iakttogs därför ej [1]. Ett par veckor senare inföll Morsmässan den 8 september på en tisdag. Korsmässodagen, den 14 september, som föregående år fallit på en söndag, inföll nu på en måndag: »Månd:n Var Helge korss Dagh.» Följande »Månd:n var matthej», Mattsmässan, den 21 september, som äfvenledes lämnats obemärkt i räkenskaperna för föregående år, emedan den infallit på en söndag. Mikaelidagen, den 29 september, inföll på en tisdag. Franciscidagen, den 4 oktober, som detta år föll på en söndag, nämnes ej i räkenskaperna. »Tisd:en var eskildj», den 6 oktober, »Odhensd:n var birg:tte», den 7 oktober. Lukasdagen, den 18 oktober, passerar som söndag oanmärkt i detta års räkenskaper. Elfva tusen jungfrurs dag, den 21 oktober, som föll på en onsdag, sofrades ej: »Odhensd:n var xj:as dag:n». Följande »Odhensd:n var Sijmonis & jude». Allhelgonadagen,* den 1 november, föll på en söndag, men Alla själars dag firades följande måndag, hvilket angifves med anmärkningen: »Månd:n var o:iar Tå ville jnghen arbetha». Mårtensmässodagen, den 11 november, inföll pa en onsdag. Därpå följde en hel arbetsvecka, men därpå följande »Månd:n var Clementis», Klementsmässodagen, den 23 november, som föregående års räkenskaper ej angifvit, emedan den då varit söndag. Karinsmässan föll på onsdagen i samma vecka, den 25 november. Följande »Måndaghen var Andree», Andersmässan, den 30 november, hvilken föregående år passerat en söndag. Däremot lämnas detta år Nilsmässan oanmärkt, emedan den 6 december nu var söndag. Marie aflelses dag och den heliga Annas dag, 8 och 9 december, föllo på tisdag och onsdag. Följande lördag var hvardag, men ger anledning till anmärkningen: »Lögerd:n Solfradhe altz inghen». Efter en full arbetsvecka heter det: »Måndaghen Var Fest:n Tho:e Apostolj», aposteln Tomas' dag, den 21 december; då arbetades dock af ett par karlar. »Torsd:n var jwle apthen Tå soffrade inghen». Fredagen och lördagen nämnas som juldag och Staffansdag, och därpå slutar detta register.

Under den del af räkenskapskalendern för år 1534, som saknar motsvarighet i räkenskaperna 1533, falla två allmännare bekanta katolska bemärkelsedagar på söndagar: Conversionis Pauli eller Pauli omvändelsedag [2] eller Pålsdagen, den 25 januari, samt Sigfridsdagen eller Siffermässan [3], den 15 februari. Antager man, att dessa båda bemärkelsedagar,

[1] Följande lördag sofrades af endast 6 man, hvilket förklaras med anmärkningen: »Thn:a Lög:rdagh: var såå stoort regn ok glop ath ingken ville vtt ok solf:re».

[2] »Denna dag är med kyrkogång celebrerad aposteln S. Pål till ärepris, hvarföre han ock varit en af de stora fester, som har haft sin förhälg, fasta och vigiliam. . . Och är denne Påhlsdagh skilld ifrån Pålsdag om sommaren med ord Pauli conversionis eller Pauli omvändelsedag». DIJKMAN Antiquitates 96 (1703).

[3] »Denna helgdag har varit en af de större fester begången på den 15 februari. At denna Sigfrid är firad och hållen för Sveriges rikes patron skall i sitt rum blifva vist. En tid efter Luthers läras inkomst, så länge våra förfäder på denna dag gingo i kyrkan, så hafva de predikat af Math. 25 kap. ifrån den 14 vers af de ord: Ty lika som en man den utländes far etc.» Därs. 103 f.

som år 1533 skulle infallit på två lördagar, voro hvilodagar sistnämnda år[1], så erhåller man ur ofvan anförda räkenskaper följande hvilodagskalender för sofringsfolket vid Sala grufva:

Hvilodagar år 1533.

Söndagar ... 52
Jan.: Nyårsd., Trettond., Paul. omv. ... 3
Febr.: Sigfridsd., Mattiasd. ... 2
Mars: Marie bebåd.-d. ... 1
April: Påsk 3 (utom sönd.) ... 3
Maj: Valborgsd., korsmäss., Kristi himmelfärds-d. ... 3
Juni: Pingst 3 (utom sönd.)., helgelekam., mids., kyrkmässod. ... 6
Juli: Marie besök., Maria Magd., Jakobsm., Olsmässa ... 4
Aug.: (Arbete på Marie himmelsf., Bartol.) ... 0
Sept.: Morsmässa, Mikaelid. ... 3
Okt.: Franciscid., Eskili, Birgitt., Lukasd. ... 6
Elfva tusen jungfr., Sim. & Jud.
Nov.: Allhelg., Mårten, Karin ... 3
Dec.: Nils, Marie aflels., Anna, Jul 3 (fjärded. = sönd.) ... 6

Summa hvilodagar 91

Hvilodagar år 1534:

Söndagar ... 52
Jan.: Nyarsd., Trettond., Henriksm. ... 3
Febr.: Kyndelsm., Mattiasd., ... 2
Mars: Marie bebåd.-d. ... 1
April: Påsk 3 (utom sönd.) ... 3
Maj: Valborgsd., Kristi himmelf.-d., ... 6
Eriksm., Pingst 3 (utom sönd.)
Juni: Helgelekam., mids., kyrkm., Pärsm. ... 4
Juli: Marie besök., Maria Magd., Jakobsm. ... 3
Aug.: Larsmäss., Marie himmelsf.-d. Bartol. ... 3
Sept.: Morsmässa, Korsmässa, Mattsmäss., Mikaelid. ... 4
Okt.: Eskil, Birgitt., Elfva tusen jungfr., Sim. & Jud. ... 4
Nov.: Alla själ., Mårten, Clemens, Karin, Anders ... 5
Dec.: Marie aflels., Anna, Tomas, (Julaft.), Jul 3 (tredje dagen = sönd.) ... 6

Summa hvilodagar 96

Dessa hvilodagskalendrar motsvaras af följande arbetsdagskalendrar.

Arbetsdagar år 1533:

Jan.:	31	—	4	sönd.	—	3	veckohelgd.	—	21	arbetsd.
Febr.:	28	—	4	»	—	2	»	—	22	»
Mars:	31	—	5	»	—	1	»	—	25	
April:	30	—	4	»	—	3	»	—	23	
Maj:	31	—	4	»	—	3	»	—	21	»
Juni:	30	—	5	»	—	6	»	—	19	»

[1] Däremot införo både Henriksmässan och kyndelsmässodagen år 1533 på söndagar.

Juli:	31	— 4 sönd.	— 4 veckohälgd.	— 23	arbetsd.
Aug.:	31	— 5 »	— 0 »	— 26	»
Sept.:	30	— 4 »	— 2 »	— 24	»
Okt.:	31	— 4 »	— 6 »	— 21	»
Nov.:	30	— 5 »	— 3 »	— 22	»
Dec.:	31	— 4 »	— 6 »	— 21	»
	365	— 52 sönd.	— 39 veckohälgd.	— 274	
			Summa arbetsdagar	274	

Arbetsdagar år 1534:

Jan.:	31	— 4 sönd.	— 3 veckohälgd.	— 24	arbetsd.
Febr.:	28	— 4 »	— 2 »	— 22	»
Mars:	31	— 5 »	— 1 »	— 25	»
April:	30	— 4 »	— 3 »	— 23	»
Maj:	31	— 5 »	— 6 »	— 20	»
Juni:	30	— 4 »	— 4 »	— 22	»
Juli:	31	— 4 »	— 3 »	— 24	»
Aug.:	31	— 5 »	— 3 »	— 23	»
Sept.:	30	— 4 »	— 4 »	— 22	»
Okt.:	31	— 4 »	— 4 »	— 23	»
Nov.:	30	— 5 »	— 5 »	— 20	»
Dec.:	31	— 4 »	— 6 »	— 21	»
	365	— 52 sönd.	— 44 veckohälgd.	— 269	
			Summa arbetsdagar	269	

Det är uppenbart, att de kalendrar, som följas i räkenskaperna öfver sofringspenningarna vid Sala grufva 1533—1534, representera den medeltida svenska ordningen för omskiftet mellan hvilodagar och arbetsdagar, sådan denna ordning ännu bibehölls orubbad under reformationens första årtionden. De s. k. »heliga kvinnors dagar», på hvilka de reformatoriska inskränkningarna i hvilodagarnas antal först riktade sig, höllos ännu i helgd såsom hvilodagar af sofringsfolket vid Salberget i början af 1530-talet. Antydningar till reformatoriska ingrepp mot de talrika katolska helgdagarna skulle man måhända vilja se däri, att man arbetade på Marie himmelsfärdsdagen och Bartolomeidagen 1533 (hvilodagar 1534), att somliga arbetade på Elfva tusen jungfrurs dag samma år (allmänt iakttagen som hvilodag 1534), att man arbetade på Olsmässodagen 1534 (hvilodag 1533), att inställandet af arbetet på Alla själars dag 1534 tillskrefs, att ingen »ville» arbeta, att några arbetade på Tomasdagen 1534. De katolska stiftsmyndigheterna hade emellertid af ålder ägt en viss rätt att ordna kalendern för de olika åren i pålysningsväg med hänsyn

till åtskilliga kyrkliga hälgdagar. Och det är väl snarast en efterkatolsk tillämpning af dylik rätt, som utgör förklaringen till dessa variationer.

Ett faktum, som framgår af de anförda räkenskaperna, och som torde vara ägnadt att väcka någon undran, är att man allmänt arbetade på skärtorsdagen, långfredagen och påskafton. Påskafton var i detta hänseende likställd med pingstaftonen och julaftonen; på den senare arbetade dock sofringskarlarna ej 1534 (men väl 1533). Skärtorsdagen var en katolsk bemärkelsedag af vikt. Att den ej var hvilodag, framgår äfven af andra bergverksräkenskaper (se nedan), och förklarar måhända, att Kristi himmelsfärdsdag under medeltiden äfven benämndes »Hälgtorsdagen» [1]) ett namn, som synes mindre rimligt, därest det funnes två hälgtorsdagar i kyrkoåret. Att långfredagens karaktär af hvilodag ej är allmänt giltig för äldre tid, antydes af Troels-Lund Dagligt liv i Norden i det 16:de aarhundrede *(Folkeudgave)* 7: 147 (1903): [2]) »I dagens løb skulde man anspænde alle sine kræfter og plage sig selv med et uoverkommeligt Arbejde. Denne sidste skik har i mange bygder holdt sig indtil vore dage». Troels-Lund hänför denna arbetssed närmast till Norge och hänvisar till ett uttalande af Daae Norske bygdesagn 2: 129: »Ende indtil den sidste Tid har det i mange bygder været skik at arbeide og det haardt idetmindste en stund hvær langfredag. Præsterne have undertiden betragtet det som tegn paa ringeagt for helligdagen, men tanken har idetmindste oprindelig været ganske den modsatte, at plage sit legeme til Christi ære». Äfven på 1600-talet synes man i den svenska bergverksindustrien ha arbetat på långfredagen (se s. 275 nedan). För äldre tid torde sålunda långfredagen bli en hvilodag att afdraga vid jämförelse med hvilodagarnas antal i vår tid.

Det genomsnittsantal för det årliga antalet arbetsdagar, som framgår af sofringsräkenskaperna vid Salberget 1533—1534, afviker tämligen betydligt från Gustaf I:s genomsnittssiffra (300). Men

[1]) Nu aghu alle garþa gildi uara firi hælgha þors dag. Östgötalagens *Byggningabalk 14.* Jfr s. 272 nedan.

[2]) Biblioteksamanuensen F. Hjelmquist har fäst min uppmärksamhet härvid.

härvid är att märka tvenne omständigheter: för det första torde hälgdagarnas antal knappast vid någon tidpunkt varit större än vid reformationens begynnelse[1]; för det andra var sofringen en af de former för bergverksarbete, som lättast tålte tillfälliga afbrott, och sofringskarlarna ett slags bergverksarbetare, som stodo i mindre strängt beroende af arbetsgifvare än de flesta slags bergverksarbetare, och de kunde därföre mera än de flesta andra arbeta, då de ville, och uteblifva från arbetet, när de funno anledning därtill. (Med afseende på arbetareförhållandena vid Salberget se för öfrigt afhandlingen Arbetareförhållanden s. 71 och flerst.).

Att hälgdagarnas antal hundra år tidigare än 1533 varit färre än sistnämnda år, ges vid handen af, att några af de hälgdagar, som de anförda Salbergsräkenskaperna angifva såsom hvilodagar, legaliserats genom kyrkliga förordningar under 1400-talet. Detta framgår af den framställning REUTERDAHL gifvit af svenska kyrkans historia under 1400-talet. »Svenska kyrkan fick under vårt tidehvarf (d. v. s. under Kalmarunionens tid 1389—1520) några nya fester. Eugenii den 3:es påbud om Christi lekamens fest — af år 1433 — synes äfven hafva blifvit meddeladt åt Sverige och der vara iakttaget. Festen omtalas i synodalbeslut, och urkunder blifva derefter daterade. Den h. Annas fest påbjöds på synoder och skulle vara landsfest[2]. Den h. Brigitta fick sin stora fest på den 7 October, sedan hon blifvit insatt bland helgo-

---

1 Jfr: »Man wird fragen, warum ich meiner Zusammenstellung mit Vorliebe die Kalender des ausgehenden fünfzehnten Jahrhunderts zu Grunde gelegt habe? Das beruht einestheils auf dem Umstande, dass diese Zeit den Höhepunkt kirchlichen Lebens zum kalendarischen Ausdruck bringt, und dass man durch vergleichende Forschung eher zum Abstrich neu eingerichteter Feste und zur Berücksichtigung der durch sie entstandenen Veränderungen gelangen kann, als man im Stande ist, aus den weniger zahlreichen Angaben älterer Kalender auf die spätere Geltung neu eingeführter Feste zu schliessen.» GROTEFEND Zeitrechnung des deutschen Mittelalters und der Neuzeit II: 1: *Vorwort* (1892).

2) Vid mötet i Arboga 1417: »Item statuimus quod festum sancte Anne deinceps per totam provinciam Upsalensem in crastino conceptionis beate virginis celebretur et pro festo terre habeatur». REUTERDAHL Statuta synodalia 116 (1841). Vid mötet i Söderköping 1441: »Festum S:e Anne ... pro festo terre celebrandum assumimus in singulis dyocesibus, in quibus alio tempore ex consvetudine non celebratur». Därs. 125.

nen [1]). Mindre festligheter (heligförklarades) för andra (helgon). Om några äldre fester förordnades på synoder, att de skulle förändras från enkla till dubbla» [2]). Arbogastatuterna 1474 gjorde Eriks-, Sigfrids- och Birgittadagarna till dubbla hälgdagar (liksom Gregoriidagen). Att Francisci dag ej haft gammal häfd som hvilodag, finner jag bevis för i bestämmelsen uti Magnus Erikssons landslag Byggn.-balken XXIV. 4, genom hvilken denna dag göres till häradsutskyldernas förfallodag, liksom Dionysiidagen till landsutskyldernas.

Arbetsdagarnas större utrymme inom den årliga kalendern i början af 1400-talet än i begynnelsen af 1500-talet bevisas ej endast af att några af de i kalendrarna 1533—1534 såsom hvilodagar iakttagna dagarna datera sin tillvaro såsom kyrkliga bemärkelsedagar eller sin större hälgd från olika tidpunkter under det mellanliggande århundradet, utan göres äfven sannolikt därigenom, att den kyrkliga auktoritetens anspråk på bemärkelsedagarnas allmänna iakttagande och dess förmåga att ge anspråken respekt växte under 1400-talet. Den rent yttre tillväxten i kyrkornas och altarnas antal betecknade den kyrkliga gudstjänstens växande intrång på den borgerliga verksamhetens tidsutrymme. Om hälgdagsfirandet på 1300-talet säger REUTERDAHL: »Talrikast voro . . . (helgon-)altaren och . . . messor i biskops- och klosterkyrkorne; men de saknades icke i de öfriga och föranledde sålunda en nästan daglig gudstjänst. Denna upptog blott en kort stund, hvarefter arbetstiden för de besökande, som väl i allmänhet icke voro många, åter vidtog. Sålundo gåfvo icke dessa messor åt de dagar, på hvilka de firades, någon egentlig hälgd. En sådan tillhörde däremot söndagarna och de allmänt kyrkliga helgdagarne. Arbete på dem var förbjudet, och fick blott efter gifna dispenser företagas» [4]). Kyrkomötet i Skenninge 1248, som genomförde katolsk kyrklig ordning för Sverige, införde väl äfven i hufvudsak den vid den tiden inom den romerska kyrkan allmännare gällande

---

[1]) Vid mötet i Arboga 1396: »Item festum Sancte Patrone nostre Birgitte VII die mensis Octobris solempniter celebretur». Därs. 99.

[2]) REUTERDAHL Sv. kyrk. hist. III. 2: 371 (1863).

[3]) REUTERDAHL Statuta synodalia 178 (1841).

[4]) REUTERDAHL Sv. kyrk. hist. II. 2: 536 (1850).

hälgdagsordningen. Det måste emellertid ha kräfts tid för att få den tillämpad bland folket. Om gudstjänstfirandet i Sverge under århundradet från midten af 1100-talet till midten af 1200-talet yttrar Reuterdahl: (Mässa) »hölls i sockenkyrkorna åtminstone söndagligen; i dom- och statskyrkorna väl oftare».[1]) Helgondyrkandet inskränkte sig till Mariakult.[2])

Ärkebiskopen Nils Alessons utfärdade kyrkostadgar för ärkestiftet af år 1297 torde kunna betraktas som belysande för hälgdagsfirandet på 1300-talet. »I betraktande af», heter det i dem, »att mycken skada och olägenhet åsamkats bönderna af förbud vid penningböter mot jordarbete på hälgondagar och hälgaftnar, tillåta vi, att folket vid behof (necessitate exigente) arbeta i jordbruket med plöjning, sådd och skörd, efter begärd licens af sockenprästen, fria från enligt sed ålagda böter . . . Men på söndagarna och de förnämsta festerna, t. ex. korsmässa (14 sept.), Mariefesterna, Mikaelidagen, Midsommardagen, Pärsmässa, Larsmässa, Eriksmässa, Olsmässa och Kyrkmässa befalle vi att man efter sed afhåller sig från allt arbete.» [3]).

De gamla svenska lagarnas förbud mot sabbatsbrott genom arbete eller våldsgärning synes i första hand afse söndagarna och de tre större högtiderna, men utöfver dem endast ett mindretal hälgdagar. Dalalagen, som med hänsyn till bergsbruket har särskildt intresse, och som enligt Schlyter är författad i början af 1300-talet och skrifven vid midten af samma århundrade, stadgar i Kristnubalken 13: »Då sol går ned om lördagen, då är inne söndagshälgd, och ute som sol går ned (om söndagen). Den som slår blodvite eller arbetar, böte 3 marker.» Detta lagbud är ytterligare kalendariskt utfördt i yngre Vestmannalagens Kristnobalk 26: »Den som slår blodvite å söndagen eller å de dagar som genfasta är emot, där äger biskop 3 marker, eller värje sig med sex man(naed). Slår på andra hälgdagar, där äger han intet i. Slår blodvite på juldagen, böte till biskopen 3 marker. Slår på fjärdedag (jul), böte 3 marker. Slår på nyårsdagen, böte 3 marker. Slår på Trettondedagen böte 3 marker. Slår på påskdagen, böte 3 marker. Slår

---

[1]) Reuterdahl Sv. kyrk. hist. II. 1: 250 (1843).
[2]) Därs. 256.
[3]) Dipl. suec. 2: 228.

på fjärdedag (påsk), böte 3 marker. Slår på pingstdagen, böte 3 marker. Slår på fjärdedag (pingst), böte 3 marker. Slår på kyrkmässodagen, böte 3 marker.» Upplandslagens Kyrkobalk 10 nämner juldagen, påskdagen, allhelgonadagen, kyrkmässodagen och kyndelsmässodagen som prästs rätta offerdagar. Södermannalagens Kyrkobalk VII. 1 nämner dessutom pingstdagen och Marie himmelsfärdsdag.

HILDEBRANDS uppgifter om, att arbete på tredje- och fjärdedagarna å de stora hälgerna i vissa fall tilläts efter mässan, ha i det föregående anförts. Yngre Vestmannalagens fridlysande af första och fjärdedagarna är emellertid af intresse, emedan det ej är osannolikt, att annandag och tredjedag i vissa fall höllos mindre i hälgd än första dagen och den fjärde. (Jfr med afseende härpå ss. 271, 272 nedan).

Siffran 300 såsom genomsnittstal för det årliga antalet arbetsdagar på 1300-talet inom svenska bergsbruket torde efter det nu anförda finnas mindre osannolik. Med stöd af Raven Barnekows räkenskaper anser jag detta tal äfven som det enda hållbara för afhandlingens (Arbetareförhållanden) redogörelse rörande »Bergverksarbetarnas ekonomiska ställning på 1300-talet». I afhandlingens kapitel om »Den ekonomiska utvecklingens gynnsamhet för arbetsklassen under 1400-talet, särdeles under dess senare hälft» hade det däremot otvifvelaktigt varit önskvärdt, att det påpekats, att arbetsdagarnas antal under detta århundrade möjligen äfven inom bergsbruket inskränktes genom ett växande antal af hälgdagar och ett strängare iakttagande af dem.

Detta medgifvande med hänsyn till 1400-talet måste dock, för såvidt arbetsdagarnas årliga antal speciellt inom bergverksindustrien afses, afgifvas uti starkt villkorlig och betingad form. Ty det måste utan tvifvel betraktas som afgjordt, att de viktigaste arbetsprocesserna inom bergverksindustrien, grufbrytning (med tillhörande vattenuppfordring m. m.), smältning, rostning o. s. v., mindre än annat arbete läto underordna sig en hälgdagsordning med alltför täta hvilodagar. Då Gustaf I år 1554 anger såsom ett helt naturligt genomsnittstal siffran 300, betecknar detta tal visserligen i första hand endast det årliga antal arbetsdagar, som konungen då fordrade, att det skulle arbetas vid de bergverk, i

hvilka kronan var intresserad — och han torde ha sörjt för att krafvet ej stannade på papperet. — Men det torde vara motiveradt, att anse detta tal i andra hand giltigt för de allmännare förhållandena inom svenska bergverksindustrien vid samma tid. Och om detta genomsnittstal ägt giltighet på 1300-talet och 1500-talet, måste man fordra tungt vägande skäl, om man skall reducera det för 1400-talet.

Kalendrarna 1533—1534 ur sofringsräkenskaperna för Salberget torde vara af stort intresse för fastställandet af hvilodagarnas antal i Sverige under katolicismens sista och reformationens första tid. Däremot äga de gentemot Gustaf I:s uttalande ej beviskraft för förhållandet i allmänhet inom svenska bergverksindustrien under 1500-talets förra hälft. Innan jag närmare ingår på frågan om hvilodagarnas antal i Sverge på 1500-talet, särskildt inom bergverksindustrien, finner jag det lämpligt att meddela ett och annat ur räkenskaperna för Sala grufva 1540 och 1542.

Med hänsyn till rostningen under år 1540 heter det på ett ställe: »Rothe Karllana lagdhe wpå Rostha tiill thenne Försthe Eldhenn på thenn 31:de Daghenn Januarij Anno IC 40, ock haffna the brukadtt Rostha effth:r Rostha intill thenn Förstha Daghenn Januarij Anno IC 41 Thz är wtii Daghatall 330 (336?) Dagher. Löper wpå szamme dagher wtii huar eldtt: 24 Eldher.»[1]) Tillsynen vid ständigt pågående eldarbeten måste ha inkräktat på hvilodagsfriheten för arbetarna på ett sätt, som måste ha varit ägnadt att drifva genomsnittstalet för arbetsdagarna i höjden.

I fråga om den egentliga grufbrytningen finnas några specialanteckningar af intresse: »Thenn Femte Rostenn Begynte att Brytte 12 Dagen Aprilis 11 eiusdem war Dnica Misericordie ock stodt thenne Roste wpå intill 9 Maii, thz är Dnica exaudi Szå är thz 22 Szöcknedager szom the arbethz haffwe wedt 6 Grwffwedrenger». Af kalenderns 24 dagar (utom söndagar) under denna tid var den 6 maj Kristi himmelfärdsdag, och den andra förlorade dagen har väl varit Valborgsmässodagen, den 1 maj.[2]) Sjätte rosten bröt från och med den 10 maj till söndagen den 6 juni, hvilket räkenskapen säger ha omfattat 21 söckendagar. »Ock tå haffr Gruffwan stått wtii 3 Dager: thz är Tridie ock Fierde Pingsdage Dagh, och Helge Lechamz Dagh». Sjunde rosten höll på från och med den 7 juni till den 6 juli, hvilket anges som 22 söckendagar, medan almanackan innehåller 25 dagar utom söndagarna; de tre förlorade dagarna ha varit midsommardagen och två andra[3]). Åttonde rosten höll på från och med den 6 juli till den 3 augusti: »29 Julij thz war Olauj, ock är thz 23 Szöcknedager». Nionde

[1]) Kammararkivet, Sala grufva 1540, II.
[2]) Jfr not 4 följande sida.
[3]) Kyrkmässod.? Marie besökelsed.? jfr följ. stycke å nästa sida.

rosten höll på från och med den 3 augusti »intill 1 Daghenn Septembris, ock är thz 21 Szöcknedager, 10 Dagen Augusti war Laurentij». Den 1 september begynte tionde rosten och höll på till den 1 oktober, hvilket handlingen anger som 23 söcknedagar, »ock Halfwer Gruffwan stott för Helgdt skull Crucis (d. v. s. korsmässa): Nativitatis Marie (d. v. s. morsmässa): Michælis ock 4 Szönedager.» Elfte rosten begynte bryta den 1 oktober och höll på till Allhelgonadagen, den 1 november, »ock tå stoodt Grufwan Warm 2 Nouembris Begynthe thenn Tollfthe Rothe ock är thz 26 Szöcknedager», d. v. s. elfte rotens grufdrängar hade arbetat i ifrågavarande grufva *26 dagar under oktober månad 1540.*[2])

Räkenskaperna öfver första rotens skattesilfver[3]) börja den 7 januari 1540 och angifva såsom hvilodagar (utom söndagarna): kyndelsmässodagen, som föll på måndagen den 2 februari; fyra påskdagar den 28—31 mars, hvaremot Marie bebådelsedag, — den 25 mars var skärtorsdag —, skärtorsdagen, långfredagen och påskafton arbetades; »förste dag Maij.. brötz inthz ffor gråberg skuldh»[4]). »6 maj var Helgetorssdagh»; pingstdagen den 16 maj angifves som »söndag» och annandagen som arbetsdag, men tredje- och fjärdedagarna 18 ock 19 Maij var pingzdaga Helgen»; »27 war Helghe lechams dagh»;[5]) »24 Junij var Joannis bapt:te dagh», hvaremot man arbetade den 25 juni (på kyrkmässodagen), liksom den 2 juli (Marie besökelsedag); »29 Julii war Olaus»; »10 Augustj var Laurentij.»[6]) Med den 3 september tar lägget slut midt i en dagspost. Men från den 13 september[7]) fortgår en motsvarig kalendarisk räkenskap: »14 September war Helghe Kors dagh»; »29 september var Michælis», men den 4, 6 och 7 oktober arbetades[8]); »1 Novembris war Omn. S:torum» (en måndag), men den 2 november arbetades, likasom den 11 november; »25:de, 26:de, 27:de Dec... war Jule Helghen», men de fyra dagarne den 28—31 december arbetades. Den 1 januari 1541 firades nyårsdagen på en lördag. Alla de sex dagarna den 3—8 januari arbetades. Med söndagen den 9 januari 1541 slutar längden.

Under skottåret 1540 voro arbetsdagarna för grufdrängar vid Sala grufva (den 7 januari 1540—6 januari 1541) enligt anförda räkenskaper:

---

[1]) Kammararkivet, Sala grufva 1540, II.

[2]) Därs.

[3]) Troligen skylles här ett olofligt 1-maj-firande på »gråbergsfall»; möjligen har dock denna dag arbetats med gråbergs undanskaffande.

[4]) En lucka i dagtalet förklaras med anmärkningen:» Jtem Szå haffr Gruffuann stondit för en Stött skull iffrå ellefite dagenn Junij och intill 21 dagenn.»

[5]) Om söndagen den 15 augusti heter det i ett lägg Sala grufva 1540, I: »15 augusti var Dyre Varffru Dag oc arbettet Inthz.»

[6]) Ett register öfver arbete till Sala hytta (1540, I) visar, att tiden 3—(söndagen)12 september hade en veckohälgdag: »8 Septembris var Måramessan och tå arbetadz Inthz».

[7]) Det i föregående not citerade lägget upptar som arbetsdag den 12 oktober, som ej anträffas i textens längd.

Jan.:	31	—	4	sönd.	—	1	veckohälgd.	—	26	
Febr.:	29	—	5	»	—	1	»	—	23	
Mars:	31	—	4	»	—	3	»	—	24	
April:	30	—	4	»	—	0	»	—	26	
Maj:	31	—	5	»	—	5 (4?)	»	—	21	(22?)
Juni:	30	—	4	»	—	1 (2?)	»	—	25	(24?)
Juli:	31	—	4	»	—	1 (2?)	»	—	26	(25?)
Aug.:	31	—	5	»	—	1	»	—	25	
Sept.:	30	—	4	»	—	3	»	—	23	
Okt.:	31	—	5	»	—	0	»	—	26	
Nov.:	30	—	4	»	—	1	»	—	25	
Dec.:	31	—	4	»	—	2	»	—	25	
	366	—	52	sönd.	—	19	veckohälgd.	—	295	
							Summa arbetsdagar		295	

Första (läderinbundna) lägget i de bergverkshandlingar i Kammararkivet, som betecknas Sala grufva 1542, I, innehåller räkenskaperna för bergsmäns brytningar i Dyrekarlsrymningen i Nya grufvan vid Salberget. Dessa kalendariskt uppställda räkenskaper visa, att brytningen begynte måndagen den 2 januari: »6 Januarij var Helge Tree k. Dagh»; månaden innehöll 5 söndagar; man arbetade 25 dagar. Februari månad hade 4 söndagar, »2 Februarij var kyndelsmessze D:»; arbetsdagarna voro 23. Mars månad hade 4 söndagar, »25 var Annuntiationis Marie»; man bröt denna månad under 26 arbetsdagar. April månad hade 5 söndagar, af hvilka söndagen den 9 var påskdagen; »9. 10 Aprilis var Pasche Heliigenn»; man arbetade denna månad 24 arbetsdagar. Maj månad innehöll 4 söndagar, af hvilka söndagen den 28 var pingstdagen; »28. 29 och 30 Maij var Pingzdaghz Heliighenn»; »18 Maij var Ascentionis D:»; man arbetade 24 arbetsdagar. Juni månad hade 4 söndagar; lördagen »24 Junij var Joannis B:»; »29 Junij var S: Peders D:»; man arbetade under denna månad 24 arbetsdagar. Juli månad hade 5 söndagar, af hvilka söndagen den 2 juli var den första; man arbetade 26 arbetsdagar. Augusti månad hade 4 söndagar och man arbetade 27 arbetsdagar. September månad hade 4 söndagar; »29 var S: Michilz D:»; man arbetade 25 arbetsdagar. Oktober månad hade 5 söndagar och 26 arbetsdagar. November månad hade 4 söndagar och 26 arbetsdagar; man sofrade äfven onsdagen den 1 november (Allhelgonadagen). December månad hade 5 söndagar, af hvilka de två sista inföllo julafton och nyårsafton; »25. 26 var Jule Heliighenn»; arbetsdagarna voro i denna månad 24.

År 1542 alltså summa arbetsdagar 300.

Sista lägget inom samma kartong innehåller en jämnlöpande kalendariskt uppställd räkenskap, hvars första blad är vidklistradt omslaget, så att först andra sidan är läsbar; denna börjar med den 11 januari. Om hälgdagar utöfver söndagarna heter det bl. a.: »25 (mars) var Jomfr Marie bebudhelsse dagh thy bröttz intiidth»; »9. 10. Aprilis var Pascha Helghn»; »28 Maij 29 och 30 var Pingzdha helghn ty brötz intiedt»; »25. 26 Decembris Var Jule Helghn ty bröttz intiidt». Ett lägg i Sala grufva 1542, II, innehåller »Register vpå all thenn Omkostningh szom konunglige

M:tt var aller N: H. Haffuer latiidt vtgiiflue vtij Vesszgiötz Rymningenn viidt Nye Gruffuonn pro Anno IC 1542». Enligt detta register började k. maj:ts omkostnader för sagda brytning »Threttonde Daghenn Januarij», d. v. s. den 13 januari och omfattade sedan 16 söckendagar i januari, hvilket stämmer med förut beräknade antal dagar för januari. I registret upptages sedan för följande månader följande antal söckendagar: febr. »23 Szöcknedaghr»; mars »26 Szöcknedaghr»; april »24 Szöcknedaghr»; maj 24, juni 24, juli 26, augusti 27, september 25, oktober 26, november 26, december 24, hvadan alltså de i denna handling angifna söcknedagstalen för de olika månaderna, med hvilka daglönerna skulle multipliceras för att erhålla utgiftssummorna, stämma med förut meddelade räkenskaper för 1542.

De kalendrar, som här meddelats ur räkenskaperna från Salberget 1533, 1534, 1540 och 1542, afspegla måhända till en viss grad ett intressant stycke reformationshistoria, hvilket hittills förblifvit så godt som oskrifvet. Det är emellertid ej i sådant syfte de här anförts.

Frågan om arbetsdagarnas antal inom svenska bergverksindustrien pa 1500-talet erhåller genom dessa kalendrar en så definitiv lösning, som rimligtvis kan begäras. Från och med 1540-talet har man inom denna industri att räkna med 300 brytningsdagar pr år i genomsnitt. Eldarbetena inom industrien kräfde af ett antal arbetare sannolikt hälgdagsarbete därutöfver. Andra arbetare vid mindre viktiga arbeten än brytning (smältning, rostning o. s. v.) ha möjligen haft tillfälle att njuta kyrkoårets hvilodagar till hela det antal, som kyrkoordningen tillämpade. På 1530-talet och dessförinnan torde genomsnittstalet tåla vid någon reduktion. Då det förefaller osannolikt, att brytningsarbetarna kunnat vara i tillfälle att hålla lika många »latemans-hälgdagar», som sofringskarlarna vid Salberget, och osannolikt, att Gustaf I mellan åren 1534 och 1542 förmått genomdrifva en ökning med ett trettiotal af brytningsdagarna, synes man kunna ange genomsnittsantalet för 1530-talet och föregående årtionden till: mera än 270 och mindre än 300. I afhandlingen Arbetareförhållanden hade det med hänsyn härtill varit önskvärdt, att förf. mera räknat med 1540-talet och mindre med 1530-talet, än som skett.

Inom svenska bergverksindustrien är en nedgang i arbetsdagarnas antal efter 1540-talet ytterst osannolik. På 1600-talet erhåller bergverksindustrien i viss mån en privilegierad undantagsställning med hänsyn till skyldigheten att iakttaga sabbatshälgden.

K. maj:ts plakat och stadga om eder och sabbatsbrott af år 1665 undantager från sabbatsbrott nödtvungna arbeten vid bergverk af personer, hvilka »bergsbruk uppvakta, som icke kunna utan undergång låtas» (Schmedeman Just. 461). K. maj:ts förnyade stadga om eder och sabbatsbrott 1687 förordnar bl. a.: »Sådana sysslor må man ock saklöst om söndagen förrätta, som äro oumgängeliga: . . . särdeles vid bergsbruk, hvarest under tiden en stundelig akt, uppsikt och omsorg fordras» (Schmedeman 1143)[1].

Bergskollegii arkiv, Sala, Räkningar med Inspectorer 1660—1690-talen, har en handling från 1673 rörande förhållanden vid grufvan under år 1672, i hvilken det heter: »Om någon Order wore gifwin för Konst Knechtar som 2 och 2 tillijka hålla Helge dagzwacht, att dhe skulle hafua någon Penninge Löhn och Huudar, måste det i lijka matto Skrifteligen inkomma huruledes den lyder».

Bergskollegii arkiv, Sala, Aflöningsräkningar m. m. 1660—1690-talen, innehåller ett par kalendariskt uppställda räkenskaper öfver vindkörningar i olika schakt från nyåret 1645 till nyåret 1646. En af dessa längder upptar 8 vindkörningar pr dag såsom regel och för ett flertal nätter 4 pr natt, men saknar uppgift om vindkörning för söndagar samt nyårsdagen, Marie bebad.-d., Annand. och fjerded. pask, som inföllo den 7 och 9 april, torsdagen den 1 maj,[2] lörd. den 10 maj, fredagen den 16 maj (dagen efter Kristi himmelsfärdsdag), måndagen den 26 maj, som var Annand. pingst, fredagen den 6 juni, tisdagen den 24 juni, onsdagen den 2 juli, den 4 och 5 juli, lördagen den 20 september, måndagen den 29 september, lördagen den 18 och tisdagen den 28 oktober, lördagen den 1 november, fredagen den 7 november, torsdagen den 25 och lördagen den 27 december, hvaremot man körde den 24 och 26; onsdagen den 31 december.

Frågan om arbetsdagarnas och hvilodagarnas antal med hänsyn till allmän landssed, ej med hänsyn speciellt till bergverksindustrien, torde af det förut anförda hafva ställts i något klarare belysning. Sannolikt visa de här utförligt uppställda kalendrarna 1533—1534 det högsta antal hvilodagar, som förekommit i vårt land såsom allmänt tillämpad landssed. Det kan dock ifrågasättas, om de fyra hälgdagarna vid de stora högtiderna verkligen varit allmänna hvilodagar alla och helt under de århundraden, de funnos i kalendern som kyrkliga högtidsdagar. Att folket vid någon tid skulle ha inskränkt de tillåtna arbetsdagarnas antal

---

[1] Längden är här och flerstädes oredig, i det att månadsdag och veckodag ej angifvas riktigt, såsom kalendern har dem.

[2] Afh. Arbetareförhållanden nämner under detta århundrade äfven »hälgdagspänningar» som tilläggsbetalning till grufdrängar (s. 167).

till vida mindre än 270, torde få betraktas som ett lika omotiveradt som absurdt antagande. Däremot synes det, som om arbetsförbudet på de tider, då hälgdagarna officiellt voro flera än nu, varit mindre strängt knutet vid åtskilliga hälgdagar. Med inskränkningen i hälgdagarnas antal har arbetsfriheten för de bibehållna kommit att strängare inskärpas. Betecknande heter det i förordningen af den 11 november 1741: »Så vore dock af erfarenheten bekant, att icke allenast själfva sabbatsdagen, utan ock de stora högtids- och hälgedagar, hafva genom tiden och dess medföljande brister och fel samt de många mindre hälgedagars firande så förfallit ifrån sin förra hälgd, att deras nu brukeliga firande icke svarar emot den första inrättningen» (Publ. handl. 3: 1738.) Det här framlysande klagomålet öfver hälgdagsfirandets bristfälliga tilllämpning i praktiken prisar med vanlig felsyn den gamla goda tiden, — det framgår af 1600-talets förordningar mot sabbatsbrott, — men hänvisar med skäl på inskränkning i hälgdagarnas antal som den riktiga utvägen att skärpa deras iakttagande.

Flera kyrkliga hälgdagar: alltså färre arbetsdagar i äldre tid, — det resonnemanget innebär i viss mån ett felslut. Från lutheranska nutidsförhållanden till katolska medeltidsförhållanden är det särdeles felaktigt att sluta på dylikt sätt. Nutida lutheraner förbinda med begreppet kyrklig högtidsdag oundgängligen begreppet af hvilodag. I den äldre kyrkan synas de flesta högtidsdagarna i första hand ha varit bemärkelsedagar. Sätt att fira dem var fasta eller fest, vida oftare än arbetshvila. Hvilodagen var söndagen. Med den jämnställdes som arbetsfria blott ett mindretal af bemärkelsedagarna. Antalet årligen kyrkligt tillåtna arbetsdagar har sannolikt för svenska folket blott under århundradet före reformationen varit c:a 270; tidigare och senare troligen högre, inemot 290 under 1600- och större delen af 1700-talet, samt möjligen 1300-talet, eljest c:a 300, hvilket tal dock äger vidsträcktare giltighet för bergverksindustrien, inom hvilken man tryggt kan räkna med detta genomsnittstal från och med 1540-talet och skäligen bör förutsätta det äfven för 1300-talet, med reserverad reduktion för det mellanliggande århundradet.

Strödda meddelanden.

De finska valen och kvinnorösträtten. Partiernas ställning i den nya finska landtdagen, jämfördt med föregående års, framgår af följande öfversikt:

	1908	1907
Socialdemokr. partiet	83	80
Suometarianska	54	59
Ungfinska	27	25
Svenska	25	24
Agrarpartiet	9	10
Kristligt sinnade	2	2
	200	200

Det märkliga med dessa siffror är ej att söka uti de små förskjutningar, som ägt rum sedan föregående år, utan i deras förvånande öfverensstämmelse. Suometarianerna ha förlorat fem platser, som kommit ungfinnar och socialister till godo. Häri ligger otvifvelaktigt en påminnelse beträffande förhållandet till Ryssland, om med rätt eller orätt må vara osagdt.

Denna omflyttning kan likväl icke tillmätas någon betydelse, utom för så vidt den tillika innebär en förstärkning af socialisterna. Ty härigenom fastslås ännu mer det faktum, att de socialdemokratiska rösternas enorma öfvervikt uti det finska folket, som man med förundran erfor förra gången, icke berodde på en tillfällig uppbrusning, en efterdyning af den stora folkrörelse som föregått och framkallat den nya landtdagen, utan återspeglar konstanta förhållanden. Deltagandet i valen har i år varit betydligt mindre än första gången och likväl blef utslaget i denna del detsamma och till och med litet förstärkt. Det är intressanta lärdomar, man häraf kan hämta, — först och främst rörande socialismens allmänna genesis och för det andra beträffande kvinnornas rösträtt.

Den ortodoxa, af Marx och alla hans följesvenner, senast Sombart, gifna förklaringen på socialismens uppkomst och utveckling går som bekant ut pa, att densamme är en direkt följd

af kapitalismen och närmast industrialismen. Någon annan orsak till denna tidsföreteelse vilja de icke erkänna. Vore detta riktigt, så borde i Finland knappast ha funnits en enda socialdemokrat. Ty det finnes väl intet land i Europa, där de nämnda förutsättningarna och deras verkningar — befolkningens hopande i stora städer, masselände å ena sidan och stora rikedomar hos ett mindretal a andra — så litet förekomma som där. Den fråga, som mest gjort väsen af sig — torparefrågan — har hvarken den omfattning (1901 räknades 67,083 jordtorpare) eller den innebörd, att däraf denna rörelse kan förklaras. Nej, socialismen i Finland liksom för öfrigt uti de skandinaviska länderna har en helt annan upprinnelse. Dess fader är jämlikhetstanken och dess moder oupplysta och omogna hjärnor, i hvilka denne nedlagts. Den abstrakta jämlikheten utan förmögenhetsolikheter och utan klassskillnader är tidens stora dröm. Öfverallt, där individernas rörelsefrihet är stor och den inre mognaden ej svarar däremot, för den tanken till socialismen, som utlofvar detta och mycket annat. Och nämnda förutsättningar finnas i rikt mått i Finland — med dess svaga statsmakt, stora borgerliga frihet och nu rösträtt för hela den stora massan af omogna män och framför allt kvinnor.

Ty detta är den andra lärdom, vi hämta af dessa siffror. Kvinnorna rösta öfvervägande på socialister. Härförutan skulle den ofantliga öfvervikten för socialdemokraterna icke kunnat komma till stånd. Men detta är intet förvånansvärdt, om man beaktar socialismens ofvan nämnda ursprung i Finland. Det är nämligen ingen tankegång, af hvilken kvinnorna så lätt suggereras som af den nämnda jämlikhetstanken. Den utmyntas i slagorden: »likhet är rättvisa» och »olikhet är orättvisa», och för dem faller den kvinnliga intelligensen till fota äfven hos kvinnor med hög bildning. De nämnda slagorden tala nämligen mera till hjärtat än till förståndet, och för det ser kvinnan ej alla de orimliga konsekvenser, som de innebära.

När därför socialisterna på sin röstsedel sätta valspråket: »lika rätt för alla» o. dyl., så taga de kvinnornas röster flockvis. Icke blott arbetarehustrurna och fabriksflickor utan alla tjänsteflickor, butiksbiträden, folkskollärarinnor m. fl. följa tanklöst denna lockelse. »Det är icke rätt, att några ska vara herrskap och ha det så bra, medan den stora mängden får släpa och slita. Lika rätt för alla — det är rättvisa, och rättvisan ska man följa. Det vore obarmhärtigt annat.»

Så ungefär går resonnemanget.

Men det kommer att göra det finska socialdemokratiska partiet stort och starkt, äfven sedan torparefrågan genom en passande arrendelagstiftning blifvit löst och i öfrigt för arbetarne gjorts, hvad med Finlands tillgångar kan göras. Ty så resonnera kvinnorna och de äro flertalet. Den kvinliga rösträtten för med psykologisk nödvändighet till en ofantlig förstärkning af det socialdemokratiska partiet.

Äfven valet af *kvinliga* reprensentanter är i detta hänseende liksom för öfrigt i andra (den starka ökningen) betecknande. Dessa representanter fördela sig på de olika partierna salunda:

	1908	1907
Socialdem. partiet	13	9
Suometar.	6	6
Ungfinska	2	2
Svenska	3	1
Agrarernas »	1	1
	25	19

Det är under dessa förhållanden en lycka för Finland, att dess landtdag har så litet att säga.

P. F.

Den franska befolkningsrörelsen för 1907, hvars siffror provisoriskt nyligen offentliggjorts, erbjuder samma för Frankrike karakteristiska bild, som man sedan länge känner, men i mer än vanligt starka drag.

Giftermålsfrekvensen, som i Frankrike alltid stått högt, företedde 1907 en rekordsiffra af 314,903, eller 8 ‰ af folkmängden, det högsta antal giftermål, som förekommit sedan 1872 och 1873, åren näst efter kriget. Denna höga siffra kommer emellertid ej oförberedt. Äktenskapligheten företer i Frankrike en stigande tendens i närvarande tid — ett memento för oss, som dess värre gå en motsatt väg.

Mot denna ljuspunkt uti 1907 års befolkningsrörelse framstå de båda andra elementen däri, födelserna och dödsfallen, så mycket mörkare.

Födelserna uppgingo inalles till 810,729, däraf 773,969 lefv. födda, motsvarande 19,7 ‰ af folkmängden, de lägsta siffror som hittills förekommit i landet. Dödsfallen åter räknades till 793,889 eller 20,2 ‰ af folktalet, åtskilligt högre alltså än närmast föregående år. Saldot af födelser och dödsfall ger en folkminskning af 19,920. Sista gången ett dylikt negativt saldo framkom var 1900, då detsamma belöpte sig till 25,988. Af dessa siffror är det emellertid endast det sjunkande födelsetalet, som ger anledning till verkliga bekymmer; den höga dödligheten är tillfällig för året, ehuru äfven i det afseendet egendomliga förhållanden synas råda.

Jämför man nämligen födelser och dödsfall inom de särskilda departementen, så öfverraskas man af att finna, att dessas tal icke stå i direkt förhållande till hvarandra, såsom ju eljest alltid är fallet — ju flere födda dess flere döda — utan för det mesta i omvändt förhållande. Flertalet af de departement, som ha de högsta födelsetalen, har mindre dödlighet i förhållande till riks-

medeltalet, och ej sällan tvärtom förekomma i departement med mycket låga födelsesiffror jämförelsevis höga dödstal.

Efterföljande tabell upptagande 12 departement med de högsta födelsetalen och 12 med de lägsta belyser detta förhållande.

	Födelsetal (lefv. f.)	Dödstal		Födelsetal (lefv. f.)	Dödstal
Finistère	28,7	19,8	Gers	13,1	21,2
Pas de Calais	28,5	18,2	Lot & Garonne	13,2	21,9
Seine-Inférieure	25,8	22,1	Yonne	14,2	19,7
Morbihan	25,3	20,2	Tarn & Garonne	14,5	24,0
Côtes du Nord	24,2	21,9	Haute Garonne	15,1	22,2
Nord	23,9	18,2	Nièvre	15,5	19,7
Meurthe&Moselle	23,8	20,3	Gironde	15,6	19,9
Vosges	23,0	19,4	Puy de Dôme	15,8	19,8
Lozère	22,6	19,2	Allier	15,9	16,9
Belfort	22,6	17,7	Côte-d'Or	15,9	20,0
Doubs	22,1	19,5	Ariège	16,5	20,7
Haute Vienne	21,8	17,4	Hautes Pyrénées	16,6	20,8

Förklaringen på detta egendomliga förhållande kan gifvas endast genom en i enskildheter gående undersökning, hvartill materialet ännu icke föreligger.

Tillgången på Champagne är på grund af den totalt felslagna vinskörden i de trakter, hvarifrån detta vin hämtas, föremål för intresserade beräkningar för närvarande. Enligt handelskammarens i Reims meddelande utgjorde emellertid det hos de omkring hundra stora champagne-firmorna lagrade vinet d. 1 april 1908 ej mindre än — 431,544 hektoliter på fat samt 134,917,193 buteljer. Försäljningen under året 1807—1808 uppgick till 33,734,618 buteljer. Till tröst för alla champagnedrickande — och däraf finnas säkert i Stockholm proportionsvis flere än i någon annan stad i världen — räcka lagren sålunda väl till, trots den för året felslagna skörden.

En lucka i vårt Statsskick.

Af

Fil. Kand. **Hjalmar Haralds**

En utvecklingslinie utifrån 1907 års representationsreform.

I.

Det finnes ju en hel del godt folk, som aldrig kunna aflåta att klandra 1907 års hvilande rösträttsbeslut i samma andedrag, som de erkänna, att de icke tänka på att omstörta det, ett omedvetet erkännande i själfva verket, att resultatet af den långa rösträttsstriden icke är alldeles urbota, i hvilket fall det vore *plikt* helt enkelt att röra på sig.

Som plikt uppfattas det däremot att fortsätta klandret, väl att märka egentligen mot *sättet* för rösträttsfrågans lösning, hvilket ju ej motsäger åtminstone, den ofvan uttalade åsikten om de klandrandes innersta mening om själfva lösningen.

Klandret går egentligen ut på att »folket» ej kan vara tillfredsställdt med en lösning, som påtvingats det mot dess vilja. De liberales känslor af sin vanmakt att upprifva beslutet tyder väl dock på motsatsen. Häremot invänder man, naturligtvis, att folkets accepterande af reformen sker »i trötthetens tecken». Javisst, folket är trött på striden om den (i sig ytterst viktiga) *tekniska* frågan om proportionalism eller antiproportionalism, hvilken aldrig intresserat de breda lagren. Därför acceptera dessa 1907 års lösning, som ger rösträtten *med* proportionalism med i stort sedt alldeles samma känslor som de skulle accepterat en

lösning *utan*. Vissa tecken tyda t. o. m. på att »herremaktens» resoluta trotsande af »folkmakten» 1906 och på det hela taget lika resoluta offrande af fyrkväldet året därpå dock skapat hos meninge man en undran, om ändå icke något godt kan komma ifrån Nazareth, som icke är alldeles ogynnsam för nämnda herremakt.

Det »folk», som är missnöjdt är i själfva verket den parlamentariska liberala vänstern. Under socialisternas af hänsyn till budsförvanterna anlagda sura miner skönjer man otvetydigt tillfredsställelsen öfver kommande eröfringar i de kommunala representationerna (stämmorna) och i den nya Första kammaren.

Vänstern klagar öfver brist på fair play, då högern bemäktigat sig dess speciella reformkraf, den allmänna rösträtten, och åtagit att genomföra det. I förbigående sagdt är denna ståndpunkt alldeles ny för den svenska vänstern. Nyss predikades det för högern, att den borde omdana sig till en konservatism efter britiskt mönster, som genomför vänsterns reformkraf i konservativ anda.

Vänsterns klagomål öfver att hafva blifvit beröfvad sin reform är icke berättigadt. Det vore det endast under förutsättningen, att högerns undanträngande af vänstern varit allenast en personlig intrig, men den objektiva betydelsen för vårt statsskicks utveckling af det i sak skiljande, proportionalismen, har icke minst af vänstern tillräckligt skarpt framhållits, för att en dylik möjlighet måste anses vara absolut utesluten.

Återstår således den anklagelse mot högern, som af en skicklig ledareskribent, den där man på vänsterhåll utan tillräcklig objektiv grund sökt göra till en stor statsman med förlikningsmannens funktion inom svensk politik, kvickt formulerats så, att den begått själfmord af fruktan för döden. Nu innebär ju alltid en rösträttsreform af reell innebörd, d. v. s. inneslutande en maktförskjutning, i större eller mindre grad ett själfmord af den kammare, som drabbas däraf ur den närvarande *ledamotsuppsättningens* synpunkt. Genom högerns åtgärd endast utsträcktes själfmordet till bägge kamrarna.

Har verkligen högern tillintetgjort sig själf såsom politisk makt genom 1907 års reform? Frågan torde icke af vänstern be-

svaras jakande, men är för det moraliska bedömandet af rösträttsreformen likgiltigt. Allt står eller faller med reformens gagn för *det allmänna*, att offra sig själf för det allmänna är icke skymfligt självmord.

Högerns *malmedvetenhet* för fosterlandets räkning har genom det snabba växlandet af ståndpunkterna från enkelproportionalismen öfver Påbodalinien, fördjupad i sin beskärning af fyrkväldet i ministären Lindmans proposition, till Tällberg kommit att få något misstänkt öfver sig. Har ändå den svenska högern under växlandet af ståndpunkter lyckats fasthålla någon enhetlig, riksvårdande idé?

Ja, *tvåkammarsystemet*, idéen om två lika berättigade kamrar såsom garanti mot, att *en* samhällsklass dominerar representationen.

Inom vårt tvåkammarsystem, sådant det af de Geer konstruerades, har Andra kammaren en viss öfvervikt genom sitt större antal, som ger fördelar i den gemensamma voteringen och sin bredare bas, som i längden hotar motståndskraften af Första kammarens veto icke minst i förening med den gemensamma voteringens finansiella påtryckningsmedel.

Denna öfvermakt har emellertid utjämnats genom Första kammarens större homogenitet. Under hela den tid vår nuvarande riksdagsordning existerat har en minoritet i andra kammaren, socialt och politiskt intagande en *centers* ställning, upprätthållit jämvikten mellan kamrarne.

Denna anordning har haft understöd i Andra kammarens dualistiska organisation, dess sönderfallande i en landsbygds och en stadsrepresentation. Före stadsradikalismens genombrott vid tiden för tullstriden fyllde sålunda »intelligensen» i städerna uppgiften att upprätthålla jämvikten mellan Första kammaren och den af det i sin Sturm und Drangperiod befintliga landtmannapartiet behärskade medkammaren.

Om något annat än verklig *jämvikt* kan ej vara tal, något Första-kammarvälde har ej existerat. Detta framgår allra bäst af den slutliga förlikningen mellan landtmän och senatorer i deras stora inbördes tvistefråga, försvarsfrågan, därvid Första kammaren fick genomfördt sitt kraf, en moderniserad krigsmakt, un-

der det landtmannapartiet fullständigt genomdref aflyftandet af grundskatter och indelningsverk, sista resterna af ståndsprivilegiernas jordäganderättsordning. När genom landsbygdens starka industrialisering en vänster med »Stockholmsbänken» till kärntrupp blir Andra kammarens starkaste parti, får landtmannapartiet rollen af en i förhållande till medkammaren medlande center. Ur denna situation växer den Boström-Bergerska rösträttsreformen fram, som ville genom de proportionella valen trygga åt landets och städernas medelklass en minoritetsrepresentation i Andra kammaren och därigenom äfven under den allmänna rösträtten statsrättsligt befästa dualismen i kammaren just i andan af den rikspolitik, som födts ur dylika förutsättningar. Denna politik föll definitivt genom sin upphofsman »rikspolitikerns» tillbakaträdande af unionella hänsyn.

Vänsterns försök att lösa rösträttsfrågan i antiproportionalistisk anda på grundvalen af en Andra kammare, hvars enhetliga majoritet skulle möjliggöra en underhusparlamentarism efter brittiskt mönster, föll på sin egen inre ihålighet. Vänstern hade icke någon historisk rätt att gå i spetsen för den nationella samling, som 1905 års svidande nederlag framkallat. Det var vänsterns laisser aller och okritiska unionella broderlighet, som burit unionen till grafven, äfven om högerns i sista stund uppflammande »unionsleda» kom vårt konservativa parti att spela en dess förra förtänksamhet ovärdig roll vid jordafärden. Första kammaren var icke så demoraliserad, att ministären Staaff kunde diktera för densamma kapitulationsvillkor, och uppbyggligt hade det sannerligen icke varit, om de män, som i försvarsfrågan i anda och sanning förvärfvat benämningen fosterländske, skulle fått vika för den alltför habile anhängare af »brödrafolkens väl», som 1905 föll Boström i ryggen liksom under flaggstriden Douglas. Naturligtvis hade dessa känslo- och pietetssynpunkter lika litet betydt, som de liberales kraf att få lösa rösträttsfrågan som sin fråga, när det kom till kritan, visade sig betyda. Hade Karl Staff försökt sig på en djärf *syntes* af vänsterns rösträttskraf och högerns garantikraf t. ex. i Mosseboliniens eller det Lundebergska villkorets riktning, kunde han nog ha blifvit situationens herre.

Nationell samling är icke »folkmaktens» seger öfver »herremakten», äfven om konungamakten får vara med som gallionsbild på skutan. Nationell samling är ett enande af herremakt och folkmakt, allra helst när herremakten har ett så starkt socialt berättigande och så trots all ensidighet starka politiska meriter, som godsägarne och industriidkarne i Första kammaren.

Men är det icke just detta element, som den Lindman-Tällbergska reformen undertryckt, då den genom upphäfvandet af den aristokratiska arvodeslösheten gaf de efter fyrkbegränsningens genomförande landstingens majoriteter behärskande hemmansegarne, tillfälle att fylla Första kammaren till ett flertal med sina egne, medan arbetareklassen får spela minoritetens roll i vår senat till gengäld mot de ombytta rollerna i underhuset. Således en bondekammare och en arbetarekammare, om man härmed menar kamrar, däri respektive hemmansägare och lönearbetareklasserna äro dominerande.

En parallel med det britiska tvåkammarsystemet är ganska intressant. Medan hos oss efter 1907 års reform liksom i England — såsom man där, våra amatörer på britisk parlamentarism till trots, öppet erkänner — underhuset komme att domineras af lönearbetarne, så stå mot Storbrittaniens storkapitalistiska lorder, vår hemmansägareklass. (Äfven högkyrkans representation af prelater representerar ju med sina tiondeinkomster en form af »jordmonopolet»).

Detta är icke någon tillfällighet, utan bottnar djupt i den olika sociala strukturen hos de båda folken. Hos oss befinner sig kärnan af jordbesittningen hos hemmansägarne. I England härskar en anhopning af jordegendomen på ett fåtal händer. I bägge fallen motsvarar karaktärsskillnaden mellan kamrarne den djupaste ekonomiska och sociala olikheten i vår tid och i alla tider, *besutenhet* och *obesutenhet*, ägandet af jord (d. v. s. i realiteten naturtillgångar) och proletariatet icke i sentimental, men i af motsatsen härtill betingad mening. Härmed äro också *såväl* de konservativa som de progressiva tendenserna inom folket, *för så vidt de äro af social natur* representerade, en tvifvelsutan lycklig garanti mot ensidiga lösningsförsök af vår tids sociala frågor. Men märk väl, att på grund af lyckligare sociala fördelningsför-

hållanden den svenska jämvikten är mycket mera stabil än den brittiska. I denna står proletarisk (i Maré icke i sentimental mening) demokrati mot plutokratisk aristokrati. Hos oss demokrati mot demokrati. Agrarisk demokrati mot industriell kunde man säga, eftersom det är antagligt, att industriarbetarne både genom antal och social ställning torde komma att sätta sin prägel på arbetarnes politiska framträdande likaväl som bönderna fortfarande torde få mera att säga än stadsmedelklassen.

Här äro ju samhällets viktigaste intressen i stort sedt tillgodosedda. I synnerhet torde det godsägare- och industriidkareintresse, som abdikerat med den nuvarande Första kammaren i den nya Första kammaren med dess breda bas och dess majoritets motvilja mot alla omröstningstendenser se ett de berättigade kapitalistintressenas säkra skydd mot all socialistisk expropriation, liksom de i de mera intellektuellt *rörlige* (ej utan vidare intellektuellt *högre* stående) industriarbetarne torde, när den nuvarande onaturliga spänningen lagt sig, och redan nu som erfarenheten visar (exempelvis grufarbetarnes protestmöte i malmfrågan) få sina gifna bundsförvanter för de industriella synpunkterna mot de agrariska.

Den klass, som abdikerade 1907, har således tryggat det väsentliga — en folkrepresentation, som icke ensidigt domineras af klassmotståndare — för priset af det mindre väsentliga, att representeras af sina egne. Bättre att ha stöd för sina intressen, som denna klass alltid har utvägar att få framburna i en bondekammare, än att representeras i en mot arbetaremajoriteten i Andra kammaren enligt parlamentaristisk dogmatik och praktik maktlös Första kammare.

II.

År 1907 års representationsreform ur synpunkten af de sociala intressenas jämvikt tillfredställande — och denna synpunkt är som sagdt den väsentliga, emedan detta är den enda garanti, som *representationsformen* kan gifva för att folkklassernas privata intressen *tjäna* och *icke förgripa* sig på statsintresset genom att falskeligen identifiera sig därmed (ex. socialister och agrarer), —

så kan det däremot icke nekas, att vårt politiska lif genom Första kammarens demokratisering blir i afsevärd mån *fattigare*. Rikedom och politiskt förstånd stå icke i direkt förhållande hos *individen*, men en tryggad och i viss mån upphöjd social ställning är betingelsen för större politisk bildning hos *klassen*. Icke som om ej en ung vaken arbetare skulle kunna i teoretiskt politiskt vetande slå många Första-kammareledamöter på fingrarne, men det finnes en *politisk kultur*, som icke är af öfvervägande intellektualistiskt slag. Den består i den förskolning för statens affärer, som ligger i *ledningen af affärsföretag* på vare sig industriens, handelns eller jordbrukets områden och dessutom i de s. k. bildade klassernas sociala traditioner, delvis ärfda från ridderskapet och adeln och våra andra privilegierade stånd. Därjämte finnes hos den, som socialt sedt befinner sig på samhällets solsida, en viss predisposition för sund konservatism, förutsättningen för allt lyckosamt reformarbete, genom frånvaron af den nervösa lust efter förändringar, som den hvilken menar sig vara socialt undertryckt och förorättad lätt ryckes med af. Något som i politiskt afseende uppväger detta finnes endast hos de *ledande* inom de breda lagrens associationsrörelse, men dennas verksamhet predisponerar till en ensidig klasskaraktär. En fackförenings- och en sjukkassas ledare ha endast sina medlemmars intressen att syssla med. En godsägare och industriidkare måste alltid i någon mån taga hänsyn till jordbrukets och industriens d. v. s, näringens bestånd. Här föreligger ett privat intresse, som relativt har karaktären af allmänt och således genom sin natur står statsintresset närmare och är därmed besläktadt. (Naturligtvis är här om det *etiska* hos individer af olika samhällsklasser utsagdt *alls ingenting*. Om det kan endast den döma, som ransakar hjärtan och njurar). Ett åskådligt exempel på detta kan man få genom att erinra sig, huru de olika klasserna ställt sig i politiken. Arbetare och bönder samt »herrarne» i Första kammaren ha kämpat med näbbar och klor för sina klassintressen, men »herremakten» har dessutom gjort åtminstone ett *statsintresse* till föremål för sin verksamma hängifvenhet — *försvaret*. Förlusten af det aristokratiska element, som den oreformerade Första kammaren utgjorde i vår representation, är således afgjordt att beklaga.

Men å andra sidan kan man icke undgå att se, att Första kammaren icke är detta elements rätta plats och just effektivt konsoliderats genom dess borttagande. Öfverhusen äro i regel icke fullt lyckade i sin egenskap af senater och ha i allmänhet icke förmått tillkämpa sig ett odeladt erkännande som sådana. Man riktar mot dem tvenne förebråelser — vi syfta särskildt på de svenska och britiska — en att verka låg eller, som det hos oss heter, »sjunkande» »intelligensnivå» och en att representera klassintressen.

Hvad det förra beträffar, beror det i någon mån på en underskattning, som visst icke uteslutande har sin orsak i ren partifanatism. De till hvarje pris progressistiska och »liberala» elementen i samhället, mäta allt efter ett af abstraktionen skapadt idealsamhälles måttstock, vare sig idealet är den socialdemokratiska framtidsstaten eller det numera äfven för sina egna tämligen bortbleknade idealet af ett alltigenom demokratiseradt samhälle öfverhufvud — lyckliggjordt genom allmän rösträtt, folkbeväpning, jury samt obegränsad samvets-, förenings- och församlingsfrihet jämte alla andra tänkbara slag af frihet för hvilka språket har ord, ett ideal, som numera för en prekär tillvaro (jfr striden mellan folkbeväpning och afrustning vid uppgörandet af det socialdemokratiska programmet i år) såsom det socialdemokratiska programmets dekorativa svans. Vägdt på detta ideals våg är den intelligens fjäderlätt, som beati possidentes förvärfvat i form af egen erfarenhet eller ärfd tradition i sin egenskap af *besittande*. Ty det att *hafva om hand* hvar i sin stad en del af nationens naturtillgångar och kapital betyder att af erfarenheten hafva lärt sig, att detta handhafvande har svårigheter, hvarom den en radikal samhällsomstöpning eftersträfvande ideologen ingen aning äger. Och dock representerar detta slag af intelligens med däraf följande *takt* i bedömandet af samhälleliga ting minst lika mycket af värdefull politisk insats, som den sociala reformatorns koncisa programpunkter och oklanderligt logiska konklusioner ur tyvärr allt för abstrakta synpunkter. Äfven i vårt århundrade så rikt på statistik upplysning, som dock aldrig hinner pejla samhällets och lifvets oändliga mångfald till botten, kan en social aristokratisk tradition, takt och rutin vara till god hjälp för känne-

domen af det nuvarande samhällslägets *kunna*, som allenast gör idealistens *önska* till ett samfundsmässigt *böra*.

Men radikalerna ha i det väsentliga slående rätt, när de proklamera, att äganderättsintresset ej bör konstituera sig såsom ett rikets råd med monopol på all samhällets visdom. Detta medge eganderättsrepresentanterna själfva vanligen gärna, i det de blott häfda sina klassintressens välgrundade anspråk på representation *vid sidan af* andra. Idealet af en upplyst oegennyttig senat af ja-herrar till de socialpolitiska reformkrafven är egentligen liberalismens, som tydligen har en dunkel känsla af att för dess trötta intelligensaristokratiska nerver bäst passa fåtöljerna i en församling af ungefär — jag vågar säga det — ryska riksrådets art under den konstitutionella regimen.

Den svenska konservatismen har tänkt annorlunda. Dess landstingsmajoriteter valde resolut i tullstriden att »sänka» vår »senats» »intelligensnivå» till en representation för de viktiga klassintressen, jordbrukets och industriens, som då stodo på spel. Af den i samma vefva skedda förlikningen mellan dessa och bondeintressena, som politiskt i stort sedt gjorde dem till *ett*, är Första-kammarmajoritetens grundande på de gemensamma äganderättsintressenas breda bas egentligen endast en *politisk konsekvens*.

Men med den gamla Första kammaren går dock sin kos en gammal god och trogen tjänare åt riksintresset, till hvars afdankande den svenska konservatismen naturligt nog icke själf anständigtvis kunde taga initiativet, äfven om den kunde gå med på det som ett medgifvande åt den i grunden sundt konservativa bondedemokratien, eftersom det intet betänkligt innebar ur synpunkten af *samhällets* kraf på konservatism. Första kammaren, sådan den varit, har dock verkligen i mycket funktionerat som ett riksråd *trots* sin karaktär af klassrepresentation. Jag upprepar som bevis ännu en gång mitt a och o försvarsfrågan, men jag vill närmare utreda detta, så att mina ord ej må fattas som militarism och sabelskrammel. Försvarskrafvet var *nationens* kraf på tillvaron helt enkelt. I detta ligger inneslutet som i ett frö hela den *organiska* åskådning, som ser utöfver individerna-atomerna och klasserna-massorna och skönjer *riket*. Ty fosterlandet är andlig verklighet, ett själfändamål vid sidan af indivi-

dens, hvars metafysiska betydelse politiken bekymmerslöst hänskjuter till filosofien, men hvars *realitet* såsom en andlig makt öfver våra tankar och känslor är omedelbart gifven för en hvar, som ej af abstrakt dogmatism förblindar sig själf. Ur detta nationella själfhäfdelsekraf, denna helhetssyn på samhället, som den svenska öfverklassen *träffat på i försvarsfrågan*, har framgått den serie af eftergifter åt liberala kraf i fråga om rösträtt, arbetareförsäkring, inkomstskatt och mycket annat, hvarigenom vänsterns förtjänstfulla uppslag i från *statsintressets* synpunkt partikulära frågor, vunnit beaktande i en form, som endast illviljan eller den pedantiska ideologien kan kalla »förfuskad».

Denna ståndpunkt är konservatism i anda och sanning, *samfundets själfhäfdelse genom anpassning* till de allmänna tidskrafven. Till radikalismen, som styr efter tidens idealer in abstracto, ur synpunkten af individernas välfärd en masse utan hänsyn till själfhäfdelsekrafvet af det samfund, som för individen är ett oumbärligt lifsvärde, står konservatismen i en *uteslutande* motsats, men icke till *frisinnet*, liberalismen i anda och sanning, hvaraf den är mäktig upptaga obegränsadt och gunås, oändligt mycket mer än som faktiskt skett. Man torde icke taga miste om, att det är första kammarens *aristokratiska* karaktär, som verkat i denna riktning och »det nya systemets» riksdagshistoria vittnar om, att första kammaren och icke dess bundsförvant landtmannapartiet, hvars syn icke i det stora hela höjt sig öfver klassintressen, visserligen de viktigaste af alla klassintressen, modernäringens, varit den drifvande kraften i det nya systemets reformpolitik. Därför kan man vänta sig en bestämd *kraftförlust* för vår politiska lifs *rörelseenergi* af det kommande vaktombytet i Första kammaren.

Det torde varit denna synpunkt, framhäfd t. ex. af C. A. Reuterskiöld i Det nya Sverige, som kom den s. k. unghögern att motsätta sig Påbodalinien. Att unghögern ej fick det konservativa partiet i sin helhet med sig, berodde på, att en Första kammare på plutokratisk bas och med en under enmansvalkretsar konstladt stark vänstermajoritet i den andra emot sig skulle blifvit ett maktlöst öfverhus ställdt på uppsägning.

Det gäller således att söka få den anmärkta förlusten ersatt på *annat* håll och om möjligt med undvikande af det förlorade brister. Huru det bäst skall ske och sålunda den lucka i vårt politiska lif fyllas, som uppstår genom Första kammarens ombildning, torde jag få tillfälle en annan gång utveckla.

Referendum i Förenta Staterna.

Af

Fil. Kand. **Otto Grönlund.**

V. Det amerikanska lag-referendum och det amerikanska kommunala referendum.

Direkt lagstiftning ifråga om vissa särskilda slag af lagar och förordningar.

Parallellt med folkomröstningarna om amendments till staternas författningar ha inom flera stater länge gått omröstningar om vissa särskilda slag af vanliga lagar, hvarför redogörelse här skall lämnas. Dessa båda olika sätt för direkt lagstiftning äro af rent amerikanskt ursprung och förekomma för närvarande alltjämt sida vid sida af hvarandra. Det kan nämligen inträffa, att en lag anses vara af den beskaffenhet, att för dess giltighet kräfves folklig sanktion, äfven om den ej i form af amendment göres till del af konstititutionen utan fortfarande, äfven formellt, förblifver vanlig lag. En del författningar hade redan tidigt föreskrifter i den vägen, t. ex. Texas författning (af 1845), som fastslog en bestämd dag under ett bestämdt år, då omröstning skulle företagas inom hela staten för att varaktigt bestämma platsen för styrelsens säte [1]). Detta var en omtvistad fråga, och då ett opartiskt afgörande kräfdes, lät man folket i dess helhet fälla utslaget. Det är klart, att ett sålunda af folket direkt en gång fattadt beslut

---

[1]) Oberholtzer, 1900 (sid. 176).

kunde längre fram behöfva ändras, hvartill då vanligen ock fordrades folkets direkta medverkan. Så tillkommo i författningarna allmänna bestämmelser, att lagar af visst slag eller af visst innehåll ej erhålla giltighet, förrän de blifvit af folket sanktionerade, t. ex. i det förutnämnda fallet om bestämmandet af platsen för statsstyrelsen följande stadgande i Pennsylvanias förf. (af 1873)[1]: »No law changing the location of the capital of the State shall be valid, until the same shall have been submitted to the qualified electors of the Commonwealth at a general election, and ratified and approved by them».

I den mån antalet af liknande bestämmelser i författningarna ökats, har ock omfånget af den grupp af lagar, som stiftats direkt genom folket i motsats mot den, som det tillhör legislaturen allena att stifta, betydligt tillvuxit, oafsedt de till den förra gruppen hörande konstitutionella amendments. Först och främst fordras i flera författningar referendum beträffande en del lagar, som behandla ämnen, i viss mån närstående till de konstitutionella (t. ex. den nyssnämnda frågan om bestämmandet af platsen för statens hufvudstad, eller frågan om platsen för statsuniversitetet m. fl. andra statsinstitutioner; vidare frågor om ändring i statsterritoriets gränser)[2]. Allra talrikast förekommande äro emellertid de författningsbestämmelser, som gifva folket rätt att genom omröstning kontrollera legislaturernas beslut rörande vissa statsutgifter (då summan öfverstiger ett visst i resp. författningar fastställdt maximibelopp), dessa utgifter må nu vara af det ena eller andra angifna slaget. Första gången man möter ett dylikt stadgande är i Rhode Islands författning (af 1842), där det heter[3]: »The General Assembly shall have no power hereafter without

---

[1]) Art. III, sec. 27. Se Poore, *Federal and State constitutions* etc.

[2]) Lagar ang. platsen för styrelsens säte fordra folkomröstning enl. författningarna af nedannämnda år i följ. 15 stater: Texas (1845, 1866, 1868), Minnesota (1857), Oregon (1857), Kansas (1859), Florida (1868—85), Pennsylvania (1873), Colorado (1876), Georgia (1877), California (1879), Idaho (1889), Montana (1889), S. Dakota (1889), Washington (1889), Wyoming (1889) samt Mississippi (1890). Beslut om ändring i territoriets gränser kräfver referendum i West Virginia (enl. förf. af 1872). Se Oberholtzer (det äldre arb. af 1893, Appendix) samt Poore's saml. af de amer. konstitutionerna, äfven anlitade för uppgifter i det följande.

[3]) Art. IV, sec. 13.

the express consent of the people to incure State debts to an amount exceeding 50,000 dollars, except in time of war or in case of insurrection or invasion». I de nyare författningarna (t. ex. Idahos, Montanas, Washingtons och Wyomings, samtliga af 1889) återfinnas ofta ungefär likalydande bestämmelser. Montanas författning [1]) föreskrifver sålunda: »The Legislative Assembly shall not in any manner create any debt — — — which shall singly, or in the aggregate with any existing debt or liability exceed the sum of 100,000 dollars, except in case of war, to repel invasion or suppress insurrection, unless the law authorizing the same shall have been submitted to the people at a general election and shall have received a majority of the votes cast for and against it at such election» [2]). Till detta finansiella referendum kan ock föras det i några stater förekommande referendum, som

[1]) Art. XIII, sec. 2.

[2]) Referendum af detta slag finnes föreskrifvet i författningarna (af nedannämnda år) i följ. 14 stater, då maximibeloppet af utgifter öfverskrider, i

Rhode Island	(1842)	50,000 dollars
New Jersey	(1844)	100,000 »
New York	(1846)	1,000,000 »
Iowa	(1846, 1857)	250,000 »
Illinois	(1848)	50,000 »
	(1870)	250,000 »
California	(1849, 1879)	300,000 »
Kentucky	(1850, 1891)	500,000 »
Kansas	(1859)	1,000,000 »
Nebraska	(1866—1875)	50,000 »
Missouri	(1875)	250,000 »
Montana	(1889)	100,000 »
Washington	(1889)	400,000 »
Idaho	(1889)	»1 1/2 per cent. of the assessed value of the taxable property in the State».
Wyoming	(1889)	»the taxes for the current year».

Jfr härmed det i åtskilliga af de schweiziska kantonerna förekommande s. k. finansreferendum (som kan vara antingen obligatoriskt eller fakultativt). Det är obl. t. ex. i Waadt (sedan 1885), hvars författning föreskrifver referendum beträffande »toute loi ou décret, entraînant une dépense extra-budgétaire de plus de 500,000 frcs» utom i och för landets försvar eller uppfyllandet af tidigare förpliktelser. Se Stüssi *Referendum und Initiative in den Schweizerkantonen, Zürich, 1893* (sid. 61, 113).

gifver folket kontroll öfver legislaturernas beskattningsmakt: skatter få ej af dessa enbart påläggas utom till ett visst föreskrifvet belopp i proportion till värdet af statens beskattningsbara egendom; öfverskrides nämnda belopp måste beslutet sanktioneras af folket [1]. I flera stater få ej heller legislaturerna meddela bankprivilegier åt bolag utan att deras beslut härom vunnit stadfästelse af majoriteten af de röstande vid en allmän omröstning, hvilket referendum äfven kan anses falla under det finansreferendum, som nu blifvit beskrifvet.

Emellertid ha äfven i åtskilliga andra fall än de nu omtalade särskildt omtvistade frågor kommit att enligt författningarnas bestämmelser hänskjutas till folket. Så skall i några stater ske med lagar om rösträttens utsträckning till nya klasser af medborgare, en fråga, som ju i de flesta fall annars regleras af konstitutionen eller något amendment därtill, ej genom vanlig lag. Wisconsin's ännu gällande författning (af 1848) stadgar [2]: »that the Legislature may, at any time, extend by law the right of suffrage to persons not herein enumerated, but no such law shall be in force until the same shall have been submitted to a vote of the people at a general election, and approved by a majority af all the votes cast at such election». Enligt Colorados författning (af 1876) skulle frågan om kvinnornas rösträtt afgöras på samma sätt. Äfven några andra, representationen rörande, angelägenheter (såsom om representanternas antal, om användandet af den proportionella valmetoden m. fl.), ha på ett par håll afgjorts genom lag, som förelagts folket.

Vi ha nu lämnat en kort öfversikt af de, enligt de olika staternas författningar, gällande bestämmelser om referendum rörande vissa särskilda slag af vanliga lagar. Emellertid har det inträffat, att legislaturerna framlagt till folkomröstning inom hela staten sådana lagar, utan att uttrycklig bestämmelse i resp. konstitutioner därom funnits. Ett sådant förfaringssätt har dock i all-

[1] I två stater (Colorado, enl. författn. af 1876, och Utah, enl. författn. af 1895) är det dock ej samtliga politiskt röstberättigade, som äga afgörandet, utan endast vissa skattebetalande bland dem. Alla röstberättigade är det däremot i de två öfriga stater (Montana och Idaho, enl. författn. af 1889), där detta referendum finnes.

[2] Art. III, sec. 1.

mänhet af de amerikanska domstolarne afvisats såsom inkonstitutionellt, hvarför de på detta vis antagna lagarna förklarats ogiltiga [1]). Möjligheten att få frågan fram för folket utan att kränka författningen har emellertid alltid funnits kvar, för så vidt intet hinder erbjudit sig att istället göra lagen till ett konstitutionellt amendment.

Parallellt med det sålunda beskrifna statliga referendum (rörande statens lagar, gällande för hela statsområdet) har, med många växlande faser, utvecklat sig ett omfattande kommunalt referendum. I själfva verket är det ock inom de kommunala underafdelningarna af staten, som referendum i Amerika har sitt egentliga upphof och äfven hitintills måhända nått sin största utveckling [2]). Man måste emellertid bestämdt skilja på två olika hufvudslag af det kommunala referendum, allt efter som de frågor, hvarom omröstning skall företagas, utgöra beslut af de kommunala myndigheterna eller af statens representation [3]). Vissa af statslegislaturen antagna lagar kunna nämligen för sin giltighet göras beroende af kommunal sanktion. Sådana lagar, s. k. »local option laws» kunna visserligen afse hela staten, men gälla endast i den mån de af hvarje särskild kommun eller distrikt blifvit genom folkomröstning antagna för denna del af statsområdet. Lagstiftaren förutsätter, att olika delar af landet kunna ha motsatta

---

[1]) Se härom OBERHOLTZER (1900), ch. VIII.

[2]) De amerikanska kommunerna äro organiserade enl. tre olika system (se BRYCE, anf. arb. Vol. I, ch. XLVIII, sid. 589), näml. »township»-systemet, »county»-systemet och det s. k. »blandade» systemet. Det förstnämnda har sedan gammalt varit rådande i Nya Englands stater: församlingen af alla röstberättigade (»townmeeting») inom en dylik kommun (»town» eller »township») afgör där direkt öfver alla kommunala angelägenheter (jfr »Landsgemeinde» i en schweizisk kanton). County (ursprungligen en efterbildning af det engelska grefskapet) är en betydligt större kommunal enhet än town och ledes ej af någon primärförsamling utan af ett valdt råd. Det tredje systemet utgör en kombination af de två föregående och upptar en indelning såväl i större enheter, counties, som i smärre, townships. Det är företrädesvis i counties samt i städerna, cities, som det kommunala referendum i egentlig mening förekommer men ha towns med sina townmeetings haft stor betydelse därför, särskildt vid dess första framträdande.

[3]) Om det kommunala referendum i Förenta Staterna, se OBERHOLTZER (1900), ch. IX—XIV; samt BENNER, R. C., *De l'intervention directe des électeurs dans la gestion des affaires municipales. Le Referendum communal* (Diss.), Montpellier, 1897, sid. 248 ff.

intressen beträffande en viss lag, hvarför denna göres blott villkorligt gällande: samma lag, som gäller för en kommun, gäller ej med nödvändighet för en annan, liksom den förra kommunen, som genom omröstning sanktionerat lagen, genom en ny omröstning kan upphäfva detta sitt beslut. »Local option laws» kunna ha sin grund i en författningsbestämmelse, men i flertalet stater ha de tillkommit utan dylikt stöd; de anses dock vara förförfattningsenliga äfven i sistnämnda fall [1]. Kanske vanligast bland sådana lagar äro de, som afse att reglera utskänkningen af spirituösa drycker: i stället för att utfärda en lag om totalt rusdrycksförbud, ovillkorligt gällande för hela staten (som naturligtvis är ytterst svår att hålla effektiv), har man låtit lagens effektivitet bli beroende af »det lokala vetot». I ungefär halfva antalet af de amerikanska staterna existera lagar af detta slag (särskildt i Södern), ehuru författningsbestämmelser därom ej återfinnas i mer än tre (Delaware, Florida och Texas) [2]. I Texas' författning (af 1876) [3])

[1]) Se Oberholtzer, 1900, ch. XII.

[2]) Ibidem, sid. 289. Rörande verkningarna af dessa kommunala folkomröstningar i förbudsfrågan må följande uppgifter från några af dessa stater här anföras (ur Revue Politique et Parlamentaire, Paris. 1908, mars, sid. 678): i Arkansas hade 60 kommuner (af 78) genom referendum beslutit prohibition, i Florida 30 (af 45), i Kentucky 106 (af 110), i Louisiana 7/8 af kommunerna, i Mississippi 68 (af 75), i Tennessee alla kommuner utom 3, i Texas 2/3 af kommunerna, i West Virginia 30 (af 55).

Det kommunala vetot i denna fråga med allmän folkomröstning, efter amerikanskt mönster, har på senare år vunnit många förespråkare här i Sverige, hvilket bl. a. tagit sig uttryck i motioner i riksdagen, senast vid 1907 och 1908 årens riksdagar (innevarande år såväl af hr Ernst Beckman m. fl. för riksdagens nykterhetsgrupp som å liberala samlingspartiets vägnar af hr K. Staaf). Dessa motioner, som dock ej vunnit riksdagens bifall på grund af Första kammarens afslag, ha gått ut på att öfverlåta afgörandet rörande frågor om detaljhandel med brännvin och utskänkning af vin och öl inom kommunerna åt alla välfrejdade, myndiga män eller kvinnor, som äro medlemmar af kommunen, att genom allmän omröstning med lika och direkt rösträtt afgöras (fordran på kvalificerad majoritet vid besluts fattande har uppställts). Tungt vägande skäl ha anförts för att ifråga om rusdrycksförsäljningens inskränkande eller afskaffande ej längre lägga den kommunala fyrkskalan utan personlighetsprincipen till grund för den kommunala rösträttens utöfvande. Ty att märka är, att vi redan med stöd af gällande författningar i landskommunerna äga ett lokalt veto, fast baseradt på omröstning enligt den kommunala fyrkskalan.

[3]) Art. XVI, sec. 20.

heter det: »The Legislature shall, at its first session, enact a law whereby the qualified voters of any county, justices precinct, town or city, by a majority vote, from time to time, may determine whether the sale af intoxicating liquors shall be prohibited within the prescribed limits».

Hvad angår det andra hufvudslaget af det kommunala referendum, som afser beslut, fattade af de kommunala myndigheterna (af de kommunala representationerna, ej af statslegislaturerna), så kan detta likaledes ha sin grund antingen i en författningsbestämmelse eller i en vanlig lagbestämmelse.

Det kommunala referendum kan emellertid, i analogi med det statliga, också indelas allt efter den olika beskaffenheten i och för sig af de ämnen, som utgöra föremål för de kommunala voteringarna. Man finner då väsentligen tre olika slag af detta referendum: det kan nämligen antingen afse beslut beträffande den lokala styrelsens organisation och form (hvartill äfven frågor rörande platsen för den lokala styrelsens säte, rörande kommunens gränser m. fl. kunna föras) eller ock angå kommunala utgifts- och beskattningsfrågor, men äfven afse vissa andra frågor af mer eller mindre omtvistad natur (hit hör särskildt den nyssnämnda om rusdrycksförbud). Det kommunala referendum, som angår ändringar uti den lokala styrelsens organisation, kan vara af flera olika slag. Rätt vanligt är det fall, då »counties» (större kommunala enheter) skola underafdelas i »townships» (smärre dylika) [1]) eller en så förut beslutad indelning skall upphöra att gälla [2]). Till samma slag af kommunalt referendum hör ock den intressanta form däraf, som i vissa stater gäller rörande »city charters» och deras »amendments» uti sådana städer, som

---

[1]) Se anm., sid. 296.

[2]) Se t. ex. Missouris författning af 1875 (art. IX, sec. 8, 9): »The General Assembly may provide by general law for township organization, under which any county may organize whenever a majority of the legal voters of such county voting at any general election may so determine. — — — In any county which shall have adopted township organization, the question of continuing the same may be submitted to a vote of the electors of such county at a general election, — — —; and if a majority of all the votes cast upon that question shall be against township organization, it shall cease in said county». Se vidare Oberholtzer, sid. 239—240.

ha rätt att själfva utarbeta och antaga sina egna »kartor». Dessa städer, af viss i resp. författningar föreskrifven storlek, äga således att på detta vis skaffa sig »Home-Rule»; dock få deras genom omröstning antagna kartor ej stå i strid med statens författning eller lagar [1]).

[1]) Detta system antogs först i Missouri (enl. författningen af 1875, art. 9, sec. 16): »Any city having a population of more than 100,000 inhabitants may frame a charter for its own government, consistent with and subject to the constitution and laws of this state, by causing a board of thirteen freeholders, — — —, to be elected by the qualified voters of such city etc.» Sedan denna »board of freeholders» utarbetat ett förslag till karta, skall detta föreläggas de röstberättigade i staden vid ett allmänt eller speciellt val; »and if four-sevenths of such qualified voters voting thereat shall ratify the same, it shall at the and of thirty days thereafter become the charter of such city, and supersede any existing charter and amendments thereto».

Systemet har sedan,ehuru i ganska växlande former, antagits af California (enl. författn. af 1879), Washington (enl. författn. af 1889), Minnesota (enl. författn. amendment af 1898) samt af Colorado (enl. amend. af 1902). Längst går dock Oregon i det genom initiativ antagna amendmentet (af juni 1906), där hvarje »city and town» (i Minnesota »any city or village») får rätt att antaga egen karta: »The legal voters of every city and town are hereby granted power to enact and amend their municipal charter subject to the constitution and criminal laws of the State af Oregon». Enl. *Annals of the American Academy of Political and Social Science*, Philadelphia, vol. XXIV, sept. 1904, sid. 111 ff. lämna vi följande kortfattade öfversikt af resultatet af denna rörelse: »Home Rule for Cities» kan införas efter folkomröstning, sedan nedannämnda år, i följande stater, då städernas invånareantal öfverstiger, i

		Städer, som antagit egna kartor, år:
Missouri (1875)	100,000	S:t Louis (1876) Kansas City (1889) (af tre städer med dylik rätt)
California (1879)	100,000	Los Angeles, Oakland, Stockton, San Diego (1889) Sacramento (1893) Berkeley (1895) San Jose (1897) San Francisco (1899) m. fl. (inalles 19 städer, 1906).
California (1887)	10,000	
California (1890)	3,500	
Washington (1889)	20,000	Seattle Tacoma
Minnesota (1898)	(intet fastställdt antal, »any city or village» har dylik rätt)	S:t Paul (1900) Duluth (1900) m. fl. (inalles 11 städer och köpingar, 1904)

Hvad det kommunala finansreferendum beträffar, så är det synnerligen utbredt och af mycket stor betydelse för de amerikanska kommunerna, men då detta referendum i det stora hela är en kopia af det statliga finansreferendum, som förut skildrats, afstå vi här från att närmare ingå därpå [1].

Det kommunala referendum torde för närvarande icke saknas i någon enda af de Nordamerikanska staterna. De nu nämnda olika formerna däraf, liksom af det förut beskrifna statliga referendum (rörande vissa särskilda slag af statslagar) torde samtliga vara af rent amerikanskt ursprung och ha uppstått utan något som helst inflytande från det schweiziska referendum. Den direkta lagstiftningen i de båda länderna har såtillvida utvecklat sig utan ömsesidig påverkan och ur delvis olikartade förutsättningar och behof. Hvad som karakteriserar den specifikt amerikanska formen till skillnad från den specifikt schweiziska, är förnämligast, att den förra är blott partiell [2], d. v. s. afser endast vissa särskildt angifna slag af lagar, då däremot den senare vanligen är allmän, d. v. s. afser alla eller de flesta lagar. Men under det den amerikanska formen alltid är obligatorisk, kan däremot den schweiziska vara såväl obligatorisk som fakultativ, hvarjämte folkinitiativet till lagar, i dess systematiska form, måste betecknas såsom varande af schweiziskt ursprung. Emellertid är det just dessa schweiziska former, det allmänna fakultativa referendum och lag-initiativet, som, med begagnande af den schweiziska termi-

		Städer, som antagit egna kartor, år:
Colorado (1902)	 2,000	Denver (1904)
Oregon (1906)	(intet fastställdt antal; »every city and town» har dylik rätt)	Portland (antog redan 1902 egen karta, som bekräftades af statslegislaturen)

Se vidare Delos F. Wilcox, *The American City: a Problem in Democracy* (ingår i The citizens Library of Economics, Politics and Sociology, ed. by R. T. Ely), New York, 1906, sid. 323—331; N. Y. St. Libr. Bull. Legislation 33, Review of Leg. 1906, sid. 168.

[1] Se Oberholtzer (ch. X—XI).

[2] Sådana partiella former finnas dock i många schweiziska kantoner såsom biformer, t. ex. finansreferendum i Waadt (obl.) vid sidan af det allmänna lagreferendum (fak.). I Wallis finnes endast ett dylikt partiellt referendum (obl. finansreferendum), men intet referendum för lagar i allmänhet. Se Stüssi, sid. 61, 63. Det schweiziska och det amerikanska finansreferendum visa stora likheter inbördes, se ofvan sid. 294 not 2.

nologien, under loppet af de tio sista åren efterbildats i några af de amerikanska staterna, och tyckas visa en kraftig tendens att än vidare utbreda sig. För blott omkring två decennier sedan voro själfva namnen, referendum och initiativ, så godt som okända för den stora allmänheten i Amerika. Nu äro de kända af många olika befolkningslager inom stora områden af Förenta Staterna och ha upptagits på de politiska partiprogrammen [1]). En hel del sällskap och föreningar existera ock i olika delar af landet, som satt till sitt mål införandet af initiativ och referendum af schweizisk typ [2]). Särskildt i Västerns stater ha många anhängare af radikala sociala reformer arbetat på införandet af referendum, då de häruti trott sig finna ett botemedel mot det representativa systemets många brister.

Resultatet af reformrörelsen har varit antagandet af systemet genom författningsbestämmelser i följande stater: South Dakota (1898), Utah (1900) [3]), Oregon (1902), Montana (1906) samt i den nya staten Oklahoma (erkänd som stat i Unionen, 1907). Därjämte har ett kommunalt initiativ och referendum af liknande slag införts i Nebraska (genom en lag af 1897), i South Dakota (genom författn.-amendment samtidigt med det statliga referendum), i Oregon (genom amendment af 1906) samt i Oklahoma (enligt dess nya författning); vidare i städerna San Francisco, Los Angeles, Denver m. fl.

---

[1]) Det var först »the Farmers Alliance», som uppsatte referendum på sitt program, men upptogs det därifrån af det s. k. folkpartiet (»the Peoples' Party»), och sedan af det demokratiska partiet. Bryan, Demokraternas presidentkandidat har om institutionen yttrat: »The principle of the initiative and referendum is democratic. It will not be opposed by any Democrat who indorses the declaration of Jefferson, that the people are capable of self-government; nor will it be opposed by any Republican who holds to Lincoln's idea that this should be a government of the people, by the people, and for the people». (Se amerikanska senatens förhandl. 1897—98, vol. 26, Document n:r 340, sid. 80).

[2]) Redan 1894 bildades »the *Direct Legislation League*», hvars mål angafs vara införandet af referendum och initiativ i den schweiziska formen, icke blott i de amerikanska staterna och kommunerna utan äfven i förbundsstaten, såsom ett botemedel mot den inom det politiska lifvet rådande korruptionen. Dess organ är »*the Direct Legislation Record*» (utgifvare J. ELTWEED POMEROY, Newark, New Jersey), som verkat mycket för saken, bl. a. genom att sprida kunskap om de schweiziska institutionerna

[3]) I Utah ha författningens ord dock ej blifvit tillämpade (se afd. V, sid. 304).

Vi skola nu något närmare (i afd. VI) redogöra för dessa märkliga nya former af direkt lagstiftning i de amerikanska staterna och kommunerna.

VI. Initiativ och fakultativt referendum af schweizisk-amerikansk typ i stat och kommun.

1. *I staterna.*

Det var år 1898 vid de allmänna valen i november månad som staten *South Dakota* genom ett författningsamendment, antaget genom folkomröstning, införde initiativ och referendum rörande statens lagar i allmänhet, en reform, som af OBERHOLTZER [1]) kallas en af de viktigaste förändringar, som någonsin företagits i det amerikanska styrelsesättet. Initiativ till lagar tillkommer 5 % af de röstberättigade inom staten, och är guvernörens veto ej tillämpligt på lagar i dylikt fall; fakultativt referendum, ifråga om lagar i allmänhet, tillkommer likaledes 5 % af de röstberättigade Beträffande genom folkinitiativ föreslagna lagar gäller, att statslegislaturen är skyldig att i oförändradt skick framlägga dem till folkomröstning vid nästa allmänna val. Alla af legislaturen antagna lagar skola underkastas referendum, om inom 90 dagar efter legislaturens ajournerande en anhållan därom, med det erforderliga antalet underskrifter, företes, under förutsättning likväl, dels att guvernören ej inlagt sitt veto, som här är tillämpligt, dels ock att lagarna ej tillhöra vissa särskildt undantagna kategorier. Sådana lagar äro de, som anses »omedelbart nödvändiga för bevarandet af allmän fred och säkerhet eller för upprätthållandet af statsstyrelsen och dess existerande institutioner» [2]). Man jäm-

[1]) *The Referendum in America*, 1900 (sid. 174).

[2]) Några af de ofvan meddelade bestämmelserna återfinnas emellertid icke i författningen utan i två jämlikt denna, för att sätta amendmentets ord i verkställighet, af legislaturen (1899) antagna lagar. Se N. Y. State Libr. Bull. Leg. 10, 16. Review of Legislation 1898, sid. 749 1901, sid. 39, samt »An Address by Hon. Coe. I. Crawford to the people of South Dakota, upon the political conditions of the state. Delivered at Huron, S. D., sept. 15, 1905», där guvernören i S. Dakota, Crawford, bl. a. yttrar (sid. 21): »In South Dakota, the people have voted into their constitution a principle designated to protect them against the very encroachments from which they are now striving to become free. (= »the influence of the machine and corporations combined», enligt föreg. rader). It is a principle as binding upon the legislature as any

före härmed de enligt den schweiziska förbundsförfattningen gällande bestämmelser om det fakultativa referendum, där förbundsbeslut, som äro af »trängande karaktär», uttryckligen undantagas från referendum [1]). Liksom man i Schweiz gifvit förbundsför-

other principle in that constitution. I refer to the following: sect. 1 of art. 3 of the constitution provides: (kurs. af förf.). That the people expressly *reserve to themselves the right to propose measures*, which measures the legislature shall enact and submit to a vote of the electors of the state, and also *the right to require that any laws which the legislature may have enacted shall be submitted* to a vote of the electors of the state before going into effect (except such laws as may be necessary for the immediate preservation of the public peace, or safety, support of the state government and its existing institutions). *Provided that no more than five per centum of the qualified electors of the state shall be required to invoke either the initiative or the referendum.* — — The veto of the executive shall not be exercised as to measures referred to a vote of the people. — — The enacting clause of all laws approved by vote of the electors of the state shall be: »Be it enacted by the *people* of South Dakota». The legislature shall make suitable provisions for carrying into effect the provisions of this section.»

De i följd häraf antagna nyssnämnda lagarna af 1899 bestämma bl. a. följande: att hvarje röstberättigad, som undertecknar en petition (om initiativ eller referendum) skall därjämte angifva bostad, yrke och postadress; att den, som undertecknar utan att vara röstberättigad eller som undertecknar ett annat namn än sitt eget, skall, om han därom öfverbevisas, af domstol dömas till böter eller fängelse eller bådadera; de 5 % af antalet röstberättigade beräknas efter det totala antalet vid senaste allmänna val afgifna röster (för val af guvernör). Initiativ-petitionerna (»Every petition to propose a measure must contain the substance of the initiative law desired») skola inlämnas till statssekreterareämbetet, som har att till statslegislaturen, vid dess sammanträdande, öfverlåta bevittnade afskrifter däraf. »And the legislature shall enact and submit all of such proposed measures to a vote of the electors of the state at the next general election. If a majority of all the votes cast, both for and against the measure so enacted and submitted, *be for the measure, it shall then become a law of the State of South Dakota* and shall go into effect etc.»

[1]) Schw. förbundsförf. art. 89: »Für Bundesgesetze und Bundesbeschlüsse ist die Zustimmung beider Räthe erforderlich. Bundesgesetze, sowie allgemein verbindliche Bundesbeschlüsse, die nicht *dringlicher Natur* sind, sollen überdies dem Volke zur Annahme oder Verwerfung vorgelegt werden, wenn es von 30,000 stimmberechtigten Schweizerbürgern oder acht Kantonen verlangt wird». Jfr vidare härmed t. ex. kantonen Genèves författn. (af 1879), enligt hvilken fakultativt referendum tillkommer 3,500 röstberättigade inom 30 dagar ifråga om »Gesetze und Gesetzgeberische Beschlüsse von nicht ausnahmsweise *dringlicher Natur*».

Sedan 1891 tillkommer i Genève 2,500 röstberättigade initiativ ifråga om stiftandet af ny lag eller upphäfvande eller ändring af gammal. Se

samlingen rätt att i hvarje särskildt fall afgöra, hurnvida ett fattadt förbundsbeslut är af dylikt slag eller ej [1]), hvilket betyder en icke så ringa möjlighet för denna församling att kontrollera användandet af referendum från folkets sida, så har man i South Dakota tillerkänt statslegislaturen en liknande rätt. Statens högsta domstol har nämligen genom ett utslag fastställt, att om legislaturen förklarat innehållet uti en lag vara af den art, att lagen enligt författningens ord ej bör underkastas referendum, så är denna förklaring definitivt förbindande [2]).

1900 följde *Utah* S. Dakotas exempel, då nämnda år ett konstitutionellt amendment där antogs, som införde initiativ och referendum. Författningens ord ha emellertid förblifvit en död bokstaf, alldenstund statslegislaturen underlåtit att antaga sådana lagar, som voro erforderliga för att sätta bestämmelserna i verket [3]).

Sin mest fulländade form tycks emellertid systemet ha erhållit i *Oregon* och, fast antaget först 1902 [4]), har det där mer än annorstädes praktiskt pröfvats. Bestämmelserna påminna i hufvudsak om de i S. Dakota gällande, men afvika dock i åtskilliga

---

Stüssi (sid. 64—65). I kantonen Zürich, där referendum ifråga om vanliga lagar är obligatoriskt, gäller rörande folkinitiativet (enl. författningen af 1869, art. 29) följ.: Das Vorschlagsrecht der Stimmberechtigten (Initiative) umfasst das Begehren nach Erlass, Aufhebung oder Abänderung eines Gesetzes, oder verfassungsmässig nicht ausschliesslich in die Befugnis des Kantonsrates fallenden Beschlusses — — — Wenn ein Einzelner oder eine Behörde ein solches Begehren stellt, welches von einem Drittheil der Mitglieder des Kantonsrates unterstützt wird, so muss über dasselbe durch das Volk entschieden werden. — — — Ebenso muss der Volksentscheid veranlasst werden, wenn 5,000 Stimmberechtigte oder eine Anzahl von Gemeindeversammlungen, an denen wenigstens 5,000 Stimmberechtigte dafür gestimmt haben, ein solches Begehren stellen, insofern der Kantonsrath denselben nicht entspricht.

[1]) Enl. *Förbundslag om folkomröstning angående förbundslagar och förbundsbeslut* (af 1874) Art. 2; finnes intagen t. ex. i Sveistrup, *Bestaaende Forfatningslove* etc. Kjbhvn, 1881, II. Del, sid. 346 ff.

[2]) N. Y. St. Libr. Bull. Legislation 16. Review of Leg. 1901, sid. 39; se vidare J. C. Ruppenthal, *Election Reforms: the trend toward Democracy* (i Annals of the American Academy, vol. 28, nov. 1906, sid. 63—64.

[3]) N. Y. St. Libr. Bull. Leg. 16. Review of Legislation, 1901, sid. 40.

[4]) Amendmentet antogs med 62,024 ja mot 5,668 nej (inalles afgåfvos vid tillfället 92,920 röster). Dess lydelse är som följer (kurs. af förf.): The

punkter. För initiativ fordras (tydligen såsom en garanti mot ett förhastadt bruk af denna folkets rätt) en petition, försedd med ett något högre antal underskrifter (8 % af de röstberättigade) än ifråga om referendum (5 % af d:o), hvilket senare äfven här är fakultativt (petitionen skall senast 90 dagar efter legislaturens ajournerande vara inlämnad till statssekreteraren), i detta fall äfven med hänsyn till representationen. Liksom ofta i de schweiziska kantonerna är fallet, äger nämligen äfven legislaturen författningsenlig rätt att på eget bevåg för folket framlägga en af densamma redan antagen lag. Att märka är, att i Oregon för första gången i någon af de amerikanska staterna folket uttryckligen tillerkänts jämväl *författningsinitiativ* (påminnande om det schweiziska), då initiativet afser ej blott lagar i allmänhet utan äfven konstitutionella amendments. På denna väg kan sålunda ett amendment (såväl som en vanlig lag) antagas utan någon som helst medverkan från statslegislaturens sida, enär denna myndighet här saknar t. o. m. den rent formella rätten att besluta om frågans hänskjutande till folket, något som i stället tillkommer statssekreteraren, då denne är skyldig att framlägga förslaget till omröstning. En författningsändring (i form af amendments, ej totalrevision) kan därför beslutas af

---

legislative authority of the state shall be vested in a legislative assembly, consisting of a Senate and House of Representatives, but the people reserve to themselves *power to propose laws and amendments to the constitution*, and to enact and reject the same at the polls, independent of the legislative assembly, and also reserve *power at their own option to approve or reject at the polls any act of the legislative assembly*. The first power reserved by the people is the *Initiative*, and not more than eight per cent of the legal voters shall be required to propose any measure by such petition, and every such petition shall include the full text of the measure so proposed. Initiative petitions shall be filed with the secretary of state not less than four months before the election at which they are to be voted upon. The second power is the *Referendum*, and it may be ordered *(except as to laws necessary for the immediate preservation of the public peace, health or safety)* either by petition signed by five per cent of the legal voters, or by the legislative assembly as other bills are enacted. Referendum petitions shall be filed with the secretary of state not more than ninety days after the final adjournment of the session of the legislative assembly which passed the bill on which the Referendum is demanded. The veto power of the governor shall not extend to measures referred to the people.

folket ensamt mycket fortare än på det eljest enligt författningen föreskrifna sättet: beslut af två legislaturer under olika valperioder med därefter följande folkomröstning [1]).

Verkningarna af det nu beskrifna systemet, i den mån de under så pass få år ännu hunnit framträda, tyckas i Oregon ha varit hälsosamma. Redan 1903 yttrade sig statens guvernör uti sitt budskap ytterst förhoppningsfullt om den nya institutionen, och fyra år senare (1907) förklarar han, att folket visat stor urskillning vid antagandet och förkastandet af lagar samt att — åtminstone att döma af det föreliggande resultatet, som varit mycket gynnsamt — det funnes all anledning att antaga, att initiativ och referendum i framtiden skulle komma att verka mycket godt för förbättrandet af de sociala och politiska förhållandena inom staten [2]).

[1] Genom en lag af 1903 har närmare reglerats det formella förfarandet vid petitionernas inlämnande såväl vid initiativ som referendum samt sättet att kontrollera underskrifternas äkthet, hvilket sker med ledning af »registration books», där samtliga röstberättigade äro upptagna. Hvarje person eller förening af sådana, som inlämnar en petition eller motsätter sig en dylik, skall *motivera* sin ståndpunkt genom att hos statssekreteraren anföra skäl för eller emot. En publikation, upptagande nämnda skäl, samt en redogörelse för den föreslagna lagens innehåll skall tillställas hvarje röstberättigad. Se N. Y. St. Libr. Bull. Leg. 22. Review of Legislation 1903, Albany 1904, sid. c 11.

[2] Uti »*The Manumitter Magazine*», vol. 1, n:r 2, Los Angeles, July 1907, finnes en intressant liten uppsats of Oregons guvernör, Hon. George A. Chamberlain: »The Initiative and Referendum and the Direct Primary Law in Oregon», hvarur följ. utdrag här må meddelas: »At the time of the adoption of the Constitution of the United States the great question at issue was between those on the one side who believed that a monarchical form of government modeled after that of Great Britain was the best and that the people could not be trusted to manage their own affairs, and those on the other who had implicit confidence in the integrity and intelligence of the masses. The Constitution as adopted was in the nature of a compromise between these two contending factions, the one led by Hamilton and the other by Jefferson, and after the election of Jefferson and the rout of his opponents the impression prevailed that this was in truth and in fact a Democratic form of government with the supreme power of its administration reserved to and to be exercised by the people. This impression has been a delusion and a snare, for whatever may have been the intention of the Fathers of the Republic in this regard, true it is that the people have had little, if any, voice in governmental affairs

Att rörelsen håller på att än vidare utbreda sig, synes af det faktum, att staterna *Montana* och *Oklahoma* äfven infört initiativ och referendum (1906, 07). Det i Montana antagna systemet erinrar

since the early part of the last century. Ours has been a government »of the bosses, for the bosses and by the bosses», operating both in national and state affairs through corrupt political machines financed by those who profited by special legislation. Take as an illustration the state: Here the machine selects the boss; the boss through his sub-agents in the various counties nominates the delegates to the county and to the state conventions, and these conventions, manipulated by the same corrupt influences, nominate executive, legislative, judicial and other officers. What wonder, therefore, that a large majority of the Senate of the United States, and members of Congress as well, represent not the people but the predatory classes and interests! Gradually the people have come to understand that they have practically surrendered the powers of self-government and are beginning to take steps to recover their lost heritage, and Oregon has taken the lead in this popular re-enfranchisement.

At the general election in June, 1902, the people of this state by an almost unanimous vote amended the Constitution by the adoption of the initiative and referendum, — — — It will thus be seen that the powers of the legislature in matters of legislation are concurrent with the power reserved to the people, with the additional power reserved to the latter of disapproving measures passed by the legislature.

Up to and including the June election, 1904, only to laws were enacted by the people under the initiative, both of them having for their object the extension of popular government. One of these laws provides for direct primary nominating elections, at which all candidates for office are nominated, — — — The other provides for local option, leaving it to the people of the several counties and to precincts in such counties to say whether or not liquor shall be sold in such counties or in certain precincts thereof. During the same time a referendum was taken upon only one measure passed by the legislature, and this measure met the approval of the people when submitted, although it provided for a large appropriation and increased the burden of taxation.

At the general election in 1906, three laws were passed by the people under the initiative. — — —

It will thus be seen that contrary to predictions of those who have opposed the initiative and referendum, the people have shown great discrimination in the adoption and rejection of laws.

The effect of the initiative and referendum amendment to the Constitution has been most salutary, for whether a legislative body is nominated and elected by political machines backed by those who are benificiaries of special legislation, or whether as a typically representative body having the best interests of the people at heart, this amendment serves as a check upon the rascalities of the former class and as a corrective of errors of omission and commission of the latter. There is no question but that a legislative body is more apt to enact laws in the interest of the

om det i Oregon gällande, men författningsinitiativ saknas, hvarjämte den bestämmelsen tillkommit, att en lag kan suspenderas, om 15 % af de röstberättigade inom majoriteten af statens kommuner (»counties») därom gjort framställning, tills en allmän folkomröstning stadfäst lagen eller upphäft densamma [1]. I Oklahoma finnes däremot författningsinitiativ (till amendments), men först efter framställning af ett betydligt högre antal röstberättigade (15 %) än som för initiativ annars är erforderligt (8 %, för referendum 5 % liksom i Oregon) [2]. Märklig är den föreskriften, att referendum kan afse allenast vissa delar eller sektioner af en bestämd lag, utan att utgöra något hinder för de återstående delarnas trädande i kraft omedelbart [3]. (En liknande bestämmelse kanske, förebil-

people when it knows that if it fails to do so the people have the power of initiative, whilst the knowledge that the referendum may be invoked on extravagant or corrupt legislation will make the most reckless and dishonest legislator hesitate to vote for such legislation.

One of the first fruits of this constitutional amendment is the Direct Primary Nominating Election Law, which has been instrumental already in destroynig the influence of the political boss and a corrupt machine. — — — It may be stated, therefore, that whilst the initiative and referendum and the direct primary nominating law are in the tentative stage in Oregon, they promise much for the betterment of social and political conditions, if we may judge what may be done in future by what has already been accomplished. In every law which has been adopted, as well as in those which have been defeated by the people, discriminating judgment has been shown, and Oregon hopes to prove to the world that her people as a whole can be more safely trusted to conduct their own affairs than a corrupt political boss or party machine responsible to nobody and interested in nothing except to plunder and to rob for their own enrichment. These popular measures will grow in strength and in favor. Their adoption in many other states and their discussion in all testify to the condition of the public mind and the determination of the people to win back to themselves the power of selfgovernment given them under the Constitution but gradually surrendered to the machine and to special interests».

[1] N. Y. St. Libr. Bull. Legislation 33. Review of Leg. 1906, sid. 159.

[2] Constitution of the State of Oklahoma, Art. V, sec. 2.

[3] Ibidem, Art. V, sec. 4: The referendum may be demanded by the people against one or more items, sections, or parts of any act of the Legislature in the same manner in which such power may be exercised against a complete act. The filing of a referendum petition against one or more items, sections, or parts of an act shall not delay the remainder of such act from becoming operative.

den till den nyssnämnda, har genom amendment, på grund af initiativ, insatts i Oregons författning, 1906). Har ett förslag, till följd af initiativ eller referendum, förkastats af folket, kan det ej inom de närmaste tre åren åter framställas genom initiativ, såvida ej minst 25 % af de röstberättigade därom ena sig[1]).

Utom i dessa stater ha förslag att införa initiativ eller referendum (genom amendments) varit under behandling, ehuru de ej blifvit definitivt antagna, i *Nevada* (1901 och 1903), *Massachusetts* (1903), *Missouri* (1904) samt i *Rhode-Island* vid flera tillfällen. Guvernören i sistnämnda stat rekommenderar i sitt budskap 1904 författningsinitiativet till antagande. Vanligen är det på legislaturernas motstånd som dessa förslag fallit, ej på folkets (utom i Missouri)[2]).

En intressant mellanform af rent amerikansk typ är det blott *konsultativa* initiativ och referendum, som införts i *Illinois* (genom en lag af 1901). Här stadgas nämligen, att, på begäran af 25 % af de inregistrerade röstberättigade inom en kommunal underafdelning af staten (»town, village, city, county or school district») eller af 10 % af de röstberättigade inom hela staten, frågor af allmän räckvidd (»questions of public policy») skola framläggas till folkomröstning vid ett allmänt eller speciellt val. Meningen är tydligen att blott rådfråga folket, men de facto, om ock ej de jure, blir naturligtvis legislaturens beslut i den föreliggande frågan i hög grad influeradt af en allmän opinion, som vunnit ett så tydligt uttryck. Ett liknande konsultativt referendum har äfven (1906) antagits i Delaware, dock endast med hänsyn till staden *Wilmington* (»An act to authorize the submission to the people of Wilmington of questions of public policy in connection with the affairs of the said city»).

Tendensen att allt mera utsträcka folkets direkta kontroll öfver lagstiftningen tycks sålunda vara gifven inom åtskilliga af den Nordamerikanska Unionens stater, och framtiden får afgöra, om man i större omfattning än som redan skett kommer att tillgripa dessa kanske blott tillfälliga medel — initiativ och referen-

---

[1]) Const., Art. V., sec. 6.

[2]) Se N. Y. St. Libr. Bulletins. Legislation (Review of Legislation för resp. år), hvarifrån de faktiska uppgifterna från de senaste åren (t. o. m. 1906) härröra.

dum — att söka råda bot på vissa missförhallanden inom det politiska lifvet eller om andra och kanske mera varaktiga sådana kunna komma till användning. Ty det gäller att rensa den modernaste demokratien från de oligarkiska och despotiska element, som faktiskt hålla pa att förkväfva den beprisade amerikanska folkstyrelsen. »Bossen» och hans anhang behärska faktiskt hela partimaskineriet (»the machine»), i hvars händer åter hela kontrollen öfver såväl lagstiftning som administration är koncentrerad. Och denne politiske ledare inom det amerikanska partisystemet är faktiskt oansvarig och med honom hela det politiska parti, hvars högste man han är [1]), hvilken oansvarighet blir desto farligare, i samma mån bossen själf och partiet råka in under obehöriga sidoinflytelser. Ty det lär väl ej kunna förnekas, att de stora ekonomiska sammanslutningarna (bolagen, trusterna) ofta dominera bossen och genom korruption behärska hela partimaskinen. Så frestas lagstiftarna att antaga lagar, som oskäligt tillgodose enskildas intressen, men i det stora hela äro för staten skadliga [2]).

Det gäller sålunda att söka göra bossen och partiet ansvariga. Ifråga om lagstiftningen är referendum ett medel härtill,

[1]) Se t. ex. Frank J. Goodnow, *Politics and Administration. A Study in Government.* New York, 1900, ch. VIII—IX. Om »bossen» yttras i nämnda arb. (sid. 169): »When it is remembered that it is the party which controls both the legislature and the administration, and it is the party leader or »boss», as we have accustomed ourselves to call him, who controls the party, it will at once be seen what a commanding position is accorded by the American political system to the bosses. These uncrowned kings, although they neither reign, nor often, so far as the outward forms are concerned, govern, are still one of the most if not the most important factor in the formally democratic and popular government of the United States. They control the making of laws and their execution after they are made. — — — The legislative power . . . is exercised by one man or a small self-constituted group through dummies who are still in name representatives of the people».

Rörande den amerikanska mycket invecklade partiorganisationen, för hvilken vi ej här i detalj kunna redogöra, se f. ö. Bryce, *The American commonwealth*, vol. II, Part III, samt det vidlyftiga arbetet: Ostrogorski, M., *La Démocratie et l'organisation des Partis Politiques.* T. 1—2, Paris 1903.

[2]) Sådan lagstiftning sker ofta i form af s. k. »special laws», hvarmed förstas lagar, som endast röra enskilda personer eller orter. Dylika lagar äro nu enl. manga staters författningar förbjudna. Se t. ex. Frank J. Goodnow, *Municipal Home Rule. A Study in Administration*, New York, 1903, ch. V.

då det gifver folket möjlighet till kontroll öfver de af de förra behärskade lagstiftarna. Andra utvägar att nå samma mål kunna, som sagdt, måhända behöfva tillgripas och kanske är den nu valda vägen endast en nödfallsåtgärd vid försöken att återställa den rena folkstyrelsen [1]). Under alla förhållanden är det emellertid intressant att bevittna, hvilka egendomliga nya växlande former af demokratiskt statslif, som alstrats i ett land, där det praktiska behofvet städse varit driffjädern för all politisk utveckling. Man tvekar, om man skall tala om en urartning af demokratien eller om en ansats till en ny högre form än den rent representativa. Utmärkande för den nya amerikanska typen af detta *semi-representativa system* [2]) är, som förut framhållits, initiativ i förening med fakultativt referendum. Folkinitiativet betecknar kulmen af de olika formerna af folkets direkta lagstiftningsmakt: hvarje på detta vis framkommet lagförslag måste med nödvändighet föreläggas folket, som i själfva verket härigenom får en lagstiftningsmakt, alldeles oberoende af och sidoordnad med representationens. Folket kan självt väcka förslag om och antaga nya lagar eller besluta om upphäfvande eller ändring af förut gällande utan medverkan från representationens sida (ibland fordras dock, ehuru rent formellt, en sådan, då representationen är förpliktigad att fatta beslut om förslagets framläggande, i oförändradt skick, till folkomröstning). Genom initiativet har sålunda den redan förut skarpt markerade skillnaden mellan lag, *stiftad af folket direkt*, och lag, *stiftad af representationen*, drifvits till sin yttersta punkt. Hur förekomma, att en oförenlig motsats blir rådande mellan

[1]) I samma syfte verka försöken att befria administrationen från af maskinen tillsatta och dominerade funktionärer genom antagandet af s. k. »Direct Primary Nominating Election Laws» i ett flertal af staterna (bl. a. i Wisconsin och Oregon, 1904), hvilka förlägga kandidatnomineringen till de offentliga ämbetena (äfven med hänsyn till val af folkrepresentanter direkt till folket vid valmöten (»Primaries») af precis enahanda sammansättning som vid själfva valet (alla partier samtidigt närvarande). Härigenom beröfvas de af maskinen behärskade partimötena, i alla olika instanser (»The caucus and convention system»), hvilka förut nominerat kandidaterna, sin betydelse, och en kraftig, kanske tillintetgörande, stöt riktas mot själfva partiorganisationens existens. Se bl. a. RUPPENTHALS förut cit. uppsats (i Annals of Am. Acad., vol. XXVIII n:o 3, nov. 1906, sid. 73—77).

[2]) Uttrycket hos BENNER, *Le Referendum communal*, sid. 159.

dessa båda olika slag af lagar, så mycket mera antaglig, som, enligt hvad förut uppvisats, folkets förtroende för dess representanter vanligen är i så hög grad rubbadt? I detta syfte verkar det fakultativa referendum, hvars förnämsta betydelse ligger i den *möjlighet till kontroll* öfver de af representanterna stiftade lagarna, som därigenom erbjudes folket. Ty institutionen kan fylla en uppgift genom sin blotta tillvaro, äfven om ett faktiskt bruk däraf ej sker. Detta gäller i viss mån äfven beträffande initiativet, som utom i Oregon ej ännu tycks vara vidare pröfvadt [1]. Att fälla något allmängiltigt slutomdöme om verkningarna af initiativ och referendum i förut nämnda amerikanska stater, torde emellertid ännu vara för tidigt.

2. *I kommunerna.*

Samma skäl, som föranledt antagandet af initiativ och referendum i statligt hänseende, ha äfven inom några stater ledt till införandet af ett analogt kommunalt initiativ och referendum, hvarom förut talats [2]. I *Nebraska* infördes systemet genom en lag af 1897 och gäller såväl för städer som för »andra kommunala underafdelningar i staten» [3]. Initiativ till en kommunal för-

[1]) I bref från guvernörsämbetet i staten S. Dakota skrifver John L. Erickson (guvernörens sekreterare) bl. a. följ.: »From personal observation in this and other states, not to mention Switzerland, the writer is of the opinion that the initiative is seldom, if ever, resorted to, while the referendum may be applied in certain cases where a bad law, contrary to the will and best interests of the people, has been enacted. However, this reserve power by the people is always asserting its healthy influence on legislation by acting as a check or brake on unscrupulous men who would, if they dared, pass any law securing special privileges for their masters, the corporations, at the expense of the common people. As a safe-guard or a sentinel watching over the rights of the people against the usurpation of power by a conscienceless oligarchy, the referendum is, indirectly and silently, doing its best work».

Man jämföre härmed det förhållandet, som erfarenheten från de schweiziska kantonerna gifvit vid handen, att laginitiativet i dessa stater ej anses ha verkat så effektivt som referendum för vanliga lagar. Se LOWELL, förut cit. arb. Vol II, sid. 285 ff.

[2]) Sid. 301.

[3]) Legislaturen vågade emellertid ej göra lagen definitivt förbindande för hela staten utan gjorde den till en »local option law», hvarför lagen om referendum själf salunda är underkastad referendum i de olika kommunerna. Se OBERHOLTZER, sid. 309, 386.

ordning tillkommer viss % af de röstberättigade inom kommunen, 15 %, om frågan skall före vid ett »allmänt val», men 20 %, om den skall före vid ett »speciellt»; en begäran om referendum kan framställas af samma antal röstberättigade under enahanda förutsättningar. »Trängande åtgärder», som ha afseende på »bevarandet af allmän fred eller välmåga», äro uttryckligen undantagna från dessa bestämmelser. Det kommunala rådet och mären kunna äfven själfva fatta beslut om frågors framläggande till omröstning.

Hvad det kommunala referendum i *South Dakota* angår, så är det i tillämpliga delar en kopia af det statliga, som samtidigt infördes (1898). Då redogörelse för detta sistnämnda slag af referendum förut lämnats [1], må det vara nog att beträffande den kommunala formen här framhålla, att 5 % af de röstberättigade inom ett lokalt distrikt (»city» eller »town») ha rätt att framkomma med petition om initiativ eller referendum rörande kommunala förordningar, dock med undantag för vissa beslut af mera trängande natur [2].

---

[1]) Sid. 302.

[2]) Man jämföre härmed det kommunala referendum i kantonen Neuchâtel i Schweiz (infördt genom en lag af 1888). Här finnes inom hvarje kommun såväl fakultativt referendum, med hänsyn till vissa beslut fattade af det kommunala rådet, som initiativ, ifråga om antagande, förändring eller upphäfvande af en kommunal förordning, i båda fallen efter framställning af 5 % af kommunens röstberättigade. Referendum afser dels alla förordningar af allmänt slag (dock ej sådana, som af rådet med $^2/_3$ majoritet förklarats vara af trängande natur), dels ock vissa särskildt angifna beslut af finansiell natur. I kantonen Genève finnes ock (sedan 1895) ett kommunalt fakultativt referendum, men däremot intet kommunalt initiativ. Se BENNER, *Le Referendum communal*, sid. 245—46, samt *Annuaire de législation étrangère* (för 1888 och 1895).

Äfven i Amerika finnas emellertid, i staterna Iowa och California, vissa mellanformer af kommunalt referendum eller initiativ, hvilka, oaktadt de i någon mån erinra om den schweiziska typen (de afse kommunala förordningar i allmänhet, ej vissa särskilda slag däraf), likväl måste karakteriseras såsom rent amerikanska former. I dessa stater är det nämligen de kommunala representationernas skyldighet att förelägga folket till omröstning frågor om antagandet eller förkastandet af kommunala förordningar (i Iowa »any local or police regulation»), när helst en petition i detta syfte göres af nödigt antal röstberättigade (i Iowa = minst $^1/_4$ af kommunens röstberättigade; i California = minst 50 % af antalet vid senaste allm. val afgifna röster). Här är tydligen fröet till ett fakultativt referendum, men äfven till ett initiativ. Se OBERHOLTZER, sid. 307—08, 387—88.

Dessutom ha staterna *Oregon* (genom författn.-amendment af 1906) och *Oklahoma* jämväl infört ett kommunalt initiativ och referendum, gällande för statens alla kommunala underafdelningar, ifråga om lokala lagar och förordningar. I Oregon få dock de kommuner (»cities and towns»), som antaga egna »kartor» [1]), själfva närmare bestämma om formen för systemet, med villkor att ej mer än 10 % af de röstberättigade må fordras för en anhållan om referendum och ej mer än 15 % för initiativ [2]).

Den första stad, ej tillhörande någon af de nu nämnda staterna, som införde systemet, var San Francisco, genom dess år 1899 vid folkomröstning inom staden sanktionerade nya karta. Andra städer med »home-rule-charters» i samma stat (California), hvilka infört initiativ och referendum för kommunala förordningar, äro: Los Angeles (1903) samt de smärre städerna San Diego och San Bernhardino (1905) m. fl. Att märka är emellertid, att enligt Californias författning (genom amendment af 1902) [3]) är beträffande sådana städer, som antagit egna »kartor» [4]) föreskrifvet, att initiativ ifråga om amendments till dessa kartor skall jämväl tillkomma folket (utom den lagstiftande myndigheten), alldenstund 15 % af de röstberättigade äga rätt att framkomma med sådan anhållan, i hvilket fall deras förslag skall föreläggas folket. Ett dylikt initiativ finnes sålunda äfven i de nyss uppräknade städerna vid sidan af det mera allmänna initiativet till kommunala förordningar.

I *San Francisco* äger sålunda ett antal röstberättigade, lika med 15 % af antalet vid senaste val afgifna röster, initiativ (såväl ifråga om »local ordinances» som om amendments till kar-

---

[1]) Se sid. 299 (noten).

[2]) N. Y. St. Libr. Bull. Legislation 33. Review of Leg. 1906, sid. 168 f.

[3]) Ibid. Legislation 19. Review of Legislation 1902, sid. 889.

[4]) Rätt till »home-rule-charters» tillkommer i California städer med mer än 3,500 inv. (sedan 1890). Ursprungligen (enl. författn. af 1879) ägde endast städer med mer än 100,000 inv. dylik rätt (1887—1890 städer med mer än 10.000 inv.) Se ofvan sid. 299 (noten).

tan); referendum, rörande kommunala förordningar, är fakultativt och sker efter framställning af samma antal röstberättigade [1]).

Sin mest systematiska form har emellertid institutionen vunnit i *Los Angeles*, hvilken stad genom åtskilliga amendments, som år 1903 tillades dess sedan 1889 gällande karta, ställde sig i spetsen för den demokratiska reformrörelsen. De här gällande bestämmelserna ha äfven efterbildats i flera af Californias smärre städer. Initiativ och referendum i kommunala angelägenheter infördes. Hvad först och främst initiativet angår, så har man att skilja på det fall, att petitionärerna önska få frågan fram vid ett speciellt val, och det fall, att de nöja sig med att söka få den under behandling vid nästa allmänna kommunala val. I förra fallet fordras, att petitionen är undertecknad af ett antal röstberättigade, lika med 15 % af hela antalet vid senaste allmänna val (för val af mär) afgifna röster; i senare fallet åter fordras endast undertecknare till ett antal af 5 % däraf. I förra fallet kan rådet välja emellan att i oförändradt skick inom 20 dagar antaga förslaget (hvilket beslut dock är underkastadt fakultativt referendum) eller att omedelbart föranstalta ett speciellt val, vid hvilket förslaget, likaledes i oförändradt skick, föreläggges folket; i senare fallet skall rådet framlägga det utan ändring vid nästa allmänna val, som äger rum tidigast 30 dagar därefter. Majoriteten af de röstande fäller utslaget (såväl vid initiativ som referendum). En förordning, som en gång antagits genom folkomröstning, kan ej upphäfvas eller ändras utan efter folkets eget beslut.

Hvad därefter det fakultativa referendum angår, så gäller, att intet beslut af stadens råd skall träda i kraft inom förloppet af 30 dagar från tidpunkten för dess antagande af mären; och om under denna tid en petition, undertecknad af ett visst antal röstberättigade (åtminstone 7 % af hela antalet röstande, så beräknadt som nyss framhållits), inlämnas till rådet som en protest mot det fattade beslutet, skall detta ej träda i kraft, utan är det rådets plikt att taga frågan till förnyad behandling, och om förordningen då ej helt och hållet upphäfves, skall rådet framlägga den till folkets omröstning vid nästa allmänna val eller vid ett speci-

---

[1]) Se Oberholtzer, sid. 308, 386.

ellt val. Undantagna från referendum äro dock vissa särskildt angifna beslut, bl. a. de som »omedelbart röra bevarandet af allmän fred, välmåga och trygghet och som förklarats vara af trängande natur samt antagits med $^{2}/_{3}$:s majoritet (dock få inga beslut om koncessioner åt enskilda (= »franchises») förklaras vara trängande utan måste alla vara underkastade referendum)[1].

---

[1] Charter of the City of Los Angeles, as adopted jan. 1889, amended jan. 1903 and amended jan. 1905, innehåller följ. best. om initiativ och referendum (Art. XIX):

The Initiative.

Sec. 198 a. Any proposed ordinance may be submitted to the Council by a petition signed by registered electors of the city equal in number to the percentages hereinafter required. The signatures to the petition need not all be appended to one paper, but each signer shall add to his signature, his place of residence, giving the street and number. One of the signers of each such paper shall make oath before an officer competent to administer oaths, that the statements therein made are true, and that each signature to the paper appended is the genuine signature of the person whose name purports to be thereunto subscribed. Within ten days from the date of filing such petition the City Clerk shall examine and from the great register ascertain whether or not said petition is signed by the requisite number of qualified electors etc. — — — If the petition shall be found to be sufficient, the Clerk shall submit the same to the Council without delay.

If the petition accompanying the proposed ordinance be signed by electors equal in number to fifteen per cent. of the entire vote cast for all candidates for Mayor at the last preceding general election at which a Mayor was elected, and contains a request that said ordinance be submitted forthwith to a vote of the people at a special election then the Council shall either:

(a) Pass said ordinance without alteration within twenty days after the attachement of the Clerk's certificate of sufficiency to the accompanying petition subject to a referendary vote under the provisions of sec. 198 b of this charter,; — — —

(b) Forthwith after the Clerk shall attach to the petition accompanying such ordinance his certificate of sufficiency, the Council shall proceed to call a special election at which said ordinance, without alteration, shall be submitted to a vote of the people.

If the petition be signed by electors equal in number to at least five per cent. but less than fifteen per cent. of the entire vote cast for all candidates for Mayor at the last preceding general election at which a Mayor was elected, then such ordinance, without alteration, shall be submitted by the Council to a vote of the people at the next general municipal election that shall occur at any time after thirty days from the date

I *Colorado* har genom det 20. amendmentet till statens författning (af 1902) stadgats skyldighet för vissa städer att antaga initiativ och fakultativt referendum rörande kommunala beslut,

---

of the Clerk's certificate of sufficiency attached to the petition accompanying such ordinance.

The ballots used when voting upon said proposed ordinance shall contain the words »For the Ordinance (stating the nature of the proposed ordinance) and »Against the Ordinance» (stating general nature of the proposed ordinance). If a majority of the qualified electors voting on said proposed ordinance shall vote in favor thereof, such ordinance shall thereupon become a valid and binding ordinance of the city; and any ordinance proposed by petition, or which shall be adopted by a vote of the people cannot be repealed or amended except by a vote of the people. —

The Referendum.

Section 198 b. No ordinance passed by the City Council (except when otherwise required by the general laws of the State or by the provisions of this charter, respecting street improvements, and except an ordinance for the immediate preservation of the public peace, health, or safety, which contains a statement of its urgency, and is passed by a two-thirds vote of the council, but no grant of any franchise shall be construed to be an urgency measure, but all franchises shall be subject to the referendary vote herein provided), shall go into effect before thirty days from the time of its final passage and its approval by the Mayor; and if during said thirty days a petition signed by electors of the city equal in number to at least seven per cent. of the entire vote cast for all candidates for Mayor at the last preceding general election at which a Mayor was elected, protesting against the passage of such ordinance, be presented to the Council, the same shall thereupon be suspended from going into operation, and it shall be the duty of the Council to reconsider such ordinance, and if the same is not entirely repealed, the Council shall submit the ordinance as is provided in sect. 198 a of this charter, to the vote of the electors of the city etc. — — —

Den mest avancerade af de bestämmelser, som 1903 insattes i Los Angeles karta var emellertid den om »*The Recall*» (sec. 198 c): The holder of any elective office may be removed at any time by the electors qualified to vote for a successor of such incumbent etc. — — —

Om 25 % af de röstberättigade inlämna en motiverad anhållan (det formella förfarandet vid denna petitions inlämnande f. ö. alldeles detsamma som vid initiativ) om en viss ämbetsmans afgång från det ämbete han innehar före utgången af den tid, för hvilken han blifvit vald, skall omedelbart nytt val anställas, och för så vidt då ämbetsmannen ej erhåller ett förtroendevotum af folket, måste han öfverlåta ämbetet åt någon annan man, som folket valt.

I Los Angeles har man en gång gjort bruk af »the recall», då folket afsatte en vald funktionär och tillsatte en annan istället. Meningen

nämligen för sådana städer, som antagit egna kartor. Dylik rätt tillkommer här städer med mer än 2,000 inv., hvilka då ock ha rätt att besluta om total revision af den en gång antagna kartan eller om amendments till denna (äfven i sistnämnda afseende gäller initiativ och referendum [1]). Enligt staden *Denvers* karta [2]) tillkommer såväl fakultativt referendum som initiativ, ifråga om kommunala förordningar. 25 % af de röstberättigade, beräknade efter antalet vid senaste val (af mär) afgifna röster. En petition om referendum rörande ett af rådet fattadt beslut skall inlämnas senast 60 dagar efter beslutets fattande; och skall rådet i dylikt fall framlägga saken till omröstning vid nästa allmänna val, om detta inträffar tidigast 30, men senast 90, dagar efter petitionens inlämnande, men annars vid ett speciellt val. Om majoriteten af de vid omröstningen afgifna rösterna är emot förordningen, är denna därigenom upphäfd [3]).

---

med denna folkets direkta afsättningsrätt är att gifva folket samma möjlighet till kontroll öfver administrationen, som det genom initiativ och referendum äger öfver lagstiftningen, hvarigenom i någon mån det mellan dessa båda olika grenar af stadens styrelse rådande motsatsförhållandet skulle kunna utjämnas. »The recall», såsom ett försök att bringa reda i städernas förvaltning, har i förening med initiativ och referendum införts, utom i Los Angeles, jämväl i några af Californias smärre städer. Se WILCOX, *The American city*, sid. 271.

[1] N. Y. St. Libr. Bull. Leg. 19. Review of Leg. 1902, sid. 889; WILCOX, sid. 329; se ock rörande rätten för städer i Colorado att antaga egna kartor ofvan, sid. 299 f. (noten).

[2] Charter of the City and County of Denver. Framed by the second charter convention, Febr. 6 1904. — Denver tycks vara den enda stad i Col., som hittills begagnat sig af rätten att antaga egen karta.

[3] Denvers karta. Art. II, section 21: Any measure passed by the council may be referred to a vote of qualified electors whenever a petition signed by qualified electors in number not less than twenty-five (25) per cent, of the next preceding vote for mayor requesting the same shall be filed with the clerk with a request for an election thereon. Upon the filing of such petition the council shall submit such measure to vote at the next general election, provided the same shall occur not less than thirty (30) nor more than ninety (90) days after filing said petition. Otherwise the same shall be submitted at a special election in the manner provided for special elections by section 5, art. XX, of the state constitution.

Said petition shall be filed with the clerk not later than sixty (60) days after the passage of such measure. If a majority of the votes at such election shall be cast against such measure, the same shall be thereby repealed.

Framlägga åter genom initiativ det föreskrifna antalet röstberättigade ett förslag, så kan rådet antingen i oförändradt skick antaga detta eller ock hänskjuta det till omröstning vid nästa allmänna val, som inträffar tidigast 30 dagar efter petitionens inlämnande; om majoriteten af de därvid afgifna rösterna är för förslaget, blifver detta en gällande förordning [1]).

Uti ett intressant arbete om de amerikanska städernas styrelseproblem [2]) yttrar D. F. Wilcox några, tillsynes, träffande ord om referendum med särskild tanke på de nordamerikanska städerna. Ehuru han medgifver, att den stora massan af folket i vanliga fall naturligtvis ej kan besluta lika intelligent i offentliga angelägenheter som en på föreskrifvet sätt vald representation, anser han dock, att det för närvarande, då förhållandena i Amerika nu en gång gestaltat sig, som de gjort, är bättre, att många frågor föreläggas folket, hvilka annars måhända hellre bort lämnas åt dess representanter. En del frågor, berörande det allmänna lifvet (t. ex. den om rusdrycksförbud) äro af den art, att de lämpligen kunna föreläggas folket till afgörande under alla förhållanden. Många andra frågor än dessa böra emellertid nu underkastas dylik sanktion af folket för att motverka de föga folkliga inflytelser, hvarunder dess representanter råkat. Ty för närvarande råder i Amerika bolagsvälde, ej folkstyrelse. Å andra sidan ha de olägenheter, som den direkta lagstiftningen ansetts medföra, i någon mån minskats med landets bebyggande, pressens utveckling och de märkvärdigt underlättade transport- och kommunikationsmöjligheterna; det är nu möjligt

---

[1]) Denvers karta. Art. II section 22: Any proposed ordinance may be submitted to the council by a petition therefor of the qualified electors in number not less than twenty-five (25) per cent. of the vote at the next preceding election for mayor, and the council shall forthwith pass such ordinance without alteration or refer the same to the qualified electors at the next general election not held within thirty (30) days after such petition is filed. If a majority of the votes cast shall be in favor of such proposal, the same shall become an ordinance upon the official determination of the result thereof.

Section 23 innehåller dessutom närmare bestämmelser ang. det formella förfarandet med petitionerna, rörande kontrollen öfver antalet underskrifter och ifråga om dessas äkthet.

[2]) *The American City: a Problem in Democracy*, New York, 1906, förut flera ggr cit. i denna uppsats.

för folket att raskt bilda sig ett eget omdöme i många frågor. Hvad fördelarna af den direkta lagstiftningen åter angår, äro dessa i alldeles särskild grad för handen beträffande det kommunala referendum i städerna. Dessa senares lokala frågor beröra hela befolkningen intimt, hvarjämte det begränsade territoriet och de utmärkta möjligheterna till offentlig disskussion, genom pressen och på annat sätt, i städerna göra det jämförelsevis lätt för medborgarne att sätta sig in i de föreliggande frågorna. Fördelar af nyssnämndt slag anser W. vara: ökad möjlighet gifves folkets representanter att öfvertyga sig om den allmänna opinionens ställning till vissa frågor; en motvikt erbjudes mot det organiserade kapitalets makt att kontrollera lagstiftningen i eget intresse; tillfälle gifves till framstegsvänlig lagstiftning på initiativ af personer, som bildat sig ett definitivt program i en offentlig fråga; folket kan gifva ett uttryck för sin vilja utan hänsyn till partier eller individer; då individerna tvingas att söka bilda sig egna åsikter rörande allmänna angelägenheter, blifver detta en mäktig driffjäder till folkets medborgerliga uppfostran [1])

Wilcox slutar sin bok med att för de amerikanska städernas del anbefalla bl. a. följande reformer: kommunal »home-rule» ifråga om lokala angelägenheter, central administrativ kontroll ifråga om statliga angelägenheter; initiativ och referendum såsom folkets kontroll öfver de lokala lagstiftarna och »the recall» (= direkt afsättningsrätt för folket af valda funktionärer) såsom folkets kontroll öfver den lokala administationen [2]).

---

[1]) Ibid. sid. 265—270.

[2]) Ibid. sid. 115. Rörande »the recall», se ofvan, sid. 317, noten.

Japans "ancien régime".

En studie i orientalisk författningshistoria [1].

Af

Professor **Rudolf Kjellén**.

VI.

Jejas lagstiftaren.

Fältherren och statsmannen Jejas (Iyeyasu), af Minamotos berömda stam och Tokugavas genom honom än mer berömda gren, föddes år 1542, eller samma år då enligt vanlig uppgift de förste européerna anlände till Japan. Tidens yttre och inre oro gynnade framträdandet af napoleoner i landet, efter diktatorn Nobunaga hade följt diktatorn Hidejoschi, och vid dennes död 1598 var Jejas — bägges högtbetrodde general, länsherre öfver de 8 provinserna i Kanto (östern) — den utan jämförelse mäktigaste bland rikets baroner. Mot honom bildade sig därför en liga af andra stormän. Härarne möttes en dimmig oktobermorgon år 1600 vid Sekigahara i landets hjärta. Barhufvad gick Jejas i striden; efter dess slut knöt han hjälmen fast på sin hjässa — nu var han Japans herre, han och ingen annan.

Hans ställning var den samma som Vilhelm Eröfrarens i England efter Senlac 1066 eller, för att taga ett samtida exempel, hertig Karls i Sverige efter Stångebro 1598. Japans egen historia hade i äldre tider bjudit ännu en analogi, nämligen Joritomo efter

---

[1]) De föregående partierna I—V af denna studie äro införda i 1906 års årgång, ss. 32—48 och 253—275.

slaget vid Dannoura 1185. Ett rike låg för segrarens fötter. Det berodde på honom själf att taga det och befästa det i sitt våld.

För att formligen taga riket fordrades blott en uppvaktning hos skuggkejsaren i den gamla hufvudstaden Kioto och utnämning till »se-i-daj-schogun», hvilken titel sålunda upplifvades efter 30 års vakans [1]). Det var samma väg som Joritomo under liknande omständigheter gått. För att befästa riket fordrades mera. Men tiden var ock sällspordt gynnsam för en sådan uppgift.

Däri skiljer sig nämligen Jejas' situation från de ofvan jämförda, att aldrig har bakom den afgörande segern legat en så långvarig period af uppslitande inbördes fejd. Icke i år eller decennier, utan i århundraden hade Japan våndats under hart när anarkiska förhållanden. Segrarens längtan att trygga makten i sin ätt — alla napoleoners dröm — korresponderade följaktligen på det intimaste med landets längtan efter *fred*, efter lagbunden ordning, och villighet att underordna sig hvem som helst, som kunde garantera det en sådan. Det är i sådana tider som lagstiftaren kan träda fram med utsikt att bygga ett verk för sekler.

Så blef Tokugava Jejas något mera än en lycklig general, en skicklig administratör, en tillfällig landsprotektor. Han blef den, som folk och land väntade på. Han gaf samtiden hvad den innerst och medvetet behöfde. Cäsar förvandlade sig till Solon och vann som sådan sin högsta berömmelse; ty hvar eljest i historien finna vi en lagstiftare, hvars verk bestått i ett fullt fjärdedels årtusenden, eller en statsman, som skaffat sitt folk så långvarig obruten fred? Blott en enda gång stördes denna fred, och det var under den store fredsbyggarens egen tid: det borgerliga krigets sista flamma, kväfd i blod vid Osaka 1615. Då var Jejas' verk nära fullbordadt. År 1616 gick han till sina fäder, efter döden af sin herre mikadon försatt bland Schinto-gudarnes leder under den populära titeln Gongen-sama eller »Österns stora ljus».

---

[1] Se denna tidskrift 1906, ss. 271 och 275. Sedan Joritomo var nämligen schogunvärdigheten ett släktmonopol för Minamotos familj och således oatkomlig såväl för Tajra-ättlingen Nobunaga som för parvenyn Hidejoschi: se ofvan s. 273, n. 2, samt Griffis, The Mikados empire, ss. 230, 270.

Emellan åren 1600 och 1616 faller alltså den underbara rättsskapelse som fått namnet »Gongen-samas testamente» eller *Jejas' lagar* (Legacy of Iyeyasu). Det egentliga arbetet lär tillhöra årtiondet 1605—1615. Förstnämnda år lät Jejas nämligen efter gammal sed transportera schogunvärdigheten på sin son, och drog sig själf — visserligen utan att släppa maktens tyglar — tillbaka till landet för att under umgänge med lärde och kloke män sammanfatta sin lefnads erfarenhet till rättsregler för sitt folk. När allt var färdigt, deponerades originalet i Kioto och en kopia vid schogunhofvet i Jedo; här var aktstycket tillgängligt för studium, men blott en enda gång om året och endast för den regerande själf och hans högsta råd.

Vi se således en grundlag, som hemlighålles för folket; folket skulle »lyda lagen, men icke känna den»[1]. Denna egendomlighet återfinnes i Europa i den äldsta antika lagstiftningen — ja, till en viss grad ännu i en så sen produkt som Kongeloven, ett halft sekel yngre än Jejas' lagar — och häntyder på en annan uppfattning af själfva begreppet lag. Lagen är icke rättsnormer för hela folket, utan direktiver för ämbetsmännen; samhället regleras ännu i dominerande grad af sedvänjor utan laga form; lagstiftning blir således i grunden endast utfärdande af förvaltningsakter.

Häraf får hela lagverket sin karaktär. Det är ingen »code Napoléon» i vare sig formell eller materiell mening; det är, hvad den ena benämningen uttrycker, ett politiskt testamente eller familjeprogram, en handbok i regeringskonst för den regerande dynastien, tillika med ett slags statistik öfver det bestående samhället. Vi finna knappast någon civilrätt, men desto mera etikettlag och straffregler, blandade med moraliska betraktelser och personliga erfarenhetsrön af den store lagstiftaren. Det är således också ett »document humain», likasåväl som en statsakt — en spegel af Jejas' egen visa och goda personlighet, likasåväl som af det samhälle och den stat som utgick ur hans händer.

Den politiska moralen i denna rätt står helt på kinesisk grund. Jejas' älskade Kungfutse (Confucius) och Mengtse (Mencius), gynnade studiet af dem i sitt land och byggde på deras

[1] Detta var medveten princip, enligt »justitieministern» i nationalverket »Japan, skildradt af japaner», 1904, s. 459.

principer. Hela denna rätt genomsyras alltså af de confucianska satserna, att dygden sammanfaller med laglydnad, samt att af hundrade dygder barnaplikten är den högsta; äfven läran om de fem relationerna — mellan kejsare och undersåtar, mellan föräldrar och barn, mellan makar, mellan syskon, mellan vänner — spelar en stor roll som utgångspunkt för statsrätten. Härmed är *auktoritetsprincipen* fastslagen som rättsordningens hörnsten. Men denna form fylles sedan af rent nationellt innehåll, den inhemska utvecklingens bestående resultat. Så säger lagstiftaren själf i den näststista artikeln af de 100: »i kraft af mitt ämbete har jag affattat dessa lagar, i det jag lagt Minamotos gamla stadgar till grund och tillfogat litet här, borttagit litet där. De afse alltid att betrygga det redan bestående, icke att skapa något nytt, och äro ingalunda några efter godtycke affattade lagar». Detta är det nationella och konservativa draget. Konservatismen är i själfva verket upphöjd till dogm: »felaktiga bruk, som tillämpats i 50 år, skola icke ändras», heter det i en annan artikel (n:r 8). Därmed är också lagens oföränderlighet i sin helhet antydd: »sålunda har jag som känner lagen», säger Jejas, »gjort en ändring; må i framtiden ingen mera ske!» Likt många stora lagstiftare före honom — och äfven efter honom [1]) — har Jejas velat skapa för evigheten; och han har fördenskull ställt sig på det beståendes fasta klippa i auktoritetsfilosofiens stillastående luft.

Såsom hans lagverk nu kommit till eftervärlden [2]), sönder-

[1]) Så ännu vår Gustaf III i Säkerhetsaktens bekanta art. 8, liksom Fredrik III af Danmark i Kongeloven. Om oföränderliga »fundamentallagars» uppkomst i filosofiska studiekamrar och amerikansk praktik se Jellinek, Allg. Staatslehre, ss. 464 ff., och N. Höjer, Norska grundlagen, s. 58 f.

[2]) Jejas' lagverk är öfversatt till europeiska språk af Kempermann, Die Gesetze des Iyeyasus (Mitteil. der deutschen Gesellschaft für Natur- und Völkerkunde Ostasiens, årg. I, 1873), Lowder, The legacy of Iyeyas, 1874, samt Rudorff, Tokugawa Gesetzsammlung, 1873. Sistnämnda publikation innehåller ej blott Jejas' 18 och 100 lagar, utan äfven senare lagar för militäradeln samt en myckenhet straffrätt. Samme författare har äfven skrifvit »Bemerkungen über die Rechtspflege unter den Tokugava», i Mitteilungen, årg. IV. En klassisk analys af lagverket gaf Grigsby under rubriken »Legacy of Iyegasu» i Transactions of the Asiatic Society in J., III, 1875. Ofta citerad är också Gubbins, The feudal system in J. under the Toku-

faller det i två hufvuddelar: de *18 lagarne* och de *100 lagarne*. Den förra delen skall ha komponerats år 1615 och berör den egentliga statsförfattningen. Den senare är något äldre och består, enligt GRIGSBYS analys, af 22 lagparagrafer, 55 nummer förordningar af politisk och administrativ art, 16 kapitel moralpredikan och 7 episoder ur lagstiftarens lif. Huruvida denna upplaga verkligen är Jejas' egen oförändrade, har varit underkastadt tvifvel och är veterligen icke ännu kritiskt undersökt; det torde öfverhufvud icke vara så lätt att afgöra autenciteten i detta fall, där den ursprungliga rättskällan hållits hemlig i århundraden. Men ingen betviflar, att andan i Jejas' verk dock är här bevarad, liksom att vi i de bevarade paragraferna äga en verklighetstrogen spegel af Japans egentliga »ancien régime». Det s. k. lagverket är således under alla omständigheter en historisk källa af högsta värde, äfven om dess rang af grundlag skulle kunna i detaljer disputeras.

Då vi nu gå att söka en närmare kännedom om den egendomliga statstyp som direkt föregick det moderna Japan, kommer framställningen följaktligen att i alla hufvudpunkter stödja sig på det berömda aktstycke som bär Jejas' namn.

VII.

Författningens anda.

Jejas' författningssystem uppbäres af en enda allbehärskande tanke: att skapa *landsfred under ätten Tokugavas auspicier*. Detta var hans »kungstanke». För sitt förverkligande kräfde den en koncentrerad statsmakt, till anarkiens tyglande, och denna makt

---

gawa Shoguns, ibm XV, del II (1887). Speciella ämnen behandla SIMMONS-WIGMORE, Land tenure and local institutions in old J., ibm XIX (1881), och FUKUDA, Die gesellschaftl. und wirtschaftl. Entwicklung in J., 1900. Se vidare GRIFFIS, anf. st., appendix »The testament of Iyeyasu», ss. 583—6; BOUSQUET, Japan, öfvers. s. 378 ff.; REIN, Japan, I, 416 f.; MURRAY, Japan, s. 301 ff.; YOSHIDA, Staatsverfassung und Lehnswesen von J., ss. 9, 36 f. Sistnämnde förf. uppräknar i sin källförteckning (s. 8 f.) åtskilliga andra inhemska lagar och lagsamlingar för innevarande period, jfr OKUBO, Territorialverfassung und Selbstverwaltung Japans, 1894, s. 187 f.

kunde efter tidens förhållanden icke utstråla från något annat håll än schogunatet. Men huru betrygga denna makt gent emot de båda andra stora fakta, som utvecklingen fört med sig: å ena sidan det legitima mikadodömet med sitt djupa fäste i religiösa folkföreställningar, å andra sidan den feodala splittringen och småkonungasvärmen? Detta var problemet: att inreda schogunatet till en verklig och enväldig regeringsinstitution — icke blott för dagen efter segern, då motståndet var nedlagdt, utan för framtidens alla eventualiteter — och detta i ett samhälle, där en legitim regering fanns ofvanför och hundratals konkurrenter vid sidan.

Mera än 400 år förut hade Joritomo stått inför samma problem, och *schogunatet* blef lösningen. Genom att antaga denna titel och värdighet ställde sig Jejas på samma utgångspunkt. Att den verkliga regeringsmakten skulle delegeras på en myndighet nedanför tronen, utan att tronen formellt rubbades — så långt var problemet klart långt före Jejas. Men åtskilligt hade ändrat sig under de 4 seklerna. Joritomo hade funnit så mycket lif kvar i mikadodömet, att det öfver hans system ännu kunde ligga skenet af en samregering: å andra sidan var feodalismen då ej längre framskriden än att det ännu fanns kronogods och kunde upprättas ett konkurrerande förvaltningssystem så väl i dem som i länen. Nu var balansen en annan: åt höger hade kejsarmakten sjunkit till en ren fiktion, åt vänster hade feodalmakten stigit till en riksomspännande och lifskraftig realitet. Situationen i landet företedde likheter med det samtida Tyskland (heliga romerska riket): tänka vi oss Tysklands enhet löst i den formen, att en emellan kejsaren och småfurstarne inskjuten institution — själf af småfurste-ursprung — höll bägge parterna i tygeln och utan att eljest rubba deras ställning regerade landet med enväldig hand, då se vi i västerländsk omgifning Jejas' statsform.

Det är klart, att en sådan lösning af statsproblemet skulle hos främmande betraktare lätt ge anledning till missförstånd af olika art. Först uppfattade man schogunen själf som kejsaren; så tituleras redan Jejas af engelska och spanska besökare [1], och

[1] Så Will Adams, som lefde i Japan åren 1600—1620 (se Chamberlain, Things japanese, s. 15), och Don Rodrigo de Vivero, som besökte landet 1608 (Murray, s. 291, n. 1).

gamle KÄMPFER meddelar en bild af Tokugavas vapen såsom »insignia Imperatoris japonici».[1]) Vid närmare beröring med förhållandena på platsen kommo holländarne och deras gäster till en annan uppfattning: de sågo två hof, två hufvudstäder o. s. v., och de kunde icke tolka denna företeelse annat än som en statlig dualism mellan en andlig och en världslig konung, påfve och kejsare, »dajri» och »kubo».[2]) Denna teori har länge behärskat västerlandets uppfattning af detta gåtfulla statsskick, och den synes icke vara helt försvunnen ännu i dag.[3])

Mot dessa uppfattningar skall först konstateras, att mikadons nominella suveränitet aldrig förnekats af lagstiftaren. Därför är det honom angeläget att motivera sin egen maktfullkomlighet, så att den icke svär emot denna obetviflade förutsättning. Vi se honom uppgöra en hel teori om, huru maktutöfningen ursprungligen af kejsaren anförtroddes åt »kuge» (hofadeln), men i följd af deras missregering af högstdensamme fråntogs dem och gafs åt »buke» (militäradeln i landsändarne) med schogunen till hufvud. Schogunen regerar således ingalunda i eget namn, utan på uppdrag af och med fullmakt från sin herre kejsaren, som alltjämt är all makts källa. Men visserligen är denna kejserliga fullmakt *in blanco;* af verklig maktutöfning står himmelens son intet åter.

Några lagställen breda klart ljus öfver denna författningens utgångspunkt. »Det fyller mig med bäfvan», så skrifver Jejas i efterskriften till de 18 lagarne, »att jag i dessa statuter har föreskrifvit min herre lagar; men det har skett, emedan mig kommit till del den allerhögsta befallning, att buke nu skall föra regeringen och sörja för rikets fred.» I den 15:de lagen läsa vi förut: »Enär kuge förde en dålig regering och icke voro i stånd att upprätthålla ordning i landet, blef intet annat öfrigt än att buke erhöll

[1]) GRIFFIS, s. 271. Kämpfer vistades i Japan 1690—93; hans berömda beskrifning utkom posthumt 1725.

[2]) »Dajri var fordom japanernas envåldsherre, nu är han deras pafve», holländsk berättelse hos REIN, s. 420. Se vidare THUNBERGS Resa, III, 1791, s. 157 f. Th. vistades i landet 1775—6. De anförda titlarne synas ha varit allmänna populära benämningar i landet.

[3]) Sålunda omtalar BLOMBERG, Svensk statsrätt, I, 1904, s. 24 f., Japans styrelse intill 1867 som ett »samregentskap», jämförligt med de gamla skandinaviska samkonungarnes och de romerske samkejsarnes.

kejsarens befallning att öfvertaga den urgamla regeringen. — — — Enligt den gamla satsen *allt land under himmelen tillhör tenno* har kejsaren från himlen mottagit uppdraget att föda och vårda folket, och därför befaller han buke att draga försorg om landets ro och väl.» I gamla tider, så lyder en passus i lagartikel 4, »plägade kejsarne vallfärda till skilda tempel, och skedde detta mest för den skull att de på vägen skulle lära känna folkets nöd. Men nu har kejsaren ändrat regeringen och uppdragit den åt buke. Skulle de icke känna folkets nöd, så drabbar skulden schogun.» I n:r 2 heter det, att rikets olika släkter stå under schoguns herravälde: »han ordnar genom sina befallningar alla förbindelser till staten och *behöfver i regeringsangelägenheter icke inhämta kejsarens samtycke.* Om landet mellan de 4 hafven (Japan) icke har lugn, så drabbar skulden schogun.» Öfverensstämmande heter det i en version af de 100 lagarne, art. 99: »rätten att undertrycka fienden i hela riket, är af kejsaren förlänad åt schogun — — — *hvad han befaller, är stor rikslag*».

Trots denna obegränsade makt visade Jejas äfven i handling sin lojala vördnad för kejsartronen, i det han utbad sig kejsarens sanktion på sina reformer inom förläningsväsendet och statsorganisationen. Ännu sonsonen och fullbordaren Jemits i århundradets andra kvartal lär ha mottagit investitur på sin värdighet ur mikadons händer och gjort personliga uppvaktningar.[1]) Därefter synes den omedelbara förbindelsen ha fallit ur bruk. Vi finna ock redan Jemits gent emot yttervärlden (Korea) anlägga titeln *Tajkun* eller »storherre», hvilken tvänne sekler senare blef den vanliga vid förhandlingarna med de instormande västerländingarne. Ur den japanska legitimitetens synpunkt, som kom till heders genom revolutionen 1867, var denna titulatur höjdpunkten af förhäfvelse, liksom hela Tokugava-systemet endast en sekellång usurpation. För oss, som studera det faktiska statsskicket, är nog att fastslå dess öfverensstämmelse med verkligheten. Det fanns ej längre ett spår af konkurrens till schogunmakten från själfva tronen. Man kan lika litet tala om samregering här som i

[1]) Det holländska sändebudet Konrad Kramer beskrifver en sådan uppvaktning, som ägde rum 1626, se Lauterer, Japan, sv. öfvers., sid. 125 ff.

merovingernas stat med dess konung och dess major domus. Schogunatet är en *militärdiktatur*, som stannar kvar i freden som en permanent institution. Det är ett protektorat som Cromwells, men som icke dräper den legitime monarken utan nöjer sig med att praktiskt oskadliggöra honom. Vi finna andra analogier i den svenska riksjarlen på 1200:talet, i den turkiske storvesiren under vissa perioder, i den indiska maratterstatens »pejschva» på 1700:talet — och kanske ännu mycket närmare oss i den moderne parlamentariske premierministern . . .

Så till vida saknar detta historiska fenomen ju icke motsvarigheter, af mer eller mindre träffande art. Men därtill komma enastående egendomligheter: denne kronans befullmäktigade minister är en *arfståthallare* [1]), i spetsen för en dynasti på ärftlighetens och länsbesittningens grundval, alltså öfverhufvud för en feodal aristokrati. Välja vi utsiktspunkten från höger, tycka vi oss nästan stå i parlamentarismens tidehvarf där konungen »styr» men konseljpresidenten »regerar»; sedt från vänster, finna vi oss i djupaste medeltiden, utan spår till folkförsamling eller folkfrihet eller klasslikhet, midt inne i det mest utvecklade och typiska feodalväsen som världen någonsin skådat.

Då ridån för ett halft sekel sedan plötsligt drogs upp och yttervärlden direkt kunde taga detta samhälle i betraktande, var det dessa drag som föllo skarpast i ögonen. Man såg ett vimmel af länsfurstar och klaner kring en sönderfallande centralmakt; ej under att man fick intryck af en partikularism efter den äldre medeltidens mönster. Sålunda uppkom den uppfattning, som torde vara den numera vanligaste, nämligen att Japans »ancien régime» har väsentligen samma karaktär som den rena europeiska medeltiden, att landet således saknat motsvarighet till vår s. k. nyare tid och följaktligen med ett språng svingat sig från 1300:talet till 1800:talet. [2])

---

[1]) Rathgen, Die Japaner und ihr Wirthschaftsleben, 1905, s. 18.

[2]) Så särskildt Kurt Breysig i hans geniala »Der Stufen-Bau und die Gesetze der Weltgeschichte» 1905. Han räknar där Japan under taikvasystemet (ofvan III, s. 259 ff.) till forntidstypen, men från och med Fushivaras regeringssystem till medeltidstypen, som sedan på en gång öfverges 1867 till förmån för den nyaste tidens; emot uppfattningen af Tokugavatiden som representant för nyare tidens typ anmärker han, att den icke

Men historien gör inga sådana sprang, ens på denna mystiska ö. Den japanska revolutionen pa 1860:talet är tillräckligt underbar ända, utan att behöfva en så onaturlig bakgrund. Betrakta vi den gamla schogunförfattningen icke i dess förfall vid upplösningen utan i dess blomstring, sa som en idé bör ses, så skall det slå oss att denna författning, trots feodalismen och trots splittringen, i själfva sitt statliga väsen är en *absolut monarki.* [1]) Försatt i en fransk nivå, liknar schogunen Jemits vida mer Ludvig XIV än Ludvig XI. Äfven Japans historia har således otvifvelaktigt sin »nyare tid», såsom man hos oss vanligen benämner medeltidens sista akt. då suveränen återtog sina utlänta privilegier. Men det underbara är, att Japan släpat med sig länssamhället så ograveradt in i detta system. Den absolute herren tillintetgör icke länsherrarne, liksom han icke tillintetgör mikadodömet; han begagnar dem som stöd för sin makt.

Och sålunda får historien för en gångs skull se feodalism och centralisation trifvas fredligt och varaktigt samman i samma stat. Europa har sett detta en gång, i Vilhelm Eröfrarens stat, men blott som en förbigående episod; eljest har Europa icke kunnat realisera dem annat än hvar för sig, i successiv följd som länsstat och absolut monarki, med ståndsförfattningen emellan som brygga. Jejas har rum för bägge tillsammans, under samma tak, som tvänne leder i en och samma statstanke; ty ett samhälle, som icke kände folkfrihet ens i ståndsriksdagens form, kunde icke

---

visade en uppblomstring af borgerliga näringar (se kap. VI om »världshistoriens tektonik»). Det vill synas, som ginge B. här som annorstädes för långt i realbestämningar pa sina typer; ser man det väsentliga i nytidstypen däruti, att den är en statlig koncentration efter medeltidens söndring, sa faller likheten i »stadium» mellan Tokugavas Japan och det samtida Europa i ögonen.

[1]) De inhemske författarne synas också vara ense härom; så räknar Yoshida (s. 57) till schogunstolens kompetens »all lagstiftande, verkställande och dömande makt öfver landet», Okubo (s. 168) finner »l'état c'est moi» duga till valspråk åt Jejas så väl som åt Ludvig XIV, och Fukuda karaktäriserar hela systemet som en »oinskränkt polisstat»; jmfr framställningen i Nationalverket, ss. 454, 459 f. En kännare som Rathgen (s. 18 f.) framhaller ock den »starka centralmakten» som utmärkande för detta system, jämfördt med det heliga romerska rikets. och betecknar furstendömena som »patriarkaliska byrakratier».

i och för sig vara i vägen för den koncentrerade statsmakt som är tyngdpunkten i hans system.

Samma stat, som på ena sidan ter sig som en ren förbundsstat i typiskt feodala former, visar sig på andra sidan som en allt behärskande centralisation och en allt bevakande byråkrati. Det vimlar af reglementen, som tränga in i samfundslifvets intimaste vinklar och vrår; det myllrar af ämbetsmän, som alla tjäna samma sak, utströmma från samma centrum. Vi frestas att kalla detta system en Janusbild.

Men hvad var detta å andra sidan annat än den japanska historiens eget utslag under tiderna? Äfven Japan måste först framföra de statbildande krafterna hvar för sig — den kinesiska centralisationen och den nationella feodalismen — innan de kunde anpassas till hvarandra. Alltså samlas i Jejas' stat som i en syntes de extrema typer, som den japanska staten dessförinnan genomgått. Och på botten ligger alltjämt den gamla familjeförfattningen. Det är liksom landshistorien dämmes upp här, för att stanna sin gång — allt under medveten och afsiktlig isolering från den öfriga världen.

Vi, som från afstånd betrakta detta statsskick, kunna numera icke sväfva i tvifvel om att dess accent ligger på det centrala momentet. Vi se en *koncentrationsperiod* af osedvanlig utsträckning och energi. Den räcker längre än till vår epok 1789; men det gjorde motsvarande typ i Europa också på sina håll, och i Ryssland har den först i samtiden börjat afvecklas. Man torde icke kunna rätt förstå den japanska revolutionen 1867 utan att man sålunda fattar den som tillika en reaktion: icke blott från det legitima mikadodömet mot schogunatets usurpation af allmakten, utan äfven från det nationella frihetsbehofvet emot den importerade centralisationen. [1])

Vi ha nu sökt fatta grundtanken och sammanhanget i Jejas' stat. Det följer närmast att se på själfva den mekanism som uppehöll verket: kontroll- och bevakningssystemet, som tvingade alla samhällskrafter ned i stum lydnad inför schoguns tron.

---

[1]) Vi förbise här ej, att det moderna Japan ur den administrativa kohäsionens synpunkt betyder en sammandragning gent emot den föregående federalismen.

VIII.

Kontroll- och balanssystemet.

Vid ingången till författningen möter oss den historiska motsatsen mellan hög- och hofadeln, *Kuge*, och ämbets- eller militäradeln, Buke. Det japanska ridderskapet är ett träd med en förtorkad gren i toppen, och den grenen heter kuge. I den äldre medeltiden, 800—1100-talet, var det kuge som uppbar utvecklingen; och det är den främsta kugefamiljen, Fushivara, som började praktisera systemet att ge kejsaren tom vördnad i stället för verklig makt (ofvan IV, 268 f.). Med 155 familjer ingår kuge nu i Jejas' system, alltjämt som en »ring kring kejsarens person», ty deras boningar ligga kring kejsarborgen i Kioto. Men från dess välmakts dagar finnes intet kvar, annat än rang och titlar från hofljänsten eller Schintokulten. Dessa sysslor äro föga maktpaliggande och lönas därefter: af rikets inkomster går till dem alla icke mera än vid pass 80,000 »koku» eller ung. 1 ½ mill. kr. i vårt mynt[1], ej mera än en enda »medelstor» dajmio inom länsvärlden uppbär. Därför äro kuge också för fattigdom sällan i tillfälle att njuta det stora privilegium som de dela med kejsaren själf: att åka i oxvagn på vägarna. Äktenskapsförbindelser med buke skulle kunna sprida en lifsfläkt i dessa döda hus; därför förbjudes sådant utan schoguns samtycke (art. 10 af n:r 18). Kuge bildar följaktligen i staten ett drönareelement vegeterande på gamla minnen. Härifrån hotar ingen fara schogunens makt.

Omgifven af detta element från det förgångna, sitter i Kiotos slott »himmelens son» *Tenschi* — äfven kallad »himmelens konung» (Tenno), »allerhögste härskare» (Schusho), »det förbjudna inres herre» (Kinrisama), det »stora inre» (Dajri) eller »den höga porten» (Mikado), hvilken sista titel blifvit den bland främlingar all-

---

[1]) *Koku*, ett rymdmatt på 180 liter, är den stående enheten vid denna taxering. Värdet däraf växlade enligt Yoshida 1890 (s. 88) mellan 12—22 tyska mark, hvadan han antager ett medelvärde af 5 thaler; enligt Rein 1905 (s. 423 n.) numera mellan 18 och 35 mark; äfven Lauterer 1904 (Japan, s. 155 f.) antager minst 18 kr. Sätta vi da 20 kr. som medelpris, så betyder en »dajmio på 100,000 koku» detsamma som en godsherre med 2 mill. årlig inkomst i vårt mynt.

männaste [1]). Detta slott är ett klosterfängelse: »den regerande kejsaren skall icke mera lämna sitt palats, undantaget då han gör besök hos ex-kejsaren i dennes palats», säger art. 4 af de 18. Hans gudomliga börd och helighet förbjuder honom att beblanda sig med världen. »Han bor i palatset som i himlen — — — Hvarje dag skall han anropa himlen, att han genom människovänlighet, barnakärlek, klarsynthet och sparsamhet förelyser landet som ett mönster» (art. 1). Med undantag af de allra närmaste får ingen dödlig skåda tenschis ansikte. Ger han någon gång audiens, så döljer ett förhänge hans bild för de profana blickarne; föres han omkring i slottsparken, så varnas alla medelst tecken från murarne att nalkas däråt [2]; färdas han till ex-kejsaren, så äro väggar och fönster hermetiskt slutna på den af oxarna dragna vagnen. Hans fötter få aldrig trampa jorden; hans minsta kroppsdel är så helig, att hans hår och skägg må klippas endast under sömnen [3]).

Det är uppenbart, att det icke kan anstå en så upphöjd person att befatta sig med jordbundne undersåtars värdsliga angelägenheter; allt sådant har han lämnat åt sin förste tjänare, schogun. Hvad som står honom åter är makten att utdela tomma titlar åt de lefvande och gudasäten åt de döda; ty sedan all politisk maktutöfning är honom betagen, kvarstår han i sitt majestät som socialt centrum, källan till all rang och ära. Men rangsjukan är stor i detta land, och makten att tillfredsställa den skulle kunna utvecklas till ett realt prerogativ; därför bestämmer art. 9, att ingen länsfurste får vända sig med någon ansökan direkt till kejsaren, och närmast föregående art. gör förbudet praktiskt genom att hindra furstarne, vid länets förlust, att besöka kejsarborgen eller ens staden Kioto, äfven om de af kejsaren själf skulle befallas dit.

Öfverhufvud går all förbindelse mellan tenschi och yttervärlden genom schogun. Schogun är »det kejserliga palatsets väktare» och »beskyddare» (art. 20 och 5 i de 100 lagarne). För detta ändamål har han en af sina trogna vasaller som stadskom-

---

[1]) Se om nomenklaturen särskildt Yoshida, s. 49, och Rein, s. 418 n.
[2]) Se Thunberg, III, 158.
[3]) Uppgift hos Lauterer, anf. st., s. 155.

mendant (schoschi-daj) i Kioto och generalguvernör öfver central-provinserna, samt dessutom tvänne residenter vid själfva hofvet, hvilka öfvervaka hushållningen samt attestera utgifterna där under kommendantens öfveruppsikt. Statsinkomsterna gå nämligen icke längre som på Joritomos tid in i kejsarens »gyllene fängelse»: det är schogun som ger sin höge herre hans lifsuppehälle, ett årligt underhåll på 10,000 koku — icke mera än stadskommendanten har, öfverhufvud det lägsta i löneskalan för dajmioner [1]. Kejsaren lefver sålunda direkt på sin tjänares nåd. Till yttermera visso omgifves den gamla hufvudstaden af en gördel län i schogunfamiljens eller dess vasallers händer. Det är alltså i alla riktningar sörjdt för, att icke heller från den legitima maktkällan någon fara kan hota Jejas' system.

Man frågar, hvarför icke Jejas likt den frankiske major domus tog steget fullt ut och aflägsnade hela mikadodömet. Förklaringen ligger, som redan antydt, i den djupt invuxna föreställningen om dess gudomliga natur, hvilken tro inga tidernas växlingar, inga faktiska realiteter kunnat utplåna ur folksjälen. Det är samma nationalinstinkt, som äfven i en blek afglans bildar den starkaste lifvakten kring den »hvite tsarens» tron i det samtida Ryssland. I den rena orienten är det en ännu mera tvingande nödvändighet att taga tillbörlig hänsyn till sådana fördomar. Därför måste kejsaridén och kejsardynastien upprätthållas, genom månggifte och utsträckta arfsrättigheter [2]) eller i nödfall kejserligt förordnande och adoption; detta ändamål tjänar äfven abdikationen, som lämnar successionen oberörd af villrådigheten vid ett dödsfall — vi sågo ock i art. 4 ofvan, att författningen förutsätter

---

[1] Detta är Jejas' anordning; år 1705 höjdes apanaget enligt Yoshida (s. 52) till 30,000 koku eller öfver 1/2 mill. kr. Brandt (i Helmolts Weltgeschichte II, 37) talar om en höjning ända till 120,000 koku, och Lauterer (s. 155) skattar kejsarens inkomst till o. 3 mill. om året; här torde då kuges lott vara medräknad. I allmänhet variera uppgifterna om dessa taxeringar icke obetydligt; vi följa i tvifvelaktiga fall Yoshida.

[2] Om den kejserliga tronföljden se Yoshida s. 49 f. och Rein s. 121. Jus connubii med kejsarhuset ägde officielt de 5 högsta kuge-familjerna (Go-sekke); ur dem valdes alltså kejsarinnan (Kogo); dessutom ägde kejsaren taga 12 bihustrur ur lägre kuge-hus, och deras afkomlingar hade sekundär arfsrätt.

en ex-kejsare som permanent institution. [1]) Jejas stöter icke bort folktron, förkastar icke fiktionen om mikadons gudom — han utnyttjar den med obarmhärtig logisk konsekvens till sin fördel, i det han förvandlar sin legitime herre till en fogel Fenix i bur.

Men om uppgiften var jämförelsevis lätt åt detta håll, där århundradens praxis banat vägen, så blef den desto mera svårlöst, när det gällde att bevara Tokugavas allhärskarmakt gent emot de öfriga länsfurstarne. Här hade man icke att göra med tomma fiktioner eller förbrukade samhällselement, utan med en stark och lefvande verklighet. Den utveckling, som vi förut skizzerat i kapp. IV och V (ofvan ss. 266 f., 269, 272, 274), hade för länge sedan utplånat all allodial besittning och upplöst den japanska statens enhet i ett antal småfurstendömen på feodal grund. Själfva naturen, med dess brist på större enheter, predisponerar i Japan till en dylik splittring, och frånvaron af statlig myndighet hade under den långa borgarstridens dagar förstärkt detta federativa drag därhän att man äfven här, liksom i det heliga romerska riket under 1700:talet, kunde med Schlosser tala om ett »förbund utan band och ett rike utan regent». Jejas' reform betyder nu, att en af småfurstarne framträdde och blef detta band och denne regent. Det är, om man så vill, till det yttre en Bismarck-gärning — blott så mycket svårare som förbundsstatens skapare, som vi sett, äfven måste rikta en front emot sin »gamle herre».

Vi betrakta närmare de särskilda furstendömena, innan vi granska sättet för deras behärskande från centrum. Sedan 8:de århundradet ägde Japan en administrativ indelning i 68 provinser, från början styrda i kejsarens namn af landshöfdingar (kokuschu), sedermera vid dessas sida kontrollerade af Joritomos »intendenter» (schugo), men småningom antagande karaktären af rena län (ofvan III och V, ss. 260, 272), hvarvid den nye länsfursten efterhand öfvertog det gamla landshöfdingenamnet. Dessa *kokuschu*, herrar öfver en hel eller flere af de gamla provinserna, bilda länsaristokratiens spetsar, och voro före Jejas 18 till antalet. Men vid

---

[1]) Sålunda finna vi i detta system, som enastående kuriosum, lagbestämmelser om *pension för monarken*: en förordning af 1735 bestämde nämligen 10,000 koku till förste och 7,000 till andre exkejsare, enligt Yoshida s. 52.

deras sida fanns bortåt 250 andra självständiga *dajmioner* (länsherrar), på hvilkas furstendömen de återstående provinserna voro uppdelade. Hvarje dajmio, stor eller liten, satt i sitt län på sin stora riddarborg bak vallar och grafvar. Till honom slöt sig som »lefvande murar» (OKUBO) ringen af vasaller; deras hus lågo inom grönskande trädgårdar rundt borgen; de lefde vid sin herres bord eller åtminstone af hans kost, som ett slags strelitzerkår (REIN), ständigt redo att tjäna honom som väktare på borgen, som soldater i striden eller som kavaljerer i sviten. Andra sutto på landet med jord i subinfeodation, men dessa synes ha varit i mindretal. I furstendömet utöfvar dajmion ett patriarkaliskt herravälde, ostördt af både konung och ständer: där fanns icke ett spår till standsförfattning.

En sådan furste var före 1600 äfven Jejas, blott rikare än någon annan, såsom herre öfver 8 provinser. Det följer att se, huru han från primus inter pares svingar sig upp till princeps.

Äfven här hade Joritomo — hvars spår Jejas följde så långt de räckte — anvisat den närmaste vägen, nämligen en ny *länsfördelning* (ofvan V, s. 272). Dock gick Jejas i regeln icke så långt, att han indrog sina besegrade motståndares gods som herrelösa och förbrutna. Han lät dem sitta kvar på förminskade län eller förflyttade dem till andra, men placerade dem alltid så att den enes intresse kunde spelas ut mot den andres. Sålunda fingo furstarne af Satsuma och Tschoschu, schogunfamiljens starkaste motstandare, fiender till grannar på alla sidor, hvarjämte den förstnämnde placerades i Kiuschus yttersta söder. En annan farlig motståndare, Mutsu, försattes i Hondos yttersta nord. Den rika och mäktiga familjen Kaga — med 100 gånger större inkomst än själfva kejsaren — fick västkusten af Hondo, med schoguns familjegods vid sidan. Andra motståndare balanserades och neutraliserades genom schogunens vasaller, som erhöllo angränsande län [1]). Sålunda kunde missnöjde furstar icke gärna komma i förbindelse med hvarandra; till yttermera visso förbjödos en furstes undersåtar att uppehålla sig i ett annat furstendöme (»på det att icke hemligheter skulle förrådas»). Det förekom ock, att furstarne

[1] Se om detta system GRIFFIS, ss. 275 ff., YOSHIDA, s. 33 f., REIN, s. 415 f.

fingo efter en tid *byta län*, för att icke växa allt för fast någonstädes. Därjämte förbjödos de snart att bygga till eller eljest stärka sina slott. Regeringssystemet, säger RUDORFF, »var utarbetadt i de finaste maskor och omgaf furstarne med ett sådant nät, att de icke utan risk kunde röra sig; deras öde låg i schoguns händer.»

Det ligger en rent raffinerad slughet och skicklighet i detta balanssystem. Det leder tanken på Vilhelm Eröfrarens metod att splittra feodalbesittningarne i smärre och spridda jordar, i stället för stora och sammanhängande gods. Denna taktik bidrog väsentligt att göra det första normandiska konungadömet i England till ännu ett historiskt exempel på centralmakt förbunden med feodalism. Jejas' system var djupare genomtänkt och skulle också få en längre varaktighet

Ty alla dessa förändringar gällde icke blott tillfället. Genom uttrycklig lagstiftning fastslogos de för all framtid. De nya länsförhållandena infördes i en »domedagsbok», som förvarades hos centralmyndigheterna, och häri fick sedan ingen rubbning ske, åtminstone icke utan schoguns samtycke.

Det hör till systemet, att Jejas också positivt tillgodosåg sig och de sina vid denna allmänna uppgörelse. Det konkreta underlaget för schogunmakten är en väldig familjebesittning. Fem stora provinser (jämte en del smärre enklaver) lades till Kantos åtta; dessutom hörde direkt under schogun rikets främsta städer äfven utanför furstendömet (Osaka, Kioto, Nagasaki m. fl., inalles 16). Tre af rikets största län tilldelade Jejas tre yngre söner, och öfver hela riket spriddes familjens aflägsnare medlemmar eller egna vasaller. Den sålunda uppkomna omedelbara besittningen uppskattade Jejas själf till ett årligt värde af 8,190,000 koku (art. 5 af de 100), medan hela den öfriga nationalinkomsten skattades till 20 mill.[1] Det var en »normalstat» fastare än Karl XI:s i

[1] Enligt denna beräkning föll alltså 29 % af nationalinkomsten på riksföreståndarens lott. Beräkningen synes ha varit något för hög; i förra hälften af 1700-talet gick den samlade skörden upp till nära 26 mill. koku, medan schogunlänets stannade vid något öfver 4 mill., och grundskatten till 6 ½, hvaraf schogunlänet bidrog med 1,4; det senares ekonomiska betydelse i förhållande till det hela visar sig här vara 16 %, resp. 20 %, hvarvid dock är att märka att jämförelsen icke gäller samma år. Se OKUBO, s. 94 f. —

Sverige. Efter aflöning till sina husvasaller utan furstendömen hade schogun kvar omkr. 4 mill.; därtill kom sedan inkomsten af acciser, allmänna arbeten, feodala afgifter samt statsmonopol på holländska handeln och bergverksprivilegier, bland hvilka de nyupptäckta guldgrufvorna på ön Sado spelte främsta rollen.

Efter nedslående af det sista motståndet, vid Osaka 1615, förenklade Jejas hela förbundssystemet genom att uppdela fursteskaran på tvänne kategorier: *tosama*, de oberoende 86 släkter som först nu underkastade sig, och *fudaj*, schogunens egna 177 vasaller. Ur legitimitetens synpunkt voro alltså de senare medelbara men de förre riksomedelbara vasaller. Fudaj hade monopol på centralregeringens ämbeten, men deras länsbesittningar hade i regeln blygsamma dimensioner. Tosama, till hvilka i detta sammanhang äfven många af storherrarne (kokuschu) räknades, stodo utanför schogunens och rikets tjänst och synas ännu en tid ha betraktats som schogunhusets likar.

Detta skulle emellertid snart ändras, i det att ett litet feodalt tillbehör utvecklades till ett tryckande beroende. Det var gammal sed att vasallen en gång om året, vanligen på nyårsdagen, personligen uppvaktade sin herre. Jejas utvidgade denna sed därhän, att alla tosama och ämbetslösa fudaj skulle hvartannat år, med tillbörligt följe, göra vakttjänst i schogunstaden Jedo (art. 20 af de 100). Det var rikets befullmäktigade krigsherre, som befallde detta, icke öfverherren. De hade dock alltjämt sina egentliga hem i furstendömena, och det vill äfven synas som om kokuschu voro fria från förpliktelsen. Detta förändrades under schogun Jemits, densamme som äfven utåt satte krönet på Jejas' system genom att utrota de kristne och afskära förbindelserna med världen utanför Japan (I, s. 45 f.). Genom hans befallning försvann skillnaden mellan tosama och fudaj, i det äfven de förre förlorade likställigheten med schogunhuset.[1]) Alltså var nu det

Enligt Lauterers uppgifter och beräkningar (s. 155 f.) var nationalinkomsten af skatter (? 600 mill. kr. 30 mill. koku), hvaraf öfver 410 tillföllo furstarne, 55 kyrkorna och blott 72 gingo till regeringen; däraf förbrukade kejsaren i Kioto 3 och schogun i Jedo 25, så att 14 återstodo till statsutgifterna. Förhallandena äro, som vanligt, något oklara.

[1]) Jfr Sannomiya i Nationalverket, s. 27. Sättet för denna reform är karaktäristiskt. Enligt Yoshida (s. 37) kallade Jemits furstarne inför sig

sista spåret af verklig dualism i staten försvunnet och schogun vorden allas herre.

Det praktiska resultatet af denna nya åskådning blef lika öfverraskande som ödesdigert för den länsherrliga själfständigheten. Hädanefter blef Jedo betraktadt som äfven furstarnes hem, så att en hel, afskild stadsdel innefattade deras hus och familjer. Hvart annat år tillbragte husfadern alltjämt i sitt län, men då stannade familjen kvar i Jedo. Som flyttfåglar drogo furstarne alltså ut och in i schogunstaden, på bestämda tider, med noga reglerade följen — vägarne fylldes af dessa lysande tåg, stundom ända till tusentals man starka oberäknadt simpla bärare o. d., och den mötande allmogen måste falla på knä med blottadt hufvud, om den icke ville smaka närmaste samurajens i följet svärd [1]) — men under tiden var familjen en gisslan i schoguns hand för furstens trohet. Vakterna vid Kantos gränser undersökte alla vägfarande, på det att ingen furstinna skulle smyga undan till sin man i länet under frihetsåret — — —

Härmed är slutstenen infogad i statsbyggnaden. Alltså samlar schogun buke kring sig i Jedo, liksom mikadon har kuge kring sig i Kioto. Man tänker på den franska adeln, som samtidigt drogs in i Versailles' hof för att öka Ludvig XIV:s glans och makt. [2]) Med furstarne själfva eller deras familjer ständigt under sina ögon hade schogun den starkaste möjliga garanti mot farliga hvälfningar.

Resten gjorde ett spioneringssystem, som omgaf hvarje själf-

---

och tilltalade dem sålunda: »Vår store förfader (Jejas) har genom Eder hjälp gett landet fred. I anseende till den omständigheten, att I hafven medarbetat på detta stora verk skuldra vid skuldra med vår förfader, blefven I betraktade som likar och icke som fudaj. Nu förhåller sig mellan oss, Jemits, och vår förfader olika, i det vi från barndomen varit landets herskare. Vi skola därför för framtiden likställa Eder med fudaj. Om detta icke behagar Edra hjärtan, så gån till Edra provinser, besinnen Eder i 3 år och väljen mellan hörsamhet och motstånd.» Samtliga furstar underkastade sig omedelbart. — Här och där i litteraturen uppfattas förhållandet så, att furstarnas vakttjänst ägde rum *halfårsvis*.

[1]) Se skildringarne från Kämpfers resa på 1690:talet hos Lauterer, s. 141 f., från Thunbergs på 1770:talet, anf. ss. 192 ff., och från Rudolf Lindaus vid midten af 1800:talet, hos Rein s. 428 f.

[2]) Bousquet, s. 382.

ständig man från vaggan till grafven. Man torde ingenstädes i historien finna ett så vidt utgrenadt och så väl organiseradt misstroende. Hela systemet var anlagdt på misstänksamhet, bevakning, hemliga eller öppna angifvelser. Den böjelse för förställning, som mahända ligger i det japanska folklynnet, slog under dessa omständigheter ut i blom, på samma gång som umgängeslifvet insnördes i ett skyddande harnesk af etikett och ceremonier; men schogun kände ökad trygghet på sin usurperade tron.

Äfven detta hemliga maskineri sattes i system under Jemits. Så var verket fullbordadt. Icke heller från buke eller folket i gemen hotar någon fara Jejas' allhärskande dynasti.

IX.

Statsorganisationen.

Vi fatta nu själfva statsformen närmare under ögonen.

Ur statsvetenskaplig synpunkt skulle man med Yoshida kunna karaktärisera Jejas' statsbyggnad som en »förbundsstat under Tokugavas präsidialmakt» [1]), alltså i verkligheten *förbundsstat på absolutistisk grundval*, till skillnad från Tyska rikets konstitutionella och den stora amerikanska unionens republikanska typ. För att styrka denna diagnos kräfves först att påvisa den statliga karaktären hos furstedömena, »dajmiaterna».

Den framstår däruti, att länsfursten af egen rätt utöfvar både lagstiftande, förvaltande och dömande funktioner inom sin förläning. Hans vilja afgör med laga kraft hans undersåtars angelägenheter, där gammal sed tryter. Han dömer och bestraffar deras brott, han organiserar milisen, han har hela finansväsendet i händer — fiscus och ærarium i ett — pålägger och indrifver skatter, utställer t. o. m. sedlar med gångbarhet endast inom furstendömet; han upplägger en del af skatten i rismagasin som nödhjälpsfond vid hungersnöd [2]); han utför allmänna arbeten, bygger vägar och broar, indikar och

---

[1]) Yoshida, s. 73. Jfr »justitieministern» i Nationalverket, ss. 154, 160.

[2]) Se om denna intressanta inrättning Yoshida, s. 89. Lagerhusen höllos ständigt fulla och förnyades under normala förhållanden i flerårig cirkulation.

torrlägger marker; han utnämner för dessa ändamål i normala tider alla sina ämbetsmän, utan konkurrens från ofvan, och aflönar dem ur egen kassa.

Sålunda är furstendömet organiseradt som stat, med statliga uppgifter i alla riktningar. Men denna självständighet rör sig dock till sist inom en ram af förbundssuveränitet. Om dajmion alltså har beskattningsrätten öfver sitt folk, så får den icke drifvas utöfver 50 % af folkets årliga skörd och i allmänhet icke så högt att länets värde försämras; ty därmed minskas hans förmåga att ställa den lagliga kontingenten till riksförsvaret. Härmed är också en gång för alla gränsen dragen kring hans frihet att organisera militärväsendet. Befolkningen i furstendömet njuter i allmänhet centralregeringens beskydd mot furstligt godtycke (art. 11 af de 100, se nedan). Rättstvister mellan dajmionerna själfva eller mellan parter från olika dajmiater falla under förbundets dom. Och slutligen gäller som allmän regel, att ordningen i furstendömena »skulle rätta sig efter de olika lagar som gällde för Jedo»; här röjer sig en sträfvan efter rättsenhet, och på samma gång framstår förbundets öfverhöghet, lika klart som i federativstaterna Tyskland, U. S. A. eller Schweiz.[1])

Karaktären af statsförening visar sig alltså regelbundet i både lagskipnings och militär förvaltnings hänseende. Myntslagning och postväsen hör likaså till förbundsregeringens område. Allt som allt förefaller detta område skäligen magert i jämförelse med förhållandet i vår tids förbundsstater, d. v. s. de enskilda staternas självständighetsområde synes öfverväga. Bandet förstärkes emellertid af den absolutistiska regimen inom centralregeringen, i hvars ljus de partikulära rättigheterna framstå som betingade af härskarens nåd, utan laglig garanti. Det kunde därför hända att härskarviljan grep in hvar som hälst, såsom då Jejas tillsatte

---

[1]) »Rikslagarne gå före landslagarne», Tyska rikets förf. art. 2, jfr art. 4 och 78. »De förenta staterna garantera hvarje enskild stat i unionen en republikansk styrelsereform», förf. III, 4. Förbundet garanterar kantonernas författningar, försåvidt de »ej innehålla något som strider mot förbundsförfattningens föreskrifter», Schweiz' förf. art. 6, a, jfr art. 3 och 5. — Rent socialt sedt markeras centralregeringens öfverhöghet genom art. 40 af de 100, som stipulerar en högre rang för omedelbara än medelbara vasaller, se nedan.

rådsplatser i vissa dajmiat. Vi kunna därför icke heller tala om satrapdöme, som i det gamla Persien: i Japan öfverväger den centripetala kraften — de lokala höfdingarne röra sig till synes fritt, men de äro i själfva verket föga annat än marionetter i schoguns hand, löpande ut på tråden så långt han vill och icke längre.

Alla dessa synliga och osynliga trådar sammanfalla i staden *Jedo*, där schogun själf sitter som spindeln i sitt nät. Ännu en gång följde Jejas Joritomos exempel, då han sålunda gaf sitt välde en annan geografisk medelpunkt än kejsarstaden; och den nya hufvudstaden valdes på en plats ej långt ifrån det gamla Kamakura, som förlorat sin centrala betydelse på 1400:talet. I Jedo samlades alltsa efterhand den japanska statens alla lefvande krafter, så att staden redan 1721 beräknas ha haft 1 1/2 mill. invånare, hvaraf den hela millionen faller på länsfurstarnes kvartér [1]).

Det följer af ofvanstående, att Jedo likt det nutida Berlin var pa samma gång riks- och landshufvudstad. Schogun var furste i sitt stora län, en bland de många, på samma gång som han var rikets verklige kejsare. Hans regering är alltså både förbundsregering och delstatsregering, äfven om dessa olika funktioner icke äro så skarpt åtskilda i själfva organisationen som t. ex. Tysklands och Preussens i Berlin. Man kan dock urskilja vissa förbundsorgan äfven i denna sammanflätning.

Främst bland dem står den egendomliga inrättningen af *rådskamrar*. Vid viktiga tillfällen lär nämligen schogunen ha inkallat till sig i Jedo samtlige furstar tillika med samtliga ämbetsmän öfver en viss grad, alltså en furstekongress och ämbetsmannariksdag; desse öfverlade på 12 skilda kamrar med noga bestämd fördelning — furstarne på 8, ämbetsmännen på 4 — och flertalet kamrar lär ha afgjort beslutet. Denna rent federativa institution saknar ju i så fall icke jämförelsepunkter med Tysklands Bundesrath och framställer schogunatet som en »präsidialmakt» i en viss konstitutionell belysning; men det härskar mycken oklarhet öfver rådsförsamlingens verkliga karaktär — den strider allt för mycket

[1]) Okubo, s. 116. Redan 1608 skall staden ha haft 700,000 invånare, Murray, s. 291, n. 1. År 1681 räknade man i Kioto öfver 500,000, Okubo, s. 96.

mot statsskickets väsen i öfrigt för att kunna tillerkännas verklig betydelse [1]).

Ett riks- och förbundsorgan var äfven *armén*, sammansatt af kontingenter från furstendömena. Normen härvid var i början 5 ryttare pr 1,000 koku inkomst (art. 30 af de 100), men ändrades och reglerades i detalj 1649 [2]). Under den långa fredsperioden råkade krigsförfattningen efterhand i förfall.

I våra förbundsstater finner man alltid och främst ett utrikesdepartement. Detta söka vi förgäfves i Japan; en gifven följd af statens isolering. Det hör till systemet, att intet utrikeskabinett kan finnas.

Blandade riks- och landsorgan voro statsrådet och öfverdomstolen i Jedo. Det förra, *roshu* (»de äldstes råd»), bestod af 4—5 medlemmar, af hvilka en pr månad skötte de löpande ärendena, men alla tillsammans mötte i viktigare frågor, under schoguns eget präsidium eller, vid hans förfall, riksföreståndarens (tajro, utsedd inom Tokugavas hus eller de 4 högsta fudajfamiljerna). Art. 14 af de 100 gaf detta statsministerium »befallning» äfven öfver dajmioner. Högsta domstolens, *hioshoscho*, karaktär af äfven förbundsdomstol ha vi redan lärt känna; den samlas för sådana fall i stort plenum (se s. 344).

Vi öfverföra nu uppmärksamheten på de särskilda staternas, och först schogunstatens, organisation. Man känner sig inne i en villande labyrint, då man söker komma till rätta med denna rikt komplicerade byråkratiska apparat. Japanerna synas i det hänseendet likna engelsmännen, att de rent af älska det osystematiska; men de öfverträffa dem vida i sin titel- och namnsjuka.

---

[1]) Jag har icke heller funnit denna institution omnämnd mer än på ett ställe i den mig tillgängliga litteraturen, näml. hos Brandt i Helmolt, s. 36 f.

[2]) Yoshida, s. 113 f. Den senaste härordningen under perioden utgafs 1861. — Lauterer uppgifver länsarmén till 308,000 fotsoldater och 38,800 ryttare, hvartill kom schoguns egen kontingent, 100,000 man och 20,000 ryttare. Dessa siffror sammanstämma med de ofvan (s. 337) anförda från riksstaten och riksskörden, enligt hvilka schoguns omedelbara besittning skulle utgöra ungefär $^1/_4$ af riket. Vi känna icke grunden för L:s beräkning. Marskalk Yamagata i Nationalverket, s. 124, antar helt enkelt 2—3 krigare inom hvar och en af de 400,000 samurajfamiljerna och räknar sålunda feodaltidens stående armé till 800,000—1,200,000.

Det är ett formligt virrvarr af ämbeten, till råga på allt med en massa synonymer, så att öfversikten i hög grad försvåras. Vi nöja oss här med att teckna de allra gröfsta dragen af denna författningsbyggnad i schematisk öfverblick.

Schogunregeringen behåller alltjämt den militära titeln *bakfu*, högkvartéret. Detta är schogun med sina roshu; men i schogunatets egna ärenden fungerar äfven ett »yngre råd» (vakatoschiori). Under roshu stå öfverståthållarämbetet i Jedo (matschi-bugio) samt finansdepartementet (kanjo-bugio); bredvid detsamma kyrko- och kultdepartementet (shischa-bugio). Ur dessa tre centralverk sammansättes hioshoscho, så att den i vanliga fall består af några råd ur hvardera, men i viktiga förbundssaker af alla i plenum. I vissa fall förstärkes domstolen äfven från det fjärde stora rikskollegiet, censorerna eller poliskammaren (ometske), hvilka tillika voro öfverdetektiver och »schoguns fruktade ögon». Sålunda flätas administration och justis samman, liksom öfverallt i denna stat — en typisk egenskap hos lägre förvaltningsskick — och den enda kontrollen på byråkratien kommer inifrån den själf, liksom alltid i autokratiska stater.

Detta är de viktigaste »inre», d. v. s. centrala ämbetena. Af de »yttre» märkas först ståthållarne och öfverdomstolarne i Kioto och Osaka, hvilka senare i vanliga fall för sina distrikt voro sista instanser likaväl som hioshoscho för sitt, borgmästarne i öfriga schogunstäder — i regeln 2, för att bevaka hvarandra — samt fogdarne (dajkan) på landet med deras många handtlangare; där satt en dajkan öfver hvarje krets och samtidigt en ställföreträdare och mellanhand i Jedo. Alla dessa stodo under centralregeringens (roshus) skarpa uppsikt.

Studera vi nu de särskilda furstendömenas författningsväsen, så skiner det stora mönstret från Jedo öfverallt igenom. De äro »bakfun» i smått, endast så att deras roshu heter »karo», samt att vid de andra departementens sida står ett »kori-bugio», hvars mångskiftande och maktpåliggande funktioner föranledt Yoshida (s. 77) till jämförelse med Englands »home secretary»; i betraktande af den nedre ämbetsmannavärldens stränga underordnande under detsamma kunde en jämförelse med Rysslands inrikesministerium

ligga lika nära. Temat hade här och där några variationer, men var i det hela detsamma öfverallt, såsom sig bör i en förbundsstat.

Japans 68 provinser och vid pass 600 kretsar innefattade ett 70,000-tal kommuner, städer, »bondbyar» på dalhängena eller »gatubyar» längs landsvägen som Rysslands eller Kinas. Under den långa ofredens år har *byn*, »mura», utvecklat sig till ny enhet och organisation (jfr III, ss. 261), som juridisk person och solidarisk enhet vid beskattningen. Den enskilde bonden hade sin jordlapp, men dessutom del i allmänningen, byns gemensamma egendom. Denne själfägande man hade äfven en andel i själfstyrelse, som inflyttade och hyresgäster saknade. Vi finna således här vid sidan af statsstyrelsen en vidsträckt själfförvaltning, framför allt i beskattningen och polisväsendet, men äfven i brandväsen, väghållning, vattenreglering o. d.; och för sådana ändamål fungerade kommunala myndigheter på grund af folkets eget val, med eller utan bekräftelse af staten. Själfve kommunalordföranden (vanligen kallad »nanuschi») valdes efter 1716 af byn själf, under dajkans kontroll; och vid uppgörelsen af den kommunala budgeten tyckes han ha varit stödd af ett slags kommunalstämma (goriaj). Muran var föröfrigt åter, liksom i den första centralisationens tid, uppbyggd på »femskapets» grund, där den egentliga autonomien hvilade [1]. I städerna åter bildade hvarje gata för sig ett själfförvaltningsdistrikt [2], under en af husägarne själfva vald gatufogde, och desse synas tillsammans ha bildat ett stadens råd. Den tendens till ärftlighet, som genomgick den byråkratiska apparaten, frodades emellertid äfven i själfstyrelsen, så att valet ofta lärer ha varit en tom form; det var framstående släkter, som själffallet togo kommunens fria lif i sina vårdande händer.

Rysslands samtida exempel visar, att en sådan själfstyrelse ingalunda behöfver svära emot ett autokratiskt och centralistiskt styrelsestystem för det hela. Densamme landsherre, som kunde anförtro en massa statsuppgifter åt furstendömenas herrar, kunde

---

[1]) Se härom Mitford, Tales of old Japan, 1893, s. 195, samt framför allt Okubo, hvars afhandling har sin tyngdpunkt i framställningen af denna murans själfförvaltning, ss. 131—162; O. meddelar äfven en byförfattning (»femskapsordning») från 1722 in extenso, ss. 177—186.

[2]) Därför var gatan också i ändarne försedd med portar, så att den kunde afstängas, se t. ex. Thunberg om Jedo, s. 202.

också med välbehag blicka ned på menige mans fria samlif i dess egna små förhållanden. Det är påfallande, att kommunerna njöto större frihet inom schogunatet själft än inom dajmiaterna; i de senare var självstyrelsen särskildt beträffande stad så godt som illusorisk. Själfklart var det alltid myndigheterna, som uppdrogo marginalen för denna folkfrihet. Och i detta fall hyllade de likt styrelsen i Europas »ancien régime» ganska socialistiska principer om statens allomfattande ansvar för den enskildes väl. När som helst kunde den kommunala och enskilda frihetssfären genombrytas af ett reglemente: försäljningsförbud, pristaxor, lyxförordningar o. d., som vi väl känna igen från försvunna århundraden i vår egen världsdel.

X.

Samhällsbyggnaden.

Vi kunna icke afsluta denna undersökning utan en blick på systemets innersida, den feodala samhällsbyggnaden.

Under medeltidens långa oro hade på gamla rötter (II, 256) småningom utkristalliserat sig bestämda samhällsklasser med djupa klyftor emellan. Hidejoschi — hvars väldiga skepnad på alla håll skymtar bakom Jejas' verk som grundläggaren — hade gjort ett första försök att infoga dem i system. Det blef Jejas förbehållet att äfven här lägga ut linjerna för framtiden.

Läser man art. 88 bland de 100, så ser man där en fyrdelning af allt folket: adel (samuraj), bönder, handtverkare och köpmän. Det är som ett hus, resande sig i 4 lika stora våningar. Man behöfver dock icke länge studera detta samhälle, förrän man märker att denna likformighet är ett sken. Mellan adeln och de 3 andra klasserna går en hufvudgräns, gent emot hvilken gränserna emellan de 3 äro mycket oväsentliga. Också finna vi de 3 sammanslutna inom namnet ofrälse: *hejmin*. Detta är den sociala hufvudskillnaden: samuraj (ordet här fattadt i vidsträckt betydelse) och hejmin. De stå emot hvarandra icke blott som olika sociala skikt, utan hart när som skilda kaster. De ha ej blott olika ställning och rättigheter i staten: de ha hvar sin lag, hvar sin moral.

Adeln har således monopol på ämbeten och tjänster, liksom ensamrätt att föra familjenamn och -vapen, att bära svärd, att rida och att jaga. Adeln har inga andra skyldigheter till staten än militär- och statstjänst; skattebördan faller pa gemene man allena. Däremot har adeln rätt till underhåll af staten, i noga reglerade gradationer. Inom adeln ensam har utbildat sig denna ambitions-codex, som är det mest egenartade uttrycket för nationens inre väsen. Denna hederskänsla förbjuder samurajen att söka penningvinst eller öfverhufvud syssla med produktion; endast jordens bruk kan han utan vanära öfva. Hedersbegreppet gör vendettan till en lag, som Jejas icke vågade afskaffa, endast reglera (genom anmälan hos en ämbetsman och utsättande af tidsfrist, art. 52 af de 100). Hedersbegreppet tillåter adelsmannen att taga bihustrur (samurajen 2, dajmion 8), hvilket är menige man förbjudet. Hedern uppehålles genom mord; ty art. 45 af de 100 bjuder samurajen att ögonblickligen hugga hufvudet af en bonde, som uppfört sig på något sätt opassande [1]). Men först och sist uppehålles hedern genom självmord, denna enastående produkt af en gränslös ambition och ett gränslöst lifsförakt tillika, som är känd under namnet »harakiri». Ärofullare än så kunde adelsmannen icke lykta sina dagar; detta självmord bröt udden af all vanära, räddade egendom och arf och betraktades, då det af myndigheterna ålades, som en benådning eller mildare form af dödsstraff — det ingick nämligen som en ordinarie straffart i rättskipningen.

En sådan »död i skönhet» kan icke mannen af folket finna. Ty han har ingen heder, han har endast samhällets materiella produktion att svara för, han har att bära alla de bördor som tarfvas för att underhålla ej blott staten utan också frälseklassen, han är lastdjuret och dragaren, efter hvilken regering och adel åka. Härvid fordrar man af honom endast arbete, redlighet, underdånighet; skulle han brista däri, så vänta honom barbariska

---

[1]) Denna i sanning »förskräckliga» artikel (Bousquet) lyder sålunda: »Samuraj äro herrar bland de 4 klasserna. Jordbrukare, handtverkare och köpmän få icke uppföra sig emot dem på ett groft sätt. Härmed menas ett annat sätt än det som man kunde vänta å någondera sidan. En samuraj får icke tveka att hugga ned en bonde, som uppfört sig mot honom annorlunda än man kunde vänta».

straff. Men på samma gång lagen kräfver blind lydnad af honom, så vill den ock hos styrelsen inprägla välvilja för honom: hejmin, säger art. 15 bland de 100, är »rikets grundval», art. 98 bjuder statens herre att »se det an med en moders ögon», [1]) art. 11 kallar det för en »viktig plikt för schogun» att strängt bestraffa den landsherre som »utan orsak förtrycker undersåtar». Regeringssystemet är ingalunda tyranniskt, utan i sann mening patriarkaliskt; det vill — för att använda den gamla formuleringen i Europa — göra »allt för folket», blott »intet genom folket».

Vi ha skärskådat den största klyftan inom detta samhälle, och öfvergå nu att betrakta de smärre gradationerna på bägge sidor om henne. Det är ett rikt fält, ty här har statsbyggarens smak för organisation och konstruktion gjort sig starkt gällande. Vi framställa sjäfva systemet i summarisk öfverblick, från ofvan och nedåt.

A. Kuge, den pensionerade hofadeln i Kioto; 155 familjer, med årsinkomst icke ens uppgående till 3,000 koku.

B. Dajmio, slottsherrar och regerande furstar, med årliga inkomster på minst 10,000 koku.

1) Gosanke, de »tre upphöjda husen» af Jejas' eget blod, med inkomster på omkr. $\frac{1}{2}$ mill. koku samt ett slags successionsrätt till schoguntronen [2]).

2) Kokuschu, vid periodens början 18, vid dess slut 36, de stora länsherrarne med inkomster ända upp till 1 mill. (fursten af Kaga) och aldrig under 100,000.

3) Tosama nedanför föregående rang, i början 68, mot slutet 75, inkomster mellan 100,000 och 10,000.

4) Fudaj, schoguns ursprungliga vasaller med egna rikslän, i början 177, i slutet 141, privilegierade med de högre ämbetena i bakfu, inkomster 350,000—10,000 [3]).

---

[1]) Denna demokratiska princip synes vittna om inflytelser från Mengtse, se t. ex. Brandt, anf. st., s. 71.

[2]) Se härom särskildt Brandt, anf. st. 39 f.

[3]) Uppgifterna angående furstehusens antal inom de särskilda klasserna äro mycket varierande, beroende bl. a. därpå att man än räknat in kokuschu bland tosama än räknat dem särskildt. Siffrorna här ofvan för periodens slut äro efter Rein hämtade ur 1862 års *bukan* eller »militärspegel», hvilket motsvarar vår adels- och statskalender; jfr Yoshidas

C. Samuraj, vasaller och lågadel, med inkomst under 10,000. Desse voro antingen schoguns egne eller länsfurstarnes, hvilka senare som sådana stodo under de förra [1]). I bägge fallen iakttogs skillnad mellan »äkta» samurajer (seschi), hvilka hade full ridderlig jämbördighet, och lågsamurajer (kaschi) med betydligt lägre rang. Vi bokföra i rangskalan endast tvänne grader inom schogunvasallernas kategori, statuerade af Jejas själf.

5) Hatamoto, »fanbärare» af äkta samurajrang, arméns och statstjänstens kärna, ofta med undervasaller under sig, inkomster 500—9,999 koku.

6) Gokenin, »husmän» af den lägre rangen, gemene man i hären och ämbetsverken, lagt aflönade.

Under sistnämnda klass kom sedan en hel del andra, svåra och onödiga att specificera. Antalet hatamoto uppges af Brandt till 2,000, af Yoshida till icke mycket öfver 3,000, men af Rein och Lauterer till 80,000; likaså gokenin af Brandt till 5,000, af Yoshida till »otaliga». Vi skola icke söka medla mellan sådana — för hela detta studiefält rätt betecknande — variationer: vi nöja oss med att påpeka, att hela samurajklassen, då den efter restaurationen sammanslogs i ett, räknades till 420,000 familjer.

Vid samma realisation af feodalväsendet räknades kuge och dajmio tillsammans till 496 hus [2]). Man kan antaga, att detta betyder inalles vid pass 2 mill. människor för frälseklassen, på en folk-

---

källförteckning, s. 8. En annan lista, gällande för tiden omkr. 1850, meddelar Appert, Ancien Japon, och efter honom Murray, s. 280: 3 gosanke, 137 fudaj, 99 tosama, 18 kamon (yngre hus af Tokugavafamiljen) och 6 oklassificerade. Här synes kokuschuklassen inräknad i tosama (och de obestämda), medan kamon skilts ut ur fudaj.

[1]) Art. 40 af de 100 bjuder nämligen »bajschin», dubbla eller medelbara vasaller, att mot »tschokschin», schoguns omedelbara vasaller, iakttaga samma uppförande som mot sina egna furstar, oafsedt inkomsten. Här genombrytes alltså fullständigt »debetsedelns» eller rättare inkomsttaxeringens betydelse som en af grundenheterna i rangskalan, enligt art. 12 af de 100: »rang, ålder och *inkomster* äro afgörande för platsernas ordning».

[2]) Denna aristokrati benämnes sedan »kadsoku», vid sidan af samurajerna, »schidsoku»; men denna indelning betecknar icke längre någon subordination eller olikhet inför lagen.

stock af 33 mill. Så talrik var den oproduktiva klass, hvars underhåll det arbetande folket hade att bära jämte sitt eget [1].

Detta »folk» å sin sida om gränsen sönderföll i tre klasser, icke blott till rangen och den sociala ställningen som föregående, utan äfven till yrket.

D. Hiakscho, bondeståndet, i hela Östasien högt skattadt såsom bärare af »modernäringen» i eminent mening. Ännu 1872 sysselsatte åkerbruket 79 % af folket i Japan.

Bonden saknade alla medborgerliga rättigheter i modern europeisk mening; han var blott åskådare till landets historia, som spelade så att säga öfver hans hufvud. Staten tjänade han allena som en skattemaskin, hvarjämte han fyllde behofvet af personlig tjänst hos riddare eller köpmän. Men om han trälade under skattebördan, så var han fri från värneplikt. Han var i det hela bunden vid torfvan, men det var adelsmannen på sätt och vis också (ofvan s. 336). Lifegen var han ingalunda, ej heller satt han på gården med blott besittningsrätt som den romerska »kolonen», ty sedan den primära samägon och periodiska delningen kommit ur bruk (ofvan III, 261), fick hvarje bonde sin privata egendom; blef något öfver efter skatten och kroppsuppehället, så var det hans; han svarade också personligen för sitt uppförande och sina öden.

Det är också påfallande, att bonden i det hela förde en lycklig tillvaro under detta »ancien régime». Okubo intygar, att Tokugavasystemet var populärt hos menige man; så mycket mer som staten genom sina rismagasin understödde bonden vid felslagen skörd och sålunda visade hjärta för den fattiges nöd. Men visserligen erfordrades hela detta folkslags förnöjsamma sinne för att känna sig väl i de onaturligt små och trånga förhållanden som voro deras. Jorden var styckad i parceller ända därhän, att Jejas måste sätta en gräns nedåt och satte den till ungefär *1 hektar* [2])!

---

[1] Man får det klaraste begreppet härom, om man erinrar sig att hela adeln i Frankrike beräknas vid »ancien regimes» utgång till 26,600 familjer hvaraf 13—1400 närmast motsvarat Japans kuge; se senast Reinhold Koser, Staat und Gesellschaft der neueren Zeit, 1908, s. 242.

[2] Enligt annan uppgift var det schogun Joschmune, som utfärdade detta påbud; Okubo s. 134. Man antog att 10 koku ris, hvaraf hälften gick bort i skatt, räckte till en familjs underhåll. Jejas' jordpolitik gick ut på

Och dock hade bondejorden i regel fideikommissnatur, sa att yngre familjemedlemmar öfvergingo i tjänst hos andra.

E. Schokunin, handtverkarståndet. Om bönderna bilda de ofrälses öfverklass, så utgöra handtverkarne mellanklassen. Därinom finnes sedan en massa gradationer allt efter yrkets rang, ända upp till svärdmakaren som i allmänt socialt anseende kom adelsmannen själf nära. Folkets ästetiska läggning skänkte äfven stort erkännande åt representanterna för en konst och konstindustri, som efter landets öppnande skulle skapa världsberömmelse.

Den kotterianda, som ligger i folklynnet, fann gifvetvis rik näring inom de olika yrkena af denna klass. Äfven den japanska medeltiden har sitt rikt utvecklade skråväsen, men vi ha för liten kännedom därom för att kunna jämföra det med Europas.

F. Akindo, köpmannaståndet. Detta står lägst i hela rangordningen; det betraktas med samma ögon som judarne i vissa västerländska samhällen — intet förvånade och förtröt samurajerna vid landets öppnande för internationell samfärdsel mera, än att se de främmande köpmännen uppträda med anspråk att bli betraktade och behandlade som folk.

Orsakerna till denna egendomliga åskådning äro flera. Ingalunda hör dit att Merkurius är äfven tjufvars gud. Möjligen inspelar från början främlingshatet: man såg ju européerna framför allt intresserade i handel, man fick också se dem underkasta sig stora förödmjukelser för denna handels och penningevinsts skull[1]. Men den djupare psykologiska förklaringen ligger i själfva den medeltida riddareandan, inför hvars ideal all jordisk vinning ter

---

att bonden skulle ha precis hvad han behöfde för att draga sig fram, ej mer och ej mindre, ibm. s. 163. Därför var också jordens försäljning strängeligen förbjuden, se t. ex. justitieministern i Nationalverket, s. 460. — På s. 167 meddelar Okubo som bevis på jordstyckningen siffror från 1891 års statistik, hvaraf inhämtas att endast 0.7 % af hemmansdelarne räknas som stora och 11.9 som medelstora, men 87.2 % som små; och härmed går gränsen för de små upp till 2 har och för de stora till 10! — Den för hela Tokugavaperioden grundläggande skattereformen allmän skördmätning och fastställande af hvarje jordlotts maximiafkastning gjordes under Hidejoschi åren 1595—8, se Okubo, s. 88 f.

[1] Se om detta »apspel» Reins citat efter Kämpfer, ss. 441, 442.

sig som smutsbemängd. Den sanne riddaren föraktar guldet och alla som fika därefter. Denna känsla sitter djupt i den japanska folksjälen och hör till de krafter, som ännu i dag, då alla förhållanden förändrats, verka hämmande på utvecklingen af Japans handel [1].

Men det får icke heller förbises, att det under »ancien régime» ingick politik i detta nedsättande af borgarståndet. Jejas insåg väl, att äfven rika köpmannasläkter kunde blifva en fara för hans system. Därför se vi ock regeringen i Jedo använda tvangspålagor och reglementen för att hindra rikedomen att hopa sig [2]. I denna riktning verkade gifvetvis också hela isoleringssystemet, som uteslöt grosshandel med utrikes länder.

Handelns, liksom samfärdselns, låga ståndpunkt är ett af detta samhälles mest utmärkande drag, det som skarpast skiljer det från det samtida Europa. Och dock lyckades det icke ens här att helt utestänga denna utvecklingsfaktor. Särskildt i Osaka — som var det egentliga fördelningscentrum för territorialhushållningens öfverskott, gent emot Jedo som konsumtionsområde — vann köpenskapen ej ringa blomstring och bildades ej obetydligt kapital. Härvid stödde sig köpmannaståndet på ett rikt utveckladt gilleväsen, som uppkom just under denna period och fick statssanktion mot slutet af 1700-talet, ehuru staten senare fann sig föranlåten att inskrida däremot på grund af dess inverkan på priserna [3].

Med köpmannaklassen slutar det erkända samhället. Det väcker måhända förvåning att i hela detta system icke finna någon plats för ett *prestestånd*. Saken förklaras helt enkelt genom dualismen mellan de tvänne troslärorna, mot bakgrunden af folkets religiösa indifferentism. Buddismen visade en tid katolska tendenser och anspråk, men dessa förstördes med svärd och brand af Nobunaga. Sålunda hade presterskapet icke förmått sammansluta

---

[1] Se Lönholm, J:s moderne Zivilisation, 1896, s. 40, Kaneko i Nationalverket, s. 111; jfr numera Rathgen, s. 140, och Kjellén, Stormakterna, II, 232.

[2] Okubo, s. 161 och n. 2.

[3] Om gillenas verksamhet och historia se Okubo, ss. 121—128 (en gillelag i Osaka meddelas s. 176 f.) och Brandt, s. 43.

sig i ett eget stånd, och Jejas kunde gynna den statbevarande buddismen utan risk att den skulle växa hans skapelse öfver hufvudet [1]). Schintos presterskap räknades till samurajklassen, dess spetsar t. o. m. till kuge; det slöt sig i allmänhet till de »afpolletterade» i Kioto, och var också med på segersidan vid restaurationen. Budda-kleresiet åter stod utanför klassindelningen och rangskalan, som en högt ansedd värld för sig, dock med många gradationer ända ned till gränsen af det erkända samhället, där ett slags tiggarmunkar befunno sig.

Alldeles utan- och nedanför samhället finna vi slutligen några pariaklasser, som lefde för sig i föraktliga sysselsättningar, utan giftermålsrätt bortom sin klass, i stadsdelar eller bygder där ingen medborgare satte sin fot i hederliga afsikter. Man kan urskilja trenne kategorier äfven här, ehuru deras inbördes rangställning är oklar: 1) *Eta* eller »de orena»: garfvare, skoflickare, slaktare och bödelsdrängar; 2) *Hinin*, »omänniskor», d. v. s. tiggare och dödgräfvare; 3) *Gejscha* och *Schogi*, nöjets prestinnor, till hvilkas djupt föraktade kategori äfven skådespelare *(jakscha)* räknades. Egendomligast är etas ställning, sannolikt en verkan af både ras- och religionssynpunkter, efter införandet af buddismen och själavandringstron; de hade en egen organisation med styrelse i Jedo och erkännande i art. 36 af de 100. De voro icke heller ett alltför obetydligt element i numerärt afseende; år 1871, då eta och hinin intogos i samhället, räknades de till inemot 400,000 hufvuden [2]).

Sådant var detta samhälle i hela sin orörlighet och ordentliga uppställning, där hvar och en hade sin plats på olika hyllor som drogerna i ett välordnadt apotek [3]). Med sin vertikalt uppstaplade mänsklighet utan aning om medborgerlig jämlikhet, med sin tyngdpunkt i rent oproduktiva elementer, medan det industriella lifvet

---

[1]) Schogunatets speciella gunst åtnjöt Shodo-sekten, den andefattigaste af alla, se Brandt, s. 14.

[2]) Berättelsen om Eta-flickan och hatamoton hos Mitford, anf. st. ss. 148—167, är upplysande för det gamla klassamhället. Se om eta vidare ss. 147 f., 167—170 ibm, samt Okubo, ss. 139 ff., och Rein, s. 435.

[3]) Sålunda ha de olika stånden också olika platser i rättegångssalen, liksom de ha olika straff, se Yoshida, s. 83.

hart när får stå i skamvrån [1]), ställer det våra samhällsbegrepp rent på hufvudet, och vi hafva svårt att fatta att ett stort folk har kunnat lefva i sådana förhållanden ännu för blott ett halft sekel sedan. Men innan vi döma det som en ren konstruktion — ett våld på människonaturen för politiska syften — måste vi erinra oss att det dock i alla sina grundelementer kommit till i spontan historisk utveckling. Äfven här skapade byggmästaren ingalunda af intet; bestående traditioner hade redan anvisat samhällets olika medlemmar olika platser, med den bjudande och bindande makt som traditionen här borta äger, innan han ingrep med sin ordnande hand och så låste fast systemet. Sålunda uteslöts konkurrensen ur tillvaron och blef seden allena rådande (Rathgen). Det är ingenting annat än vår egen medeltids anda, egendomligt färgad i orientens egenartade luft, som här i afskildhet från världshistoriens allmänna tummelplats burits fram ända till tröskeln af vår egen tid.

Sålunda finna vi också här, ännu i full blomning, detta i pietetsförhållande rotade länsväsen, som gaf vår äldre medeltid dess mest i ögonen fallande karaktär, men som vår absolutistiska regim tryckte tillbaka i bakgrunden, om också icke helt utplånade. Vi teckna några grunddrag däraf, efter Yoshida.

Det japanska länsväsendet synes ännu mer än det europeiska ha varit ett rent personligt förhållande, och länsherrarnas ställning som absoluta monarker nedtryckte vasallen, *keraj*, i större beroende. »Förhållandet mellan herre och tjänare», säger art. 70 bland de 100, »har af gammalt blifvit förliknadt vid vattnets och fiskens», d. v. s. vasallen existerar endast i och genom sin patronus. Dock får pieteten icke öfverskrida förnuftets och sedlighetens gränser. Man skilde på tre slags län: *säcklän* (hiomono), bestående i ett antal rissäckar som levererades direkt ur länsherrens magasin, *räntelän* (tschigio), anvisade från vissa distrikt, men likaledes till ett bestämdt mått som icke kunde höjas genom utveckling af jorden, samt rena *länsgods* (riotschi) under egen förvaltning. Detta betecknar ock den naturliga karriären inom länsförvaltningen: från säckar till jord. I de bägge senare fallen med-

[1]) Katayama i Nationalverket, s. 130, framhåller föraktet för arbetet som »en af feodalsystemets sorgligaste följder».

följde rätt till dagsverken eller vissa personliga tjänstbarheter från bönderna: däremot voro inga »höghetsrättigheter» föremål för förläning, änskönt sådana visserligen utöfvades.

Investituren (meschidaschi försiggick utan många ceremonier: ett öfverräckande af länsbrefvet (okukidashi m. fl. namn) med muntliga förklaringar utan ed. Schogunens vasaller fingo icke ens brefvet; däremot mottog schogun ed af dajmionerna, af politiska orsaker. Det personliga förhållandet mellan parterna medförde till konsekvenser, att län icke fingo bortförpantas längre än 10 år, ej heller större län öfverhufvud förryttras (om vi bortse från Satsuma, som i allmänhet hade friare ställning); däremot var underförläning tillåten och bruklig. Länets påliggande skulder gingo öfver på vasallen, men själf fick han endast i stor nöd göra skulder, ty därmed riskerade han att svika i sin första och öfversta plikt, härbannet.

Härbannet sker på vasallens bekostnad, och hans vuxna söner (från 15 år) stå med honom i patronens led; vid förfall erlades vakansafgifter. Dessutom är vasallen skyldig sin herre ridderligt följe på vägen till Jedo och vid schogunhofvet, periodisk vakttjänst på hans slott samt ämbetstjänst på hans uppdrag. Hvarje nyårsdag kom han på uppvaktning och borde då ha med sig en liten penningeskänk. Schogun själf mottog af dajmionerna och sina hatamoto »svärd- och hästpengar», af de förra dessutom säsonggåfvor af ortens produkter (art. 81 bland de 100). Äfven städja förekom, fast obetydlig.

Länsrätten saknade, liksom den borgerliga rätten, fasta regler för successionen. Dock var primogenituren en allmän förutsättning; för att ändra den fordrades bifall af familjen och patronus. Adoptionen var vanlig. Vanligen besörjde läntagaren själf arfsföljden genom att draga sig tillbaka till förmån för arfvingen: var härvid intet att anmärka, så följde förnyelsen genom ny investitur, som en länsherren åliggande plikt; de större länen voro så godt som uteslutande arfvelän.

Däremot var länet mycket lätt att förbryta: genom trohetsbrott och pliktförgätenhet, ämbetsförseelser, osedlig vandel — äfven de närmastes, ty vasallen stod i ansvar för de sina — feghet,

oridderligt beteende [1]) o. s. v. Den hemlöse samurajen blef »ronin», landsvägsriddare [2]). För att tillträda länet fordrades samurajblod, myndig ålder och vapenduglighet, kanske styrkt med »gesäll-» eller »mästarebref» från någon erkänd lärare. Äfven ett visst mått af andlig bildning erfordrades, ty »bokkunskap till vänster, krigskonst till höger är gammal grundsats» enligt den första lagen för militäradeln 1615; men läsningen tyckes ha inskränkt sig till Kungfutse, och här fordrades ej examensbetyg.

Utan tvifvel igenkänna vi här grunddragen i den europeiska feodalismen, och egenheterna framstå endast som varianter på ett och samma tema, beroende på rasens och omständigheternas olikhet. Den djupaste egendomligheten för Japan är väl systemets förbindelse med en kvarstående familjeorganisation som vi skulle kalla antik. Vi ha funnit den på flere ställen skina igenom den feodala ytan. Barnakärleken är förebild för vasalltroheten, liksom vördnaden för anfäderna till den jordiska auktoriteten, lydnaden under husfadern till den undersåtliga undergifvenheten. Familjen är ett litet statsembryo för sig, med sitt öfverhufvud, sin egen rådsförsamling och domstol af närmaste fädernefränder; den äger själf afskilja ovärdiga medlemmar; äfven inom denna lilla värld utbildar sig ett konventionelt tvång, som från början dödar individualiteten [1]).

---

[1] Lagen går här, efter vår synpunkt, understundom in i det rent drastiska. Således bestraffades drunkning med länets förlust, alldenstund det visade inkompetens i den ridderliga simkonsten. Om en samuraj förolämpade en annan, så måste han upprätta sin ära genom duell; blef han besegrad, så miste familjen länet på grund af hans oskicklighet i vapenkonsten; segrade han, så miste familjen länet genom hans störande af freden, därest han ej räddade det genom harakiri! Yoshida, ss. 119, 123. Man frestas att tänka på Mark Twains humoristiska skildring af den grönländska rättvisans »simprof»: om den anklagade lyckades rädda sig till andra stranden, så var han *skyldig* och slogs ihjäl af rättens där väntande handtlangare!

[2]) Ro-nin betyder »vågmänniska», nötskal på vågen. En af de berömdaste japanska traditioner från riddartiden handlar om »de 47 ronin», se berättelsen hos Mitford, ss. 5—20. Handlingen skall ha tilldragit sig i början af 1700-talet.

[1]) Gifvetvis saknar kvinnan i detta samhälle t. o. m. skenet af likställighet med mannen. Statsbyggaren själf har i detta stycke mycket »gammalmodiga» åsikter: »Det är en viktig och öfver hela världen erkänd

Familjen är sålunda prototypen till såväl den feodala som den absolutistiska statstanken. Endast ätten är rent förbrukad: de gamla klanerna (Fushivara o. d.) ha gemensamma offer och kanske vissa privilegier i ämbetsvärlden, men spela icke någon roll som sådana. Furstefölјena ha efterträdt dem: och från dessa följen skall, när tiden är mogen, Japans nya samhälle utgå.

Slutsatser.

Den bild vi här — tyvärr med otillräckliga hjälpmedel[2]) — tecknat af Japans »ancien régime» är redan på ytan ofullständig. Fullt ljus kan icke falla däröfver utan att man också betraktar hela den kulturmiljö, som omgaf detta samhälle: religion och moral, liksom hvardagens seder och bruk. Ej heller ha vi berört de svaga utrikesförbindelser, som trots allt sipprade igenom muren, framför allt den holländska handeln. Vi ha lämnat detta åsido, såsom förande för långt utöfver ramen i en statsvetenskaplig tidskrift och ett till författningshistoria begränsadt ämne.

Men äfven i denna begränsning torde bilden ägna sig att framställa Japans gamla författning såsom värd en intensiv uppmärksamhet äfven från europeiska historikers sida. I förunderlig blandning träda oss här bekanta och främmande drag till mötes. De äro understundom svåra att inpassa i våra traditionella schemata: men vi kunna icke misstaga oss på, att det i grunden är samma krafter verksamma här som i vår egen historia.

Måhända finnes den djupaste lärdomen att hämta ur betraktelsen af Jejas' författningsbyggnad från den *efterföljande* tidens perspektiv. Det är icke fråga om, att icke hela systemet syftar åt ett *stiltastående* samhälle. Världen har aldrig sett ett så genomfördt försök att binda alla samhälleliga krafter i en för framtiden

---

sats», säger Jejas, »att en trogen make sysselsätter sig med de yttre angelägenheterna, medan en trogen maka sköter om hans hushåll. Då en kvinna hänger sig åt de yttre angelägenheterna, *försummar hennes man sina plikter*, och det blir ett förebud till husets undergång. *Det duger ej, att hönan vänjer sig att gala i daybräckningen;* det är ett elände, hvarför hvarje samuraj bör akta sig». — Jfr om kvinnans underordnade ställning Naruse i Nationalverket, s. 292 f.

[2]) Se inledningen, i årg. 1906, s. 33 f. Jfr Rathgen, s. 18: »vi stå öfverallt ännu blott i första begynnelsen af ett rent vetenskapligt arbete».

gifven och fastställd form. »På stället hvila» är systemets lösen, icke »framåt». Utan allt tvifvel har det också lyckats statsbyggaren att i förunderlig grad hejda folkets framsteg. Ett fjärdedels årtusende förgår nästan utan någon historia. Den enda omväxlingen skänkes af namnombyten på tronen samt af ett tjogtal konspirationer som alla uppfångades i systemets nät. Det rådde nästan stagnation i alla lefnadsförhållanden: Okubo har beräknat, att befolkningen icke växte mera än 0,12 och skörden 0,2 procent om året. På sin höjd kan man med Brandt tala om ett sakta kretslopp, i hvilket de bestående förhållandena försköto sig än hit än dit, länge utan bestämd riktning [1]).

Hypnotiserade af vår egen tids brusande utvecklingstempo, äro vi kanske allt för snart färdiga att uttala domen öfver ett sådant system såsom *utvecklingsfiendtligt* [2]). För oss har utvecklingens lag kommit att te sig identisk med förvandlingens: den ständiga förändringen, den jämna rörelsen framåt. Måhända är ett annat betraktelsesätt både djupare och rättfärdigare. Det utgår icke från någon dogmatisk uppfattning af utvecklingens teknik, dömer sålunda icke ett tidehvarf efter antalet reformer eller den snabbhet hvarmed reformernas hjul rullar; det endast observerar, ur synpunkten af de förhandenvarande behofven och det slutliga *resultatet*. På det sättet betraktadt, visar sig Jejas' system utan fråga ha varit till folkets välsignelse. Folket begärde ej bättre än att få njuta samhällsfrid och arbetsro för en vegeterande tillvaro; i sin utmattning orkade det icke samla öfverskott till statlig växt.

[1]) Okubo, s. 165, Brandt, s. 41.

[2]) Denna dom hördes redan från den europeiska samtiden. Huru föraktade japanerna då i själfva verket voro, framgår af ett bref, som Linné skref år 1752 i vrede öfver att Holländska ostindiska kompaniet nekat en af hans lärjungar pass på sina sydafrikanska marker: ett sådant förakt för vetenskapen, säger han, kunde man icke förmodat hos någon »kristen och europeisk potentat», ja knappt hos någon i världen »om ej japoneserne». Historisk Tidskrift 1894, s. 265. — Annorlunda låter det i modern japansk framställning: »folket njöt ett lugnt och ostördt lif, vetandet utbredde sig, konsten blomstrade, städer och köpingar växte i storlek och välmaga, och framåtskridandets och civilisationens flod rann med ny fart», Sannomiya i Nationalverket, s. 27. Thunberg anmärkte också med förvåning kulturens höga standpunkt hos ett folk, »det vi anse om icke barbariskt, åtminstone för ohöfsadt», anf. st. s. 121.

Ett progressistiskt styrelsesystem skulle under sådana omständigheter ha riskerat att obotligt öfveranstränga det.

Jejas' författning tillgodosåg dessa behof just genom sin negativa riktning: Isolering från utlandet, så att inga störande inflytelser skulle komma därifrån; en fast och genomförd samhällsordning, så att hvar och en visste sin plats och icke behöfde trängas med andra i ovisshet därom; och sedan hårda händer vid styret, mäktiga att näpsa hvar och en som ville rubba den ordningen — detta var systemets välgörande insats i samtiden.

Redan häri innebäres tillika ett godt för framtiden; åtminstone ges ingen framtid för den trötte, om han ej får sofva ut. Men Jejas har också positivt tjänat framtiden, och detta på tvänne sätt: i afskildheten från yttervärlden lärde folket att gå in i sig själf, och under trycket af en och samma stränga öfverhet förbleknade småningom de federalistiska känslorna. Alltså har absolutismen äfven här förberedt en nationell samling, och här desto mera som nationen endast haft egna källsprång att befrukta sig med.

Sålunda började småningom, på djupet, kraften återvända i folksjälen och med den utvecklingsdriften. Huru denna nya strömning — en »upplysningsrörelse» lik Europas — efterhand underminerade författningssystemet; huru den i sinom tid frambröt i dagen med en styrka, som på en gång bortsopade schogunatet, feodalismen och hela den medeltida samfundsordningen; huru ett nationelt konungadöme utvecklades ur mikadodömat, en konstitutionell enhetsstat ur Tokugavas absolutistiska federation, ett borgerligt samhälle ur spillrorna af den gamla samhällsbyggnaden; huru folket fick ett dop till ny födelse i västerlandets tekniska kultur, och huru det sedan gick att taga världshistoriens pris i en kraftutveckling utan like under jämförliga omständigheter — allt detta är här icke platsen att närmare utveckla. Men då vi se det moderna Japan med sin utomordentliga expansionsdrift följa omedelbart på ancien régime med dess lika utomordentliga koncentration, då slår det oss, att här måste finnas något mera än ett tillfälligt sammanhang. Det förra framstår såsom med nödvändighet betingadt af det senare. Därför att hvilan förut var så lång och sömnen

så djup, endast därför kunde det nya Japan framstå i sådan kraft och härlighet [1]).

Vid denna syn måste vi fråga oss, om icke vår traditionella uppfattning af den historiska utvecklingens teknik är för trång. Utvecklingen är icke — behöfver åtminstone icke vara — en jämn lunk utefter en gifven linje. Den är, liksom det mänskliga arbetet självt typiskt en rytmik af rörelse och hvila. Reformen har sin tid, och »reaktionen» sin. Historien är ett skådespel med mellanakter mellan de öppna handlingarne. Men mellanakten är icke en död hvila: det är den tid, då bakom kulisserna i relativ tystnad nästa akt förberedes.

Som en sådan mellanakt i ett stort folks historia — den längsta och mest typiska historien känner, därför ock en förberedelse till den starkaste dramatiska handling — har Japans »ancien régime» i hägnet af Jejas' lagstiftning ett intresse, som går långt utöfver landshistoriens. Detta intresse torde tillräckligt motivera bredden i den »studie i orientalisk författningshistoria», som härmed är förd till ända.

---

[1]) Jfr mina korta antydningar i Stormakterna, II, 216 f.

Strödda meddelanden.

Stormakternas statsfinanser belysas uti ett par artiklar i »Bl. f. vergl. Rechtswissenschaft u. Volkswirthschaft», h. 4 o. 5 innev. år, utaf Prof. ZAHN, chef för Bayerns statistiska byrå. Vi meddela därur följande

Utgifter år 1906.
(Millioner mark):

	Hären	Flottan	Statsskulden	Öfriga ändamål	S:a
Tyskland	765,5	266,7	639,2	5517,1	7188,5
Österrike	261,8	32,6	326,9	929,3	1550,6
Ungarn	147,3	16,4	269,0	668,5	1101,2
Italien	225,6	101,8	542,2	628,2	1497,8
Frankrike	574,9	260,1	976,4	1156,0	2967,4
Storbrittanien ...	588,5	679,3	571,7	2212,8	4052,3
Ryssland	824,7	229,0	736,4	3734,0	5524,1

Per hufvud af befolkningen i mark

	Hären	Flottan	Statsskulden	Öfriga ändamål	S:a
Tyskland	12,62	4,40	10,54	90,98	118,54
Österrike	10,01	1,24	12,50	35,54	59,29
Ungarn	7,65	0,85	13,97	34,72	57,19
Italien	6,95	3,13	16,70	19,34	46,12
Frankrike	14,65	6,63	24,88	29,44	75,60
Storbrittannien...	14,20	16,39	13,79	53,36	97,74
Ryssland	6,56	1,82	5,86	29,73	43,97

Nativiteten bland eskimåerna på Grönland. Den bekante danske gelogen och etnografen RINK, en af de främste bland senare tidare Grönlandsforskare, häfdade i sitt 1857 utgifna arbete, »Grønland, geografisk og statistisk beskrevet», att nativiten hos eskimåerna stode afgiordt lägre än hos europeerna, och att t. o. m. blandningsrasen, uppkommen genom giftermål mellan europeer och eskimåer, visade högre födelsetal än den oblandade eskimårasen.

De nu förflutna femtio åren ha emellertid ej bekräftat den af Rink uppställda teorien. Senast har en dansk läkare, d:r BERTELSEN, som vistats några år på Grönland, gjort dessa och andra därmed sammanhängande förhållanden till föremål för en ganska ingående undersökning, offentliggjord i *Bibliotek for Læger*. Med material hämtadt från de grönländska kyrkoböckerna visar han, att under perioden 1851—80 föddes årligen i Nordgrönland 35 ⁰/₀₀ och 1881—1900 37 ⁰/₀₀ af hela folkmängden. Motsvarande siffror för Sydgrönland voro t. o. m. något högre, resp. 37 och 38 ⁰/₀₀. Långt i från att eskimåernas födelsetal skulle stå lägre än europeernas, är det tvärtom betydligt högre än flera europeiska nationers. Särskild anmärkningsvärdt är att Sydgrönland, där rasen är mer oblandad, visar något högre nativitetssiffror än Nordgrönland.

Administrativ Praxis

5. *Barn i ett föregående gifte må ej antaga sin moders namn i hennes andra gifte, där detta bäres af annan släkt eller är af mera egenartad beskaffenhet.*

I en till öfverståthållareämbetet ingifven ansökning anhöllo Erika Adolfina Törngren, född Lindvall, och hennes man Ernst Theodor Törngren om medgifvande för hustru Törngrens två barn i ett föregående gifte, Henning Erik Ragnar Pettersson, född den 29 september 1888 och Karl Adolf Alexander Pettersson, född den 30 mars 1890, att antaga namnet Törngren; och instämde i denna ansökning förbemälde Henning Erik Ragnar Pettersson.

Sedan rörande ansökningen kungörelse i laga ordning utfärdats, bestred i en till öfverståthållareämbetet ingifven skrift öfverläraren vid gymnastiska centralinstitutet, professorn L. M. Törngren, bifall till ansökningen.

Genom resolution den 6 juli 1908 förklarade öfverståthållareämbetet sig godkänna det för hustru Törngrens bemälda två barn antagna namnet Törngren.

Häremot anförde Törngren besvär hos K. Maj:t, som enligt beslut den 13 november 1908, enär namnet Törngren bures af annan släkt och tillika måste anses vara af mera egenartad beskaffenhet, pröfvade skäligt att, med upphäfvande af öfverståthållareämbetets resolution lämna ifrågavarande ansökning utan bifall.

G. T.

---

6. *Kyrkostämma äger ej att å stadsfullmäktige öfverflytta vård af sådan egendom, hvaröfver vården enligt kyrkostämmoförordningen tillkommer kyrko- eller skolrådet.*

Å kyrkostämma d. 3 juni 1907 beslöto Kungälfs och Rödbo församlingar bifalla en af stadsfullmäktige i Kungälf gjord framställning att vår-

den af kyrkogården vid kyrkan i Kungälf och en skolpark skulle öfverflyttas från kyrkorådet, resp. skolrådet.

Öfver nämnda kyrkostämmobeslut besvärade sig Sven Olsson i Kungälf hos Kbfde och anförde därvid följande. Den vid kyrkan belägna kyrkogården begagnades numera icke till begrafningsplats men tjänstgjorde såsom kyrkoplan och vore den enda planterade plats, som funnes vid kyrkan. Då kyrkostämman saknade befogenhet att från kyrko- och skolrådet öfverflytta hvad som enligt lag stode under deras vård, vore omförmälda beslut olagliga. För den skull yrkade klaganden, att de måtte upphäfvas.

Genom resol. d. 9 nov. 1907 utlät sig Kbfde, att emedan kyrkostämmans öfverklagade beslut, såvidt visadt blifvit, icke stode i strid med allmän lag eller annorledes öfverskrede kyrkostämmans befogenhet, alltså och då klaganden eljest icke styrkt någon omständighet, ledande till ändring i samma beslut, funne Kbfde skäligt ogilla besvären.

Olsson fullföljde besvären hos K. Maj:t.

I afgifven förklaring upplyste kyrkoherden, med bifogande af en år 1696 upprättad karta öfver staden Kungälf, att kyrkogården vore belägen å den på nämnda karta med Litt. A. betecknade figur, hvarå, enligt hvad kartan utvisade, jämväl kyrkan vore uppförd samt att skolparken, utgörande omkring 50 à 60 år, vore belägen invid folkskolehuset å Bohus fästningsholme å ett område, som af K. Maj:t och kronan upplåtits för skolans räkning till tomt, lekplan och planteringsplats för ett fåtal träd

Kammarkollegium meddelade, att kyrkogården blifvit anlagd å mark som genom danske konungen Kristian IV:s donationsbref den 27 juni 1616 upplåtits åt Kungälfs borgerskap.

Justitiekanslersämbetet anförde följande: Kungälfs och Rödbo församlingars kyrka vore uppförd å den ifrågavarande kyrkogården. Med hänsyn härtill och till hvad handlingarna i öfrigt upplyste om kyrkogården, dess läge och ytinnehåll måste kyrkogården antagas hafva blifvit till kyrka upplåten såsom en för kyrkan och dess användande behöflig kyrkoplan. Vid detta förhållande borde kyrkogården, utan afseende därå att den vore belägen å mark, som år 1616 af Kristian IV donerats till Kungälfs borgerskap, betraktas såsom en sådan kyrkans tillhörighet att vården och förvaltningen af densamma, jämlikt 2 § 6 mom. och 22 § af förordningen om kyrkostämma samt kyrkoråd och skolråd den 21 mars 1862, tillkomme kyrkostämma och kyrkoråd. Justitiekanslersämbetet för sin del ansåge därför, att det öfverklagade kyrkokostämmobeslutet strede mot nämnda lagrum och af sådan anledning borde undanröjas.

Målet föredrogs inför K. Maj:t den 20 nov. 1908, och enär kyrkogården, med hänsyn till hvad i målet blifvit upplyst, måste antagas hafva blifvit till kyrkan upplåten, och beträffande skolparken i målet icke förekommit anledning till annat antagande, än att den hörde till folkskolan, samt vid sådant förhållande vården af ifrågavarande kyrkogård och skolplan jämlikt 2 § 6 mom. och 22 § af förordningen om kyrkostämma samt kyrkoråd och skolråd den 21 mars 1862 tillkomme dessa myndigheter, pröfvade K. Maj:t skäligt upphäfva såväl Kbfdes resol. som kyrkostämmans öfverklagade beslut.

G. T.
